

PUBLISHINGS

of Kostanay State
Pedagogical Institute

Қостанай мемлекеттік
педагогикалық институтының

ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Костанайского
государственного
педагогического
института

2017 ж. шілде, №3 (47)

Журнал 2005 ж. қантардан бастап шығады

Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: Қостанай мемлекеттік педагогикалық институт

Бас редактор: Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор ҚМПИ, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары: Баймұхамбетова Б.Ш., (PhD) философия докторы, ҚМПИ, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР

Бережнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, ММХҚИ СІМ, Мәскеу қ., Ресей

Жаксылыкова К.Б., педагогика ғылымдарының докторы, Қ. Сәтпаев атындағы

Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университетінің профессоры, Қазақстан

Рудик Г.А., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, PhD докторы,

«Шекарасыз заманауи білім беру» орталығының директоры, Монреаль қ., Канада

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Амирова Б.А., психология ғылымдарының докторы, Е.А. Букетов атын. ҚарМУ, Қазақстан

Благодарзумына О.Н., экономика ғылымдарының кандидаты,

Молдова Халықаралық Тәуелсіз Университетінің доценті, Молдова

Доман, Э., лингвистикалық ғылымдар докторы, Макао университеті, Сидней, Австралия

Елагина В.С., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ЧелМПУ, Ресей

Жилбаев Ж.О., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы президенті, Қазақстан

Кайе Ж., философия ғылымдарының докторы, Виа Домисия Университетінің профессоры, Перпиньян қ., Франция

Катицнер Т., Батыс Вирджиния Университетінің профессоры, PhD докторы, АҚШ, Батыс Вирджиния

Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы,

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ-нің профессоры, Қазақстан

Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, лингвистикалық ғылымдар докторы,

Сан-Паулу Папа католик университеті, Бразилия

Монова-Желева М., PhD докторы, Бургас еркін университетінің профессоры, Болгария

Чаба Толгизи, Венгрияның Сегед Университеті экология кафедрасының

ғылыми қызметкері, Венгрия

Тіркеу туралы куәлік №8786-Ж

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен

19.11.2007 берілген.

Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:

110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік к., 118

(ғылым және шетелмен байланыс бөлімі)

Тел. (7142) 53-34-71

№3 (47), июль 2017 г.

Издается с января 2005 года

Выходит 4 раза в год

Учредитель: *Костанайский государственный педагогический институт*

Главный редактор: *Абиля Е.А.*, доктор исторических наук, профессор, КГПИ, Казахстан

Заместитель главного редактора: *Баймухамбетова Б.Ш.*, доктор философии (PhD), КГПИ, Казахстан

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Бережнова Е.В., доктор педагогических наук, профессор МГИМО МИД, г. Москва, Россия

Жаксылыкова К.Б., доктор педагогических наук, профессор Казахского национального исследовательского университета им. К. Сатпаева, Казахстан

Рудик Г.А., доктор педагогических наук, профессор, доктор PhD, директор Центра Современной педагогики «Обучение без границ», г. Монреаль, Канада

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Амирова Б.А., доктор психологических наук, КарГУ им. Е.А. Букетова, Казахстан

Благодарная О.Н., кандидат экономических наук, доцент Международного Независимого Университета Молдовы

Доман, Э., доктор лингвистических наук, университет Макао, Сидней, Австралия

Елагина В.С., доктор педагогических наук, профессор, ЧелГПУ, Россия

Жилбаев Ж.О., кандидат педагогических наук, доцент, президент

Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, Казахстан

Кайе Ж., доктор философских наук, профессор, Университет Виа Домисия, г. Перпиньян, Франция

Катцнер Т., доктор PhD, профессор Университета Западной Вирджинии, США

Кульгильдинова Т.А., доктор пед. наук, профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Казахстан

Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, доктор лингвистических наук,

Папский католический университет Сан-Паулу, Бразилия

Монова-Желева М., доктор PhD, профессор Бургасского свободного университета, Болгария

Чаба Толгизи, научный сотрудник кафедры экологии, Университет Сегеда, Венгрия

Свидетельство о регистрации № 8786-Ж
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан
19 ноября 2007 года.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:

110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118

(отдел науки и международных связей)

Тел. (7142) 53-34-71

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Қолдарыңыздағы басылым әр бағыттағы ғылыми-зерттеу және педагогикалық тақырыптар мен мәселелерді қамтиды.

«Теориялық және сараптамалық-шолу зерттеулер» бөлімінде әлеуметтік тәрбиенің тарихи қалыптасу мәселелері, қазақ көшпенділерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайлары қарастырылады. Білім алушылардың шығармашылық әрекеттері, отбасы мен мектептің өзара әрекеттестігі мәселелері т.б. қозғалады.

Студенттердің денсаулық көрсеткіштерін зерттеуге бағытталған эксперименттер, сабақ барысында эмоционалды еріктік ортаны дамыту ерекшеліктері, паремиологиялық кеңістіктегі «инновация» түсінігін берілуі, қызметкер-оқытушылардың кәсіби және жеке өзара әрекеттестігі барысындағы бірлестіктің жеке-психологиялық факторлары т.б. «Эмпирикалық зерттеулер» бөлімінде қарастырылады.

«Пәндерді оқыту әдістемесі және технологиясы» бөліміндегі ғалымдардың мақалаларында авторлық жаттығулар жүйелері ұсынылған, мысалы: ағылшын тілін шетел тілі ретінде меңгертуге бағытталған грамматикалық білімдер мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған, оқу мотивациясын арттыратын әзірмелер.

Басылымда Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының жас зерттеушілері-студенттерінің жұмыстарына баса назар аударылады. Олардың ғылыми жетекшілермен, институт оқытушыларымен бірлесе жасалған еңбектерінің нәтижесі «Жас зерттеушілердің ғылыми еңбектері» бөлімінде қарастырылады. Журналымыздың осы нөмірінде лингвистикалық дағдыларды қалыптастыру, оқытуда Ғаламтор-ресурстарын пайдалану, қазақ әдебиеті туындыларындағы ұлттық көзқарас т.б. мәселелері қарастырылады.

Журналдың осы нөмірінде отандық авторлардың қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі материалдары және Ресей Федерациясы ғалымдарының мақалалары ұсынылады.

Редакция тарапынан болашақта журналымыздың жариялану географиясы кеңейіп, ғылыми байланыс орнатамыз және ғылыми базаны жаңартып толықтыруға мүмкіндік туғызады деген үміттеміз, ал журналымыздың жарияланымдары кәсіби және ғылыми қызығушылық тудыратынына сенімдіміз.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'E.A. Obil'.

Әбіл Е.А.,

«ҚМПИ Жаршысының» бас редакторы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚМПИ

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Выпуск, который вы держите в руках, традиционно охватывает различные научно-исследовательские и педагогические темы и вопросы.

Так в разделе *«Теоретические и обзорно-аналитические исследования»* рассматриваются вопросы исторического становления социального воспитания, социально-экономического положения казахских переселенцев. Освещаются проблемы творческой деятельности учащихся, взаимодействия семьи и школы и т.д.

Актуальные статьи, посвященные экспериментам, исследующим различные показатели здоровья студентов, особенности развития эмоционально-волевой сферы на занятиях, представленность понятия «инновация» в паремиологическом пространстве, индивидуально-психологические факторы совместимости сотрудников-преподавателей в профессиональном и личном взаимодействии и др., представлены в разделе *«Эмпирические исследования»*.

В статьях ученых, чьи работы опубликованы в рубрике *«Методика и технология преподавания дисциплин»* представлены такие авторские системы упражнений, как, например: разработки, направленные на формирование грамматических умений и навыков при овладении английским как иностранным языком, упражнения, направленные на повышение уровня мотивации.

Отдельное внимание в номере сборника традиционно уделяется молодым исследователям – студентам Костанайского государственного педагогического института. Результаты их совместного с научными руководителями – преподавателями института – труда представлены в разделе *«Научные работы молодых исследователей»*. В этом номере журнала в разделе работы освещают такие проблемы, как: развитие лингвистических навыков, использование Интернет-ресурсов в обучении, анализ национального мировоззрения в произведениях казахской литературы и др.

В данном номере журнала представлены материалы отечественных авторов на казахском, русском и английском языках, а также статьи ученых Российской Федерации.

Со стороны редакции мы надеемся, что в дальнейшем расширится география публикаций журнала, способствуя пополнению и обновлению научной базы и установлению более прочных международных связей, а выпуск журнала вызовет живой профессиональный и научный интерес.

Абиль Е.А.,
главный редактор «Вестника КГПИ», доктор
исторических наук, профессор, КГПИ

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 37.013

Дайкер, А.Ф.,

*кандидат педагогических наук,
профессор КГПИ, профессор
Международной славянской академии,
г. Костанай, Казахстан*

Егорычев, А.М.,

*доктор философских наук, профессор
Российского государственного социального
университета, г. Москва, Россия*

ИСТОРИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ОСНОВ КАК БАЗИС РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы исторического становления социального воспитания, выражающего истоки рождения и развития социального образования, его главного выражения – социальной педагогики. Авторы стоят на методологической позиции: развитие социальной педагогики возможно лишь на основе национальной культуры, учете её традиций. Последовательно идет рассмотрение исторических социокультурных аспектов, которые определяли смысл и ценности мира, его развитие и становление.

***Ключевые слова:** историческая интеграция, социокультурное развитие, социальная педагогика, социальное образование, социальное воспитание.*

1. Введение.

Весь исторический путь социокультурного развития народов планеты Земля, начиная с родового общества, органично связан с процессом формирования общественной системы обучения и воспитания – передачи подрастающему поколению общественного исторического опыта, накопленного предыдущими поколениями, с целью подготовки их к жизни и труду, защите своего племени и рода.

По прошествии многих столетий и тысячелетий, когда система подготовки подрастающего поколения к жизни получила официальное государственное признание и закрепление, она стала обозначаться как социальное образование [9-14; 21]. Термин «социальное образование» имеет изначальный смысл – «общественное образование» (социальный – от лат. socialis – общий, общественный). «Социальное образование» несет в себе все смыслы понятия «социальное воспитание». Не вдаваясь в глубокий анализ понятия «социальное воспитание», кратко определим его как воспитание подрастающего поколения, его подготовку к жизни и трудовой деятельности, осуществляемую всеми структурами конкретного сообщества, в его интересах и находящуюся под его контролем. В современных условиях, целенаправленно и специально организовано, социальное воспитание осуществляется, прежде всего, посредством социальной педагогики. Как понятие «социальная педагогика» появилось не очень давно (XIX в.), однако, как социальное явление существовало всегда, с рождения человека разумного, его организации в сообщество себе подобных. В таком сообществе складывались народные этнические традиции, обычаи, обряды, воспитательные приёмы, заключающие в себе основы трудового, физического, нравственного, полового, религиозного, военного и иного воспитания. Условно эту социальную структуру, зародившуюся в

древнем сообществе и успешно осуществлявшую функцию социального воспитания подрастающего поколения, его подготовки к жизни, можно назвать социальной педагогикой.

С помощью хорошо организованного общественного (социального) воспитания, посредством народной социальной педагогики шёл непрерывный процесс формирования личности человека древнего мира, создание и закрепление социальных норм и правил поведения, развитие межличностных отношений и взаимодействий, укрепление общественных структур, что создавало эволюционные предпосылки по формированию и развитию устойчивой социальной системы. Такая социальная система уже обладала важнейшим свойством человеческих сообществ – способностью накапливать и передавать знания, которые в ходе исторического процесса непрерывно усиливали её способность не только адаптироваться к меняющемуся природным и социальным обстоятельствам, но и вырабатывать социальную устойчивость к экстремальным ситуациям, в целом успешно продолжать путь своего исторического развития.

Развитие социальной педагогики как науки, отрасли социально-педагогического образования и социальной практики, находящейся в сложных экономических и социокультурных условиях, предполагает поиск ее исторических, философских и социально-культурных оснований, выражающих наиболее существенные характеристики длительного развития древних народов.

2. Материалы и методы.

Теория и практика социальной педагогики связаны с историей рождения и становления народа, его культуры, формированием целостной системы социального образования. Практика социальной педагогики является исторически признанной разновидностью конкретной социальной деятельности, имеющей реальную направленность на формирование человека и общества государства. Именно реальная социально-педагогическая деятельность в обществе всегда выражала смысл и суть национальной культуры, способствовала утверждению и сохранению её ценностей и традиций, укреплению национальных основ государственности. Что же касается проблем становления социальной педагогики, то можно утверждать, что она также имеет свои исторические философские и социокультурные корни, определяющие её истинную сущность, миссию, современное состояние и ту роль, которую она играет в развитии государства и общества.

3. Результаты.

История государства и общества показывает, что культура его народа формировалась на гуманных отношениях к окружающему миру, милосердии и соборности в отношении членов сообщества. Все наработанные трудной многотысячелетней историей смыслы, ценности и традиции общества мир сохранял и передавал от поколения к поколению, что, в конечном итоге, позволило ему создать уникальную этнокультуру и цивилизацию, где социальное образование занимает важное место. Изучение жизни и быта человека того далекого времени, его целей и смыслов жизненной организации, понимание мотивов его поведения, отношения к себе, другим людям, природе, позволяет определить и понять те философские и социокультурные основания, на которых строились древние государства. Выявленные и принятые на государственном и общественном уровне эти основания позволят, не нарушая генетической органики человека, строить социальное образование и развивать социальную педагогику как науку, образовательную отрасль и социальную практику, формировать нового человека с учётом вызовов времени, учитывая его тысячелетнюю культурную ментальность. Каждый народ имеет свою историю и культуру, содержащую огромный потенциал этнических смыслов и ценностей, определяющую его уникальность и успешность цивилизационного развития. Успешность цивилизационного развития, в большей мере, определяла и определяет национальная система воспитания и образования, складывающаяся многие тысячелетия и имеющая свои особенности в каждой культуре.

Зарождающаяся в мире система социального образования (воспитания) изначально содержала в себе статус социального воспитания.

Во-первых, основная миссия-цель такого образования-воспитания была чётко ориентирована на подготовку подрастающего поколения к жизни и труду на благо своего рода-племени.

Во-вторых, всё воспитание и обучение подрастающего поколения носило открытый характер и осуществлялось всем родоплеменным сообществом.

В-третьих, средством воспитания и обучения выступало всё природное и социальное пространство родоплеменного сообщества.

Накопленный опыт воспитания молодого поколения составлял высшую ценность древнего мира, бережно сохранялся и оберегался, находил выражение в устном народном творчестве: преданиях, легендах, былинах, сказках, фольклоре, сложных магических ритуалах, воспитательных приёмах, традициях. Начиная с древних времён, социальным воспитанием занимались самые различные представители общественных структур: вожди, старейшины, жрецы, старые воины, охотники, специалисты по определённому виду деятельности (выделке шкур, изготовлению наконечников для стрел и копий, приготовлению пищи, сооружению жилища, нахождению и сбору съедобных и лекарственных растений, выполнению необходимых магических ритуалов и др.). По праву всех их можно отнести к специалистам социального воспитания. Система их воспитательного воздействия определялась образом жизни племени и рода, окружающей природой, а также теми нравственными нормами и представлениями, которые определяли мировоззрение древних племён.

Наши далёкие предки прекрасно понимали, что всё благосостояние племени и рода, как материальное, так и духовное, зависит от основ, заложенных в сознание подрастающего поколения. Знания этих основ отражали великие законы природы и космоса, исполнение которых позволяло уверенно строить свой бытийный мир, формировать человека, соответствующего природной и космической гармонии.

Историческая преемственность не позволяла разрушить социокультурное основание, творимое тысячелетиями. Именно «преемственность» есть тот жизненный цементирующий принцип, который позволял древней культуре существовать не одно тысячелетие и при любых природных и социальных невзгодах возрождаться как птица Феникс. Преемственность позволила древним народам на многие века и тысячелетия сохранить все исторические культурные наработки, смыслы, ценности, нравы и социальное устройство, где основой выступала территориальная община, состоявшая из свободных полноправных людей.

В подрастающем поколении необходимо было воспитать качества, необходимые для жизни в органичном союзе со своим родом и природой-матерью.

В сложных условиях древнего социума творилась система общественных отношений, где ребёнок занимал важное место. Он выступал связывающим звеном в развитии человеческого сообщества, объединял прошлое, настоящее и наступающее будущее. Постепенно складывались социально-воспитывающие традиции, элементы воспитательно-обучающей деятельности, особые воспитательные ритуалы и социальные стереотипы поведения, этнические нормы, правила и запреты. Все обозначенные социальные структуры объединяли всех членов общества: детей, стариков, взрослых, подростков и молодёжь в единую социальную систему, которая воспитывала и обучала, приучала к труду и защищала, любила и наказывала, то есть, формировала (вращивала) трудолюбивых, верных и преданных своему племени и роду членов древнего социума.

«Социализация» – как механизм и процесс подготовки молодого поколения к сложной системе жизненной организации – древнего исторического периода развития истории народов, как по содержанию, так и по средствам, формой организации и реализации, представляла собой сложный процесс взаимодействия человека с природой и её стихиями. «Социализацией» человека древнего сообщества, то есть, подготовкой его к жизни, занималось всё общество, все его социальные структуры, каждый её член, при этом осуществлялось четкое общественное регулирование всех сложных взаимодействий. Используя современные педагогические термины, можно заключить, что в палесоциуме присутствовал организованный

целенаправленный социально-педагогический процесс включения разновозрастных групп в сложившуюся систему социальных отношений и ценностей, социальных ролей, традиций, верований, выполняющих единую эволюционную задачу – формирование определённого типа человека, который соответствовал бы социальным идеалам и нормам этого исторического периода и общества, его сохранению и развитию.

Древнее общество было жизненно заинтересовано в том, чтобы все его члены прошли сложный процесс социализации: полоролевой, профессиональной, социально-иерархической, социокультурной и др. Процесс личностного самоопределения, самоутверждения и самореализации проходил в рамках социально-значимых целей палеосоциума, его интересов, задач выживания и развития. Интересы каждого члена общества полностью совпадали с интересами рода, общины, что позволяло создавать основу безопасности общества.

Сложные цели и задачи социализации членов древнего социума было невозможно осуществлять без целенаправленного и специально организованного социального обучения и воспитания, без «учителей и наставников», без соответствующего уровня знаний. Именно они вводили каждого члена сообщества, исходя из его пола, возраста и учёта других психофизических и социальных характеристик в соответствующий уровень познания, соответствующую социальную нишу. «Социализация» как процесс и явление в палеосоциуме была непрерывна, бесконечна во времени. Окружающий мир был огромен и содержал много тайн и непознанных законов. Природа, частью которой был человек, выступала то ласковой матерью, то грозным отчимом. Бесконечные силы-стихии природы в своём проявлении постоянно требовали новых неожиданных решений, которых не было в предыдущем опыте. Процесс «социализации» в палеосоциуме – это процесс «выделявания» человека, его творческое развитие и становление в интерактивном единстве всех его социальных структур, всех его членов: подрастающего поколения, старейшин, вождей, охотников, воинов, матерей, ведунов, вождей, лекарей, сказителей, выступающих в своём органическом единстве важнейшим социальным воспитательно-образовательным институтом, мощным архетипическим ядром родовой культуры, её носителями и выразителем.

4. Выводы.

Краткий анализ социокультурных основ в развитии цивилизации позволяет говорить о том, что социальное воспитание (образование) имеет древние истоки и огромный воспитательно-образовательный потенциал, который может эффективно получить реализацию в современном обществе посредством института социальной педагогики.

Список литературы

- 1 Егорычев, А.М. Перспективы становления и развития отечественной социальной педагогики в контексте решения проблем построения нового общества [Текст] / А.М. Егорычев // Alma-mater (Вестник высшей школы). – 2013. – № 6. – С. 15-20.
- 2 Егорычев, А.М. Россия и мировая цивилизация [Текст]: поиск социокультурных оснований в построении национальной системы образования / А.М. Егорычев // Alma-mater (Вестник высшей школы). – 2015. – № 4. – С. 29-36.
- 3 Егорычев, А.М. Философские и научно-теоретические основы отечественного социального образования [Текст]: социальная педагогика как механизм его развития / А.М. Егорычев // Alma-mater (Вестник высшей школы). – 2014. – № 10. – С. 20-27.
- 4 Егорычев, А.М. Человек в ноосферном измерении [Текст]: глава X / О.С. Анисимов, Г.В. Атамчук, А.М. Егорычев, В.П. Казначеев и др.; под ред.: В.Н. Василенко // Человек и общество: ноосферное развитие: монография. – М.: [б.и.], 2011. – С. 267- 291.
- 5 Жарикбаев, К.Б., Калиев, С.К. Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] / К.Б. Жарикбаев, С.К. Калиев. – Алматы: Рауан, 1995.
- 6 История образования и педагогической мысли за рубежом и в России [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.Н. Андреева, Т.С. Буторина, З.И. Васильева и др.; Под ред. З.И. Васильевой. – М.: Изд. Центр «Академия», 2001. – 416 с.

7 Кожихметова, К.Ж. Казахская этнопедагогика [Текст]: методология, теория, практика / К.Ж. Кожихметова. – Алматы: Ғылым, 1998.

8 Мардахеев, Л.В. Социальная педагогика. Полный курс [Текст]: учебник / Л.В. Мардахеев. – М.: Изд-во Юрайт, 2011. – 797 с.

Материал поступил в редакцию: 27.04.2017

ДАЙКЕР, А.Ф., ЕГОРЫЧЕВ, А.М.

ӘЛЕУМЕТТІК МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРДІҢ ТАРИХИ ИНТЕГРАЦИЯСЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАНЫҢ ДАМУ БАЗИСІ РЕТІНДЕ

Бұл мақалада әлеуметтік педагогикадағы әлеуметтік тәрбиенің тарихи қалыптасуы және әлеуметтік білім берудің дамуы мен қайнар көзі мәселелері қарастырылған. Авторлар әлеуметтік педагогиканың дамуы ұлттық мәдениетің негізінде және оның салт-дәстүрлері есебінде дамитындығын әдіснамалық тұрғыдан қарастыруда.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** тарихи интеграция, әлеуметтік-мәдени даму, әлеуметтік педагогика, әлеуметтік білім беру, әлеуметтік тәрбие.*

DAYKER, A.F., EGORYCHEV, A.M.

HISTORICAL INTEGRATION OF SOCIOCULTURAL BASES AS BASIS OF DEVELOPMENT OF DOMESTIC SOCIAL PEDAGOGICS

The article examines the historical development of social education in Russia, expressing the beginning and development of the social educational, its main expression – the national social pedagogy. The authors are on the methodological position: the development of domestic social pedagogy is possible only on the basis of national culture, taking into account its traditions. Consistently is consideration historical socio-cultural aspects that determined the meaning and value of Russian world, its development and formation.

***Keywords:** historic integration, social and cultural development, the domestic social pedagogy, social education, social upbringing.*

УДК 9(93)

Козыбаева, М.М.,

*PhD, доцент кафедрасы Ассамблеи
народа Казахстана, КГПИ,
г. Костанай, Казахстан*

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАПАДНОЙ СИБИРИ В 1930-Х ГГ.

Аннотация

В статье раскрываются вопросы пополнения казахского населения Западной Сибири за счет вынужденных миграций в период коллективизации и массового голода начала 1930-х гг., а также изучается социально-экономическое положение казахских переселенцев. В частности, на примере областей Западной Сибири была дана характеристика переселенческого движения казахов, а также проанализированы формы адаптации к местным формам хозяйства на примере образования казахских аулов, а также трудоустройства переселенцев на предприятиях промышленности. Автор приходит к выводу о значительном увеличении казахского населения региона за счет миграций, а также фиксирует тяжелое, бедственное положение казахов, вынужденных искать средства к существованию.

***Ключевые слова:** казахская диаспора, Западная Сибирь, миграция, коллективизация, голод, переселенцы, национальные меньшинства.*

1. Введение.

Казахская диаспора на сегодня составляет около 20 млн. человек, проживающих в крупных развитых странах мира. Из них около 700 тыс. казахов проживает в России, большая часть из которых населяют Западную Сибирь, являющейся исторической территорией кочевий казахских родов. После распада Союза и образования на его территории суверенных государств казахи оказались разделенными границами и, как следствие, гражданами двух соседних государств. Изучение особенностей формирования казахского населения этого региона путем исследования миграционных процессов в трагические годы коллективизации и голода в первой половине 1930-х гг. позволит выявить общие проблемы развития казахской диаспоры и казахского этноса в целом, дополнить российскую и отечественную историографию новыми фактами.

2. Материалы и методы.

Объектом настоящего исследования являются казахи, проживающие на территории Западной Сибири и сопредельных территориях Северного Казахстана, предметом – миграционные процессы среди казахского населения в 1930-е гг. Исследование проводилось в Западной Сибири: в приграничных районах Тюменской, Омской и Новосибирской областей Алтайского края Российской Федерации. В целом, хотелось бы отметить, что обозначенная территория являлась исконно местом казахских кочевий и здесь издавна проживали казахи, основным занятием которых было скотоводство. Однако намечались и процессы новых миграций в процессе складывания административно-правовой системы Российской империи и в период Советского Союза.

При написании работы применялись общенаучные методы: анализ, синтез, статистический метод. К специальным методам, использованным при написании статьи, относятся методы сравнительного анализа, историко-типологический, проблемно-хронологический, историко-систематический методы. В исследовании использован системный подход, а также синтез макро- и микроисторических подходов. В основу методологии был положен принцип историзма, поскольку выбранная нами тема в качестве объекта исследования изучается в своем эволюционном развитии в обозначенный период.

Безусловно, методологической базой стали фундаментальные исследования ученых, которые занимались изучением различных аспектов обозначенной темы. Так проблемами формирования казахской диаспоры занималась Г.М. Мендикулова (1997), изучению этнографии и демографических процессов у тюркоязычного населения Сибири посвятили свои работы Н.А. Томилов и Ш.К. Ахметова (2013), политическую историю казахов Западной Сибири исследовали А. Кузембайулы (2014), З.Е. Кабульдинов (2010) и др.

Также в качестве источников были использованы ценные материалы по истории казахского населения Западной Сибири, которые были найдены в Историческом архиве Омской области (г. Омск (Ис АОО)), Государственном архиве Новосибирской области (г. Новосибирск), Государственном архиве Тюменской области (г. Тюмень) и др.

3. Результаты и обсуждение.

Необходимо отметить, что этнокультурные процессы у казахов Западной Сибири были схожими с казахами Северного Казахстана: имевшие место миграционные процессы были внутренними и передвижение казахов с юга на север, оседание и образование казахских аулов шло по меридианам, то есть по маршрутам своих кочевий. Сопровождались данные процессы, в том числе, административными реформами с установлением административно-территориальных единиц и с ограничением переходов казахов с одной территории на другую. Уже в 1889-1917 гг. начинается широкое крестьянское движение русско-украинского населения в степях Казахстана и Сибири, что коренным образом изменило этническую ситуацию в этих районах [15]. Ограничение земель, находившихся в пользовании казахов, усиливавшееся хозяйственно-культурное влияние русских, украинцев и затем переселявшихся сюда же немцев привели к вынужденному отказу казахов от кочевого образа жизни и оседанию их на жительство в постоянных аулах. В 1897 году на Западно-Сибирской равнине на-

считывалось уже свыше 50 тысяч казахов, из них более 38 тысяч – в Омском округе Акмолинской области, 5200 казахов – в Тюкалинском и 334 казаха – в Тарском округе Тобольской губернии. Согласно материалам Государственного архива Новосибирской области, только в Омской губернии в 1924 г. проживало 24 383 человек киргизского (казахского) населения [2].

Согласно докладом татаро-киргизской секции АПО Сибкрайкома ВКП(б) губкомов и окружкомов Сибкрая, в 1925 году казахское хозяйство, вследствие сокращения скотоводства и недостаточного развития земледелия, подверглось упадку и повлекло за собой бедность населения [3]. В связи с этим усиливаются миграционные потоки на территорию Казахстана, которые местные власти пытались контролировать. Интерес представляет тот факт, что неоднократно постановлениями ВЦИК переселение в Казахстан извне запрещалось, однако переселение из Казахстана в пределы Омского округа было открыто, согласно циркуляру НКЗ РСФСР от 12.2.1929 г. №39/ЗП.

Несмотря на запреты, миграции казахского населения Западной Сибири в пределы Казахстана имели место в связи с нарушением властями хозяйственного уклада казахов. Так в 1929 г. Петропавловский окружком исполкома Советов докладывал об имеющихся в связи с наступлением летнего периода фактов массового переселения казахского населения из пределов Омского округа на территорию Кызыл-тусского райисполкома и просил принять необходимые меры. Выясненные РИКом причины такого переселения, по заявлениям населения, сводились к следующему:

- отсутствие культработы и переписки на родном языке, издания газет, преподавания в казахских школах;
- отнесение хозяйств, имеющих 5-6 голов скота и считавшихся в условиях Казахстана бедными, к кулацким;
- высокие сельскохозяйственные налоги;
- изъятие у казахов пригодных земель с целью передачи под совхозы и т.д.

Омскому окрисполкому предписывалось принять срочные меры по ликвидации массового переселения (даже целыми аулами) и раздачи соответствующих указаний местам. Иначе Петропавловский Окрисполком, в случае если хозяйственно-культурное обслуживание казахского населения не могло быть обеспечено, предлагал взять это обслуживание на себя с присоединением к Казахстану территории, занятой казахским населением, что конечно не могло быть осуществлено практически [4].

В свою очередь территория Западной Сибири становится убежищем казахских переселенцев с территории Казахстана в период коллективизации и голода в казахской степи в 1932-1933 гг., явившихся результатом политики «Малого Октября» Ф. Голощекина. Как известно, от жуткого голода в Казахстане погибло и откочевало в соседние регионы более двух миллионов человек, из которых более 600 тысяч откочевало за пределы Казахстана. Беженцы из западных областей уходили в Иран, Афганистан, Туркмению. С юга и востока степи – в Монголию, Узбекистан, Киргизию, Китай. Казахи Среднего жуза, севера Великой степи, преимущественно аргыны, керей и кипчаки уходили в Россию [9].

Первые казахские семьи бежали в Сибирь уже в начале 1930-х гг., словно предчувствуя надвигающуюся катастрофу. Люди уходили тайно, бросив все нажитое имущество, глубокой ночью. Одним из первых в тюменском направлении скрылся с детьми и внуками Боккай Кожырбаев из рода нуралы-керей. По воспоминаниям семьи Букаевых, прадед покинул родной аул Майбалык в Пресновском районе Северо-Казахстанской области весной 1930 года. В годы коллективизации и раскулачивания байских хозяйств казахи, боясь преследования, направлялись в сепкрай (северный край), где можно было затеряться в лесах и деревнях. Среди них были представители казахских семей: Каймулины, Торежановы и Кызылбаевы. Так, из аула Балуан Сергеевского района Северо-Казахстанской области, землю рода кантай-керей, в те годы покинули и перебрались под Тюмень десятки семей [13]. В основном, это были состоятельные, зажиточные семьи, кто имел возможность и средства, чтобы скрыться.

Поэтому нет ничего удивительного в том, что почти каждый тюменский казах заявляет о себе как о потомке «баев-кулаков».

Отмечая социально-экономическое положение переселенцев, необходимо выделить такой факт, что находясь, например, в Тюменском крае, казахи не торопились вступать в колхозы. Они старались держаться подальше от населенных пунктов, стремились сохранить традиционный уклад кочевой жизни, нанимаясь пастухами, чтобы иметь возможность пасти и свой скот. Однако независимая кочевая модель целых казахских аулов, кочующих по тюменским лесам, не вписывалась в формы организации труда, на что обратили внимание местные партийно-государственные органы [7]. Языковой и религиозный барьеры, мешавшие казахам вклиниться в русские колхозы, привели к попыткам создания таких казахских колхозов, как: колхоз имени Тельмана в Ишимском районе, «Кызыл-ту» в селе Ельцово Казанского района, «Кызыл-ту» в Заводоуковском районе, колхоз «Бирлик» в Казанском районе, а также колхоз «Ак кол» в Голышманском районе. Самым северным казахским колхозом стала сельхозартель имени Дальневосточной Красной Армии в Нижнетавдинском районе. Именно в этот период формируются казахские аулы и в других регионах Западной Сибири. Проблемами в организации колхозов выступали трудности перехода от кочевого образа жизни к оседлому, а также освоение земледельческих традиций в рамках советских колхозов [16].

Увеличился приток казахского населения в города и рабочие поселки по линии Западносибирской железной дороги, где часть из них нашла приют и работу. Важной составляющей миграционных потоков в Сибирь было прибытие населения из центральной и западной части страны, а также из Казахстана и Средней Азии. Так, в пополнении населения сибирских городов доля выходцев из несибирских территорий достигала за годы первых пятилеток примерно 20%. По данным за 1933-1937 гг., среди мигрантов, прибывших в сибирские города, выходцы из Казахстана и Средней Азии составили 3,4%, тогда как с территории Поволжья – 2%, украинцы – 1,8%, Северного Кавказа – 0,9%, Белоруссии – 0,4%, Закавказья – 0,1%. Таким образом, основным поставщиком для пополнения численности рабочих сибирской промышленности являлись, прежде всего, близкие в географическом отношении регионы Поволжья, Казахстана и Средней Азии, но в некоторой степени также и достаточно отдаленные Украина, Белоруссия и Кавказ.

Экономическое положение в городских поселениях региона было тяжелым. В 1932 г. нормы снабжения хлебом по продовольственным карточкам были снижены для большей части работающего населения, что, соответственно вызывало недовольство горожан, которые неохотно встречали голодных беженцев. Омские власти пытались выдворить пришедших казахов за пределы области, однако в конце 1933 г. в области из числа казахских переселенцев было 340 хозяйств и проживало 4500 человек, не имеющих хозяйств.

Особенно много представителей различных национальностей приходилось на вновь создаваемые промышленные предприятия Сибири, где еще не успели сложиться мононациональные коллективы из местного населения. В конце 1931 – начале 1932 гг. в Новосибирске и Сибстройпути числилось 2323 казахских рабочих, в Сибсельмашстрое – 210 чел., в Горстройтресте – 400 семейств, а на заводе горного оборудования – 155 казахских рабочих [1]. Среди рабочих и строителей Кузнецкого металлургического комбината Кемеровской области представители так называемых национальных меньшинств составляли по данным за 1933 г. около 27%, общая численность их достигала более 9 тыс. человек, в том числе, почти половину из них – 4373 человек – составляли казахи.

В 1931 г. начинается строительство завода горного оборудования в Новосибирске, куда приехало много казахов и других представителей национальных меньшинств, доля нерусских рабочих на стройке достигала 45%. Посетивший стройку зимой 1932 г. секретарь Новосибирского горкома ВКП (б) С. Шварц с удивлением и возмущением обнаружил, что рабочие живут в ужасающих условиях: бараки переполнены сверх всяких норм, повсюду царит грязь, антисанитария, начались эпидемии тифа и холеры [5].

Однако требовать от властей какого-либо улучшения своего положения, а там более, оказывать организованное сопротивление, собравшаяся на стройке людская масса была просто не в состоянии. Можно сказать, что главным смыслом существования прибывших на строительство завода было стремление к элементарному выживанию.

В архивных документах отмечается ужасное обращение с казахскими рабочими, социально-экономическое положение которых оставляло желать лучшего. Их нередко выбрасывали на улицу, оставив без продовольствия, без карточек, без жилья. Голодные люди собирали кости в отвале, которые отваривали и ели. В тяжелых бытовых условиях, характерных для промышленных новостроек Сибири, конфликты на национальной основе возникали гораздо чаще: казахам часто жестоко избивали русские рабочие, больных отказывались лечить в больницах и оказывать медицинскую помощь [6]. В результате бездействия властей уже в 1934 г. были зафиксированы случаи высокой смертности из-за простудных, инфекционных заболеваний, голода и жестокого обращения среди казахских рабочих.

Казахские рабочие в основной своей массе не имевшие образования, не владевшие русским языком, использовались в работе, не требующей квалификации. Начальник строительства Кузнецкого металлургического комбината С.М. Франкфурт так отзывался о новых рабочих казахской национальности, приходивших на комбинат: «Казахам трудно было приспособиться к работе. Потребности их были чрезвычайно ограниченными. Они удовлетворялись немногим: только бы зарабатывать на хлеб и на столовую для себя и семьи. Они не интересовались заработком, а, значит, и выработкой. Многие, что делалось на стройке, вначале просто не доходило до их сознания». Такое положение дел было обусловлено прежде всего тяжелым положением казахам, занятых только мыслью о выживании.

В 1933 г. на шахте «Журилка» Ленинского рудника трудилось более 200 казахам, многие из них показывали высокие результаты в добыче угля, добивались звания ударников труда. Казахам давали самую трудоемкую работу, на которой они при всем желании не могли хорошо заработать [6]. Такое отношение к казахским рабочим было обычным явлением на промышленных объектах Кемерово, Новосибирска, Омска, Сталинска и в остальных как городских, так и сельских поселениях.

По данным на 1935 г. на шахтах и стройках в Кемерово работало более 8 тыс. рабочих, относящихся к национальным меньшинствам. По далеко не полным сведениям, к концу первой пятилетки общая численность представителей национальных меньшинств среди рабочих промышленности западной Сибири составляла более 40 тыс. человек [12].

Однако следует отметить, что не все русское население было настроено агрессивно против бежавшего от голода казахского населения. На местах местному полуголодному населению оказывалась посильная помощь: местные жители подбирали и выхаживали умирающих с голоду, замерзающих зимой, брали в свои семьи казахских детей. Кроме того, для детей казахам-откочевников, потерявших своих близких в результате откочевки и голода, в крае были созданы и специальные детские дома. Всего их было 15 и в них на 1 октября 1933 г. числилось 1236 детей, в общих детских домах находилось 216 казахских детей. Один из известных – детский дом «Нацмен», позднее переименованный в детский дом им. Вахитова, а еще позже в одноименную школу [6].

4. Выводы.

Курс партии на насильственную коллективизацию и ускоренное оседание казахам в 1930-е гг. привел к массовому голоду в Казахстане, вызвавшему отток населения в сопредельные регионы с более развитой промышленностью. Массовые миграции первой 1930-х гг. стали первыми крупными переселениями казахам в городские и сельские местности Западной Сибири, в том числе и в промышленные поселки региона. В Западной Сибири к концу периода проживало около 100 различных национальностей, из них значительную группу представляли казахи. Так, в Новосибирской области в 1939 г. число казахам увеличилось до 20 тысяч, в Омской области – до 50 тысяч, на Алтае их проживало почти 30 тысяч. В свою

очередь, развитие сельского хозяйства и промышленности в городах Западносибирского края способствовало трудоустройству казахских мигрантов и давало шанс на выживание.

Список литературы

- 1 Ахметова, Ш.К. Казахи Западной Сибири и их этнокультурные связи в городской среде [Текст] / Ш.К. Ахметова. – Новосибирск: Издательство Института археологии и этнографии СО РАН, 2002. — 104 с.
- 2 ГАНО (Государственный архив Новосибирской области). Ф.П-1. Оп.9. Д.107. Л.5.
- 3 ГАНО. Ф.П-2, Оп.2-1, Д. 1007а, Л.113.
- 4 ГАНО, Ф.П-2,1. Д. 3592. Л. 40.
- 5 ГАНО, Ф. П-22. Оп. 7, Д. 48. Л.92.
- 6 ГАОО (Государственный архив Омской области). Ф. Р-643. Оп. 2. Д.38. Л.98.
- 7 ГАТО (Государственный архив Тюменской области). Ф.151, Оп.1., Д.68, Л.5.
- 8 Кабульдинов, З.Е. Казахи России [Текст] / З.Е. Кабульдинов. – Астана: [б.и.], 2010.
- 9 Казахи Омского Прииртышья [Текст]. Энциклопедия. Книга первая. Издание первое / сост. И.А. Турсунов. – Омск: Золотой тираж, 2015. – 488 с.
- 10 Кузембайулы, А. Топонимика Степного Приоболья: история формирования [Текст] (с древнейших времен до середины XIX века) / А. Кузембайулы. – Германия: Palmarium Academic Publishing, 2014 – 170 с.
- 11 Мендикулова, Г.М. Исторические судьбы казахской диаспоры [Текст]. Происхождение и развитие / Г.М. Мендикулова. – Алматы: Ғылым, 1997. – 264 с.
- 12 От Урала до Енисея [Текст] (народы Западной и Средней Сибири). Кн. 1 / отв. ред.: Н.А. Томилов. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1995. – 186 с. – С. 25-26.
- 13 Откочевники [Текст]. Летопись казахского колхоза имени Дальневосточной Красной Армии в Нижнетавдинском районе Тюменской области. 1938-1945 гг. / К. Кабдулвахитов. – Тюмень: ОАО «Тюменский дом печати», 2010. – 144 с.
- 14 Переплавка [Текст]: Межнациональные отношения на промышленных предприятиях Сибири в период формирования индустриализации / В.И. Исаев // Советские нации и национальная политика в 1920-1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. – Киев, 10-12 октября 2013 г. – М.: Политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б.Н. Ельцина», 2014. – 686 с. – С. 487-496.
- 15 Сарсамбекова, А.С. Казахи Западной Сибири и сопредельных территорий Казахстана [Текст]: этнокультурные связи и процессы / автореф. дис. ...канд. истор. наук А.С. Сарсамбековой. – Томск: [б.и.], 2008 – 180 с. – С. 5.
- 16 Томилов, Н.А. Казахи аула Каскат [Текст]: традиции и инновации в культуре казахского населения Западной Сибири / Н.А. Томилов, Ш.К. Ахметова. – Омск: [б.и.], 2013.

Материал поступил в редакцию: 21.06.2017

ҚОЗЫБАЕВА, М.М.

1930 ЖЫЛДАРЫ БАТЫС СІБІРДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ КӨШІ-ҚОН ҮДЕРІСІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Мақалада 1930 ж. басында ұжымдастыру және жаппай ашаршылық кезінде мәжбүрлі көшіп-қону салдарынан Батыс Сібірде қазақ халқы үлесінің артуы мәселесі қарастырылып, сондай-ақ қазақ ұлтының көшіп келушілерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайы талданды. Атап айтқанда Батыс Сібір облыстарының мысалында қазақтардың көші-қон қозғалысына сипаттама беріліп, сондай-ақ қазақ ауылдарының құрылуы мысалында шергілікті шаруашылық нысандарына бейімделу формаларына талдау жасалып, көшіп-келушілердің өнеркәсіп орындарында жұмысқа тұруы сараланды. Автор көші-қон салдарынан аймақта қазақ халқының үлесінің елеулі ұлғайғандығы туралы қорытындыға келеді, күнелтуге керек қаржы іздеуге мәжбүр қалған қазақтардың қиын-қыстау жағдайын баяндайды.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** қазақ диаспорасы, Батыс Сібір, көші-қон, ұжымдастыру, ашаршылық, қоныс аударушылар, аз ұлттар.*

KOZYBAYEVA, M.M.

MIGRATION PROCESSES AND SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF THE KAZAKH POPULATION OF WESTERN SIBERIA IN THE 1930s.

The article reveals the questions of replenishment of the Kazakh population of Western Siberia due to forced migrations during the period of collectivization and mass famine of the early 1930s, and also the socio-economic situation of Kazakh migrants is studied. In particular, the characteristics of the resettlement movement of the Kazakhs were given in the example of the regions of Western Siberia, as well as the forms of adaptation to local forms of economy, such as the formation of Kazakh auls, and the employment of migrants in industrial enterprises. The author comes to the conclusion about a significant increase in the Kazakh population of the region due to migration, and also fixes the heavy, distressed Kazakhs forced to seek a livelihood.

Keywords: kazakh diaspora, Western Siberia, migration, collectivization, famine, immigrants, national minorities.

УДК 376.112.4

Ordasheva, M.J.,

*master of psychology and pedagogy,
senior lecturer of the department of Arts,
KSPI, Kostanay, Kazakhstan*

FEATURES OF CREATIVE ACTIVITY OF THE YOUNGER SCHOOLCHILD

Abstract

This work examines the features of the creative activity of a junior school-children. Reveals the concept of creativity. The main stages, levels, structure, conditions for the success of creativity. Also on the basis of the studied material, the peculiarity of the creative activity of younger schoolchildren is formulated.

Keywords: creativity, junior schoolchild, activity, features.

The development of the creativity of the developing personality is both for the world and for modern national pedagogy one of the enduring tasks.

Modern education pays much attention to this issue. The strategy of modern education is to provide opportunities for all students to show their talents and creativity, implying the possibility of implementing personal plans, this is stipulated in the Law «Education» in Kazakhstan. In the law «Education» the system provides for the priority of the development of the individual, consideration of the subject knowledge and skills as a means of achieving them. In the «Concept of the structure» and content of general secondary education, emphasis is placed on developing the creative abilities of students, individualizing their education, taking into account interests and inclinations to creative activity. One of the fundamental principles of updating the content of education is its personal orientation, which relies on the subject experience of students, the actual needs of each student. In this connection, the issue of organizing active cognitive and creative activity of students, which contributes to the accumulation of the creative experience of junior schoolchildren was sharply raised, as a basis, without which the self-realization of the individual at the subsequent stages of continuous education becomes ineffective.

Earlier development can begin at any age, but in this article we will consider the younger school age as productive for the development of creative activity. Teaching in this case acts as a leading factor in the development of the individual in general and in creative activity in particular.

It is also necessary to note the main stages of the creative process. The creative process of junior schoolchildren Uvarina N. distinguishes the following stages: the accumulation of knowledge and skills for understanding the concept and the formation of the problem, the consideration of the

problem from different sides, the construction of options; implementation of versions, ideas, images; verification of the found options, their selection [8].

Also, a huge part of research on the issue of creativity, the scientists paid to the level of creativity. Speaking about the levels, we can identify several opinions on this. Mahmutov pays much attention to independence and singles out the levels of creativity on his basis, he writes: «The degree of completeness of independence determines the levels of creativity: low, medium, high» [6, p. 134].

The point of view of Lerner I.Y. who writes: «Without aiming to form the first level of creativity, the school can and should prepare everyone for the creation of the second level, because in different scales it is possible and necessary in any spheres of application of human forces» [4, p. 80]. Lerner gave a general definition of creativity: «Creativity we call the process of creating a person objectively or subjectively qualitatively news by specific procedures that cannot be transferred through the described and regulated system of operation or action» [2, p. 52]. Also, the author singled out procedural features of creative activity: the implementation of near and distant intersystem and extra systemic transfer of knowledge and skills to a new situation; the vision of a new problem in the traditional situation; vision of the structure of the object; the vision of a new function of an object, unlike a traditional one; accounting for alternatives when solving a problem; combining and transforming previously known methods of activity in solving a new problem; discarding all known and creating a fundamentally new approach; method of explanation.

First procedural characteristics of creativity are interrelated. Lerner also notes that it is not possible to put clear frames or schemes, since it is impossible to provide for the types, nature, and complexity of the problems that arise during the educational process. It can be concluded that creative activity in the learning environment is very important procedural aspect, a qualitatively new product can in principle be obtained and uncreative way, and in the procedural aspect is not creativity. Therefore, for the purposes of education, it is necessary that the subjectively new one be created through the implementation of specific procedures. It is they who characterize the common in creativity with scientific, social and educational cognition.

Let's consider the structure of activity, including the cognitive, which includes: the goal, the motives, the actions, and the result. It can be assumed that the elements of the creative activity of the junior student will be associated with cognitive elements, while having their own characteristics. The cognitive activity of the junior student also has its own peculiarities: first, the school regime is created for kids; secondly, the nature of the relationship with the teacher, with classmates varies considerably; thirdly, the dynamic stereotype of satisfaction or dissatisfaction with its cognitive activity is changing, the child's field of intellectual activity and independence is still weakly developed.

One of the conditions for successful activity is positive motivation. In the process of learning, the child develops a system of motives that can be both negative and positive: motives related to the content and process of learning (the desire to overcome obstacles, the need to reflect, the desire to learn new things, etc.); indirect motives (responsibility to parents, teacher, understanding of the importance of knowledge, motives of prestige and well-being); negative motives.

Negative motivation also serves as a barrier to creative activity. Very often the influence of negative motives (fear of obstacles, avoidance of failures, fear of appearing ridiculous) suppress the creative abilities of the student in the activity. In didactics, great importance is attached to the category of success (K.V. Elnitsky, O.A. Yashnova, N.D. Khmel, A.K. Rysbaeva, S.E. Eltsova, V.A. Karakovsky, A.S. Belkin and Etc.) [3].

Creation of the creative character of the student's personality is facilitated by the achievement of successes in all spheres of his activity, in educational and life situations. Traditionally, in the educational activity, the indicator of student success is the mark. However, the junior school-child often weakly differentiates the evaluation of activity from the self-assessment [8, 7]. The teacher plays a big role in the formation and development of the cognitive activity of the juniors.

Let's consider the conditions that the learning process and the set of methods must satisfy:

- taking into account the subject experience of each student, his age and individual characteristics;
- creation of conditions for the emergence and manifestation of initiative and activity of students in the organization of independent work;
- development of forms of cooperation between subjects of the educational process in accordance with the step-by-step movement of students towards self-regulating activities in the process of setting and solving productive learning tasks.

All of these factors allow us to formulate the definition of creative activity in the following way: the creative activity of a schoolchild is the highest degree of cognitive activity, leading to the discovery of the intellectual creative and personal potential of the student, the result of which is a subjectively new product. The product created by the junior student has a subjective novelty and personal significance.

The conducted search work allowed formulating recommendations on the development of the creative activity of the junior schoolchildren and the formation of readiness for the development of the creative activity of the junior schoolchild. To effectively develop the creative activity of a junior schoolchild, the following should be considered:

- the development of creative activity directly depends on the development of cognitive processes;
- the atmosphere of educational cooperation in the learning process allows creating a favorable climate for the development of creativity;
- collective cognitive activity is an effective means of obtaining original results of activity;
- creative activity should be formed step by step from reproductive to heuristic and creative;
- research activity allows formulate independent thinking, the ability to work individually and in a team and thus is an effective means of developing the creativity of junior schoolchildren;
- in the organization of academic work, it is necessary to cooperate with subject teachers, thereby ensuring the implementation of intersubject communications in the development of students' creative activity;

The development of the creative activity of a junior high school student is impossible without the guidance of this process from the teacher.

The findings of the study do not claim to be an exhaustive solution to the problem under consideration. The accumulated theoretical and factual material requires further in-depth study of the questions of the formation of creative activity.

References

- 1 Андреев, В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности [Текст]: основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: [б.и.], 1988 – 238 с.
- 2 Белкин, А.С. Ситуация успеха [Текст]: как ее создать / А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 76 с.
- 3 Винокурова, Н. Лучшие тесты на развитие творческих способностей [Текст] / Н. Винокурова. – М.: Арт-пресс, 1999. – 365 с.
- 4 Дьюи, Дж. Школа и общество [Текст] / Дж. Дьюи //Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: [б.и.], 1971 – 521 с.
- 5 Изобразительное искусство и художественный труд [Текст]. (1-9 классы) / рук. и ред.: Б.М. Неменский. – М.: Просвещение, 2011.
- 6 Махмутов, М.И. Проблемное обучение [Текст] / М.И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 367 с.
- 7 Рожкова, Е.Е. Изобразительное искусства в начальных школах [Текст]. Из опыта работы учителей учителя / Е.Е. Рожкова. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
- 8 Уварина, Н.В. Развитие творческих способностей у младших школьников [Текст] / Н.В. Уварина // дис.: канд. пед. наук. – Челябинск: [б.и.], 1999. – 184 с.

9 Юсов, Б.П. Изобразительное искусства в начальных классах [Текст] / под. ред. Н.Д. Микц. – Минск: Народная асвета, 1986. – 167 с.

Article received by the editorial office: 22.05.2017

ОРДАШЕВА, М.Ж.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНА ҚАТЫСУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАМУЫ

Берілген жұмыс бастауыш сынып оқушысының шығармашылық ерекшеліктерін қарастырады. Шығармашылық ұғымын, бастапқы қадамдарын, деңгейлерін, құрылымын мен шығармашылықтың сәттілік талаптарын түсіндіреді. Сонымен қатар зерттелген материалға сүйене, бастауыш сынып оқушысының шығармашылық ерекшелігі қалыптастырылды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: шығармашылық, бастауыш сынып оқушысы, ерекшелік.

ОРДАШЕВА, М.Ж.

ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Данная работа рассматривает особенности творческой деятельности младшего школьника. Раскрывает понятие творчество. Основные этапы, уровни, структуру, условия успешности творчества. Также на основе изученного материала, сформулирована особенность творческой деятельности младших школьников.

Ключевые слова: творчество, младший школьник, деятельность, особенность.

УДК 37.062.2

Чуйко, Е.Ю.,

преподаватель ГККП «ДХШ»

г. Лисаковск, Казахстан

СЕМЬЯ – ШКОЛА – СЕМЬЯ

Аннотация

В статье описано развитие системы ценностей учащихся как взаимодействие семьи и школы с точки зрения психологической теории отношений. Это актуально для разработки программ воспитания в образовательных учреждениях, так как перед школьником стоит сложная задача выбора, принятия ценностей семьи и школы и выработки своей собственной системы ценностей, которая в дальнейшем станет основой для новой его собственной семьи.

Ключевые слова: педагогический подход, семья, педагог ученик.

1. Введение.

Целью данного исследования является изучение значения педагогического союза семьи и школы в подготовке старшеклассников к семейной жизни, а также исследование психолого-педагогических следствий изменения взаимоотношений между юным поколением и учителями.

В работы автором были рассмотрены:

- «Пигмалионизм» учителей и способы его преодоления [2].
- Характеристики неблагополучных в воспитательном плане семейных союзов.
- Формы и методы организации совместной с семьей педагогической деятельности по формированию будущих семьянинов.

2. Результаты и обсуждения.

Вряд ли кто-нибудь возьмется оспаривать утверждение, по которому естественно и закономерно необходимый для полноценного воспитания юношей и девушек педагогический

союз семьи и школы приобретает особое значение при их подготовке к браку. Неформальность (если можно так выразиться), огромное влияние на формирование личности молодежи, их взаимоотношений со взрослыми, приобретающие в юности особую напряженность процессы полового созревания, да и сама по себе обращенность старшеклассников к своему будущему – эти и целый ряд других особенностей воспитания будущих мужей и жен настоятельно требуют соединения усилий семьи и школы.

С чего же школе следует начинать организацию педагогического взаимодействия с семьями старшеклассников?

Как ни обидно это может прозвучать для учителей, но с преодоления двух устойчиво негативных моментов школьного воспитания, которые являются изрядной помехой в успешном усвоении юношами и девушками даже «нейтральных, чисто познавательных дисциплин, и которые становятся недопустимыми в условиях преподавания ориентированного на общечеловеческие ценности» [2].

Эти моменты, вскрытые в трудах известного советского психолога А.А. Леонтьева, – зажим самостоятельности учащихся и «пигмалионизм» учителей.

Одной из важнейших причин зажима самостоятельности вступает все еще бытующее в педагогическом сознании представление об ученике как о пассивном объекте учебно-воспитательного процесса.

В долгой истории педагогической мысли не раз схлестывались две крайние точки зрения на учение и воспитание.

Представители первой из них, возможно, чересчур прямолинейно и схематично интерпретируя известную мысль Яна Амоса Коменского о том, что учитель есть мастер, а школа – мастерская, где из ребенка делают человека, затратили немало усилий на превращение педагогики в некий свод готовых рецептов, а сам процесс обучения – в какую-то «дидактическую машину».

И не стоит ошибочно думать, что эта парадигма канула в лету – она до сих пор отчетливо проявляется в той же (достаточно выраженной) тенденции представить обучение (и даже воспитание) в виде системы операций над психикой учащегося, как активное педагогическое манипулирование пассивной личностью ученика.

Защитники второй точки зрения, возведшие на пьедестал искусство воспитания и категорически противопоставившие его педагогическим методам, приемам и технике, несмотря на свою яркую противоположность «технократам», ни на йоту не отошли от главного их заблуждения, сполна проявившегося и в этой установке, – ведь и здесь ученик предстает не более чем пассивной глиной, из которой учитель – творец и художник – обязан не подвластным алгебре законам педагогического искусства вылепить нового человека.

Подобное восприятие ученика в любой области обучения и воспитания является порочным заблуждением, чреватым далеко идущими последствиями. Ведь воспринимая кого-то пассивным, мы не только не сможем добиться от него активности и самостоятельности, но и попросту будем, по сути, злонамеренно, но «из самых лучших побуждений» пресекать малейшее их спонтанное проявление. Более же всего опасным оно становится в подготовке к семейной жизни, которая в силу своих естественных социально-психологических особенностей просто требует инициативы, самостоятельности и ответственности учеников. Ведь одна из глобальных целей этой подготовки заключается в формировании активной жизненной позиции семьянина.

Но возможно ли полноценное воспитание инициативы, самостоятельности и ответственности в условиях, которые не только не способствуют, но и напрямую препятствуют их проявлениям?

Не будем забывать о том, что свойственная юности эмансипация от взрослых, одним из проявлений которой является своеобразное «вырастание» юношей и девушек из школы, закономерно приводит к изменению отношения и к учителям.

Безоговорочно, они уже почти не рассматриваются старшеклассниками в качестве «директивной» инстанции, и это автоматически приводит к сокращению реальных и действенных возможностей для проявления формальной власти и использования должностного, а то и функционального авторитета.

К примеру, старшему поколению порой непонятна та же нарастающая ориентация юности на внешкольную активность с ее, малоприменимыми для взрослых, грохочущими дискотеками, техническими новинками, к которым они еще не успели адаптироваться.

Однако любому действительно современному (т.е. созвучному времени) учителю дарована реальная возможность стать другом и советчиком юности, прежде всего, в тех жизненных вопросах, на которые она самостоятельно ответить не может. Во взаимоотношениях с учителем старшеклассники хотели бы, прежде всего, реализовывать потребность во взаимопонимании, а это значит, что отношение учителя к ученику должно быть наполнено сердечностью и эмоциональным откликом [2].

«Второе место» может быть отдано естественной потребности юности в новой, значимой и важной информации, из чего следует, что весьма важная роль здесь принадлежит профессиональной компетентности учителя и его способности не замыкать жизнь в тесные рамки своего предмета.

Наконец, очень существенным и значимым в этом возрасте становится нормативный характер взаимоотношений «учитель – ученик», который, естественно, должен отвечать свойственному юности чувству взрослости. А это значит, что школьные работники не должны злоупотреблять своей официальной властью, а использовать другие, более косвенные, но, несомненно, и более эффективные способы влияния.

Психологи утверждают, что процесс и способ влияния «овеществляются» в конкретной манере поведения человека, оказывающего его. Поведение это, естественно, направлено на воздействие на других людей и, в наиболее общем плане, может выражаться в семи формах, в общем-то, достаточно хорошо известных педагогам.

Воздействие на сознание в расшифровке не нуждается, хотя нельзя не заметить, что принимающие эту форму учителя порой начисто забывают о том, что сознания этого у их детей в избытке, и вряд ли стоит влиять на них, изрекая прописные истины. Эффект при этом может быть не только нулевым, но и попросту обратным.

Проявление дружеских чувств – прекрасный способ воздействия, которым, к сожалению, пренебрегают педагоги, ошибочно полагая, что это нарушит некую, давно уже не существующую «субординацию» между ними и детьми.

Формирование коалиций. Для него характерно влияние на юность не в одиночку, а объединившись в некую «могучую кучку», включающую в себя представителей его семьи, тренеров, школьную организацию и сверстников.

Способ неплох, но, увы, чреват злоупотреблениями и спекуляциями – слишком уж трудно устоять перед мнением большинства, но зато очень легко, обнаружив эффективность такого воздействия, в упоении силой и безличностью коллективной власти, начать крушить и ломать неповторимое «Я» другого.

Проведение переговоров – достойный нашего времени метод. И здесь можно только посоветовать: часто ли учителя, охотно рассуждающие не только тет-а-тет (что возможно, хотя и не всегда оправдано), но и в присутствии других (что просто недопустимо) о недостатках своих учащихся, оказываются в состоянии сест с детьми за своеобразный «стол переговоров» и, прежде чем высказывать свои претензии, выслушать встречные.

Конструктивное отстаивание собственной позиции. При этом собственное мнение не превращается для учителя в шоры, мешающие посмотреть на проблему с другой, может быть, даже и противоположной стороны, встать на позицию другого, ибо только тогда эта форма влияния окажется действительно эффективной.

Обращение к мнению других, не обязательно налицо присутствующих, но по возможности тех, чьи суждения и взгляды действительно имеют значение для учеников.

Использование санкций (поощрений и наказаний). Такое воздействие в этом возрасте становится сложным и часто непредсказуемым, в связи с чем, пользоваться им следует очень осторожно.

К сожалению, достаточно многие из нас попадают в «когорту зрителей» – людей, не пользующихся никакими методами влияния и предпочитающих, чтобы все шло своим чередом (как правило, такие учителя исповедуют попустительский стиль воспитания и ограничиваются преподаванием своего предмета).

Те же, кто всё-таки пытаются удержать ускользающую власть над детьми, могут попасть в разряд «пленников», возможно, ставших уже неэффективными, одной-двух форм воздействия (чаще всего это формирование коалиций или использование санкций), а то и в число «заведенных», готовых использовать любой метод или форму, но, к сожалению, плохо понимающих, когда и как их следует применять. Так, что будет лучше всего, если вы станете «тактиком», способным гибко и эффективно воздействовать на учащихся с учетом их индивидуальных особенностей, возраста и просто ситуации настроения.

Рассмотрим теперь негативный элемент внутри школьных отношений, ощутимо препятствующий воспитанию семьянинов, – «пигмалионизм» учителей. Помните миф о скульпторе Пигмалионе и его творении Галатее?

Так вот, американские психологи Розенталь и Джекобсон в результате своих исследований пришли к выводу, что учитель в классе частенько выступает именно в роли такого вот увлеченного скульптора, который где-то и в чем-то насилует природу и натуру, желая добиться не того, что ей свойственно и соответственно, а того, что угодно ему.

Исходными для создания концепции «Пигмалиона в классе» (именно так и называлась вышедшая в 1968 году обобщающая книга Розенталя и Джекобсона) явился незапланированный эксперимент, осуществленный ими в одной из американских школ. Проведя тестирование на определение уровня интеллекта учащихся, они в итоговых протоколах сознательно существенно завысили его оценки группе слабоуспевающих учеников. А возвратившись через полгода в эту же школу, психологи с изумлением обнаружили, что эти ранее сильно отстающие ученики уверенно выбились в разряд едва ли не учебных лидеров.

Дополнительные исследования, проведенные Розенталем и Джекобсоном, позволили им сделать достаточно обоснованный, но в чем-то излишне сенсационный и оттого вызвавший много возражений вывод. По их мнению, учитель обычно создает у себя определенные установки (прогнозы, ожидания) относительно своих учеников и ведет себя с ними так, чтобы эти прогнозы постоянно оправдывались.

Следует учитывать и стремительные изменения в психике личности и поведении ребенка. Поэтому весьма целесообразным является еще оперативное (раз в месяц или реже) информирование родителями учителей:

- об особенностях выполнения уроков (на что уходит время детей, степень самостоятельности, любимые и нелюбимые предметы, испытываемые трудности);
- о соблюдении режима дня (на что уходит свободное время детей);
- о внешкольном круге общения;
- об оценочных суждениях ребенка о школе (но только тех, которые не составляют тайны);
- о поведении в семье (здесь важны какие-либо неожиданные изменения);
- о просьбах и предложениях по изменению в школе.

И это только краткий перечень тех сведений, которые могут регулярно приходить из семьи.

Но, в свою очередь, и школа должна также всесторонне и регулярно информировать родителей или участвующих в педагогическом процессе членов семьи:

- об учебной деятельности (их отметках и шире – успехах и неудачах, а также об особенностях усвоения материала по отдельным предметам);

- об их общественной активности и участии в жизни коллектива (в том числе о выполнении общественных поручений, обязанностей);
- об отношениях их ребенка со сверстниками и учителями (включая достаточно подробную характеристику школьного круга взаимоотношений);
- об особенностях поведения (с достаточно подробной психолого-педагогической характеристикой в чем-то «из ряда вон выходящих поступков»);
- о видимых способностях и склонностях детей;
- о советах и рекомендациях по воспитанию.

Может показаться, что описанная система обмена информации слишком сложна и избыточна. Однако это не так. В деле воспитания и обучения нет мелочей, и любые события и обстоятельства в жизни могут неожиданно оказаться важными в сложном деле подготовки школьников к взрослой жизни. Тем не менее, факт наличия у педагогов такой вот «пигмалионистской» установки на учеников налицо, и не ею ли объясняются нелепые просчеты взрослых в прогнозировании будущих успехов детей? Известно ведь, что многие из впоследствии признанных великими людей в детстве и юности назывались окружением взрослых малоспособными, производили устойчивое впечатление совершенно бездарных: Джемс (один из великих психологов), Уатт (изобретатель паровой машины), Свифт (знаменитый автор «Гулливера») и Гаусс (великий математик); Энштейну в школе никак не давались математика, а Ньютону – физика! Гельмгольца учителя считали слабоумным, Вальтера Скотта – безнадежно и навсегда глупым, Карлу Линнею прочили карьеру сапожника, а в Чарльзе Дарвине находили интерес и призвание к трем малополезным занятиям – стрельбе, возне с собаками и ловле крыс...

И как знать, сколько потенциально способных учеников уже прошли, нынче проходят и ещё пройдут мимо внимания учителей из-за установочных штор на их глазах...

Список литературы

- 1 Ковалев, С.В. Психология современной семьи [Текст] / С.В. Ковалев // Материалы к курсу «Этика и психология семейной жизни». – [б.м.]: [б.и.], 1988.
- 2 Мудрик, А.В. Современный старшеклассник [Текст]: проблемы самоопределения / А.В. Мудрик. – М.: Знание, 1977.
- 3 Слепцова, С.А. Особенности взаимоотношений старшеклассников со взрослыми [Текст] / С.А. Слепцова // Молодой ученый. – 2010. – №5. – С. 143-145.

Материал поступил в редакцию: 07.04.2017

ЧУЙКО, Е.Ю.

ОТБАСЫ – МЕКТЕП – ОТБАСЫ

Мақалада психологиялық теориясы тұрғысынан мектеп пен отбасының өзара байланысы қарым-қатынастар оқушылардың құндылық жүйесін дамыту сипатталған. Бұл өзекті бағдарламаларын әзірлеу үшін тәрбиелеудің білім беру мекемелерінің алдында тұр күрделі міндет, сіз бор, қабылданған құндылықтарды және отбасы мен мектеп және сіз әзірлеу және өз құндылықтар жүйесін, одан әрі үшін негіз болады жаңа, оны өз отбасы.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: педагогикалық көзқарас, отбасы, ұстаз, оқушы.

CHUYKO, E.YU.

FAMILY – SCHOOL – FAMILY

The article deals with development of students' value systems as an interaction between the values of a family and a school from the perspective of the psychological theory of relations. The subject is relevant for development of the curriculum at the educational institutions, because the schoolchildren face a task of adopting the school values and the family values, and consequently to develop own values system, that in the future will become a basis of one's own family values.

Keywords: *pedagogical approach, family, teacher, student.*

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 796.011.1/3

Бегайдаров, А.Б.,
5B010800 – «Дене шынықтыру
және спорт», 4 курс студенті, ҚМПИ
Ибраева, Р.Ж.,
педагогика ғылымдарының
кандидаты, ҚМПИ спорт және дене
шынықтыру теориясы мен практика
кафедрасының ЖАК доценті,
Қостанай қ., Қазақстан

СПОРТТЫҚ ЖЕТІЛДІРУ ТОПТАРЫНДА ПАУЭРЛИФТИНГ БОЙЫНША ОҚУ-ЖАТТЫҒУ ҮРДІСІН ЖОСПАРЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ ҚОСТАНАЙ КАЛАСЫНЫҢ №1 БЖСМ МЫСАЛЫНДА

Түйіні

Мақалада спорттық жетілдіру топтарында пауэрлифтинг бойынша оқу-жаттығу үрдісін жоспарлау әдістемесі Қостанай қаласының №1 БЖСМ мысалында зерттеулер туралы жазылған. Пауэрлифтингтегі жоғары спорт көрсеткіштерінің жетістіктері, басқа да спорт түрлерінде сияқты, жаттығулардың сан алуан түрлерін орындау техникасын тұрақты жүзеге асыру ұмтылысына, еріктілік қасиеттерін оятуға, жан-жақты физикалық дамытуға бағытталған жаттығуларды жүйелі орындағанда ғана мүмкін.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: пауэрлифтинг, жаттығулар, орындау техника, физикалық дамыту, жарыс.

1. Кіріспе.

Пауэрлифтинг – күштік спорт түрі, оның мәні спортшының салмағы үшін еңауырқарсылықты еңсеру болып табылады [1, 45 б.].

Осыған жарыстық пәндер ретінде үш жаттығу кіреді: сомасында және спортшылардың біліктілігін анықтайтын жаттығулар – иыққа қойылған штангамен отырып тұру, көлденен орындықта жатып жим штангалар және штангаларды тарту [2, 23 б.].

Пауэрлифтингтың бодибилдингтен ерекшелігі күштік көсеткіштер маңызды, сұлулық емес. Қатысу кезінде бір салмақ категориядағы спортшылардың көрсеткіштері салыстырылады. Барлық үш жаттығу салмағының максималды сомасы бойынша бағаланады. Егер спортшылар бірдей көрсеткіш көрсеткен кезде салмағы аз жеңімпазға жеңіс беріледі. Өртүрлі салмақ категориясындағы спортшыларды салыстырған кезде Вилкса формуласы немесе Глоссбреннера формуласы пайдалынады [3, 63 б.].

Пауэрлифтингтың қазіргі даму деңгейінің жоғары спорттық нәтижелерінің жлына жеткіліксіз техникалық шеберлікпен жету мүмкін емес.

Ауырды көтеру техникасы адамның еркін (ерікті) іс-әрекеттеріне жатады. Алайда, жаттығулардың техникалық құрылымында және атлет әдейі емес орындайтын еңбек әрекеттері де байқалады. Бұл түрлі биомеханикалық себептерге байланысты болып табылады. Еркін емес (еріксіз) есебінде, бірақ спорттық техникадағы тиімді әрекеттердің фазалары мен элементтері бар.

Пауэрлифтингтегі жоғары спорт көрсеткіштерінің жетістіктері, басқа да спорт түрлерінде сияқты, жаттығулардың сан алуан түрлерін орындау техникасын тұрақты жүзеге асыру ұмтылысына, еріктілік қасиеттерін оятуға, жан-жақты физикалық дамытуға бағытталған жаттығуларды жүйелі орындағанда ғана мүмкін [4, 87 б.].

2. Материалдар мен әдістер.

Спорттық жаттығу – бұл таңдалған спорт түріндегі жоғары көрсеткіштерді бағындыру үшін спортшыға қажетті, барлық физикалық және ерік қасиеттерін жан-жақты және жүйелі түрде жетілдіруге бағытталған, педагогикалық процесс. Әдетте, жаттығу процесі салыстырмалы буындар түрінде-оқшауланған жеке сабақтармен және олардың бөліктерімен, кезеңдерімен, мерзімдерінің циклі арқылы сипатталады. Бұл бөлінген уақыт интервалдары өзімен жаттығу процесінің дәйекті фазаларын ұсынады. Пауэрлифтингтегі спорттық жаттығулар: жарыстық жаттығу техникасына оқып үйрету (денемен отырып тұру, жатып сығымдау, станова тяга); штангамен және басқа да тарту түрлерімен арнайы қосымша жаттығулардың физикалық сапасын дамыту. Пауэрлифтинг бойынша оқу-жаттығу сабақтарын ұйымдастыру үшін медециналық байқаудан өткен және сабаққа жіберілген спортшылар тобы құралады [5, 30 б.].

Жаңадан бастаушы пауэрлифтерлермен және өтілі бар атлеттермен оқу-жаттығу сабақтарын өткізу нысандарының негізі болып табылады:

- топтық теориялық сабақтар (жаттықтырушылардың, оқытушылардың және дәрігерлердің әңгімелері түрінде);
- жаңадан бастаушыдың және өтілі бар спортшылардың жаттығу, демалыс процесінің негізгі мәселелері бойынша мамандардың дәрістері;
- практикалық сабақтар – құрылған әрбір топтардың бағдарлама талаптарына сәйкес жаттығу;
- жеке кесте бойынша жұмыс істейтін, спортшылар үшін жоспарларына және тапсырмаларына сәйкес жеке сабақтар;
- пауэрлифтингтегі барлық жаттығу түрлерін қосатын, спорттық жаттығулар;
- лагерлік немесе оқу-жаттығу жиындары сияқты ұйымдастырылған, оқу-жаттығу сабақтары;
- пауэрлифтинг бойынша барлық спорт жаттығуларының бейне жазбасын немесе әдістемелік талдауын қарау;
- пауэрлифтингтегі тренерлік және судиялық практиканың негіздерін анықтау және оқу.

Оқу топтарының саны секцияда айналысатындардың жалпы санымен, жынысын, денсаулық жағдайын, дене дамуын, дайындығын, спорттық біліктілігін және жеке қалауларын ескере отырып, анықталады. Жаттығу процесі тиімді болуы мүмкін, егер бір мезгілде бір оқытушы айналысатын адам саны 15 адамнан аспаса, ал топтардағы аса жоғары разрядтары бар спортшылар 10 адамнан аспаса [6, 25 б.].

Әрбір оқу тобымен жұмыс істеудің негізгі міндеттері болып табылады:

1. Бастаушы пауэрлифтерлер:

- денсаулығын нығайту, ағзаны шынықтыру және жан-жақты физикалық дамуын оқыту;
- орындау техникасы жарыстық жаттығулар;
- организмді шынықтыру және жан-жақты дене құрылысының кемелденуі;
- жарыс жаттығуларды орындаудың техникасына үйрету;
- пауэрлифтингке тұрақты мүдделердің қалыптастыруы;
- моральдық тәрбие және ерік сапалар;
- жарыстарға араласудың бірінші тәжірибесінің сатып алуы үшін шарттарды жасау;
- спорттық дәрежелердің нормативтерінің орындауы.

2. Өтілі бар атлеттердің тобы:

- жоғарылау жан-жақты және арнаулы физикалық дайындық;

- даму және пауэрлифтерам қажетті көрсеткіштердің күшін жетілдіруі;
 - зерттеу және жарыс жаттығуларды техниканың жетілдіруі;
 - сапа адамгершілікті-ерікті деңгейдің жоғарылауы және психологиялық дайындық;
 - пауэрлифтинг бойымен жарыстарға араласудың тұрақты тәжірибесінің сатып алуы;
 - өнер-білімдердің сатып алуы және дағдыларды тренер жұмысында және төрешілік;
 - спорт шеберінде III, II, I спорттық дәрежелер, кандидаттың разрядтарының нормативтерінің атлеттерімен орындау [7, 36 б.].

3. Нәтижелер мен талқылау.

К. Оспанов атындағы «Қостанай қаласының № 1 БЖСМ» КММ ГСС-1 тобының 2016 жылына арналған пауэрлифтинг бойынша қалалық және облыстық жарыстардың хаттамалары 1-9 кестелерге қара.

1 кесте – Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған ұлдар, қыздар және юниорлар арасындағы пауэрлифтинг бойынша Қостанай облысының Чемпионаты. 11-12 шілде 2016 жыл. Рудный қаласы УМАЙ СК

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Салмағы	Разряд	Командасы	Отырып тұру, жатып сығымдау, станова тая			Орын	Разряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Кишкимбаева А.	2000	46,65	сшк	№1 БЖСМ	115	67,5	110	1	шс	Царенко
2	Жумабаев Е.	1995	65,8	сшк	№1 БЖСМ	215	155	200	1	шск	Царенко
3	Бегайдаров А.	1995	77,3	сш	№1 БЖСМ	257	185	250	1	шс	Царенко
4	Жаворонков А.	1995	80,8	хсш	№1 БЖСМ	260	185	250	2	шск	Царенко

2 кесте – Барлық жас аралығындағы пауэрлифтинг бойынша Қостанай қаласының Ашық Чемпионаты 27-28 тамыз 2016 ж. Қостанай қ. ГУ ФМЛ АК Самсон

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Салмағы	Разряд	Командасы	Отырып тұру, жатып сығымдау, станова тая			Орын	Разряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Гарашов Д.	1994	69,0	сш	№1 БЖСМ	180	130	215	1	сшк	Царенко
2	Мальцев В.	1994	81,5	сш	№1 БЖСМ	190	160	250	1	сш	Царенко
3	Бирюков А.	1998	83,4	сшк	№1 БЖСМ	170	120	200	1	1р	Царенко

3 кесте – Барлық жас аралығындағы классикалық жатып сығымдау бойынша Қостанай қаласының Ашық Кубогы. 10-11 желтоқсан 2016 жылы, Қостанай қ., Самсон

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Салмағы	Разряд	Командасы	Жатып сығымдау			Орын	Разряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Кишкимбаева А.	2000	50,3	сшк	№1 БЖСМ	55	60	62,5	1	сшк	Царенко
2	Бирюков А.	1998	86,5	сшк		125	-130	-130	2	1р	

4 кесте – К. Оспанов атындағы «Қостанай қаласының № 1 БЖСМ» КММ ГСС — 1 тобының 2016 жылына арналған пауэрлифтинг бойынша Республикалық және халықаралық жарыстардың хаттамалары. Барлық жас аралығындағы жатып сығымдау бойынша ҚР 28 Ашық командалық кубогы және ҚР Чемпионаты.01.03. – 08.03.2016 ж. Шымкент қаласы

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Сал-мағы	Раз-ряд	Коман-дасы	Жатып сығымдау			Орын	Раз-ряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Жумабаев.Е	1995	64,5	сшк	Қостанай	140	-150	1550	1	сшк	Царенко
2	Бегайдаров.А	1995	72,8	сш	Қостанай	170	-	-	1	сшк	Царенко

5 кесте – Барлық жас аралығындағы пауэрлифтинг бойынша бөлек жаттығулардың ҚР 28 Ашық командалық кубогы және ҚР Чемпионаты.01.03. – 08.03.2016 ж. Шымкент қаласы

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Сал-мағы	Раз-ряд	Коман-дасы	Отырып тұру, жатып сығымдау, станова тяга			Орын	Раз-ряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Ступко А.	1997	42,1	сш	Қостанай	100	60	90	1	сшк	Царенко
2	Кишкенбаева А.	2000	46,9	сшк	Қостанай	110	60	110	1	сшк	Царенко
3	Жумабаев Е.	1995	64,5	сшк	Қостанай	210	147,5	202,5	2	сшк	Царенко
4	Бегайдаров А.	1995	73,7	сш	Қостанай	257,5	177,5	242,5	1	сш	Царенко

6 кесте – Барлық жас аралығындағы классикалық пауэрлифтинг бойынша ҚР 4 Ашық Чемпионаты 02.04. – 09.04.2016 ж. Алматы қаласы.

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Сал-мағы	Раз-ряд	Коман-дасы	Отырып тұру, жатып сығымдау, станова тяга			Орын	Раз-ряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Ступко А.	1997	49,6	шс	Қостанай	75	57,5	117,5	1	шск	Царенко
2	Кишкенбаева А.	2000	46,7	шск	Қостанай	77,5	57,5	92,5	2	шск	Царенко
3	Жаворонков А.	1995	82,1	хшс	Қостанай	240	165	240	2	шс	Царенко
4	Малцев В.	1994	86,9	шс	Қостанай	217,5	172,5	280	1	шс	Царенко
5	Бирюков А.	1998	83,2	шск	Қостанай	195	127,5	217,5	2	шск	Царенко

7 кесте – Барлық жас аралығындағы штанганы жатып көтеру бойынша ҚР Чемпионаты 04.07. – 11.07.2016 ж. Семей қаласы.

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Сал-мағы	Раз-ряд	Коман-дасы	Жатып сығымдау			Орын	Раз-ряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Бегайдаров А.	1995	74,0	шс	Қостанай	175	182,5	-195	1	шс	Царенко

8 кесте – Жатып штанганы классикалық сығымдау бойынша ҚР Чемпионаты 02-07.03 2017 ж. Алматы қаласы

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Сал-мағы	Раз-ряд	Коман-дасы	Жатып сығымдау			Орын	Раз-ряд	Жаттықтырушысы
						1	2	3			
1	Кишкенбаева А.	2000	47,0	шск	Қостанай	55	60	-62,5	1	шск	Царенко
2	Ступко А.	1997	52,6	шс	Қостанай	60	-65	-65	1	шск	Царенко
3	Жаворонков А.	1995	82,6	хшс	Қостанай	160	165	-167,5	3	шс	Царенко

9 кесте – 2016-2017 жылды аралығында Қостанай қаласының № 1 БЖСМ ГСС-1 тобындағы пауэрлифтинг бойынша халықаралық жарыстарға қатысу

№	Т.А.Ә	Туған жылы	Раз-ряд	Сал-мағы	Санаты	Жарыс-тардың атауы	Нәти-жесі	Орын	Раз-ряд	Жаттық-тыру-шысы
1	Бегайдаров А.	1995	шс	73,9	74,0	Штанганы жатып көте-ру бойынша Азия Чем-пионаты Ташкент қ. Өзбекстан	177,5	2	шс	Царенко
2	Жаворонков А.	1995	хшс	82,5	83	Минск қаласының студенттер арасында пауэрлиф-тинг бойын-ша әлемнің бірінші ку-богы. 14-17.07. 2016 ж.	Оты-рып тұру 240, Жим штан-ганы көтеру – 155, стано-вая тяга – 255	3	шс	Царенко

*Пауэрлифтинг бойынша жаттығулар әдістемесін талдау.
Спортшы Бегайдаров Абзалдың пауэрлифтинг бойынша
жаттығуларының жеке айылық жоспары:*

1 апта. 1 күн (дүйсенбі):

1. Отырып тұру – 50% 8х1, 60% 5х1, 70% 4х1, 85% 5х5;
2. Жатып сығымдау – 50% 8х1, 60% 5х1, 70% 5х1, 80 5х3;
3. Отырып тұру – 50% 1х6, 60% 1х5, 65% 4х4;
4. Выпады – 8+8х5;
5. Бүгілу – 12х5;
6. Штангамен бүгілу – 8х4.

3 күн (сәрсенбі):

1. Тяга становая – 50% 5х1, 60% 5х1, 70% 5х1, 75% 4х1, 85 4х4;
2. Бұрышта отырып сығымдау – 4х6;
3. салмақпен брустарда қолды жазып бұғу – 5х5;
4. Плинттермен тарту – 50% 5х1, 60% 5х2, 70% 4х2, 80% 3х4;
5. Қайшылардағы штангамен отырып тұру – 5р+5х5;
6. Пресс – 10х3.

5 күн (жұма):

1. Жатып сығымдау – 50% 7х1, 55% 6х1, 60% 5х1, 65% 4х1, 70% 3х2, 75% 2х2, 70% 3х2, 65% 4х1, 60% 6х1, 55% 8х1, 50% 10х1;
2. Кеуде бұлшық еттері (Гантелдермен жатып қолды өсіру) – 10х5;
3. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 4х2, 70% 3х2, 75% 3х5;
4. Трицепсаға штанганы көтеру – 10х5;
5. Штангамен бүгілу (отырып) – 5х5.

2 апта. 1 күн (дүйсенбі):

1. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 4х2, 70% 3х2, 80% 2х5;
2. Жатып сығымдау – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 2х6;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;

4. Еденнен қолды жазып бұту (қолды иықты кең қою) – 10х5;
5. Отырып тұру – 55% 3х1, 65% 3х1, 75% 3х4;
6. Штангамен бүгілу (тұрып) – 5х5.

3 күн (сәрсенбі):

1. Тізеге дейін тарту – 50% 4х1, 60% 4х2, 70% 4х4;
2. Жатып сығымдау – 50% 5х1, 60% 5х2, 70% 4х5;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
4. Тяга станова – 50% 4х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 75% 3х5;
5. Қайшылардағы штангамен отырып тұру – 5р+5х5.

5 күн (жұма):

1. Отырып тұру – 50% 4х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 75% 3х6;
2. Жатып сығымдау – 50% 6х1, 60% 5х1, 70% 4х2, 75% 3х2, 80% 2х2, 75% 4х1, 70% 5х1, 60% 6х1, 50% 7х1;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
4. Трицепсы – 10х5;
5. Отырып тұру – 55% 3х1, 65% 3х1, 75% 2х4;
6. Штангамен бүгілу (отырып) – 6х5.

3 апта. 1 күн (дүйсенбі):

1. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 4х2, 70% 3х2, 80% 3х5;
2. Жатып сығымдау – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 3х5;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
4. Еденнен қолды жазып бұту (қолды иықты кең қою) – 10х5;
5. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 5х1, 70% 5х5;
6. Штангамен бүгілу (тұрып) – 5х5.

3 күн (сәрсенбі):

1. Тізеге дейін тарту – 50% 4х1, 60% 4х1, 70% 4х2, 75% 4х4;
2. Жатып сығымдау – 50% 6х1, 60% 5х1, 70% 4х2, 75% 3х2, 80% 2х2, 75% 3х2, 70% 4х1, 65% 5х1, 60% 6х1, 55% 7х1, 50% 8х1;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
4. Плинттермен тарту – 60% 5х1, 70% 5х2, 80% 4х4;
5. Қайшылардағы штангамен отырып тұру – 5р+5х5;
6. Пресс – 10х3.

5 күн (жұма):

1. Жатып сығымдау – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 2х5;
2. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 5х1, 70% 5х2, 75% 4х5;
3. Жатып сығымдау – 50% 6х1, 60% 6х2, 65% 6х4;
4. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
5. Штангамен бүгілу (отырып) – 5х5.

4 апта. 1 күн (дүйсенбі):

1. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 3х2, 85% 2х3;
2. Жатып сығымдау – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 3х5;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
4. Брустарда қолды жазып бұту – 8х5;
5. Отырып тұру – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 2х4;
6. Штангамен бүгілу (отырып) – 5х5.

3 күн (сәрсенбі):

1. Жатып сығымдау – 50% 5х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 3х2, 85% 2х3;
2. Тяга станова – 50% 4х1, 60% 4х1, 70% 3х2, 80% 3х2, 85% 2х3;
3. Жатып сығымдау – 55% 5х1, 65% 5х1, 75% 4х4;
4. Кеуде бұлшық еттері – 10х5;
5. Қайшылардағы штангамен отырып тұру – 5р+5х5.

5 күн (жұма):

1. Отырып тұру – 50% 5x1, 60% 4x1, 70% 3x2, 80% 3x6;
2. Жатып сығымдау – 50% 5x1, 60% 5x1, 70% 5x5;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10x5;
4. Брустарда қолды жазып бұгу – 8x5;
5. Штангамен бүгілу (отырып) – 5x5;
6. Пресс – 10x3.

К. Оспанов атындағы Қостанай қаласының № 1 БЖСМ ГСС — I топтарының жаттығуларының үлгілік жарыстық жоспары:

1 апта. 1 күн (дүйсенбі):

1. Отырып тұру – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 75% 2x3;
2. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 75% 2x3;
3. Пресс – 10x3.

3 күн (сәрсенбі) – ұңғылау*:

1. Отырып тұру – 50% 3x1, 60% 3x2, 70% 2x2, 80% 2x1, 90% 1x1 100-105% 1x2-3;
2. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 2x2, 80% 2x1, 90% 1x1 100-105% 1x2-3;
3. Тяга – 50% 3x1, 60% 2x1, 70% 2x2, 80% 1x1, 90% 1x1 100-105% 1x2-3.

5 күн (жұма):

1. Отырып тұру – 50% 3x1, 60% 3x2, 70% 3x2, 75% 2x4;
2. Жатып сығымдау – 55% 3x1, 65% 3x2, 75% 3x6;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10x5;
4. Бұрып бүгілу – 5x5;
5. Пресс – 10x3.

2 апта. 1 күн:

1. Отырып тұру – 50% 3x1, 60% 3x2, 70% 3x2, 80% 2x4;
2. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 3x5;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10x5;
4. Отырып тұру – 55% 3x1, 65% 3x2, 75% 3x4.

3 күн:

1. Тұғырдағы тяга ст. – 50% 3x1, 60% 2x2, 65% 2x2, 70% 1x3;
2. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 3x2, 85% 2x3;
3. Кеуде бұлшық еттері – 10x5;
4. Тарту – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 3x5;
5. Пресс – 10x3.

5 күн:

1. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 3x5;
2. Отырып тұру – 50% 3x1, 60% 3x2, 70% 3x2, 80% 3x6;
3. Жатып сығымдау – 50% 4x1, 60% 4x1, 70% 4x4;
4. Кеуде бұлшық еттері – 10x5;
5. Тұрып бүгілу – 5x5.

3 апта. 1 күн:

1. Отырып тұру – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 2x5;
2. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 2x3, 85% 1x3;
3. Кеуде бұлшық еттері – 8x4;
4. Пресс – 8x3.

3 күн:

1. Жатып сығымдау – 50% 3x1, 60% 3x1, 70% 3x2, 80% 2x5;
2. Кеуде бұлшық еттері – 8x4;
3. Тарту – 50% 3x1, 60% 3x2, 70% 3x2, 75% 2x5;
4. Тұрып бүгілу – 5x4.

5 күн:

1. Отырып тұру – 50% 3х1, 60% 3х2, 70% 2х2, 75% 2х3;
2. Жатып сығымдау – 50% 3х1, 60% 3х1, 70% 3х2, 75% 2х4;
3. Пресс – 8х3.

4 апта. 1 күн:

1. Жатып сығымдау – 50% 3х1, 60% 3х2, 70% 2х2, 75% 1х4;
2. Тарту – 50% 3х1, 60% 2х2, 70% 2х4;
3. Пресс – 8х2.

3-4 күн*:

1. Отырып тұру – 50% 3х1, 60% 3х2, 70% 2х3;
2. Жатып сығымдау – 50% 3х1, 60% 3х2, 70% 2х3.

5 күн – демалыс.

6 – 7 күн – жарыстар.

ГСС- 1 топтрв арасындағы пауэрлифтинг бойынша жаттығулардың әдістемесін салыстырмалы бағалауды өткізу нәтижелері.

Зерттеуге № 1 БЖСМ залында пауэрлифтингпен айналасатын, Қостанай қаласының № 1 БЖСМ 8 спортшылары қатысты. Олардың ішінде 6 ұл бала және 2 қыз бала.

Сыналушы оқушылар:

Бегайдаров Абзал – мс.

Жумабаев Ерболат – кмс.

Гарашов Джавит – мсмк.

Жаворонков Анатолий – мсмк.

Мальцев Василий – мс.

Масли Игорь – кмс.

Ступко Анна – мс.

Кишкенбаева Алия – кмс.

№1 БЖСМ базас құрастырған бағдарлама бойынша сыналушылардың жаттығу процесі өтті 10- 12 кестеге қара.

10 кесте – Разряд спортшылар

№	Т.А.Ә.	Туған жылы	Разряд	Санаты	Нәтижесі
1	Бегайдаров.А	1995	мс	74	720
2	Жумабаев.Е	1995	кмс	66	580
3	Гарашов.Д	1994	мсмк	66	560
4	Жоворонков	1995	мсмк	83	650
5	Малцев.В	1994	мс	83	620
6	Масли.И	2000	кмс	59	420
7	Ступко.А	1997	мс	52	360
8	Кишкенбаева.А	2000	кмс	47	320

11 кесте – №1БЖСМ әдістемесі бойынша жаттығулардың үлгілік жоспар кестесі (жаттықтырушы – Царенко)

Апта	Дайындық №1 (КПШ)		Дайындық №2		Жарыстық	
	жарыстық	қосымша	жарыстық	қосымша	жарыстық	қосымша
1 апта	178	491	207	335	142	254
2 апта	251	498	251	486	113	275
3 апта	177	482	240	404	162	255
4 апта	293	401	227	302	123	285
Апта бойн.барл.	899	1872	925	1630	540	1069

12 кесте – №1 БЖСМ залындағы бастауыш пауэрлифтинг бағдарламасы бойынша әзірленген жаттығулар кестесі

Апта	Дайындық №1 (КПШ)		Дайындық №2		Жарыстық	
	жарыстық	қосымша	жарыстық	қосымша	жарыстық	қосымша
1 апта	198	435	342	476	135	135
2 апта	261	370	267	440	220	205
3 апта	198	400	299	321	129	140
4 апта	260	335	315	295	184	16
Апта бойынша барлығы	964	1540	1223	1532	668	496

Эксперименттің қорытындысы жеке адамдар немесе белгілі бір топтың ұйымдасқан экспериментшілерінің қасиеттер мен дағдыларды оқыту және қалыптастыруға қатысады.

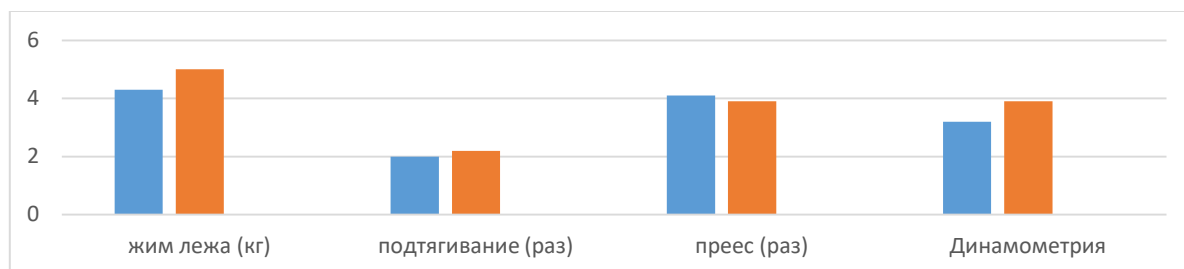
Мұндай эксперименттер әдетте екі топқа бөлінеді.

Эксперименттік және бақылау. Бұл эксперименттік топ белгілі бір тапсырманы ұсынылған, бірақ бұл міндет субъектілерінің бақылау тобына көзделеді. Эксперимент соңында екі топ нәтижелерін бағалау үшін бір-бірімен салыстырылады. Бақылау тобы - бұл мүмкіндігінше дәл көшірмелерін ретінде қатысушылардың тобы, эксперименттік топ бірақ тәуелсіз айналымы емес. Егер нәтиже болса, эксперименталді тобында, бақылау тобы, экспериментші евклидтік емес геометриялар айырмашылық есебінен мүмкін апаруға едәуір ерекшеленеді.

Қатысушылар: Бегайдаров, Жумабаев, Гарашов, Жоворонков, Малцев, Масли, Ступко, Кишкенбаева.

Эксперименттік топ – болып табылады тікелей зерттеу барысында эксперименттік әсеріне жататын бір топ, тәжірибеші тікелей жұмыс істейтін тобы. Қатысушылар: Бегайдаров, Жумабаев, Гарашов, Жоворонков, Малцев, Масли, Ступко, Кишкенбаева.

Оқу жылының басында №1 БЖСМ оқытатын спортшыларды және біз эксперименталді топтары алдын-ала тестілеуді бақылау нәтижесін алдық, оны мына 1 суреттен қарай аламыз.

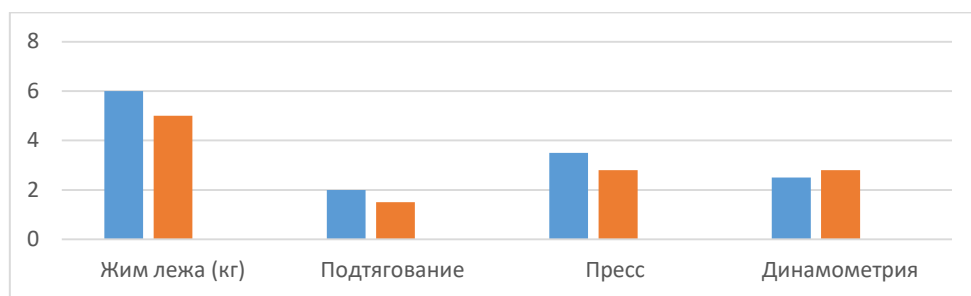

1 сурет. Алдын ала алынған тестілеудің нәтижелері

Бақылау тобы «Жим штанганы жатып көтеру» бойынша орташа көрсеткіш 132,5 кг; «Бөренеде тартылу» 9,5 рет; «1 минутта денені қотеру» 54,4 рет; «Шынтақпен динамометрия» 38,5 кг.

Эксперименттік топ «Жим штанганы жатып көтеру» бойынша орташа көрсеткіш 135,5 кг; «Бөренеде тартылу» 11,5 рет; «1 минутта денені қотеру» 55,1 рет; «Шынтақпен динамометрия» 39,6 кг.

Жылдың аяғында №1 БЖСМ оқушыларының күштік қабілеттерін қорытынды тестілеу барысында біз бақылау және эксперименттік топтардың келесі көрсеткіштерін алдық, олар төмендегі 2 суретте көрсетілген.

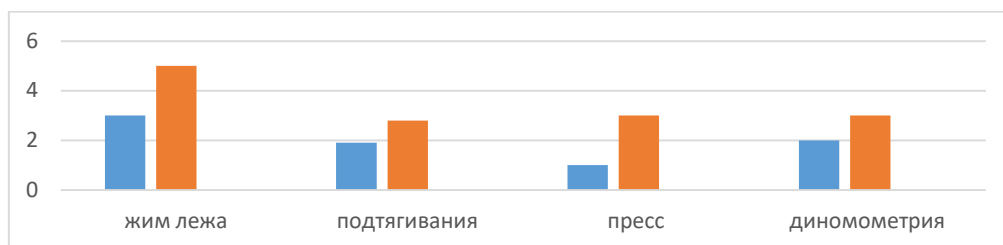

2 сурет. Қорытынды тестілеудің нәтижесі

Бақылау тобы: «жатып көтеру» бойынша орташа көрсеткіш 137,5 кг; «Бөренеде тартылу» 9,5 рет; «1 минутта денені көтеру» 52,4 рет; «Шынтақпен динамометрия» 36,5 кг.

Эксперименттік топ «жатып көтеру» бойынша орташа көрсеткіш 145,5 кг; «Бөренеде тартылу» 13 рет; «1 минутта денені көтеру» 56,4 раз; «Шынтақпен динамометрия» 39,6 кг.

№1 БЖСМ спортшылардың алдын ала нәтижелерін және қорытынды тестілеулерін салыстыру арқылы, біз екі топтың өсімдерін анықтадық 3 суретті қара.

3 сурет. Эксперимент нәтижелерінің өсімі

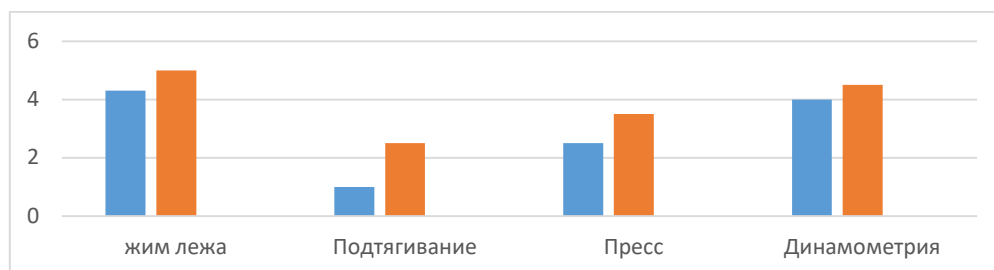
Бақылау топтарында мынандай жатығулар болды: «жатып көтеру» бойынша орташа нәтижесі 24,6%; «Бөренеде тартылу» 11%; «1 минутта денені көтеру» 6%; «Шынтақпен динамометрия» 10% құрайды.

Бақылау топта «жатып көтеру» бойынша орташа көрсеткіш 44,9%; «Бөренеде тартылу» 47,6%; «1 минутта денені көтеру» 10,4%; «Шынтақпен динамометрия» 29,1% құрайды.

Қалыптастырушы эксперименттің соңында біз мынадай орта арифметикалық деректерді және t-критерийі жөніндегі сенімділіктерді аламыз 13 кестені және 4 суретті қара.

13 кесте – Қорытынды нәтижелер

Тесттер	Нәтижелер		Айырма	Айырмашылық сенімділіктері
	Бақылау	Эксперименттік		
Жим штанганы жатып көтеру	5,8	9,41	3,61	P<0.05
Тарту	0,83	4,5	3,67	P<0.001
1 минутта денесін көтеру	2,8	7,5	4,7	P<0.01
Шынтақпен динамометрия	5,8	9,41	3,61	P<0.05

4 сурет. Орта арифметикалық эксперименттің деректері

«Жим штанганы жатып көтеру» тест тапсырмаларындағы бақылау тобының өсімі 5,8 кг, эксперименттік топта 9,41 кг құрайды. Олардың арасындағы айырмашылық 3,61 кг құрайды. Біз t – Стьюдент критерийі бойынша айырмашылықтарды дұрыстығын анықтадық, осыдан $t=2.10$ ($P<0.05$) құрады. «Бөренеде тартылу» тест тапсырмаларындағы бақылау тобының өсімі 0,83 кг, эксперименттік топта 4,5 кг құрайды. Олардың арасындағы айырмашылық 3,67 кг құрайды. Біз t – Стьюдент критерийі бойынша айырмашылықтарды дұрыстығын анықтадық, осыдан $t=7.97$ ($P<0.001$) құрады. «1 минутта денесін көтеру» тест тапсырмаларындағы бақылау тобының өсімі 2,8 кг, эксперименттік топта 7,5 кг құрайды. Олардың арасындағы айырмашылық 4,7 кг құрайды. Біз t – Стьюдент критерийі бойынша айырмашылықтарды дұрыстығын анықтадық, осыдан $t=3.33$ ($P<0.01$) құрады. «Шынтақпен диномометрия» тест тапсырмаларындағы бақылау тобының өсімі 5,8 кг, эксперименттік топта 9,41 кг құрайды. Олардың арасындағы айырмашылық 3,61 кг құрайды. Біз t – Стьюдент критерийі бойынша айырмашылықтарды дұрыстығын анықтадық, осыдан $t=2.41$ ($P<0.05$) құрады.

4. Қорытынды.

Эксперименттік және бақылау. Бұл эксперименттік топ белгілі бір тапсырманы ұсынған, бірақ бұл міндет субъектілерінің бақылау тобына көзделеді. Эксперимент соңында екі топ нәтижелерін бағалау үшін бір-бірімен салыстырылады. Бақылау тобы – бұл мүмкіндігінше дәл көшірмелерін ретінде қатысушылардың тобы, эксперименттік топ бірақ тәуелсіз айналымы емес. Егер нәтиже болса, эксперименталді тобында, бақылау тобы, экспериментші евклидтік емес геометриялар айырмашылық есебінен мүмкін апаруға едәуір ерекшеленеді.

Эксперименттік нәтижелері жоғары көрсеткіш көрсетті бақылау топқа қарағанда.

Пауэрлифтингтегі жоғары спорт көрсеткіштерінің жетістіктері, басқа да спорт түрлерінде сияқты, жаттығулардың сан алуан түрлерін орындау техникасын тұрақты жүзеге асыру ұмтылысына, еріктілік қасиеттерін оятуға, жан-жақты физикалық дамытуға бағытталған жаттығуларды жүйелі орындағанда ғана мүмкін.

Спортшыларды пауэрлифтингке даярлау мәселелердің бірі жарыстық жаттығулардың техникасын оқыту болып табылады.

Жарыстық жаттығуларды даралау техникасы жаттықтырушылардың ерекше қиындығын тудырады, бұл ретте пауэрлифтингтің анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктері нашар ескеріледі.

Осының барлығы спортшының прогрессін тежейді. Пауэрлифтерлерді базалық дайындау кезеңінде жарыстық жаттығуларды орындау техникасын даралау қажеттігі арасында және оны теория мен практикада жеткіліксіз қолдану сияқты қайшылықтары туындайды.

Әдебиет тізімі

- 1 Бычков, А. Время пришло... [Текст] / А. Бычков // Олимп. – 1996. – № 2.
- 2 Глядя, С.А. Стань сильным! Учебно-методическое пособие по основам пауэрлифтинга [Текст] / С.А. Глядя, М.А. Старов, Ю.В. Батыгин. – Харьков: К-Центр, 1998.
- 3 Дворкин, Л.С. Силовые единоборства [Текст]. Атлетизм, культуризм, пауэрлифтинг, гиревой спорт / Л.С. Дворкин. – Ростов н/Д: Феникс, 2001.
- 4 Жичкин, А.Е. Атлетическая подготовка в тренажерном зале [Текст] / А.Е. Жичкин. – Харьков: Изд-во ХГПУ, 1996.
- 5 Зациорский, В.М. Методика воспитания силы [Текст]. Физические качества спортсмена / В.М. Зациорский. – М.: Физкультура и спорт, 2000.
- 6 Озолин, Н.Г. Молодому коллеге [Текст] / Н.Г. Озолин // Физкультура и спорт. – 1998. – № 11.
- 7 Остапенко, Л. Пауэрлифтинг – шаг за шагом [Текст] / Л. Остапенко // Спортивная жизнь России. – 1998. – № 7.

Мәлімет редакцияға түсті: 02.06.2017

БЕГАЙДАРОВ, А.Б., ИБРАЕВА, Р.Ж.

МЕТОДИКА ПЛАНИРОВАНИЯ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ПО ПАУЭРЛИФТИНГУ В ГРУППАХ СПОРТИВНОГО СОВЕРШЕНСТВА НА ПРИМЕРЕ ДЮСШ №1

В данной статье рассматривается развитие эмоционально-волевой сферы у детей раннего возраста в процессе игровой деятельности ДЮСШ №1 (Костанайская область).

Пауэрлифтинг, высокие спортивные достижения и другие показатели работы различных видов спорта и видов деятельности, такие, как например: осуществление спортивных методов с целью пробуждения свойств добровольца для всеобъемлющего физического развития, должны выполняться систематично.

Ключевые слова: пауэрлифтинг, упражнения, техника выполнения, физическое развития, соревнования.

BEGAYDAROV, A.B., IBRAEVA, R.ZH.

METHODOLOGY OF PLANNING OF EDUCATIONAL-TRAINING PROCESS FOR POWERLIFTING IN THE GROUPS OF SPORTS PERFECTION ON THE EXAMPLE OF CHILDREN'S YOUTH SPORTS SCHOOL №1

This article deals with the development of the emotional-volitional sphere in young children in the process of gaming activities of the YSSC. 1 in the Kostanay region. The powerlifting of sports achievements of high and other performance indicators of various sports and activities, such as the implementation of sustainable methods to awaken the properties of a volunteer, for comprehensive physical development, exercises must be performed systematically.

Keywords: powerlifting, exercise, technique of performance, physical development, competition.

УДК 304.2

Желнина, Е.В.,

*доктор социологических наук,
доцент кафедры «Социология»
Гуманитарно-педагогического института
Тольяттинского государственного
университета, г. Тольятти, Россия*

Ростова, А.В.,

*кандидат социологических наук,
доцент кафедры «Социология»
Гуманитарно-педагогического института
Тольяттинского государственного
университета, г. Тольятти, Россия*

**К ВОПРОСУ О ПРЕДСТАВЛЕННОСТИ ПОНЯТИЯ «ИННОВАЦИЯ»
В ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ**

Аннотация

В статье приведен социологический анализ концепта «инновация» в паремиологическом пространстве русских, китайских и турецких пословиц и поговорок. Метод исследования – контент-анализ. Основная часть концептов сконцентрирована вокруг материально-производственной сферы; преобладает консерватизм как довлеющая стратегия поведения при освоении инноваций, а также верность традициям, которая оценивается как положительная характеристика; представление о старом как о бесценном опыте, а о новом как чуждом и с трудом приживаемом, а также сконцентрированность представлений о творческом подходе исключительно в вопросе борьбы и войны; наличие страха перед изменениями.

Ключевые слова: инновации, паремиологическое пространство, пословицы и поговорки, габитус.

1. Введение.

Традиция изучения пословиц и поговорок в России имеет длительную историю. Среди наиболее известных исследователей паремиологического пространства следует упомянуть В.И. Даля, Ф.И. Буслаева, А.А. Потребню, В.П. Адрианову-Перетц, Ю.М. Соколова, М.А. Рыбникова [10] и многих других ученых. Как известно, пословицы и поговорки представляют собой народные изречения, грамматически отшлифованные и приведенные в лаконичную форму, которые «выражают оценки, советуют, наставляют, поучают и делают выводы о вещах и явлениях окружающей действительности» [10, с. 6].

Пословицы и поговорки очень редко становятся предметом социологического анализа. Их изучение считается прерогативой историков, этнографов, лингвистов, а основной темой для изучения является анализ пословичной картины мира [1; 3; 21].

Предметом же социологического анализа пословицы и поговорки становятся чрезвычайно редко. Тем не менее, актуальность социологического анализа обусловлена рядом факторов.

В первую очередь следует отметить, что пословицы и поговорки являются квинт-эссенцией выражения отношения к какому-либо явлению, содержащей в компактном виде многовековой опыт народа. Иными словами, это – коллективное представление в отношении должного поведения. Как известно, Карл Густав Юнг утверждал, что коллективное бессознательное играет очень важную роль в жизни каждого человека. Именно в нем отражаются мысли, чувства, эмоции, стереотипы. Одним из способов репрезентации (проявления) коллективного бессознательного является его паремиологическое пространство, а именно, народные пословицы и поговорки [20].

Человек, обладая определенным набором личностных черт, характеристик и субъективного опыта, с самого рождения является частью той культуры, в которой был рожден, воспитан, социализирован. Посредством указанных процессов человек интериоризирует ценности данной культуры, её нормы и принципы взаимодействия. В дальнейшем на протяжении всей жизни в его поведении можно наблюдать проявление усвоенных поведенческих моделей, стереотипов и архетипов коллективного бессознательного.

Важность социологического анализа, помимо выше сказанного, обусловлена еще и тем, что пословицы и поговорки выступают устоявшимися и привычными для людей схемами восприятия действительности и происходящих в ней процессов. Иными словами, человек, усваивая в процессе социализации эти схемы и выступая в дальнейшем социальным актором, использует их для интерпретации происходящих событий. Пословицы и поговорки, являясь, говоря языком П. Бурдьё, отражением «габитуса», т.е. тех «ментальных структур, через которые агенты воспринимают социальный мир» [4, с. 74-75]. Стоит согласиться с мнением австрийского социолога А. Шюца о том, что объективный мир конструируется посредством интересубъективности [18, с. 20]. Социолог отмечал, что индивиды в своих представлениях основываются на том запасе знаний, который имеет под собой опыт. Этот запас транслируется из поколения в поколение в процессе социализации, обеспечивая тем самым интересубъективность смыслов, что и делает возможным единое понимание реальности [18, с. 260-310].

Помимо этого пословицы и поговорки выступают в качестве символического универсума, легитимизирующего социальный порядок [2, с. 65]. Другими словами, в них объективируется знание, которое не ставится под сомнение. Кроме того, пословицы и поговорки «выступают в качестве защитных механизмов, как для институционального порядка, так и для индивидуальной биографии» [2, с. 69-70]. Это значит, что изучение пословиц и поговорок с социологической точки зрения позволит понять такой имплицитный аспект, как неосознаваемые механизмы, унифицирующие «в единый ансамбль выбора людей, благ и практик» [17, с. 60], а также выявить те смыслы, которые легитимизируют сложившийся социальный порядок и которые, следовательно, конструируют социальную реальность посредством человеческого поведения.

К вышесказанному следует добавить глубокий интерес современной науки «к проблемам мировидения этноса, к особенностям его аксиологической шкалы» [7, с. 3], особенно в эпоху все перманентно усиливающихся глобализационных процессов [6, с. 28]. Обращение к анализу таких «устоявшихся и привычных для сознания населения единиц» [7, с. 3] коими и являются пословицы и поговорки, оправдано и самой темой исследования. Ведь процесс опривычивания чего-то нового обусловлен жизненным опытом и приобретенными в ходе социализации предрасположенностями, т.е. габитусом. Понятие «габитус» П. Бурдьё трактует как «ментальные структуры, через которые агенты воспринимают социальный мир, являются в основном продуктами интериоризации структур социального мира» [4, с. 74-75].

Все это представляется весьма актуальным в контексте проблемы хабиитуализации инноваций, т.е. встраивания новшеств в повседневную жизнь индивида [11, с. 16]. Как известно, процесс освоения инноваций обусловлен рядом макро- и мезофакторов [12, с. 996]. Однако анализ микрофакторов в виде анализа устоявшихся паттернов позволит раскрыть такой имплицитный аспект как неосознаваемые механизмы, унифицирующие «в единый ансамбль выбора людей, благ и практик» [16]. Таким образом, теоретико-методологической основой исследования выступает структуралистский конструктивизм П. Бурдьё, который позволяет взглянуть на процесс вхождения инновации в повседневную жизнь людей с точки зрения привычного, обыденного.

2. Материалы и методы

Объектом исследования выступили русские, турецкие и китайские пословицы и поговорки, в которых нашло отражение отношение к инновациям.

Данный выбор был обусловлен соседством России с указанными странами, а также длительными политическими и экономическими отношениями.

Известно, что особенностью культуры Востока является традиционализм: «стремление к сохранению веками выработанной жёсткой нормы устойчивого социального порядка, основанного на принципах строгого подчинения государству и власти, а также сложившихся религиозных и моральных стандартов поведения» [15, с. 231]. В представлениях о человеке превалируют идеи о его несвободе. Воля человека направлена не на познание или преобразование мира, как в западной культуре, а на созерцательность, сосредоточенность на духовной жизни. Вся жизнь людей восточной культуры построена на началах коллективизма. Приверженность традициям яркая черта восточной культуры: «Новаторство здесь играет второстепенную роль» [15, с. 234].

В качестве метода исследования выступает контент-анализ социально-семантических особенностей репрезентации концепта «инновация» совместно с его расширенным синонимичным рядом «новое – старое», «свое – чужое – родное», «смекалка». Выбор для анализа данных констант обусловлен их универсальностью и высокой значимостью для современного человека.

Целью исследования является анализ представлений об инновациях в русских, турецких и китайских пословицах.

Источниками исследования являются:

1) материалы толковых и этимологических словарей, словарей синонимов и антонимов, словообразовательного словаря, которые использовались с целью выявления синонимичного ряда исследуемого понятия, а также для толкования выявленного концепта [5; 14; 19];

2) сборники пословиц и поговорок [8; 9; 13].

Семантическая модель концепта «инновации» включает в себя следующие лексемы: «новое», «старое», «чужое», «родное», «свое», «близкое», «будущее», «прошлое», «творчество», «смекалка», «находка».

Материалом исследования является составленная методом сплошной выборки картотека русских, турецких и китайских пословиц и поговорок, зафиксированных в сборниках.

В картотеке исследования содержится 3104 русских, 381 турецких и 1710 китайских паремий. Из общего массива пословиц были выбраны те, в которых употребляются обозначенные выше лексемы.

Таким образом, уточненная совокупность включила 201 ($N_1=201$) русская пословица, что составило 6,48% от общего массива. Далее при отборе пословиц было использовано толкование их значений, что еще больше сократило количество исследуемых паремий – 97 ($n=97$). Таким образом, выборочная совокупность пословиц, включенных в контент-анализ, составила 3,13% от генеральной совокупности и 48,26% от уточненной генеральной совокупности. Уточненная совокупность китайских пословиц включила 78 паремий ($N_2=78$), что составило 24,4% от общего массива. Выборочная же совокупность китайских пословиц включила в себя 20 пословиц и поговорок, что составило 5,2% от генеральной совокупности и 25,5% от уточненной генеральной совокупности.

Уточненная совокупность турецких пословиц охватила 38 ($N_3=38$), что составило всего 2% от общего массива. Выборочная совокупность включила 26 паремий – 1,5% от генеральной совокупности и 68,4% от уточненной совокупности.

3. Результаты исследования.

Все отобранные русские пословицы и поговорки можно классифицировать по семи категориям (см. рис. 1).

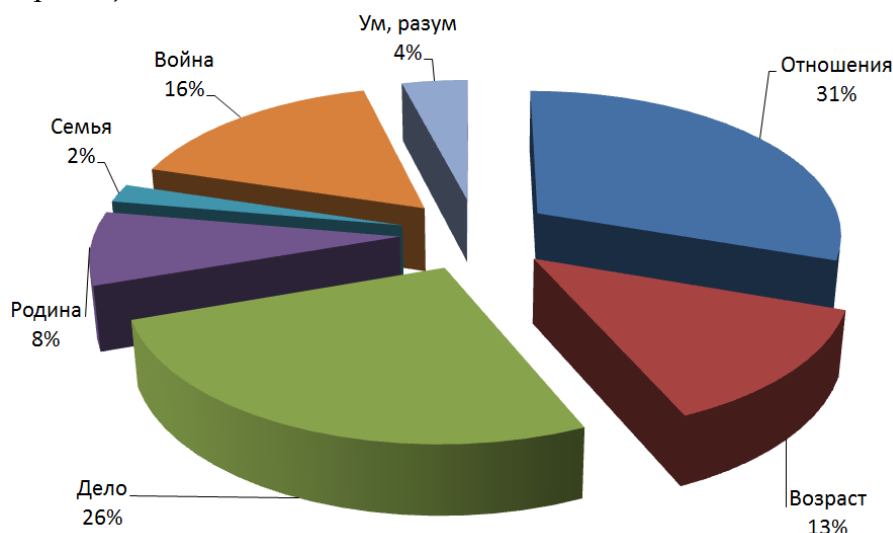

Рисунок 1 – Представленность русских пословиц и поговорок по тематике «Отношение к инновациям» по категориям (составлено авторами)

В наиболее общем виде можно сказать, что из выделенных пословиц 37% придают положительную оценку новому, а около 35% – старому (см. табл. 1).

Таблица 1 – Обобщенные показатели по контент-анализу русских пословиц по тематике «Отношение к инновациям» (составлено авторами)

№ п/п	Концепт	Оценка	
		Хорошо	плохо
1	Новое	37,40 %	14,45 %
2	Старое	34,96 %	12,20 %

Данные различаются несущественно, поэтому необходимо провести более детализированный анализ.

Концепт «старый» в русских упоминается в 35% случаях от выборочной совокупности, из которых 43% приемлемы по смыслу к тематике исследования – инновации.

Отметим, что анализируемые паремии негативно оценивают «новое» примерно в 5 раз меньше, чем «старое» (6,52% против 28,25%). Статистически значимых различий в позитивной оценке не выявлено. Избранные пословицы могут быть систематизированы по трем категориям: «возраст» (41,94%), «дело» (32,25%), «отношения» (25,81%).

В турецких пословицах концепт «старый» упоминается в 21% от выборочной совокупности. Концепт имеет преимущественно положительную оценку и чаще используется в контексте оценки старого как опытного: *«старая лиса в западню не попадет», «старый волк с пути не сойдет», «только старый волк вытащит телегу из грязи»* (57%). Остальные пословицы содержат либо отрицательное отношение (29%) *«когда волк состарится, он становится посмешищем для собак»*, либо включают имплицитную положительную оценку нового (молодого): *«бывает, что и молодые учат стариков»* (14%).

Что касается китайских пословиц, следует отметить, что из общего массива пословиц, включающих концепт «старый» (41%), подавляющая часть (84%) имеет отношение к возрасту – «старости», и чаще связана с проблемой обеспечения в старости. Оставшаяся часть – 16% – описывает положительное отношение к старому как к чему-то драгоценному, дающему бесценный опыт *«слова старых людей дороги, как драгоценности», «старый человек всегда опытен»*; как к тому, что не может приесться, стать обыденным *«старая книга не надоест, хоть сто глав прочти»*. Лишь один случай содержит в себе положительную оценку нового: *«друзья лучшие старые, одежда – новая»*, при этом следует отметить, что в отношениях положительную оценку имеет консерватизм, в то время к материальной стороне жизни применимы новшества.

Таким образом, пословицы, упоминающие слово «старый», как правило, связаны с возрастным сравнением и отдают предпочтение молодости как активному субъекту освоения неизведанного, создания нового. Представителям старшего поколения отводится роль хранителей традиций, наставников и учителей.

Концепт «новый» в 100% русских пословиц воспроизводится в категории «дело». Несущественное большинство паремий (62%) позитивно оценивают «новое».

В связи с этим, упоминания данного концепта в паремиологическом пространстве говорят о важности процесса освоения нового. Но есть пословицы, их достаточное количество, чтобы выделить особо, которые акцентируют внимание на необходимости обновления, актуализации старого, устаревшего. Например, *«старая погудка да на новый лад»*.

В китайских пословицах концепт «новый» (4%) встречается лишь дважды, при этом один раз отражает страх перед новым: *«человек боится переезжать на новое место, вол боится нового плуга»*; и один раз содержит нейтральную оценку нового: *«раз надел новые туфли – выше поднимай ноги»*.

Концепт «чужой». Необходимо пояснить, что концепт «чужой – свой» в рамках данного исследования имеет следующий смысл: «свой – старое», «чужой – новое». 45,95% выборочной совокупности русских пословиц определены к данному концепту. Около 42% пословиц в данной группе негативно оценивают «новое», а ни одна из них не оценивает негативно «старое».

Следовательно, упоминание слова «чужой» в русских пословицах связано со стратегией консерватизма, поддержания устоявшихся, привычных образцов поведения. Данное слово в пословицах употребляется довольно часто и проявляется в четырех категориях: «дело» (21,05%), «отношения» (52,63%), «родина» (21,05%), «семья» (5,26%).

В китайских пословицах концепт «чужой, иной» (10%) употребляется в противоположных смыслах. С одной стороны, чужое всегда останется непривычным (50% упоминаний): *«чем по милости есть чужое масло, лучше пить свою воду»*. С другой стороны, чужое очень часто лучше, чем собственное (50%), однако часто это касается материальной стороны жизнедеятельности: *«на чужом поле рис кажется лучше», «хорошие всходы – на чужом поле»*.

Особое внимание обращает на себя пословица *«чужое мясо к своему телу не приклеишь»*, которая выступает ярким примером объяснения трудного принятия новшеств.

Таким образом, упоминания рассматриваемого концепта, как в русских, так и китайских пословицах настраивает на осторожное, критическое отношение ко всему «чужому – новому», отдавая предпочтение привычным, устоявшимся образцам поведения и отношений, работы и труда.

Концепт «свой» в русских пословицах, также как и предыдущий, представлен в четырех категориях: «дело» (29,41%), «отношения» (41,18%), «родина» (23,53%), «семья» (5,88%). 72,22% отобранных русских пословиц позитивно оценивают «старое» и лишь около 6% оценивают «старое» как плохое.

Обобщая полученные данные, можно сказать, что в своей повседневности (труд, семья, отношения) русские более склонны к привычным, устоявшимся образцам поведения и взаимоотношений.

Концепт *«свой»* в турецких пословицах (53%) применяется в большей степени для обозначения смысла *«свое всегда лучше»* (78%) – *«для каждого свой ребенок краше»*, *«каждый хозяин бани своего банщика хвалит»*. Остальные 22% безоценочно констатируют индивидуальность *«у каждой птицы свое оперение»*.

В китайских пословицах (38%), также как и в турецких, данный концепт употребляется со смысловой нагрузкой *«свое всегда лучше»*. Положительную оценку данные концепты имеют в 100% употребления: *«лучшие сыновья в мире – свои собственные»*, *«самая хорошая свекровь не сравнится с родной матерью»*.

Таким образом, концепт «чужой – свой» полностью определяет консерватизм в поведении и деятельности представителей русского этноса.

Концепты «будущий» и «прошлый» (6%) часто в китайских пословицах соседствуют. Будущее почти всегда связано со страхами и опасениями, прошлое – с ясностью: *«Прошедшее дело ясное, как зеркало, будущее дело темно, как лак»*. Лишь одна пословица отражает ориентацию на будущее и новое в позитивном ключе: *«не надейся на бамбук нынешнего года, а надейся на ростки будущих лет»*.

Концепт «смекалка». Отметим, что в данной категории анализировался целый спектр слов, наряду со словом «смекалка»: например «творчество» и «находчивость», но указанные концепты в русских пословицах и поговорках вообще не отыскились. В китайских и турецких пословицах данный концепт отсутствует.

Абсолютное большинство паремий, употребляющих концепт «смекалка» (96%) хорошо оценивают «новое» как инновационную стратегию. Отобранные половицы составляют три категории: «война (борьба, защита)» (64%), «отношения» (20%), «ум, разум» (16%). Данное распределение и полученные процентные соотношения показывают, что для защиты своих интересов, поддержания собственной безопасности, а также в процессе личностного развития, необходимо в некоторых случаях прибегать к новому, искать новые пути решения возникающих трудностей и проблем.

4. Выводы исследования.

Итак, проведенный контент-анализ паремиологического пространства русских, турецких и китайских пословиц позволяет сделать несколько основных выводов, касающихся представлений об инновациях, сложившихся в культуре трех этносов:

1. Пословицы и поговорки, формируясь в процессе длительного времени, аккумулируют в себе народную мудрость. Данная мудрость является неким фарватером, определяющим поведение представителей рассматриваемого этноса.

2. Наибольшая представленность анализируемых концептов (в рамках основной темы «инновация») фиксируется в категориях «дело» и «отношения», что говорит о важности данной проблематики для этноса, поскольку затрагивает основные сферы жизнедеятельности общества: материально-производственную и социальную.

3. Концепт «новый – старый» связан с возрастным сравнением и, как правило, определяет молодость как активного субъекта освоения неизведанного, создания нового. Образ представителя старшего поколения предстает в форме учителя, наставника. Турецкие и китайские пословицы выражают ориентацию на верность традициям, что выражается в том, что концепт «новый» практически не встречается, в то время как основная масса пословиц содержит концепт «старый», который ассоциируется с бесценным опытом и содержит положительную окраску.

4. Рассматриваемая группа концептов «свой – чужой», во-первых, очень представительна в паремиологическом пространстве русского языка, во-вторых, как показал проведенный контент-анализ, в подавляющем большинстве достаточно негативно оценивает новое. Это свидетельствует об осторожном отношении к инновациям у русского человека.

5. Концепт «будущее» не составляет даже 10-й доли китайских половиц, но при этом имеет четко выраженный страх перед ним, что свидетельствует об ориентации на консервативную линию поведения.

6. Концепт «смекалка», определяемый как некий творческий подход к делу и в поведении, встречается только в категории «война, борьба». Данное наблюдение можно пояснить тем, что народная мудрость настраивает для защиты своих интересов не только использовать привычные средства, но и искать более эффективные способы. Другими словами, инновации должны активно использоваться в борьбе и развитии. Отсутствие концептов данного концепта в китайских и турецких пословицах свидетельствует об отсутствии ориентации на проявление личной инициативы, подчиненность многовековым традициям.

5. Благодарности.

Публикация подготовлена в рамках поддержанного РГНФ научного проекта № 16-13-63003.

Список литературы

- 1 Беляева, Ю.А. Пословичная картина мира как среда для изучения концепта «Time» [Текст] / Ю.А. Беляева // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2013. – №1. – С. 27-33.
- 2 Бергер, П. Социальное конструирование реальности [Текст]. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
- 3 Борщева, О.В. Паремеиология русского языка в традиционной и современной картине мира [Текст] (на материалах пословиц о труде) / О.В. Борщева // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – 2011. – №4. – С. 6-10.
- 4 Бурдые, П. Социология социального пространства [Текст] / пер. с франц.; отв. ред. перевода Н.А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии, 2007.
- 5 Гаврилова, А.С. Словарь синонимов и антонимов современного русского языка [Текст] / А.С. Гаврилова. – Москва: Аделант, 2014. – 511 с.
- 6 Дергачева, Е.А. Концепция социотехноприродной глобализации [Текст]: междисциплинарный анализ (монография) / Е.А. Дергачева. – Москва: Книжный дом «ЛЕНАНД», 2015. – 250 с.
- 7 Мирзаева, Т.А. Оценка человека в пословицах и поговорках русского, английского, испанского и табасарского народов (морально-нравственная сфера) [Текст]: автореф. дис. ... канд. филолог. наук / Т.А. Мирзаева. – Ставрополь: [б.и.], 2008. – 21 с.
- 8 Поговорки народов мира [Электронный ресурс] / Тюркские поговорки. – Режим доступа: http://pogovorka.yaxy.ru/pogovorki_tyr.html (Дата обращения: 04.12.2016 г.).
- 9 Поговорки народов мира [Электронный ресурс] / Китайские поговорки. – Режим доступа: http://pogovorka.yaxy.ru/pogovorki_chi.html (Дата обращения: 04.12.2016 г.).
- 10 Решетнёва, У.Н. Этнопоэтика китайских пословиц и поговорок [Текст]: автореф. дис. ... канд. филолог. наук / У.Н. Решетнёва. – Челябинск: [б.и.], 2006. – 26 с.
- 11 Ростова, А.В. Хабиитулизация инноваций [Текст]: концептуализация понятия / А.В. Ростова, Е.В. Желнина // ПОИСК: Политика. Обществоведение, Искусство. Социология. Культура. – 2016. – № 4(57). – С. 15-23.

12 Ростова, А.В. Факторы формирования инновационной открытости населения [Текст] / отв. редактор: Ю.В. Асочаков // Материалы научной конференции к 100-летию Русского социологического общества имени М.М. Ковалевского. 10-12 ноября 2016 года. – СПб.: Скифия-принт, 2016. – 1634 с.

13 Русские пословицы и поговорки [Электронный ресурс] / Я – русский. – Режим доступа: <http://iamruss.ru/russian-proverbs-and-sayings> (Дата обращения: 25.07.2016 г.).

14 Ульянова, О.А. Словообразовательный словарь современного русского языка [Текст] / О.А. Ульянова. – Москва: Аделант, 2013. – 511 с.

15 Худолей, Н.В. Восток и Запад: культура, ментальность, литература [Текст] (на примере сравнительного анализа художественных текстов Средневековья) / Н.В. Худолей // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2014. – №8. – С. 231-235.

16 Шматко, Н.А. Анализ культурного производства Пьера Бурдьё [Текст] / Н.А. Шматко // Социологические исследования. – 2003. – №8. – С. 113–119.

17 Шматко, Н.А. «Габитус» в структуре социологической теории [Текст] / Н.А. Шматко // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Том 1. – №2. – С. 60-70.

18 Щюц, А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии [Текст] / Сост. А.Я. Алхасов. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – 336 с.

19 Этимологический словарь русского языка [Текст]: в табличной форме / М.В. Белкин, И.А. Румянцев. – Москва: Флинта, 2016. – 780 с.

20 Юнг, К.Г. Очерки по психологии бессознательного [Текст]: перевод с английского / К.Г. Юнг. – Москва: Cogito centre, 2010. – 350 с.

21 Юсупова, А.Ш. Отражение отношения к труду в татарской и немецкой паремиологии [Текст] / А.Ш. Юсупова, Ч.Р. Мукатдесова // European Social Science Journal. – 2012. – №5 (21). – С. 168-174.

Материал поступил в редакцию: 8.05.2017

ЖЕЛНИНА, Е.В., РОСТОВА, А.В.

ПАРЕМИОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ «ИННОВАЦИЯ» ҰҒЫМЫНЫҢ БЕРІЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада орыс, қытай және түрік мақал-мәтелдеріндегі паремиологиялық кеңістігіндегі «инновация» концептісіне әлеуметтік талдау келтірілген. Зерттеу әдісі – контент-талдау. Концептіледің басым бөлігі материалдық-өндірістік салаға байланысты; мақалада инновацияларды меңгеру стратегиясы ретінде консерватизм орын алады, дәстүрге беріктік, өткен өмірдің баға жетпес құндылығы, болашаққа сенімсіздікпен қарау, күрес және соғыс түсініктері, өзгерістерден қорқу жағдайлары баяндалады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: инновациялар, паремиологиялық кеңістік, мақалдар мен мәтелдер, габитус.

ZHELNINA, E.V., ROSTOVA, A.V.

TO THE ISSUE OF THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF «INNOVATION» IN THE PARAMIOLOGICAL SPACE

In article the sociological analysis of a concept «innovation» is provided in paremiological space of the Russian, Chinese and Turkish proverbs and sayings. A research method – the content analysis. The main part of concepts it is concentrated around the material and production sphere; conservatism as the prevailing strategy of behavior at development of innovations prevails, and also fidelity to traditions which is estimated as the positive characteristic; representation about old as about invaluable experience, and about new as alien and hardly getting accustomed, and also focus of ideas of creative approach only in a question of fight and war; existence of fear of changes.

Keywords: innovation, paremiological space, proverbs and sayings, habitus.

УДК 796.011.1/3

Жумабаев, Е.К.,
5B010800 «Дене шынықтыру және спорт»
4 курс студенті, ҚМПИ
Ибраева, Р.Ж.,
Педагогика ғылымдарының кандидаты,
ҚМПИ спорт және дене шынықтыру
теориясы мен практика кафедрасының
ЖАК доценті, Қостанай қ., Қазақстан

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА ТӘРБИЕЛЕУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Түйіні

Мақалада дене шынықтырудың салауатты өмір салтына тәрбиелеу жүйесіндегі маңыздылығы туралы жазылған. Дене тәрбиесі және салауатты өмір салтын қалыптастыру балалар мен жастарда өз денсаулығына жауапкершілік қатынас орнату дағдысына негізделген, дұрыс дене дамуы мен ағзаның жұмыс қабілетін арттыруға, қозғалыс білік-дағдыларын физикалық жетілдіруіне ықпал етеді, қоғамдық пайдалы еңбекке, өмірге, Отан қорғауға жақсы даярлықты қамтамасыз етеді, тиімді кәсіби қызмет үшін функционалдық, әлеуметтік бейімделу және психикалық орнықтылықты қамтамасыз ететін тұлғалық қасиеттердің қалыптасуын іске асырады, салауатты өмір салты, ағза ерекшеліктері туралы білім жүйесін қалыптастырады, дене тәрбиесі және спортқа баулу негізінде қайраттылық және салауатты өмір салтын дамытуды қалыптастырады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: салауатты өмір, физикалық жетілдіру, дене тәрбиесі, физикалық дамыту, денсаулығын нығайтату.

1. Кіріспе.

Дене тәрбиесі және салауатты өмір салтын қалыптастыру балалар мен жастарда өз денсаулығына жауапкершілік қатынас орнату дағдысына негізделген, дұрыс дене дамуы мен ағзаның жұмыс қабілетін арттыруға, қозғалыс білік-дағдыларын физикалық жетілдіруіне ықпал етеді, қоғамдық пайдалы еңбекке, өмірге, Отан қорғауға жақсы даярлықты қамтамасыз етеді, тиімді кәсіби қызмет үшін функционалдық, әлеуметтік бейімделу және психикалық орнықтылықты қамтамасыз ететін тұлғалық қасиеттердің қалыптасуын іске асырады, салауатты өмір салты, ағза ерекшеліктері туралы білім жүйесін қалыптастырады, дене тәрбиесі және спортқа баулу негізінде қайраттылық және салауатты өмір салтын дамытуды қалыптастырады.

Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясына орай Елбасы Президентіміздің «Еліміздің болашақта гүлденуі бүгіннен басталады» атты жолдауындағы 4-ші бөлімі азаматтарымыздың салауатты өмір сүруіне арналғаны белгілі.

Бұны Елбасы Жолдауындағы «Салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткілерді, темекі мен алкогольді тұтынуды қойып, тазалық пен санитария шараларын сақтауымызға және т.с.с. бағытталған» деген жолдарынан байқауымызға болады [1, 55 б.].

Салауатты өмір салтын қалыптастыру ұзақ үрдіс, бірақ бұл нағыз денсаулықты сақтайтын және нығайтатын жолдардың бірі. Ол оқушылардың өз денсаулығын сақтауға жауапкершілігін едәуір дәрежеде арттырады [2, 21 б.].

Академик Н.М. Амосов айтқандай: Денсаулығың мықты болуы үшін өзіңнің күшің болуы қажет, оны ешнәрсемен ауыстыруға болмайды. Профессор В.В. Колбановтың айтуы

бойынша салауаттану білімі денсаулық білім алу үшін, ал білім денсаулықты сақтау үшін сөзіне негізделу керек дейді. Одақтас елдердің ғалымдары Ж.Ж. Руссо, А.Н. Радишев Е.Е. Лунина, Э.И. Вайнер, Н.Б. Закарович, Л.А. Каратаева, С.А. Корочкина, В.В.Кожанов, Н.Н. Волоков және тағы басқа да көптеген ғалымдардың өз зерттеулеріне негіз болып және де диплом жұмысына басты бағыт бағдар болады [3, 36 б.].

Салауаттану түрлі жас ерекшеліктері кезеңдерінде денсаулық пен салауатты өмір сүру деген орнықты өмірлік көзқарасы бар адамды тәрбиелеу мен оқыту мәселесін зерттейді. Адамдардың организміндегі физиологиялық өзгерістерді, олардың өзара әрекеттесуін, организмнің қоршаған орта әсеріне қайтаратын жауабына бейімделу реакцияларын қамтамасыз ететін морфологиялық және функционалдық тұрақтылығын зерттей отырып нозологияға дейінгі күйді анықтау. Адамдардың денсаулық деңгейін жүрек қан тамырлар жүйесінің қызметтік күйін сипаттайтын қарапайым физиологиялық көрсеткіштер арқылы бағаланды [5, 78 б.].

Оқушылардың денсаулығына әсер ететін факторлар өте көп, сол себептен оларды салауатты өмір салтына үйрету қажет. Салауатты өмір салтын қалыптастыру оқу-тәрбие үрдісіндегі басты мәселелердің бірі болып отыр.

2. Материалдар мен әдістер.

Мен тәжірибемді Қостанай қаласы №10 орта мектебінде өткіздім. Зерттеу жүргізуде 9-11 сынып оқушылары қатысты.

Эксперимент 2016 жылдың қазан айынан бастап өткізілді. Зерттеу жұмысына 65 дені сау сыналұшылар қатысты, оның ішінде 38 ер бала, 27 қыз бала.

Алдын ала әңгімелесу барысында эксперимент қатысушылардан олардың ерікті келісімі алынды. Жеке сауалнама мақсатында оқушылардың салауатты өмір және олардың өз денсаулығына деген көз қарастарын анықтау болатын.

Білім беру мекемесінің басты міндеттерінің бірі - балалардың денсаулығын нығайту және сақтау; осы міндеттерді шешу үшін оқушыларды сабақ уақытында және сабақтан тыс уақытында спорттық секцияларға, жарыстарға, аудандық және өңірлік деңгейдегі спорт түрлеріне ат салысуға, қатысуға тартылады [6, 12 б.].

Секция жұмысы бірнеше кезеңнен тұрады:

– ғылыми – әдістемелік әдебиеттерді зерттеу және талдау, бұл бізді қызықтыратын мәселені жан-жақты қарауға мүмкіндік береді, сондай-ақ оның өзектілігі бүгінгі таңда мақсаттарын, гипотезасын, міндеттерін нақты анықтау.

– диагностикалық әдістемелерді таңдау, зерттеу нәтижесінің интерпретациясы мен өткізілуі.

Сонымен қатар, (оқушының жеке ісін) құжаттарды зерттеу кезінде балалармен бастапқы танысуда және одан әрі есепке алу үшін олардың психофизикалық ерекшеліктерін ұйымдастыру болды.

3. Нәтижелер мен талқылау.

Спорт – оқушылардың денсаулығын нығайтатын, дене күшін, қозғалыс дағдыларын және моральдық-еріктік қасиеттерін дамытатын дене тәрбиесінің құралы. Дене тәрбиесіндегі маңызды құралдарының бірі – табиғи факторлар: күн көзі, ауа, суға шомылу, душ қабылдау. Табиғат факторларын балалардың денесін сауықтыру жұмысы кезінде пайдалану өте тиімді. Дене тәрбиесінің маңызды мақсаттарының бірі – балалар мен ересек адамдарды дене шынықтыру ісіне жұмылдыру.

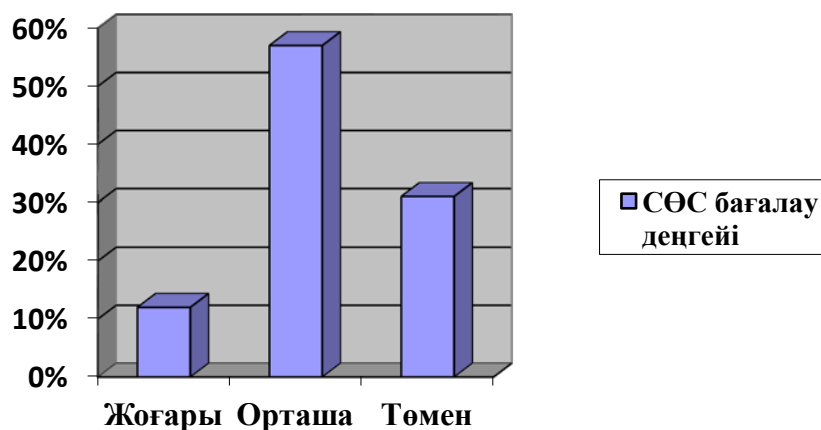
Табиғаттың адам баласына сыйлаған басты айлығы – денсаулықты сақтаудың басты жолдары – зиянды, жат қылықтардан аулақ болып, салауатты өмір сүру екендігін ұғындыру [7, 14 б.].

«Ауырып ем іздегенше, ауырмаудың жолын іздегеннің» әлде қайда тиімдірек екендігін ұғындыру, дене тәрбиесіне, салауаттылыққа дағдыландыру.

Дене шынықтыру бойынша салауатты өмір салтының міндеттері: баланың денсаулығын нығайтуға көмектесу; ағзаны шынықтыру, оқушылардың жан-жақты өсіп жетілуіне, дене шынықтырудық оқу бағдарламасын ойдағыдай меңгеруге көмектесу; балаларды дене шы-

нықтыру және спортпен үнемі шұғылдануға әдеттендіру; қозғалыс дағдысын тәрбиелеу. Дене шынықтыру мен спорт жөніндегі салауатты өмір салтының негізгі формалары: секциялары мен үйірмелердегі сабақтар спорт жарыстары, серуендер, туристік жорықтар, дене шынықтыру және спорт мейрамдары. Адамның өмір сүруінің негізі, кішкентай жастан салауатты өмір салт негіздерін қалыптастыру, сондай-ақ өмір бойы өз денсаулығына құрметпен қарау. Оқушылардың көбінесе денсаулығының күрт нашарлауы оның жүйкелік тіршілік ортасында, оқушылардың ағзасына қазіргі оқу-тәрбие процесінде дисгармония арасындағы ақыл-ой және физикалық жүктемелермен анықталады. Мәліметтері бойынша, әрбір мектеп түлегінде 2 немесе 3 аурулары, көбіне созылмалы аурулар болады. Тек балалардың орта білім алған 10%-ы ғана іс жүзінде дені сау бала болып есептелуі мүмкін. жыл сайын оқытылатын білім көлемі өсуде, алайда мектептерде салауатты өмір салты нормалар мен дағдыларына әлі де аз көңіл бөлінеді. Бұны біз жүргізген зерттеулер және нәтижелер растайды [4, 30 б.].

Сауалнама нәтижелері, оқушылардың жеке өмір стиліне бағытталғанын бағалайды және олардың қарым-қатынас қалыптастыру мен салауатты өмір салтының негізін % кестеде ұсынуға болады. Сонымен біз анықтағандай, талдау кезінде алынған деректер бойынша (1 суретті қараңыз), 57% сыналұшыларда салауатты өмір салтын орташа деңгейде бағаланғаны белгілі болды. Бұл осы оқушылар тобына салауатты өмір салты негіздері таныс екенін, бірақ олар өздерінің тіршілік қызметінде ұстамайды.

1 сурет. Оқушылардың салауатты өмір салтын бағалау нәтижелері

Сыналұшылардың 31% салауатты өмір салтының төмен деңгейінің бағалауы байқалды, және тек оқушылардың 12% салауатты өмір салты негіздерін өзінің даму барысында ұстанады. Бұл жағдай, бәлкім, сыналұшылардың мінез-құлқында дұрыс емес өмір стил стереотиптері және өз денсаулықтарына елеулі қарым-қатынас, оны нығайтуға және сақтауға жеткілікті емес қалыптасқан болуы мүмкін.

Сыналған оқушылардың 65%-ы жүйелі түрде спортпен айналысады, спорттық секцияларға қатысады, тек 28% ғана тұрақты түрде жаттығу жасайды.

Созылмалы аурулардың төмен пайызы 7% (шамамен 5 адам), сыналған оқушылардың 77% үнемі дәрігерге тексеріледі. Бұл ретте, жоғары сынып оқушыларының 18% созылмалы аурулары бар немесе олар жоқ екендігіне жауап беруге қиналады. Және де 11-сынып оқушыларының ішінде 19% ішімдіктер мен 28%-ы темекі шегетінін атап айту қажет.

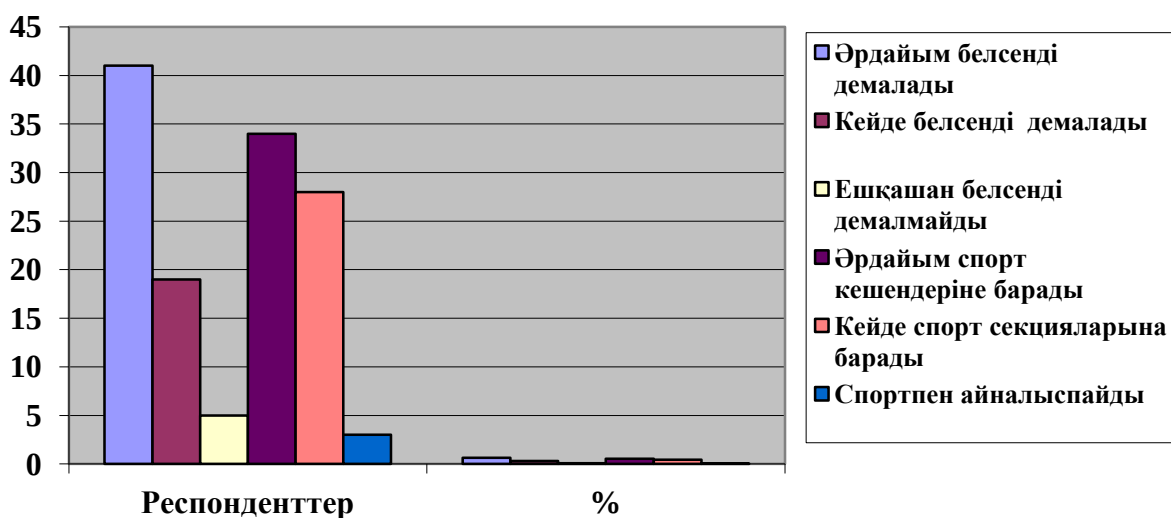
Бұл деректер 11 сынып оқушылары арасында мектеп оқушыларының өмір салтын дұрыс қалыптастырмағанын дәлелдейді (2 суретті қараңыз).

Сонымен қатар, №10 орта мектеп оқушыларының салауатты өмір салтының тенденциясы күшейе бастайды. (28% – таңғы жаттығу жасайды, 63% – кейде жаттығу жасайды, 19% спортпен айналысады, 47% кейде спортпен айналысады).

Жекелеген зерттеулердің деректеріне қарағанда ерлердің 61,5%-і және әйелдердің 9,2%-і темекі тартады, бірақ бұл сандар нақты жағдайды толық көрсетпейді, соңғы жылдарда

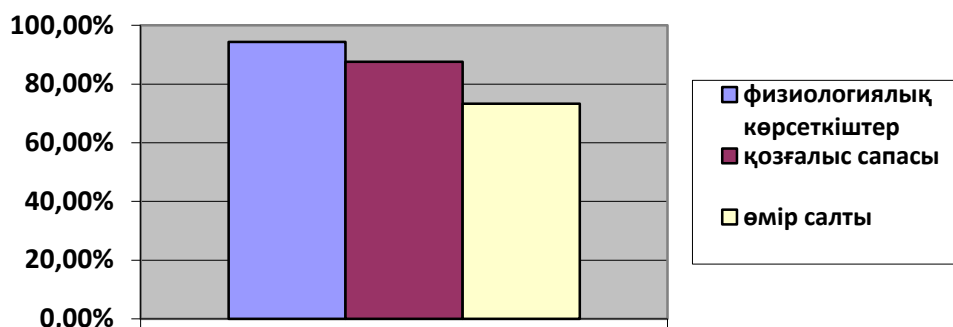
мектеп жасындағы балалар мен жастардың арасында темекі тартатындардың үлесі анық көбейді. Өртүрлі тамақ тұтыну; дененің бірқалыпты салмағын ұстап тұру; аса майлы және холестерині мол тағамды аз тұтыну рациондарда витаминдер құрамының (көкөністер, жемістер, дәндер) жеткілікті болуы; қантты, тұз бен натрийды қабылдауды шектеу; алкогольді орынды тұтыну болып табылады.

Білім жүйесі мен бұқаралық ақпарат құралдары жасөспірімнің денсаулығы үшін дұрыс тамақтануы мен салауатты өмір салтының маңызын түсініп, қалыптасуына мүмкіндік туғызуға тиіс. Сонымен бірге, дұрыс тамақтану денсаулық деңгейін айқындайтын басты фактор бола тұра, салауатты өмір салтының басқа да ережелерін сақтауға сай келуге тиіс.

2 сурет. Оқушылардың белсенді демалыс пен спортқа қатынасы

Осылайша, біздің зерттеулер нәтижелері қазіргі заманғы авторлардың, қазіргі қоғамдағы оқушылардың денсаулығының нашарлау тенденция пікірлерін растайды. Оқу-тәрбие процесі үлкен көлемді жүктеме, әсіресе, балалардың денсаулық жағдайының сенсорлық және ақыл-ой дамуына теріс әсер етеді. Бұл ретте жасөспірім үлкен көлемдегі ақпаратты қабылдағанда және оқушылардың жеткіліксіз қимыл белсенділігі нәтижесінде, ақыл-ой жүктемесінің ұлғаюы арасындағы кейбір диспропорция байқалады. Сондықтан дене шынықтыру мұғалімдерінің және педагогтың алдында тұрған басты міндет, оның ішінде балалардың барлығына денсаулықтарын нығайту үшін дене шынықтырудың барлық мүмкіндіктерін қамтамасыз ету. Зерттеушілердің көпшілігі, жасөспірімдердің дене қасиеттерін, денсаулық деңгейін бағалау және бақылаудың ең тиімді әдісі олардың жеке қабілеттерін тестілеу болып табылады. Осы мақсатта, жоғарыда айтылғандай, Э.Н. Вайнердің салауатты өмір салтын қалыптастыру және оқыту бойынша жекелеген аспектілер бағдарламасын біз қолдандық. Жоғары сынып оқушыларымен ағарту әңгімелер барысында, олардың кешендегі ағзаға әсері, өскелең ағзаның жағдайына кері зиянды әдеттердің әсері, соның ішінде кейде жатыр ішінде де ұрықтың дамуына (ғылыми фильм көрсетілді), СӨС негізгі элементтері айқындалды, бірақ денсаулық жағдайын және әрбір сыналудың физикалық деңгейіне бағалауға бағытталған сауалнама үлкен қызығушылық тудырды. Денсаулық деңгейін анықтағаннан кейін бұл денсаулық деңгейін тексеретін тестілеу жылына 2 рет тұрақты түрде қайталануы тиіс, оқушылар өздерін тексеріп, өз өмір салтына міндетті түрде сауықтыру жолдарын түсіндіріп, әр оқушының ең әлсіз буынына назар аударту керек.

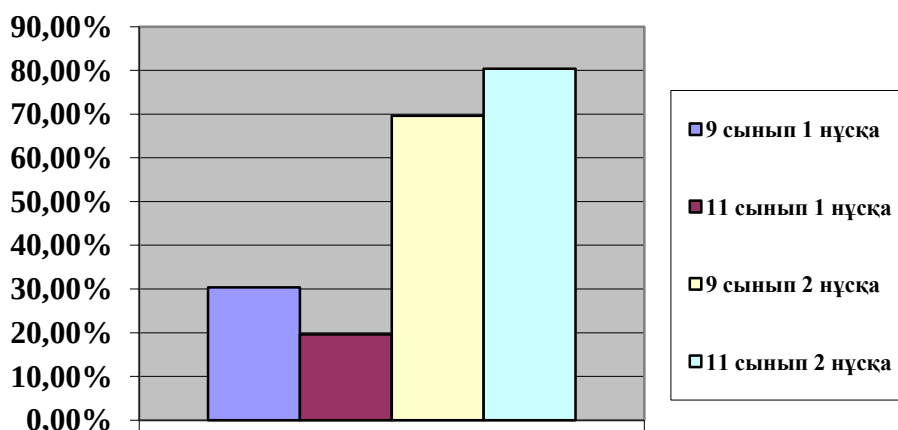
3 сурет. Жоғары сынып оқушылар денсаулығының кешенді бағалауы
(Э.Н. Вайнер әдістемесі негізінде)

Өткізілген тестілеу барысында мынадай фактілер (3 суретте) анықталды: жоғары сынып оқушыларының дене шынықтыруға деген көзқарасы ретінде физиологиялық көрсеткіштері (94,3%) қалыпты жағдайда орналасқан, физиологиялық процестер (ЖСЖ) ауытқусыз өтіп жатыр. Тек сыналушылардың 100%-дың 5,7%-ы ғана медициналық көрсеткіштер бойынша (созылмалы аурулар) дене шынықтыру сабақтардан шектеулері бар. Қозғалыс сапасы (87,6%) тиісті деңгейде қалуда. Жоғары сынып оқушылардың (73,3%) өмір салтына ерекше көңіл аудару керек.

Зерттеу нәтижесінде алынған деректер (дене шынықтыру мұғалімі, мектеп медициналық қызметкерлері) маманына бағдарламасын сауатты түзетуге немесе денсаулық деңгейін ұстап тұруға және физикалық қабілеттеріне мүмкіндік береді.

Көптеген 11 сынып оқушылар арасында қозғалыс белсенділігі (4 суретті қараңыз), дене шынықтыру сабағына қатысу, спорттық секцияға қатысу өзекті болып табылады, олар СӨС спортпен тікелей тәуелділігі барын түсінеді, көбі болашақта өздерін спортпен айналысу бағытында көреді. Қалған респонденттер (19,6%) – бұл қыздар өз жауаптарында: олар фитнеспен, аэробикамен, тренажер залында айналысуды көреді, ал дене шынықтыру сабағында доппен секіру және жүгіру қызықтырмайды.

9-сынып оқушыларынан алынған деректер бойынша, балалардың жартысынан көбі сабаққа ынтамен қызығушылықмен қатысады, бірақ олардың кейбіреулері жақсы «аттестат» алуға ғана жұмыс істеуге тырысады, дене шынықтыру және денсаулық туралы ойлары жоқ.

4 Сурет. Жоғары сынып оқушыларының дене шынықтыруға деген қарым – қатынасы

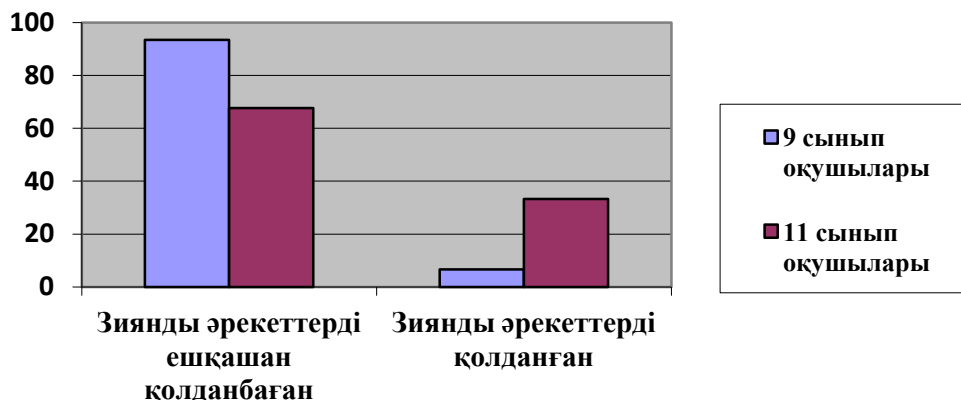
Қалған сыналушылардың (30,4%) бөлігі, медициналық көрсеткіштер бойынша дене шынықтырумен айналысуға мүмкіндігі жоқ, мұндай балаларға мектеп қабырғасында арнайы коррекциялық топтар ұйымдастырылмаған. Олар өздерін қарапайым сабақтарда сәтсіздікте

рін сезінеді, дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері жиі қақтығысады; 30,4%-ға әлеуметтік жағдайы қолайсыз отбасынан шыққан балалар кіреді.

Зиянды әдеттерді анықтау мақсатында біз сыналушыларға бір сұрақ қойылды: «Сізде жаман әдеттер бар ма?»

9 сыныпта – жасөспірімнің 2 (6,6%) салауатты өмір салты оларды мүлдем алаңдатпайды, қалғаны (93,4 %) зиянды әдеттерден аулақ жүреді.

11 сыныпта – жасөспірімдердің 6 (20,1%) өз денсаулығын қамқорлыққа алады, бірақ жасөспірімнің 2 (33,3%) зиянды әдеттерімен айналысады.

5 сурет. Жасөспірімдерде зиянды әрекеттердің болуы

5 суретте жасөспірімдердің зиянды әдеттердің иеленуімен көрсетілген. Зиянды әдеттер туралы сұрақтың жауап нәтижелері бойынша, жасөспірімдердің барлығында зиянды әдеттер бар екенін көрдік. Негізінен алкогольдің 63,7%, темекі шегудің 78,7% аталды.

Бұл динамикада көрсеткендей, қазірдің өзінде жасөспірімдерде зиянды әдеттерге жақындауы дамып келеді, ал бұл даму мүмкіндіктері әр түрлі аурулардың және жасөспірімдердің қимыл – қозғалыстарына дұрыс әрекет етпейді. Бұл олардың адамгершілік тәрбиелеуіне және денсаулығына әсер етеді. Сондықтан салауатты өмір салтын қалыптастыруға және нығайтуға шұғыл шаралар қабылдау қажет.

Оқушылардың барлығы бірдей салауатты өмір салтын сақтап өмір сүруі үшін не істеу керек? Тәжірибе дәлелдегендей, спирттік ішімдікке, маскүнемдікке қарсы жүргізілетін үгіт-насихат, алдын алу шаралары анда-санда емес, мақсат көздей отырып, жүйелі жүргізілген жағдайда ғана өз нәтижесін береді. Бұл жұмысты жоспарлаған кезде балалардың психологиялық, жас ерекшеліктерін ескеру керек. Жұмыстың ең алдымен ата-аналар арасында үгіт жүргізуден бастаған абзал.

Барлық алынған деректерді талдай отырып, бұл көптеген адамдар үшін, соның ішінде біздің жасөспірімдеріміз үшін, дене шынықтыру салауатты өмір салтын (СӨС) базалық шартты қалыптастыру және жүзеге асыруды, өз кезегінде, жақсы және сергек көңіл-күй негізін білдіреді.

Жасөспірімдердің салауаттылық өмірге ұмтылысы, зиянды әдеттерді жек көрушілігі олардың өзге адамдармен қарым-қатынасына, яғни, әлеуметтік ортаға тығыз байланысты. Ұрпақты өмір заңдылықтарына, салауаттылық негіздеріне бейімдеу мектеп жүйесіне жүктелген мыңызды да жауапкершілігі мол міндет болып табылады.

Физикалық жүктеменің сыналушылардың ағзасына әсерін анықтау үшін біз «Ағзаның физикалық жүктемелерге бейімделу мүмкіндіктерін анықтау» тестін өткіздік (Қосымша Б қараңыз).

Тестілеу нәтижелері 1 кестеде берілген.

Тестілеу процесінде зерттелді:

Орнында тұрып ұзындыққа секіру;

Отырып тұру;

1000 м жүгіру.

Сынақтар әдістемесінде біз мынадай ережелерді ұстанамыз:

1) сынау жағдайының бірлігін сақтау;

2) тапсырмалар мен талаптардың қол жетімділігі мен табыстылығы;

3) оқушының ең жоғары жетістік мүмкіндіктерін анықтау;

4) сынау ақпарат қарапайымдылығы (зал, спорт алаңы);

5) есептің сандық көрсеткіштерін білдіру (см. сек).

1 кесте – Жасөспірімдердің дене белсенділігі

№ №	Тест	9 сынып оқушылары	Орташа балл	11 сынып оқушылары	Орташа балл
1	Ұзындыққа секіру	2	2,5	22	4,1
	өте жақсы	8	40	4	20
	жақсы	10	40	2	8
	қанағаттанарлық	1	3	3	9
	өте жаман	1	2	1	2
2	Тартылу	2	2,5	22	3,9
	өте жақсы	9	45	5	25
	жақсы	1	7	28	1
	қанағаттанарлық	1	3	4	12
	өте жаман	2	1	2	-
3	Жүгіру	2	2,5	22	3,8
	өте жақсы	6	30	1	5
	жақсы	9	36	3	12
	қанағаттанарлық	1	3	4	12
	өте жаман	1	2	3	6
4	Арқада жатып кеудесін көтеру	2	3,0	22	3,8
	өте жақсы	5	25	2	10
	жақсы	8	32	3	12
	қанағаттанарлық	2	6	9	27
	өте жаман	-	-	-	-
Тест бойынша орташа балл		22	2,6	22	3,9

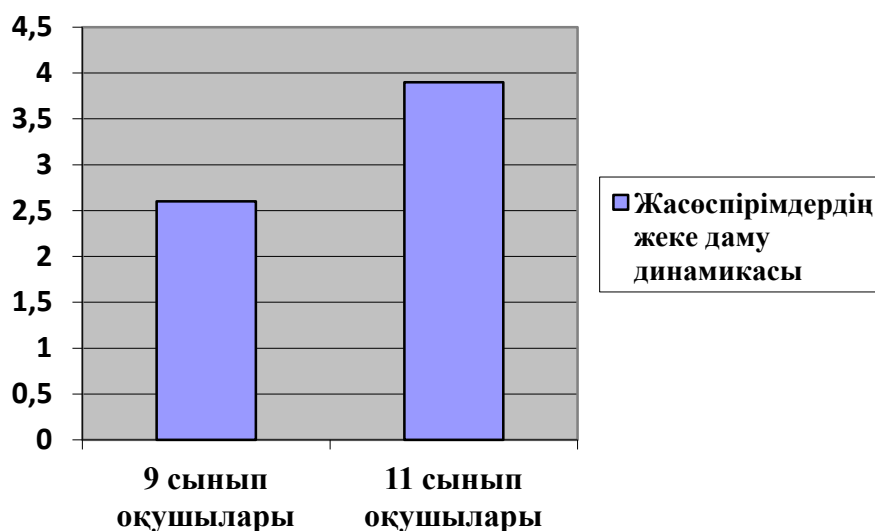
Тестілеу нәтижелері бойынша кестеде белгіленген:

9 сынып оқушылары, тапсырмалармен мүлдем орындай алмады – орташа арифметикалық бағалау (5 балдық шкаламен) – 2,6 балл.

11 сынып оқушылары 3,9 баллға ие болды.

Бұл нәтижелер жасөспірімдердің физикалық денсаулығының төмен екенін көрсетеді.

6 суретте жасөспірімдердің бес баллдық шкала бойынша жеке даму динамикасы көрсетілген.

6 сурет. Жасөспірімдердің бес баллдық шкала бойынша жеке даму динамикасы

Бұл диаграммада жасөспірімдер өз денсаулығын және салауатты өмір салтын ұстанады, дене белсенділігінің көрсеткіштері жоғары екендігі көрініп тұр.

Біздің алынған деректер нәтижесінде жасөспірімдердің дене шынықтыру дайындығы бойынша дене шынықтыру сабақтарында тыныс алу қызметін күшейтуге және қан айналымын пайдалануға орыннан секіру, секіртпемен секіру, әр түрлі жүгіру, би қадамдар, акробатикалық жаттығулар ұсынылады. Негізгі бұлшық ет топтарын дамыту үшін ішкі органдар функцияларын арттыру қажет. Жылдамдық және төзімділікті тәрбиелеу үшін жүру және жүгіру, әсіресе уақытқа жүгіру ұсынылады.

Сонымен қатар, диагностиканың нәтижелері бойынша қорытынды жасауға болады, яғни жасөспірімдер арасында алкоголь және темекі шегу көбейіп келеді. Оқушылары салауатты өмір салты туралы жеткіліксіз хабардар. Мысалы, адам денсаулығына ең алдымен оның өмір сүру салтына тәуелді болуы, оны жасөспірімдердің тек 18,6%-ы көрсеткен.

Біздің зерттеулер нәтижесінде, жасөспірімдердің күш көрсеткіші артта дамып келеді, оған өз денсаулығына жақсы қарамайтын жасөспірімдер жатады.

Оқушының салауатты өмір салтын қалыптастыруда әлеуметтік-педагогикалық тиімді әсер ету шараларын қолданудың әлеуметтік-педагогикалық диагностикасына көздеп іздеу салды. Осыған орай біз салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған бағдарламасын әзірледік.

4. Қорытынды.

Эксперименттік және бақылау. Бұл эксперименттік топ белгілі бір тапсырманы ұсынған, бірақ бұл міндет субъектілерінің бақылау тобына көзделеді. Эксперимент соңында екі топ нәтижелерін бағалау үшін бір-бірімен салыстырылады. Бақылау тобы – бұл мүмкіндігінше дәл көшірмелерін ретінде қатысушылардың тобы, эксперименттік топ бірақ тәуелсіз айнымалы емес. Егер нәтиже болса, эксперименталді тобында, бақылау тобы, экспериментші евклидтік емес геометриялар айырмашылық есебінен мүмкін апаруға едәуір ерекшеленеді.

Эксперименттік нәтижелері жоғары көрсеткіш көрсетті бақылау топқа қарағанда.

Пауэрлифтингтегі жоғары спорт көрсеткіштерінің жетістіктері, басқа да спорт түрлерінде сияқты, жаттығулардың сан алуан түрлерін орындау техникасын тұрақты жүзеге асыру ұмтылысына, еріктілік қасиеттерін оятуға, жан-жақты физикалық дамытуға бағытталған жаттығуларды жүйелі орындағанда ғана мүмкін.

Спортшыларды пауэрлифтингке даярлау мәселелердің бірі жарыстық жаттығулардың техникасын оқыту болып табылады.

Жарыстық жаттығуларды даралау техникасы жаттықтырушылардың ерекше қиындығын тудырады, бұл ретте пауэрлифтингтің анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктері нашар ескеріледі. Осының барлығы спортшының прогрессін тежейді. Пауэрлифтерлерді базалық дайындау кезеңінде жарыстық жаттығуларды орындау техникасын даралау қажеттігі арасында және оны теория мен практикада жеткіліксіз қолдану сияқты қайшылықтары туындайды.

Әдебиет тізімі

- 1 Назарбаев, Н.Ә. Қазақстан – 2030 [Мәтін] / Н.Ә. Назарбаев // Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы. – 1998.
- 2 Назарбаев, Н.Ә. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы [Мәтін] / Н.Ә. Назарбаев. – Астана. – 2012.
- 3 Әлімжанова, Г. Салауатты өмір салтын ұстау [Мәтін] / Г. Әлімжанова // Бастауыш мектеп. – №2. – 2004.
- 4 Есімова, А. Салауатты өмір салтын қалыптастырайық [Мәтін] / А. Есімова // Денсаулық. – №5. – 2002.
- 5 Жанабердиева, К.А. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі салауатты өмір салтын қалыптастырудың тұжырымдамасы [Мәтін] / К.А. Жанабердиева, А.С. Адылханов // Валеология. Дене тәрбиесі. Биология және салауаттылық негізі. – №1. – 2003.
- 6 Өмешұлы, Ә. Дене шынықтыру – салауатты өмір негізі [Мәтін] / Ә. Өмешұлы // Биология және салауаттылық негізі. – №3. – 2004.
- 7 «Салауаттану денсаулықты сақтау» бағдарламасы бойынша СӨС-ке қалыптастырудың тұжырымдамасы [Мәтін] // К.Н. Сатпаев, А.С. Әділханов, Л.З. Тель. – Алматы: [ж.б.], 2002.

Мәлімет редакцияға түсті: 02.05.2017

ЖУМАБАЕВ, Е.К., ИБРАЕВА, Р.Ж.

ВАЖНОСТЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМЕ ВОСПИТАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

В данной статье рассматривается важность физической культуры в воспитании культуры здорового образа жизни. Физическая культура и приобщение детей и молодых людей к здоровому образу жизни необходимы, чтобы сформировать ответственность за свое здоровье, физическое развитие и улучшить способность организма работать должным образом. Физическое движение и общественно полезный труд способствуют улучшению качества жизни, обеспечивают более высокий уровень подготовки для защиты отечества, эффективную функциональную, социальную и психологическую адаптацию к профессиональной деятельности. Осуществляется формирование личностных качеств для обеспечения устойчивости. Результат привития культуры здорового образа жизни в системе образования на основе физического воспитания и спорта – повышение энергичности и улучшение здоровья обучающихся.

Ключевые слова: *здоровый образ жизни, техника выполнения, физическое развитие, здоровый образ жизни.*

ZHUMABAEV, E.K., IBRAEVA, R.ZH.

IMPORTANCE OF PHYSICAL CULTURE IN AN EDUCATIONAL SYSTEM OF A HEALTHY LIFESTYLE

This article examines the importance of physical education in the system of education of a healthy lifestyle. Physical training and a healthy lifestyle for children and young people on the basis of skills, to establish responsibility for their health, physical development and improve the body's ability to work properly, the skills of physical movement in socially useful work, contributes to the development of life, provide a higher level of training, to protect the country, effective functional, social and psychological adaptation to the professional activity carried out for the formation of personal qualities security exception of sustainability, the result of a healthy lifestyle, forms in the education system, on the basis of physical education and sport of generating energy and developing a healthy lifestyle.

Keywords: *a healthy lifestyle, a technique of performance, physical development.*

УДК 316.62

Назмутдинов, Р.А.,*кандидат психологических наук,
доцент кафедры психологии КГПИ,
г. Костанай, Казахстан***Волкова, К.Р.,***кандидат филологических наук,
доцент кафедры физической культуры
Елабужского института (филиала)
федерального государственного
автономного образовательного
учреждения высшего профессионального
образования «Казанский (Приволжский)
федеральный университет»,
г. Елабуга, Республика Татарстан*

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СОВМЕСТИМОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье рассматриваются индивидуально-психологические факторы совместимости сотрудников кафедр вузов в двух сферах групповой активности: профессионального и личного взаимодействия. Описываются значимые для совместимости сочетания личностных и статусных характеристик преподавателей. В исследовании использовались следующие методы сбора данных: методика исследования психологической совместимости СЕ, личностный опросник NEO PI-R. В качестве метода обработки данных использовался множественный регрессионный анализ. Результаты исследования могут применяться в практике подбора и расстановки педагогических кадров, так как позволяют спрогнозировать совместимость сотрудников кафедр в обеих сферах группового взаимодействия.

Ключевые слова: *индивидуально-психологические факторы, нормативность поведения, совместимость, личное взаимодействие, профессиональная деятельность, структура совместимости.*

1. Введение.

Разнообразие дисциплин, преподаваемых в высшей школе, ставит в вопрос о необходимости разработки их классификации.

Одну из наиболее популярных классификаций профессиональных деятельности с точки зрения их содержательного аспекта предложил Е.А. Климов. Выбрав в качестве критерия для классификации «объект труда», т.е. то, на что направлена активная, преобразующая деятельность человека, автор выделил пять основных объектов профессиональной деятельности:

- природа;
- техника;
- человек;
- знаковая система;
- художественный образ.

На основе данной классификации О.А. Пикулева выделила два вида и шесть типов профессий: человекоориентированные (публичные и коммуникативные) и предметноориентированные (технические, биологические, знаковые, и художественные).

В соответствии с классификацией профессий Е.А. Климова, профессия преподавателя может быть отнесена исключительно к профессиям типа «человек – человек», как предполагающая обучение, развитие и воспитание других людей, их коммуникацию. Однако, на наш взгляд, она может быть использована и в отношении предмета труда сотрудников кафедр.

Так, к классу «человек – природа» могут быть отнесены кафедры естественно-научного профиля: биологии, химии, географии (с различными специализациями) и т.д. «Человек – техника» – кафедры технического профиля: механики, деревообработки, строительных материалов и т.д. «Человек – человек» – кафедры гуманитарного профиля: педагогики, психологии, социологии и т.д. «Человек – знак» – кафедры точных наук. «Человек – художественный образ» – кафедры художественно-эстетического профиля.

Продуктивность использования данной классификации при изучении связи структуры психологической совместимости с содержанием профессиональной деятельности требует проведения специального исследования. Поскольку можно предположить, что в рамках одного класса структура совместимости преподавателей различных кафедр может существенно отличаться (например, структура совместимости педагогов и психологов).

Таким образом, проведенный анализ проблемы содержания деятельности как фактора, опосредующего индивидуально-психологические детерминанты совместимости, позволяет сделать вывод о том, что деятельностный подход, требующий рассмотрения групповых явлений с точки зрения их опосредованности реальной групповой деятельностью, в исследованиях психологической совместимости реализуется посредством выделения двух ее видов: эргатической (в сфере профессионального взаимодействия) и рекреационной (в сфере личного взаимодействия).

С точки зрения учета специфики совместной инструментальной деятельности субъектов, при изучении индивидуально-психологических факторов совместимости, профессиональный интерес психологов концентрировался, главным образом, на формальных аспектах инструментального взаимодействия: типе совместной деятельности, степени взаимосвязанности и взаимозависимости партнеров, условиях труда. Роль содержания профессиональной деятельности, как фактора детерминирующего структуру совместимости, остается мало изученной. Под содержанием профессиональной деятельности в настоящем исследовании понимается реализация предмета труда.

Сепарировать формальные аспекты инструментальной деятельности от содержательных представляется возможным при исследовании индивидуально-психологических факторов совместимости преподавателей кафедр вуза, в виду общности формы организации труда представителей данной профессии. В этом случае содержание профессиональной деятельности отражается в преподаваемом сотрудниками кафедры предмете или профиле кафедры.

Анализ работ М.С. Барановской (2006), Г.Ж. Лекеровой (2007), О.И. Матюхиной (2002) и Н.Н. Обозова (2000) позволяет выделить два основных аспекта психологической совместимости: интерактивный и личностный. В качестве интерактивного аспекта данного феномена выступает определенный эффект межличностного взаимодействия субъектов, который позволяет отнести взаимодействующих партнеров к числу совместимых. К личностному аспекту относится определенное сочетание тех или иных индивидуально-психологических характеристик взаимодействующих субъектов, детерминирующее их совместимости либо несовместимости.

В качестве индивидуально-психологических факторов (структурных элементов) совместимости в большинстве исследований рассматриваются определенные сочетания индивидуально-психологических характеристик партнеров, выделенных в рамках диспозиционного направления в психологии личности.

В качестве взаимосвязей между структурными элементами психологической совместимости рассматриваются:

1) уровень выраженности той или иной характеристики у партнеров (высокий, средний, низкий);

2) принцип сочетания степеней выраженности соответствующего параметра (подобие, сходство, контраст).

В качестве интерактивной составляющей психологической совместимости большинство авторов рассматривают степень взаимной удовлетворенности субъектов взаимодействием друг с другом.

Принцип деятельностного опосредования групповых явлений дает возможность для выделения двух видов психологической совместимости:

- 1) в сфере профессионального взаимодействия (эргатическая совместимость);
- 2) в сфере личного взаимодействия (рекреационная совместимость).

Учет специфики совместной деятельности субъектов в исследованиях психологической совместимости осуществляется, главным образом, за счет включения в анализ формальных аспектов профессионального взаимодействия: типа совместной деятельности, степени взаимосвязанности и взаимозависимости партнеров, условий труда. Роль содержания профессиональной деятельности в проявлении индивидуально-психологических факторов совместимости остается малоизученной.

2. Материалы и методы.

В качестве диагностического инструментария нами использовались:

- 1) личностный опросник NEOPI-R;
- 2) методика многофакторного исследования личности Р. Кеттелла (16PF);
- 3) личностный опросник Г. Айзенка (EPQ).

Расчет коэффициентов линейной корреляции г-Пирсона позволил выявить наличие от 1 до 20 статистически значимых взаимосвязей (при $p \leq 0,01$ и $p \leq 0,05$) между всеми шкалами опросников 16PF и EPQ и параметрами NEOPI-R. При этом с базовыми факторами Большой Пятерки значимо взаимосвязаны 13 первичных и 3 вторичных фактора методики Р. Кеттелла (исключение составили шкалы В, Q1, Q2 и F3) и все шкалы опросника Г. Айзенка. Не анализируя подробно все выявленные взаимосвязи, рассмотрим лишь те из них, которые могут служить иллюстрацией содержательного соответствия рассматриваемых факторных моделей личности.

С фактором нейротизма Большой Пятерки взаимосвязаны показатели тревожности (О и F1), независимости (F4), эмоциональной стабильности (С) и напряженности (Q4) по 16PF, а также показатель нейротизма (Н) по методике EPQ. При этом если факторы С, О, Q4, F1 и Н имеют корреляции с большинством черт, составляющих фактор нейротизма пятифакторной модели и значительно схожи между собой по своему содержательному наполнению, то по параметру «независимость» (F4) имеет место лишь одна значимая взаимосвязь – с подшкалой «враждебность» (N2). Данный факт согласуется с сущностью параметра F4, одной из ведущих характеристик которого является агрессивность.

Кроме вышеуказанных параметров с фактором нейротизма NEOPI-R связаны такие личностные измерения, как: нормативность поведения (G), смелость (Н) и самоконтроль (Q3) (16PF). Содержание данных взаимосвязей может быть объяснено посредством анализа корреляций между указанными факторами опросника Р. Кеттелла и подшкалами нейротизма.

Так, низкая нормативность поведения и самоконтроль, предполагающие склонность к непостоянству и подверженность влиянию чувств, соответствуют высокой импульсивности (N5), выражающейся в неспособности индивида контролировать свои желания и побуждения.

Низкая смелость, как робость, боязливость, озлобленность и повышенная чувствительность к угрозе, согласуется с высокой тревожностью (N1), проявляющейся в склонности к опасениям и беспокойству, высоким уровнем депрессии (N3), отражающей склонность испытывать угнетенное эмоциональное состояние, высокой рефлексией (N4), выражающейся в чувстве дискомфорта в общении с людьми, а также высокой ранимостью (N5), отражающей чувствительность к стрессу.

С фактором экстраверсии пятифакторной модели П. Коста и Р. МакКрея и его составляющими взаимосвязаны такие параметры, как: общительность (А), экспрессивность (F), смелость (Н) и экстраверсия (F2) опросника 16PF, а также одноименное измерение личности методики EPQ.

Кроме вышеуказанных параметров с фактором экстраверсии НЕОPI-R взаимосвязаны, шкалы доминантности (Е) и дипломатичности (N) 16PF. Высокие значения по доминантности свидетельствуют о самостоятельности, независимости и настойчивости личности, что практически полностью соответствует содержанию такой подшкалы, входящей в состав рассматриваемого фактора, как «настойчивость» (Е3). Именно с Е3 НЕОPI-R показатель доминантности 16PF имеет наибольшее количественное значение корреляционного коэффициента (при $p < 0,05$). Низкая дипломатичность, проявляющаяся в откровенности, прямолинейности, естественности, также согласуется по содержанию с высоким уровнем выраженности параметра экстраверсии пятифакторной модели.

С фактором открытости опыту Большой Пятерки статистически значимо взаимосвязаны параметры экспрессивность (F), смелость (Н), дипломатичность (N) и самоконтроль (Q3) 16PF. Содержательная характеристика высокого уровня выраженности открытости опыту заключается в развитом воображении, эстетической чувствительности, глубине и дифференцированности эмоциональных переживаний, предпочтении разнообразия и гибкости ума. Она соответствует высокому уровню экспрессивности как маркеру эмоциональной яркости в отношениях, динамичности общения, высокому уровню смелости как показателю готовности к риску и сотрудничеству с незнакомыми людьми, низкому уровню дипломатичности и самоконтролю как показателям непосредственности и эмоциональности.

Кроме фактора открытость опыту, ряд корреляций получен исключительно с составляющими его подшкалами (O1, O3 и O5). Несмотря на то, что авторы Большой Пятерки не рассматривают данный фактор в качестве эквивалента интеллекта, нами была выявлена взаимосвязь между подшкалой ценности (O5), раскрывающейся в степени готовности пересмотреть принятые ценности, и показателем по шкале интеллекта (В) 16PF.

Значимыми для иллюстрации высокой степени взаимного соответствия содержания параметров рассматриваемых факторных моделей личности представляется взаимосвязь между подшкалой фантазия (O1) и фактором «мечтательность» (М), а также подшкалой чувства (O3) и фактором чувствительность (I) НЕОPI-R и 16PF соответственно. С фактором сотрудничества и его подшкалами НЕОPI-R связаны параметры доминантность (Е), чувствительность (I), подозрительность (L) 16PF, а также психотизм (П) EPQ.

Содержательную согласованность параметра «психотизм» EPQ с фактором сотрудничество Большой Пятерки можно проиллюстрировать анализом его взаимосвязей с соответствующими подшкалами НЕОPI-R: доверие (А1), честность (А2) и чуткость (А6). Так, высокий уровень психотизма, проявляющийся в склонности к асоциальному поведению, эгоистичности и равнодушию, согласуется с низким доверием, как тенденцией проявлять циничность и скептичность, низкой честностью, как склонностью к обману, хитрости и манипуляциям, а также низкой чуткостью, как расчетливостью и несклонностью поддаваться призывам к состраданию.

Низкий уровень Н и высокий уровень А5 практически идентичны по своему содержанию: они означают робость, застенчивость и социальную пассивность.

С фактором добросовестности Большой Пятерки взаимосвязаны показатели нормативности поведения (G), мечтательности (М), самоконтроля (Q3) по методике Р. Кеттелла и психотизма (П) по опроснику Г. Айзенка.

3. Результаты и их обсуждение.

Обработка полученных данных с помощью аппарата множественной линейной регрессии позволила обнаружить, что положительное влияние на совместимость в сфере профессионального взаимодействия преподавателей кафедр педагогики оказывают высокая степень выраженности у партнеров показателей по таким шкалам личностного опросника

NEOPI-R, как: тревожность (0,452), рефлексия (0,342), сердечность (0,411), альтруизм (0,365), послушность долгу (0,275). А также подобие членов диады по степени выраженности параметров: тревожность (0,424), фантазия (0,276), чуткость (0,285), организованность (0,206), послушность долгу (0,275), обдумывание поступков (0,277).

Негативно на эргатическую совместимость преподавателей педагогики влияет высокий уровень нейротизма (-0,351), поиска возбуждения (-0,266), честности (-0,459), а также подобие партнеров по показателям сотрудничества (-0,257), уступчивости (-0,249) и компетентности (-0,486).

Это означает, что наибольшая совместимость в сфере профессиональной деятельности имеет место в диадах, состоящих из преподавателей-педагогов эмоционально стабильных, однако склонных к опасениям и беспокойству, испытывающих волнение в сложных ситуациях социального взаимодействия, нежных и дружелюбных, предпочитающих вести спокойный и размеренный образ жизни, способных проявлять хитрость, заботящихся о благополучии других людей, скрупулезно исполняющих свои моральные обязательства по отношению к другим людям и обществу. Также подобных по уровню развития фантазии, склонности проявлять симпатию к окружающим, степени аккуратности и точности и тенденции продумывать свои действия перед их выполнением, а также взаимодополняющих друг друга по стремлению к сотрудничеству, способности уступать в межличностных конфликтах и решать жизненные проблемы.

Наименьшая совместимость характерна для сотрудников кафедр педагогического профиля, обладающих противоположными представленными выше личностными характеристиками.

Влияния сочетания социально-демографических параметров на эргатическую совместимость не обнаружено. Это свидетельствует о том, что возраст, пол, стаж работы на кафедре, ученая степень, семейное положение и наличие детей не значимы для данного вида совместимости преподавателей педагогики. Положительно на совместимость сотрудников кафедр педагогики в сфере личного взаимодействия с точки зрения сочетания личностных характеристик влияют высокая степень выраженности в диаде позитивных эмоций (0,306) и скромности (0,481), а также подобие партнеров по показателям тревожности (0,257), фантазии (0,274) и чуткости (0,297). Отрицательно на рекреационную совместимость влияет лишь высокая степень честности у членов диады (-0,214).

Наши результаты позволяют сделать вывод о том, что наибольшая совместимость в сфере личного общения имеет место в диадах, состоящих из преподавателей бодрых и оптимистичных, способных проявлять хитрость во взаимодействии с другими людьми, застенчивых, а также подобных по степени склонности к опасениям и беспокойству, уровню развития фантазии и тенденции симпатизировать другим людям. Наименьшая совместимость характерна для преподавателей кафедр педагогического профиля, обладающих противоположными представленным выше личностными чертами.

Результаты исследования позволили установить, что положительное влияние на совместимость в сфере профессионального взаимодействия преподавателей кафедр филологического профиля, с точки зрения их личностных характеристик, оказывают высокая степень выраженности у партнеров показателей по шкалам: депрессия (0,492), общительность (0,386), ценности (0,162), сотрудничество (0,198), альтруизм (0,153), стремление к достижениям (0,323).

А также подобие партнеров по степени выраженности параметров: депрессия (0,208), «идеи» (0,149) и скромность (0,181).

Негативное влияние на совместимость преподавателей-филологов в сфере профессиональной деятельности оказывают высокая степень выраженности у партнеров таких личностных измерений, как: нейротизм (-0,314), поиск возбуждения (-0,305), честность (-0,316), компетентность (-0,246), обдумывание поступков (-0,147), а также подобие коллег по степени выраженности ранимости (-0,169), активности (0,159) и чуткости (-0,131).

Полученные данные позволяют составить психологический портрет наиболее совместимых в сфере профессионального взаимодействия преподавателей кафедр филологического профиля.

Они эмоционально устойчивы, однако склонны испытывать депрессивные настроения и по этому качеству демонстрируют подобие, предпочитают находиться в обществе других людей, предпочитают вести спокойный и размеренный образ жизни, готовы пересмотреть принятые ценности, активно стремятся к сотрудничеству с другими людьми. Кроме того склонны проявлять хитрость, заботятся о благосостоянии других людей, низко оценивают свою способность решать жизненные проблемы, имеют высокий уровень потребности в достижениях, склонны проявлять опрометчивость и поспешность в принятии решений, а также подобны по степени интеллектуальной любознательности и склонности проявлять застенчивость и робость, взаимодополняют друг друга по степени чувствительности к стрессу и подверженности ему, темпу деятельности и склонности испытывать сострадание к другим людям.

Наименее совместимые в профессиональной деятельности преподаватели-филологи, обладающие противоположными представленным выше личностными характеристиками.

Среди социально-демографических характеристик позитивное влияние на эргатическую совместимость оказывает общий стаж работы членов кафедры (0,405), а также подобие коллег по параметру наличие детей (0,156). Это означает что, увеличение стажа работы на кафедре филологического профиля влечет за собой увеличение совместимости преподавателя с коллегами в профессиональной сфере. Наиболее совместимы диады, члены которых либо имеют детей, либо не имеют их. Отрицательное влияние на эргатическую совместимость оказывает разница в стаже работы преподавателей (-0,281). Чем она больше, тем меньше вероятности формирования позитивных межличностных отношений между коллегами.

На совместимость в сфере личного взаимодействия членов кафедр филологического профиля с точки зрения сочетания личностных характеристик позитивное влияние оказывает высокая степень выраженности у партнеров таких личностных измерений, как: депрессия (0,185), импульсивность (0,273), активность (0,453) и стремление к достижениям (0,272).

Негативное влияние на рекреационную совместимость преподавателей-филологов оказывают высокая степень выраженности параметра действия (-0,212) и подобие партнеров по степени проявления настойчивости (-0,136) и позитивных эмоций (-0,165). Следовательно, психологический портрет наиболее совместимых в сфере личного взаимодействия преподавателей кафедр филологического профиля будет выглядеть следующим образом.

К ним относятся преподаватели склонные испытывать депрессивные настроения, неспособные контролировать свои желания и побуждения, испытывающие высокую потребность в деятельности, трудно переживающие перемены, имеющие высокий уровень потребности в достижениях, а также дополняющие друг друга по преобладающему фону настроения и склонности проявлять доминантность и решительность во взаимодействии с людьми.

Низкий показатель совместимости характерен для преподавателей, имеющих противоположные представленным выше личностные характеристики.

Результаты, полученные относительно влияния сочетаний социально-демографических параметров на рекреационную совместимость, аналогичны по своему содержанию описанным выше для эргатической совместимости.

Позитивное влияние на совместимость преподавателей-филологов оказывает увеличение общего стажа работы на кафедре (0,473), а также подобие партнеров по параметру наличие детей (0,202), негативное – увеличение разницы в стаже работы на кафедре членов диады (-0,329). Результаты анализа свидетельствуют о том, что положительное влияние на совместимость в сфере профессионального взаимодействия преподавателей кафедр музыкально-педагогического профиля с точки зрения сочетания личностных характеристик оказывают высокая степень выраженности у партнеров таких параметров, как: рефлексия (1,434), ранимость (0,683), сердечность (0,538), настойчивость (0,591), активность (0,477),

эстетика (0,516), ценности (0,662), организованность (0,556) и послушность долгу (0,591), а также подобие преподавателей по показателям организованности (0,172), самодисциплины (0,270) и склонности обдумывать свои поступки (0,207). Отрицательное влияние на эргатическую совместимость оказывают высокая степень выраженности у партнеров параметров импульсивность (-0,958), действия (-0,907), честность (-0,703), скромность (-0,814) и самодисциплина (-0,987), а также подобие членов диады по показателям нейротизма (-0,490), рефлексии (-0,514) и фантазии (-0,173).

Таким образом, наиболее совместимые в профессиональной сфере преподаватели-музыканты склонны испытывать волнение в сложных ситуациях социального взаимодействия, а также взаимодополняют друг друга по данному параметру, неспособны контролировать свои желания и побуждения, чувствительны к стрессу и подвержены ему, нежны, дружелюбны, доминантны и решительны, испытывают высокую потребность в деятельности, готовы пересмотреть принятые ценности, глубоко понимают искусство и красоту природы, трудно переживают перемены. Также склонны проявлять хитрость, самоуверенность, аккуратность и точность, скрупулезно исполняют свои моральные обязательства по отношению к другим людям и обществу, склонны откладывать дела со дня на день, отличаются по показателю эмоциональной стабильности и уровню развития фантазии, а также подобны по тенденции продумывать свои поступки.

С точки зрения сочетания социально-демографических параметров негативное влияние на совместимость в сфере профессиональной деятельности, как это не парадоксально, оказывает увеличение стажа совместной работы членов диады (-1,476). Также отрицательно на эргатическую совместимость влияет разница в рабочем стаже (-0,166). Чем она меньше, тем больше вероятности формирования позитивных межличностных отношений между преподавателями-музыкантами в сфере профессиональной деятельности. Позитивное влияние на эргатическую совместимость оказывает отсутствие семьи (своей собственной) у партнеров (-0,794). Выход замуж или женитьба влечет за собой снижение показателя совместимости с коллегами в профессиональной сфере, что может быть связано с перераспределением жизненных приоритетов. Однако появление у одного или двух партнеров детей (0,775), наоборот, ведет к повышению их совместимости в профессиональной деятельности.

Положительное влияние на совместимость преподавателей кафедр музыкально-педагогического профиля с точки зрения сочетания личностных параметров оказывают высокая степень выраженности показателей по шкалам: экстраверсия (0,499), действия (0,458), идеи (0,387), альтруизм (0,446), чуткость (0,665), организованность (0,276).

Отрицательно на рекреационную совместимость влияет высокая степень активности (-0,254), позитивных эмоций (-0,347), фантазии (-0,478), эстетики (-0,220), доверия (-0,406), а также подобие партнеров по показателям нейротизма (-0,360) и импульсивности (-0,278).

Результаты свидетельствуют о том, что наиболее совместимые в сфере личного взаимодействия члены кафедр музыкально-педагогического профиля общительны и открыты, медлительны в темпе деятельности, часто находятся в менее приподнятом настроении, чем большинство людей, имеют низкий уровень фантазии, не испытывают интереса к искусству и миру прекрасного, готовы к разнообразным видам активности, интеллектуально любознательны, склонны проявлять циничность и скептичность, заботятся о благосостоянии других людей, проявляют симпатию к другим людям и заботятся о них, аккуратны и точны. Они дополняют друг друга по показателю эмоциональной стабильности, способности контролировать свои желания и побуждения, а также сходны по показателю степени собранности и методичности.

В меньшей степени совместимы в сфере личного взаимодействия преподаватели, имеющие противоположные представленным выше личностные характеристики.

4. Выводы.

1. Индивидуально-психологическими факторами совместимости являются личностные (эмоциональная стабильность и приспособленность личности, уровень общительности и степень открытости и восприимчивости к новому опыту, стиль взаимодействия с окружающими людьми и отношение к ним) и социально-демографические характеристики.

2. Уровень общительности и открытости наиболее значим для совместимости преподавателей кафедр психологического и филологического профиля. Степень открытости и восприимчивости к новому опыту значимы для музыкально-педагогического профиля, стиль взаимодействия с окружающими людьми и отношение к ним – психологического, педагогического и филологического профиля.

3. Возрастная зрелость коллег имеет значение для совместимости сотрудников кафедр музыкально-педагогического профиля, общий стаж работы – филологического профиля, разница в стаже работы – педагогического, филологического и музыкально-педагогического профиля.

4. Удовлетворенность преподавателей кафедр вуза своей работой включает: высокий интерес к работе, удовлетворенность достижениями в педагогической деятельности, взаимоотношениями с другими преподавателями и руководителями кафедр, факультетов, вуза, а также удовлетворенность условиями своего труда.

Список литературы

1 Барановская, М.С. Структура психологической совместимости сотрудников кафедр педагогического профиля вузов [Текст] / М.С. Барановская; отв. за выпуск: М.А. Дыгун // Психологические проблемы профессионализации, молодежи: сборник научных статей. – Мозырь: УО «МГЛУ», 2006. – С. 80-84.

2 Лекерова, Г.Ж. Профессиональная картина мира как основа мотивации педагогической деятельности [Текст] / Г.Ж. Лекерова // Вестник КазНУ. – 2007. – № 2. – С. 14-20.

3 Матюхина, О.И. Проблема психологической совместимости в современной социальной психологии [Текст] / РАН. Институт психологии, Твер. гос. ун-т; отв. ред.: Т.П. Емельянова, А.Л. Журавлев, Г.В. Телятников // Современные проблемы психологии управления: сборник научных трактатов. – М.: Институт психологии РАН, 2002. – С. 61-80.

4 Обозов, Н.Н. Совместимость и срабатываемость людей [Текст] / Н.Н. Обозов. – СПб.: Облик, 2000. – 212 с.

Материал поступил в редакцию: 12.06.2017

НАЗМУТДИНОВ, Р.А., ВОЛКОВА, К.Р.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ БІРЛЕСУІНІҢ ЖЕКЕ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Мақалада кафедра қызметкерлері үйлесімділігінің жеке-психологиялық факторлары екі сферадағы топтық белсенділікпен қарастырылады: кәсіби және жеке. Үйлесімділік үшін оқытушылардың тұлғалық және статустық мінездемелерінің байланыстары сипатталады. Зерттеуде келесідей деректер жинау әдістері қолданылды: СЕ – психологиялық үйлесімділікті зерттеу әдістемесі, NEO PI-R тұлғалық сұрақтама. Деректерді өңдеу әдістері ретінде көптеген регрессиялық талдау қолданылды. Зерттеу нәтижелерін педагогикалық кадрларды іріктеу және орналастыру тәжірибесінде қолдануға болады, демек олар топтық өзара әрекеттесудің екі сферасында кафедра қызметкерлерінің үйлесімділігін болжауға мүмкіндік береді.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** жеке психологиялық факторлар, нормативтік мінез-құлық, үйлесімділік, жеке өзара іс-қимыл, кәсіби қызметі, сыйысымдылық құрылымы.*

NAZMUTDINOV, R.A., VOLKOVA, K.R.

INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF TEACHERS' COMPATIBILITY OF HIGH SCHOOL

The individual-psychological factors of Universities department' employees compatibility in two spheres of group activity (professional and personal interaction) are examined in the article. The combining

of personal and status lecturers' characteristics, significant for compatibility, are discovered. The following methods for data gathering were used in the research: methods of studying psychological compatibility, personality questionnaire NEO PI-R. For statistics method of data analysis the regression analysis was used. The results of the study can be used in personal selection and distribution of pedagogical staff since in both spheres of group activity.

Keywords: individual psychological factors, normative behavior, compatibility, personal interaction, professional activity, structure of compatibility.

УДК 338

Нурмагамбетова, Л.И.,
кандидат экономических наук,
старший преподаватель,
кафедра теории и практики
физической культуры, спорта и туризма
Суюнтаева, С.Е.,
студентка 4 курса
специальности «Туризм»,
кафедра теории и практики
физической культуры, спорта и туризма
КГПИ, г. Костанай, Казахстан

СОСТОЯНИЕ УЧЕТА И АУДИТ ТУРИСТСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В настоящее время туристский бизнес в Костанайской области стремительно набирает обороты, повышается конкурентоспособность, требуется привлечение средств. Чтобы привлечь финансовые вложения туристское предприятие должно быть преуспевающим, его финансовая отчетность должна вызывать доверие. В связи с этим перед каждой организацией встает задача формирования полной и достоверной информации о состоянии учета финансово-хозяйственной деятельности. С расширением круга пользователей учетной информации, существенно возрастает интерес участников экономического процесса к финансовому положению и деловой активности предприятия. В этих обстоятельствах учет и аудит финансовой отчетности превратились в важнейшие инструменты, способствующие повышению качества бухгалтерской отчетности.

Ключевые слова: туристское предприятие, учет, аудит, Костанайская область, гостиница.

1. Введение.

Экономика области рассматривается через экономическое развитие предприятий. Одним из значимых направлений, непосредственно влияющих на устойчивое развитие области, является функционирование туристских предприятий, а именно их экономическое состояние. В этих условиях актуальными становятся изучение и рассмотрение учета и аудита турпредприятий. Важно оценивать экономическое состояние, влияние предприятий на экономику области.

Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что в современных условиях практически невозможно управлять сложным экономическим механизмом хозяйствующего субъекта без своевременной, полной и достоверной экономической информации, которую дает только четко налаженная система учета.

2. Материалы и методы.

Объектом исследования послужило финансовое состояние гостиницы «Целинная» г. Костаная (бухгалтерская документация за 3 года).

Методы, примененные в исследовании: теоретическое познание, анализ материала. Оценка состояния учета и аудита гостиницы «Целинная» производилась на материалах состава и структуры имущества, состояния основных средств, состава и структуры источников имущества, состава и динамики дебиторской и кредиторской задолженности, финансовой устойчивости.

3. Результаты и обсуждение.

Финансовое состояние предприятия в значительной степени зависит от целесообразности и правильности вложения финансовых ресурсов в активы предприятия. В процессе функционирования предприятия величина активов и их структура претерпевают постоянные изменения.

Анализ финансового состояния ТОО «Гостиница Целинная» был начат с изучения состава и структуры имущества предприятия по данным баланса. Баланс позволяет дать общую оценку изменения всего имущества предприятия, выделить в его составе оборотные (мобильные) и внеоборотные (иммобилизованные) средства, изучить динамику структуры имущества. Изменение структуры имущества создает определенные возможности для основной и финансовой деятельности и оказывает влияние на оборачиваемость совокупных активов. Их анализ позволяет сделать вывод о том, в какие активы вложены финансовые ресурсы или какие активы уменьшились за счет оттока финансовых ресурсов. Аналитический расчет представлен в Таблице 1.

Как видно из Таблицы 1, общая стоимость имущества предприятия, включая денежные средства и средства в расчетах, увеличилась в 2011 году по сравнению с 2009 годом на 256106000 тенге, а по сравнению с 2010 годом – на 254165000 тенге. В составе имущества текущие активы на 2011 год составляют 154220000 тенге, их сумма увеличилась по сравнению с 2009 годом на 15123000 тенге или на 10,05%, а по сравнению с 2010 годом уменьшились на 1208000 тенге или на 13,72%. Наиболее существенно возросла их наименее мобильная часть – запасы и затраты (на 11120000 тенге по сравнению с 2009 годом, и уменьшилась на 3633000 тенге по сравнению с 2010 годом). Денежные средства увеличились на 966000 тенге по сравнению с 2009 годом и на 619000 тенге – с 2010 годом. Дебиторская задолженность в 2011 году составила 80804000 тенге, по сравнению с 2009 годом увеличилась на 3037000 тенге, а с 2010 годом – на 1806000 тенге, что свидетельствует о снижении платежеспособности дебиторов.

Имобилизованные средства увеличились в 2011 году по сравнению с 2009 годом на 240983000 тенге (10,04%), а по сравнению 2010 годом – на 255373000 тенге (13,72%). Происходит это главным образом вследствие увеличения с каждым годом стоимости основных средств.

Таким образом, в активе баланса отражаются, с одной стороны, производственный потенциал, обеспечивающий возможность для осуществления основной (коммерческой) деятельности предприятия, а с другой стороны, активы, создающие условия для осуществления инвестиционной и финансовой деятельности. Эти виды деятельности тесно взаимосвязаны.

Состояние производственного потенциала – важнейший фактор эффективности основной (коммерческой) деятельности предприятия, а, следовательно, его финансовой устойчивости. Бухгалтерская отчетность позволяет достаточно подробно проанализировать наличие, состояние и изменение важнейшего элемента производственного потенциала предприятия – его основных средств.

Как видно из Таблицы 2, в 2011 году произошло увеличение первоначальной стоимости основных средств по сравнению с 2009 годом на 283069000 тенге и с 2010 годом на 275485000 тенге. Это связано с проведением переоценки уже имеющихся основных средств и приобретением новых.

В процессе производства эксплуатируемые основные средства изнашиваются физически, очевидно, что увеличение коэффициента износа означает ухудшение состояния основных средств предприятия. Но при этом следует учитывать, что коэффициент износа не отражает фактической изношенности основных средств, а коэффициент годности не дает точной оценки их текущей стоимости.

Коэффициенты износа и годности дают условную оценку состояния основных средств в общей их массе, что существенно ограничивает возможность применения этих показателей для анализа.

Коэффициент износа на предприятии к 2011 году начинает снижаться по сравнению с 2010 и 2009 годом на 0,1 пункт. Степень годности основных средств к 2011 году составляет 48%, коэффициент годности незначительно повысился по сравнению с предыдущими периодами на 10%, что связано с приобретением дополнительного оборудования.

Обновление основных средств в ТОО «Гостиница Целинная» предполагается осуществить за счет возможного финансирования со стороны своих источников. Данные таблицы показывают, что техническое состояние основных фондов является благоприятным для обеспечения основной деятельности.

ТОО «Гостиница Целинная» большое внимание придает прогнозу движения денежных средств. Все это имеет смысл для того, чтобы из-за объективной неравномерности поступлений и выплат, либо в результате непредвиденных обстоятельств не возникало проблем с наличностью.

Денежную наличность необходимо планировать, необходимо и анализировать ее движение. В этой связи значительное внимание следует уделить анализу состава и структуры дебиторской и кредиторской задолженности.

Анализ показал, что в 2011 году дебиторская задолженность составила 808040 тенге, что выше, чем в 2009 году на 303700 тенге и выше, чем в 2010 году на 180600 тенге. Такая тенденция в основном складывается из-за неплатежеспособности населения за коммунальные услуги. Кредиторская задолженность в 2011 году составила 830230 тенге, что значительно ниже по сравнению с 2009 годом на 510550 тенге и 2010 годом – на 2590600 тенге. Уменьшение кредиторской задолженности связано, в значительной степени, с уменьшением задолженности по авансам, полученным по расчетам с поставщиками.

Как видно из Таблицы 3, в 2011 году произошло возрастание стоимости имущества предприятия: в сравнении с 2009 годом – на 256106 тенге, и на 254165 тенге – в сравнении с 2010 годом.

Из Таблицы 4 видно, что за анализируемые три года предприятие находилось в абсолютной устойчивости финансового состояния, что характеризуется высоким уровнем рентабельности и отсутствием нарушений финансовой дисциплины.

В период с 2009 по 2011 год на анализируемом предприятии наблюдается наличие излишка собственных оборотных средств: в 2011 излишек составил 137408000 тенге, что на 80975000 тенге меньше, чем в 2010 году и на 17234000 тенге меньше, чем в 2009 году.

Аналогичная картина складывается и по общей величине основных источников средств для формирования запасов и затрат.

Анализируя данные Таблицы 4, следует отметить, что наличие собственных оборотных средств увеличилось в 2011 году: в сравнении с 2009 годом – на 66178000 тенге и на 24698000 тенге – в сравнении с 2010 годом.

За анализируемые три года материальные оборотные средства увеличились в 2011 году по сравнению с 2009 годом на 11120000 тенге и уменьшились на 3633000 тенге по сравнению с 2010 годом. Значительный удельный вес в материальных оборотных активах занимают товарно-материальные запасы: в 2009 году – 99,4%, в 2010 году – 99,5%, в 2011 году – 99,6%.

Таблица 1 – Анализ состава и структуры имущества ТОО «Гостиница Целинная»

№ п/п	Наименование имущества ТОО Гостиница Целинная»	2009 год		2010 год		2011 год		Изменения 2011 года по сравнению с			
		2009 годом		2010 годом							
		тенге	%	тенге	%	тенге	%	тенге	%	тенге	%
1	Долгосрочные активы										
1.1.	Основные средства	286772,000	67,33	272384,000	63,66	527753,000	77,38	240981,000	10,05	255369,000	13,72
1.2.	Нематериальные активы	31000	0,01	29,00	0,01	33,00	-	2,0	-0,01	4,0	-
	ИТОГО	286803,000	67,34	272413,000	63,67	527786,000	77,39	240983,000	10,04	255373,000	13,72
2	Текущие активы:										
2.1.	затраты	61170,000	14,36	75923,000	17,75	72290,000	10,60	11120,0	-3,76	-3633,0	-7,15
2.2.	Расчеты с дебиторами	77767,000	18,26	78998,000	18,46	80804,000	11,85	3037,0	-6,41	1806,0	-6,62
2.3.	Денежные средства	160000	0,04	507,00	0,12	1126,00	0,17	966,0	0,13	619,0	0,05
	ИТОГО	139097000	32,66	155428,000	36,33	154220,000	22,61	15123,0	-10,05	-1208,0	-13,72
	ВСЕГО	425900000	100,00	427841,000	100,00	682006,000	100,00	256106,000	-	254165,000	-

Таблица 2 – Характеристика состояния основных средств ТОО «Гостиница Целинная»

№ п/п	Показатели	2009 год	2010 год	2011 год	Изменения 2011 года по сравнению с	
					2009 годом	2010 годом
		тыс.тенге	тыс.тенге	тыс.тенге	тыс.тенге	тыс.тенге
1	Первоначальная стоимость	811324,0	818908,0	1094393,0	283069,0	275485,0
2	Износ основных средств	524552,0	546524,0	566639,0	42087,0	20115,0
5	Коэффициент износа	0,65	0,67	0,52	-0,1	-0,1
6	Коэффициент годности	0,35	0,33	0,48	0,1	0,1

Таблица 3 – Анализ состава и динамики дебиторской и кредиторской задолженности ТОО «Гостиница Целинная»

№ п/п	Наименование показателей	2009 год	2010 год	Погашено	Возникло	2011 год	Погашено	Возникло
1	Дебиторская задолженность, тыс. тенге (всего)	77767	78998		1231	80804		1806
2	Кредиторская задолженность, тыс. тенге (всего)	134078	108929	-25149		83023	25906	
3	В том числе:							
4	Счета и векселя к оплате	19276	24374		5098	13440	-10934	
5	Авансы полученные	18159	7910	-10249		0	-7910	
6	Задолженность по налогам	51027	45432	-5595		53793		8361
7	Прочая кредиторская задолженность	45616	31213	-14403		15790	-15423	

Таблица 4 – Анализ финансовой устойчивости ТОО «Гостиница Целинная»

№ п/п	Наименование показателей	2009 год	2010 год	2011 год	Изменения 2011 года по сравнению с	
		тыс.тенге	тыс.тенге	тыс.тенге	2009 годом	2010 годом
1	Собственный капитал	7250,0	41848,0	318088,0	310838,00	276240,00
2	Внеоборотные активы	286803,0	272413,0	527786,0	240983,00	255373,00
3	Наличие собственных оборотных средств	279553,0	230565,0	209698,0	-69855,00	-20867,00
5	Наличие собственных и долгосрочных заемных источников средств для формирования запасов и затрат	279553,0	230565,0	209698,0	-69855,00	-20867,00
7	Общая величина основных источников средств для формирования запасов и затрат	279553,0	230565,0	209698,0	-69855,00	-20867,00
8	Общая величина запасов и затрат	61170,0	75923,0	72290,0	11120,00	-3633,00
9	Излишек (+), недостаток (-) собственных оборотных средств	218383,0	154642,0	137408,0	-80975,00	-17234,00
10	Излишек (+), недостаток (-) собственных оборотных и долгосрочных заемных средств для формирования запасов и затрат	218383,0	154642,0	137408,0	-80975,00	-17234,00
11	Излишек (+), недостаток (-) общей величины основных источников средств для формирования запасов и затрат	218383,0	154642,0	137408,0	-80975,00	-17234,00
12	Трехкомпонентный показатель типа финансовой устойчивости	(1;1;1;)	(1;1;1;)	(1;1;1;)	-	-

Для улучшения стабилизации финансового состояния на анализируемом предприятии необходимо:

- увеличить долю собственного капитала;
- понизить остатки товарно-материальных запасов путем реализации малоподвижных либо неиспользуемых в производстве запасов.

4. Выводы.

За анализируемые три года предприятие находилось в абсолютной устойчивости финансового состояния, что характеризуется высоким уровнем рентабельности.

Ведение учета и проведение аудита на предприятии обеспечило гостинице хорошую репутацию, доверие, что в последствии помогло привлечь спонсоров. Прозрачная финансовая отчетность на предприятии поспособствовала имиджу области.

Благодаря налаженной системе учета гостиница «Целинная» является одним из передовых туристских предприятий области.

Материал поступил в редакцию: 26.05.2017

НУРМАГАМБЕТОВА, Л.И., СУЮНТАЕВА, С.Е.

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТУРИСТІК КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ЕСЕП ПЕН АУДИТТІҢ ЖАҒДАЙЫ

Қазіргі уақытта, Қостанай облысында туристік бизнес тез қарқын алып тур, бәсекеге қабілеттілігі артты, қаражат жинау үшін, табысты болуы үшін туристік кәсіпорынның қаржы есептілігі сенімді болуы тиіс. Осыған байланысты, алдын ала әрбір ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметінің жай-күйі туралы толық және сенімді ақпаратты қалыптастыру міндетін алады. Бухгалтерлік ақпаратты пайдаланушылардың кеңеюіне, айтарлықтай қаржылық жағдайы мен іскерлік белсенділіктің экономикалық процесіне қатысушылардың қызығушылығын арттырады. Бұл жағдайларда, бухгалтерлік есеп және аудит, қаржы есептілігі қаржылық есептіліктің сапасын жақсарту аса маңызды құралдары айналды.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** туристік кәсіпорын, бухгалтерлік есеп, тексеру, Қостанай облысы, мейманхана.*

NURMAGAMBETOVA, L.I., SUYUNTAIEVA, S.E.

CONDITION OF ACCOUNTING AND AUDIT OF THE TOURIST ENTITIES OF KOSTANAY REGION

Currently, the tourist business in the Kostanay region is rapidly gaining momentum, competitiveness is increasing, and raising funds is required. To attract financial investments, a tourist enterprise must be successful, its financial reporting should be credible. In this regard, each organization faces the task of generating complete and reliable information on the status of accounting for financial and economic activities. With the expansion of the circle of users of accounting information, the interest of participants in the economic process to the financial position and business activity of the enterprise is growing substantially. In these circumstances, accounting and auditing of financial statements have become important tools to improve the quality of financial statements.

***Keywords:** tourist enterprise, accounting, audit, Kostanay region, hotel.*

УДК 796.5

Радаев, Н.В.,

студент 4 курса специальности

«Физическая культура и спорт», КГПИ

Гурская, И.Ф.,

старший преподаватель

кафедры теории и практики

физической культуры спорта и туризма,

КГПИ, г. Костанай, Казахстан

МОТИВАЦИОННЫЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ СТУДЕНТОВ КГПИ К УЧАСТИЮ В ТУРИСТСКОМ МНОГОБОРЬЕ

Аннотация

В данной статье рассмотрены мотивационные предпочтения студентов Костанайского государственного педагогического института к участию в туристском многоборье.

В статье утверждается, что спортивно-оздоровительный туризм очень хорошо вписывается в процесс формирования всесторонне развитой личности. Это уникальная возможность развить в молодежи чувство собственного достоинства, силы, оптимизма и в то же время мощная база для развития туризма, где пока еще нет специалистов, но которые востребованы и будут востребованы по мере повышения уровня развития многоборья.

Ключевые слова: туристское многоборье, туризм, мотивационные предпочтения.

1. Введение.

Туристское многоборье подразумевает собой вид спортивного туризма, где на одной дистанции представлена в сконцентрированном виде техника прохождения различных препятствий, которые могут встретиться на спортивном туристском маршруте (в походе) [1, с. 15].

Соревнования по туристскому многоборью могут проводиться по пешему, горному, лыжному, водному, спелео, велосипедному и комбинированному туризму. Например, пешеходное, горное и лыжное турмногоборье – это, конечно, работа с веревками и туристско-альпинистским снаряжением, навесные переправы через водные преграды, преодоление скального рельефа, техника работы на льду и склонах, транспортировка пострадавшего и груза, лыжные спуски, подъемы и маневры, переходы рек по тонкому льду, навыки ориентирования на местности, работа в связках, в команде и поодиночке, и все это в любых погодных условиях [3, с. 25].

Туристское многоборье по своим целям может иметь спортивную, познавательную, учебную, исследовательскую, экологическую направленность и их сочетание. Основная задача туристского многоборья – формирование у человека умений и навыков, необходимых ему в производственной, военной и бытовой деятельности, с одновременным решением воспитательных, образовательных, оздоровительных и спортивных задач [4, с. 200].

Основным содержанием туристского многоборья является преодоление естественных препятствий природного рельефа местности. Эти препятствия отличаются большим многообразием: скалы, снег, лед, водные преграды и многие другие типы, виды и формы естественных препятствий макро- и микрорельефа местности [5 с. 216].

2. Материалы и методы.

Исследование состояло из двух этапов.

– I этап (февраль 2017 г.): изучение проблем становления и развития туристского многоборья в Костанайской области;

– II этап (апрель 2017 г.): разработка модели «Хронология туристского многоборья Костанайской области».

На первом этапе исследования применялись методы: теоретический анализ и обобщение литературных источников, анкетирование и математические методы обработки данных.

Теоретический анализ и обобщение литературных источников.

Степень научной разработанности проблематики становления и развития туристского многоборья уже анализировалась у различных авторов в различных изданиях: учебниках, монографиях, периодических изданиях. Тем не менее, при изучении литературы и источников отмечается недостаточное количество полных и явных исследований тематики в этой области.

Теоретико-методологическую базу исследования составили три группы источников.

– К первой отнесены авторские издания по исследуемой проблематике: В.И. Гонопольский «Туризм и спортивное ориентирование», А.П. Дурович «Организация туризма», Б.Н. Никитин «Физическая культура и спорт – источник силы, здоровья и долголетия», А.Ю. Александрова «Туризм», А.Д. Каурова «Организация сферы туризма», А.А. Бишаева «Физическая культура», Е.А. Мартынова «Физическая культура», В.Д. Секерин «Физическая культура», И.С. Барчуков «Физическая культура и физическая подготовка» и др.

– Ко второй отнесены учебная литература (учебники и учебные пособия, справочная и энциклопедическая литература, законы): И.В. Зорин и В.А. Квартальнов «Энциклопедия туризма», А.С. Кусков «Туристский бизнес: словарь-справочник», П.Ю. Семенов «Терминологический словарь», Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности в Республике Казахстан» от 13 июня 2001 года №211 и др.

– К третьей отнесены научные статьи в периодических журналах по исследуемой проблематике: Ю.А. Бабинов «Привлекательный туризм» в современной туриндустрии», Е. Лубинец «Спортивный туризм», С.Б. Ахметов «Спорт и туризм».

3. Результаты.

Математическая обработка данных. В ходе исследования, для выявления эффективности методики мы использовали метод количественного анализа. Обработка количественных результатов осуществлялась с помощью вычисления средней арифметической, которая рассчитывается по следующей формуле (1):

$$x = \sum x_i / n, (1)$$

где, x – среднее арифметическое;

n – количество испытуемых.

Для более подробного изучения проблемы исследования нами было проведено анкетирование.

Анкетирование – одно из основных технических средств конкретного социального исследования. Применяется в социологических, социально-психологических, экономических, демографических и других исследованиях. В процессе анкетирования каждому лицу из группы, выбранной для анкетирования, предлагается ответить письменно на вопросы, поставленные в форме опросного листа – анкеты.

В опросе приняли участие 92 человека, учащиеся Костанайского государственного педагогического института. Целью опроса является: получение информации о становлении и развитии туристского многоборья в Костанайской области и мотивационных предпочтениях к занятию туризмом.

Из вопросов анкеты построены таблицы и диаграммы, из которых видна работа по развитию туристского многоборья в Костанайской области.

Первым вопросом анкеты является выяснение, ознакомлены ли студенты с понятием «туристское многоборье».

В ходе исследования было выявлено, что 58 чел. ознакомлены с понятием «туристское многоборье», 34 чел. – не достаточно ознакомлены с данным понятием, что в процентном соотношении составило, соответственно – 63% и 37%.

Наглядно ознакомления студентов с понятием «туристское многоборье» представим на Рисунке 1.

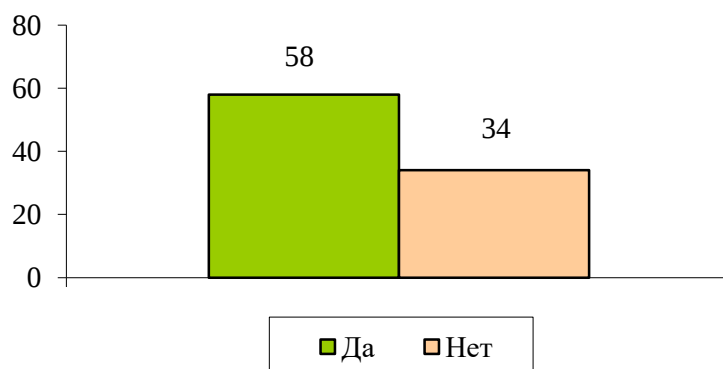

Рисунок 1. Ознакомление студентов КГПИ с понятием «туристское многоборье», чел.

Далее было выяснено, принимают ли участие студенты КГПИ в соревнованиях по туристскому многоборью.

Как мы видим из Рисунка 2, 36 чел. принимают участие в соревнованиях по туристскому многоборью, 14 чел. не принимают участие в данных соревнованиях, 8 чел. принимают участие в данных соревнованиях очень редко, 5 чел. – никогда и 29 чел. – по возможности.

Наглядно анализ ответа на вопрос: «Принимаете ли вы участие в соревнованиях по туристскому многоборью?» представим на Рисунке 2.

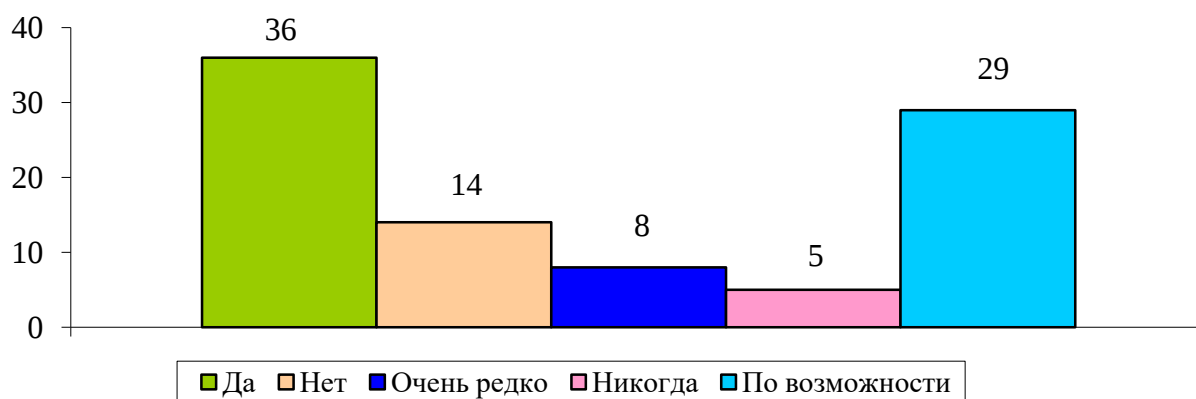

Рисунок 2. Анализ ответа на вопрос «Принимаете ли вы участие в соревнованиях по туристскому многоборью?», чел.

Наглядно анализ предпочтения вида туризма представим на Рисунке 3.

Как мы видим, наиболее популярным видом туризма у учащихся Костанайского государственного педагогического института является лыжный (13 чел.). Далее следуют водный и спортивный (по 9 чел.), международный (7 чел.), велосипедный (6 чел.), рекреационный и международный (по 5 чел.), далее идет лечебно-оздоровительный, конгрессный, образовательный, музейный, познавательный (по 4 чел.), экскурсионный и культурный (по 3 чел.), этнографический, экологический, пешеходный, деловой (по 2 чел.) и экстремальный, охотничий, научный, горный (по 1 чел.).

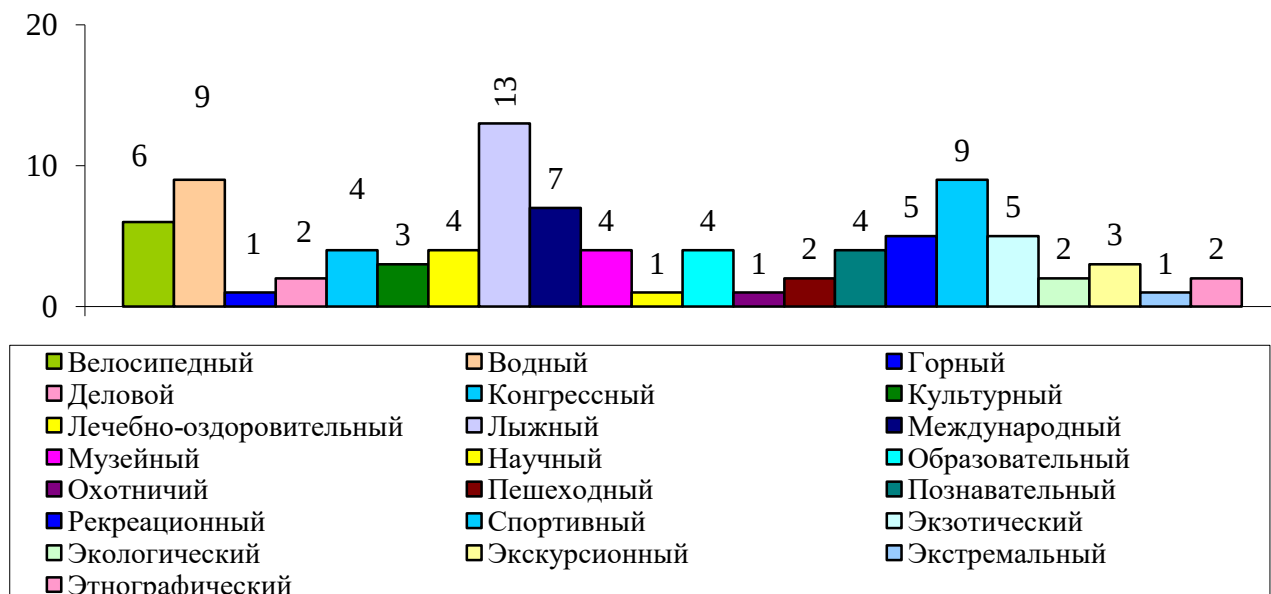

Рисунок 3. Анализ предпочтения вида туризма, чел.

Таким образом, становится ясно, что современная учащаяся молодежь проявляет интерес к активным видам туризма, таким как: лыжный, водный и спортивный, велосипедный. Меньшее число опрошенных отдают предпочтение пассивным видам туризма, таким как: рекреационный и международный, лечебно-оздоровительный, конгрессный, образовательный, музейный, познавательный, экскурсионный и культурный.

Какое же время года является наиболее предпочтительным для соревнований по туристскому многоборью у молодежи?

Ответы на этот вопрос представлены в Таблице 4.

Таблица 4 – Анализ предпочтения времени года для соревнований по туристскому многоборью

Варианты	Всего (чел.)
Весна	25
Лето	39
Осень	12
Зима	16

По результатам анкетирования, большая часть молодежи предпочитает участвовать в соревнованиях по туристскому многоборью летом (39 чел.), после этого молодые люди предпочитают участвовать в соревнованиях по туристскому многоборью весной (25 чел.), зимой (16 чел.) и осенью (12 чел.).

Данная тенденция может объясняться тем, что основная часть молодых людей Костанайского государственного педагогического института получает образование, и возможность для отдыха имеют именно в летние каникулы.

Что же наиболее часто для молодежи является внутренним побуждением к участию в соревнованиях по туристскому многоборью? Этот вопрос также был задан молодым людям. Наглядно ответ на вопрос: «Что для Вас наиболее часто является внутренним побуждением к участию в соревнованиях по туристскому многоборью?» представлен на Рисунке 4.

Рисунок 4. Анализ ответов студентов КГПИ на вопрос «Что для Вас наиболее часто является внутренним побуждением к участию в соревнованиях по туристскому многоборью?», чел.

Как мы видим, главным побуждающим мотивом к участию в соревнованиях по туристскому многоборью для большей части современной молодежи является познание нового (19 чел.), следующим по значимости мотивом является стремление преодолеть упадок физических и духовных сил (17 чел.). Третьим мотивом, побуждающим к туристской поездке, является релаксация (16 чел.), четвертым – пополнение знаний (10 чел.), пятым – переоценка и обновление своего «Я» (8 чел.). Следующее место разделяют между собой два равных по значению побуждающих к туристской поездке мотива: престиж и стремление к социальным контактам (по 8 чел.). Последнее место среди мотивов, побуждающих к действию, делят между собой стремление к смене своего «Я» и поддержание родственных связей (по 3 чел.).

В итоге, согласно полученным данным, самым важным мотивом для участия в соревнованиях по туристскому многоборью является познание чего-то нового, что нам говорит о стремлении учащейся молодежи участвовать в соревнованиях по туристскому многоборью. Далее мы выяснили, что, по мнению студентов Костанайского государственного педагогического института, является залогом крепкого здоровья.

Наглядно анализ ответа на вопрос: «Что Вы считаете залогом крепкого здоровья?» представлен на Рисунке 5.

По полученным результатам ясно, что большинство учащихся Костанайского государственного педагогического института (45 чел.) считают, что залогом крепкого здоровья является занятия туризмом, спортом, ведение правильного режима дня.

Рисунок 5. Анализ ответа на вопрос «Что Вы считаете залогом крепкого здоровья?», чел.

Также в ходе анкетирования мы выяснили, помогают ли соревнования по туристскому многоборью поддержанию здоровья. Наглядно анализ ответа на вопрос: «Как Вы считаете, помогают ли соревнования по туристскому многоборью поддержанию здоровья?» представим на Рисунке 6.

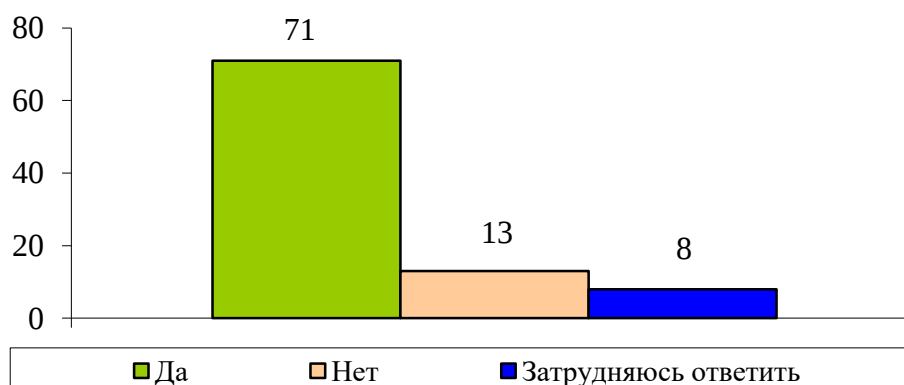

Рисунок 6. Анализ ответа на вопрос «Как Вы считаете, помогают ли соревнования по туристскому многоборью поддержанию здоровья?», чел.

Согласно представленным данным, учащиеся Костанайского государственного педагогического института считают, что соревнования по туристскому многоборью помогают поддержанию здоровья. Однако нашлись и студенты, которые не уверены во влиянии соревнований по туристскому многоборью на поддержание здоровья.

В ходе исследования было выявлено, что большинство учащихся Костанайского государственного педагогического института считают, что в Республике Казахстан и Костанайской области, в частности, туристские многоборье развито на достаточно высоком уровне.

Подводя итог, можно отметить, что туристское многоборье – это отдельная разновидность вида спорта – «туризм спортивный». Туристское многоборье – это соревновательный вид туризма, где на одной дистанции представлена в сконцентрированном виде техника прохождения различных препятствий, которые могут встретиться на спортивном туристском маршруте (в походе). Соревнования по туристскому многоборью могут проводиться по пешему, горному, лыжному, водному, спелео, на средствах передвижения (вело, мото, авто) и комбинированному туризму. Проведя анализ, мы видим, что учащиеся Костанайского государственного педагогического института проявляет явную склонность к познанию, многие

предпочитают активные и спортивные виды туризма. Большинство учащихся Костанайского государственного педагогического института (70 чел.) считают, что участие в соревнованиях по туристскому многоборью способствует поддержанию здоровья и жизнедеятельности в активной форме.

4. Выводы.

В соревнованиях по туристскому многоборью используются различные дистанции. Одной из них является «эстафета». Эстафета является своеобразным инструментом в подготовке специалистов к реальным походам, а так же пропагандой спортивного туризма среди молодежи и привлечением их к данному виду деятельности. Данный вид соревновательной деятельности варьируется в зависимости от уровня подготовленности спортсменов. Например, для школьников эстафету можно выстроить в игровой форме с локальными препятствиями I категории сложности, а для спортсменов разрядников построить дистанцию V-VI категории. Туристское многоборье – это вид спорта, в основе которого лежат соревнования на дистанциях, проложенных в природной среде и на искусственном рельефе, и включающих в себя преодоление препятствий (реки, скалы, пороги, каньоны, пещеры и пр.). В Республике Казахстан соревнования по туристскому многоборью развиваются достаточно интенсивными темпами [2 с. 5].

Таким образом, видно, что в Костанайской области туристское многоборье набирает все большую популярность. Соревнования по туристскому многоборью проводятся каждый год в городах и районах Костанайской области.

В опросе приняли участие 92 человека, учащиеся Костанайского государственного педагогического института. Целью опроса являлось: получение информации о становлении и развитии туристского многоборья в Костанайской области.

Проведя анализ, мы видим, что учащиеся Костанайского государственного педагогического института проявляет явную склонность к познанию, многие предпочитают активные и спортивные виды туризма. Большинство учащихся Костанайского государственного педагогического института (70 чел., 76%) считают, что участие в соревнованиях по туристскому многоборью способствует поддержанию здоровья и жизнедеятельности в активной форме.

Список литературы

- 1 Альбертов, Ю.В. Туристское снаряжение [Текст] / Ю.В. Альбертов. – М.: Знание, 2008. – 310 с.
- 2 Биржанов, А.М. Развитие туристского многоборья в Казахстане [Текст] / А.М. Биржанов // Новости Казахстана. – 12 января, 2014.
- 3 Гусев, Э.Д. По туристским маршрутам [Текст] / Э.Д. Гусев. – М.: Знание, 2006. – 286 с.
- 4 Ермавлетов, С.Р. История туризма [Текст]. Развитие и научное изучение / С.Р. Ермавлетов. – Алматы: [б.и.], 2003. – 215 с.
- 5 Никитинский, Е.С. Формирование индустрии туризма в Казахстане за годы государственной независимости [Текст] / Е.С. Никитинский, В.Н. Вукотов // Агентство Республики Казахстан по туризму и спорту. Казахская академия спорта и туризма. Материалы международной научно-практической конференции. – Астана: [б.и.], 2016. – 360 с.

Материал поступил в редакцию: 02.06.2017

РАДАЕВ, Н.В., ГУРСКАЯ, И.Ф.

ҚМПИ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТУРИСТІК КӨПСАЙЫСҚА ҚАТЫСУ МОТИВАЦИЯЛАРЫ

Мақалада жеке тұлғаның дамуының жан жақты қалыптасу үдірісінде спорттық-сауықтыру туризмі өте жақсы қамтылған.

Бұл жастардың өзіндік қадір-қасиетін, күшін, оптимистік сезімдерін дамытуда бірегей мүмкіндік және туризм дамуына арналған қуатты база, бірақ көпсайыс елдеріндей өмір сүру дегейін арттыру шаралар бойынша қазіргі кезде де, болашақта да сұранысқа ие.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: туристік көпсайыс, туризм, артықшылық уәждеме.

RADAEV, N.V., GURSKAYA, I.F.

MOTIVATION PREFERENCES OF STUDENTS OF THE KSPI FOR PARTICIPATION IN THE IN TOURIST ALL-AROUND

In this article, motivational preferences of students of the Kostanay State Pedagogical Institute for participation in the tourist all-around.

The article states that sports and health tourism fits very well into the process of forming a comprehensively developed personality. This is a unique opportunity to develop in youth a sense of dignity, strength, optimism and at the same time a powerful base for the development of tourism, where there are as yet no specialists, but which are in demand and will be in demand as the standard of living in the all-around country rises.

Keywords: *tourist all-around, tourism, motivational preferences.*

УДК 796.01

Solyukov, A.A.,

4th year student of specialty

«Physical culture and sport», KSPI

Egorova, A.M.,

senior lecturer PESaT KSPI,

Kostanay, Kazakhstan

Bekmukhambetova, L.S.,

Master of Economic Sciences, specialist of the

scientific and educational center on problems

of physical education and sports training

THE CHARACTERISTIC OF PHYSICAL FITNESS OF SCHOOL STUDENTS OF 13-15 YEARS PLAYING VOLLEYBALL

Abstract

This article presents the analysis of the research of physical preparedness of schoolchildren 13-15 years in volleyball.

The article argues that achieving the optimal level of physical fitness contribute to various sports. Volleyball in this regard is a very attractive because the lessons can be held both indoors and outdoors. Minimal requirements to the technical equipment of the Playground.

Keywords: *volleyball, physical fitness, training process.*

1. Introduction.

The urgency of studying the dynamics of changes in the basic indicators of training activity of athletes is not in doubt, since the identification of the regularity of these changes is interrelated with the strategy of training, searching for effective ways for further improving sports training. The urgency of the work is to increase the effectiveness of the training process.

The importance of physical culture in the school period of a person's life is to create a foundation for comprehensive physical development, health promotion, and the formation of a variety of motor skills and skills. All this leads to the emergence of objective prerequisites for the harmonious development of the individual. Physical development is the process of formation, formation and subsequent changes throughout the life of an individual of the morphofunctional properties of his organism and physical qualities and abilities based on them.

Modern volleyball is characterized by high physical activity of volleyball players. Most tactical combinations are based on the speed of response and the speed of movement, which, summarized in the game, require high development of speed endurance. Effective execution of the jump game action depends on a well-developed jumping ability, hopping endurance and dexterity.

The implementation of technical techniques in an unsupported position is impossible without the appearance of special agility, flexibility [1, p. 49-51].

However, human health can not be regarded as an independent phenomenon. Human health is a multifaceted system, consisting of complex relationships with various kinds of factors. Such factors include the conditions of the external meteorological environment, the factors of ecology and social groups, nutrition and one of the most important factors in the formation and maintenance of the state of human health – motor activity and the level of physical preparedness.

Achievement of the optimal level of physical preparedness is promoted by employment in various sports. Volleyball in this regard is a very attractive sport, since classes can be held both in the hall and in the open air. At the same time with minimal requirements to the technical equipment of the sports ground [2].

In the course of the research, more than sixty sources of scientific and methodological literature were analyzed. Among them, the work of such researchers Terovanesyan A.A., Zagvyazinsky V.I., Galperin S.N., Babenko T.I., Krechmer E.I., Badridze N.M., Baitukov A.A., Kaminsky I.I., Kagina O.V., Andreev M.P., Kaplun A.G., Leontieva N.N., Marilova K.V. and others.

2. Materials and methods.

Approbation of the research methodology takes place on the basis of Sadchik secondary school and UTG-1 group (first-year training group).

The study was conducted in three stages.

At the 1st stage: (September 2016 – December 2016). We have analyzed the scientific and methodical literature on this issue. The methodological base of the research and the definition of the groups studied were formed. Writing the first chapter. Conducting an express assessment of the level of physical preparedness and level of physical health in the study groups.

At the 2nd stage: September January 2017 – February 2017gg. Analysis of literary sources on the research topic. Development of methodological recommendations.

At the 3rd stage: March 2017 – May 2017. Control sections of the level of physical readiness and physical health. Analysis and systematization of research results. Writing and protection of final qualifying work.

In the course of the study, two groups of young men were identified, 10 each. The first group – young men engaged in volleyball in the Youth Sports School № 2, engaged in an expanded motor mode (experimental group).

In the experimental group, during the school year, volleyball training sessions were held in the Youth Sports School No. 2. The frequency of classes was 2 times a week for 1.5-2 hours.

The second group of young men are students of the Sadchakovskaya secondary school, not actively engaged in sports (control). She was on the usual driving regimen, which included 3 classes of physical training per week for 45 minutes.

In the course of the study, control sections were made of the level of physical preparedness and level of physical health.

Analysis of the dynamics of the level of health revealed a positive dynamics in the experimental group and a negative dynamics in the control group. This fact indicates that volleyball activities contribute to improving the health of students.

Studies of the physiology of children are devoted to the work of such authors as, Galperin S.N. Leont'eva N.N., Marilova K.V., Faber A.D. and etc.

In their studies, the question of the level of health and physical preparedness was raised by such authors as Babenko T.I., Badridze N.M., Baitukov A.A., Kaminsky I.I., Kagina O.V., Polyakova R.S., Khrushchev, S.D., et al.

3. Results.

Mathematical processing of data.

In assessing the state of physical development, the following indicators were taken into account:

- Growth standing (cm);

- Weight (gr);
- Indices of the respiratory system (ml);
- Dynamometry (kg);
- Pulse in a state of rest and after a load (bpm);
- Arterial pressure at rest and after a load (mmHg).

The calculation of indices, which together determine the physical health of the organism, was made.

Weight – Growth Index (Quetelet);
The Robinson index (double product);
Definition of the Skibinsky index;
Index Shapovalova (ISH);
Definition of the Ruffier index.

Since the above indicators are measured in different units, we, in our work, following the example of other authors (Rufieu, Godik M.A., Apanasenko G.A., Shapovalova V.A.), apply a formalized assessment of each indicator in scores.

In the spring of 2017, the control phase of the experiment was conducted to study the health level of the control and experimental groups.

In the spring, a second study was conducted. As at the forming stage, our measurements were reduced to tables, according to which the health indices were subsequently calculated.

Consider the indicators of physical health of young men aged 14-15 years of the control and experimental groups.

Our measurements were summarized in tables (see Appendix A and Appendix B), on which the health indices were subsequently calculated. The indicators of the clinical evaluation of the health level of the experimental group are given in Appendix A.

In Table 1, we give the calculated data – indices of the health indicators of the experimental group.

Table 1 – The results of a health assessment of the health level of 14-15 year olds engaged in volleyball. (The ascertaining stage of 2016, CYSS No.2, Experimental group)

C.N.	Indexes				
	The Quetelet index	The Robinson index	The Skibinsky index	The Shapovalova index	The Ruthier Index
Alimbaev Zh.	365,168539	63,86	3225,80645	219,101124	8,7
Bauyrzhanuly D.	384,615385	82,5	2820	269,230769	9,1
Belov A.	395,480226	77	2764,28571	296,610169	9,5
Dmitrienko M.	341,176471	68,25	3101,53846	244,509804	8,5
Isinghausin S.	353,26087	90	2760	323,822464	10,6
Mukhamedgaliev R.	403,225806	88,55	2441,55844	336,021505	9,8
Nabiyev S.	347,058824	84,7	3389,61039	208,235294	8,7
Pastushenko E.	394,736842	90	3446,66667	263,157895	8,9
Hakimov Zh.	325,842697	87,5	2858,57143	222,659176	9
Yarygin N.	383,333333	89,7	2771,79487	281,111111	9,8
Average group indicators	369,389899	82,206	2957,98324	266,445931	9,26

On the basis of the data obtained, we will calculate the results of a dispensary assessment of the health level of the students in the control group.

Table 2 – The results of a health check-up of the health status of 14-15 year olds in the control group (Stage 2016, Sadchikovskaya SS, Control group)

C.N.	Indexes				
	The Quetelet index	The Robinson index	The Skibinsky index	The Shapovalova index	The Ruthier Index
Beresnev I.	390,532544	79,2	2500	234,319527	8,7
Bekmayev O.	392,045455	86,25	2160	261,363636	9,1
Valiullin D.	403,508772	91,2	2715,78947	275,730994	9,5
Garaev T.	428,571429	86,25	2820	228,571429	8,5
Dizkhalayev A.	405,714286	81,65	2816,90141	216,380952	10,6
Murtazbekov M.	327,777778	79,2	2566,66667	191,203704	9,8
Shakhaev I.	309,52381	82,5	1988	175,396825	8,7
Sharafiev F.	323,529412	65	2504,61538	242,647059	8,9
Fattahov G.	343,558282	88,55	2618,18182	251,94274	9
Urazmardanov E.	365,714286	88	2250	249,904762	9,8
Average group indicators	369,047605	82,78	2494,01548	232,746163	9,26

The results of the study suggest that the level of health in both study groups is above the average (according to IV Gushturova). However, in the control group of students not engaged in purposefully sporting health index has a higher value than in the experimental group. The indices were 17.6 points in the experimental group and 18.4 points in the control group.

The control phase of the experiment on the study of the level of health

In the spring of 2017, the control phase of the experiment was conducted to study the health level of the control and experimental groups.

In the spring, a second study was conducted.

The second part of our experiment was to analyze the level of physical preparedness of the control and experimental groups.

To do this, we used the tests indicated at the beginning of the second chapter of our study.

The assessment of the level of physical readiness was determined by the functional level of speed, strength, strength and endurance. The tests described above were used as evaluation criteria.

This study was also conducted twice. The first section was conducted in autumn 2016. And the second cut in the spring of 2017. The results were processed and reduced to primary protocols.

The table shows the results of testing students 14-15 years of the experimental group (CYSS number 2) – the experimental group (The ascertaining stage).

Table 3 – The results of testing students 14-15 years of the experimental group (The ascertaining stage, autumn 2016, Children's Sports School No. 2, experimental group)

C.N.	Running for 100 m.	A long jump from the place. cm.	Shuttle run. Sec.	Pulling. Time.	Endurance
Alimbaev Zh.	13,3	225	6,7	15	13,47
Bauyrzhanuly D.	13,9	220	7,0	12	13,00
Belov A.	13,2	225	7,3	12	12,38
Dmitrienko M.	14,2	205	7,8	16	13,00
Isinghausin S.	13,6	190	7,9	20	13,36
Mukhamedgaliev R.	13,9	190	8,2	12	14,00
Nabiyev S.	14,0	220	7,6	12	13,47
Pastushenko E.	13,9	190	9,2	10	14,40
Hakimov Zh.	13,4	220	6,9	12	13,17

Yarygin N.	13,7	220	7,2	11	13,35
Average value	13,71	210,5	7,58	13,2	13,36
δ	0,29	11,3	0,811	2,9	0,65
m	0,09	3,78	0,27	0,98	0,21

The table shows the autumn results of testing students 14-15 years of the control group, Sadchikovskaya S.S. (control group, 2016).

Table 4 – The results of testing the students of 14-15 years of the control group (staging stage, autumn 2016, Sadchikovskaya secondary school, control group)

C.N.	Running for 100 m.	A long jump from the place. cm.	Shuttle run. Sec.	Pulling. Time.	Endurance
Beresnev I.	14,0	200	7,2	11	15,47
Bekmayev O	14,9	200	7,6	12	13,00
Valiullin D	14,2	215	7,3	12	14,38
Garaev T	14,6	205	7,8	6	13,00
Dizkhalayev A	15,6	190	7,6	12	13,36
Murtazbekov M	13,9	180	8,6	12	13,00
Shakhaev I	14,0	210	7,1	12	13,47
Sharafiev F	15,9	190	9,2	10	14,40
Fattahov G	14,4	210	9,9	11	15,17
Urazmardanov E.	13,7	176	8,2	11	13,35
Average value	14,52	197,6	8,05	10,9	13,86
δ	0,61	2,06	0,16	1,94	0,74
m	0,2	0,68	0,05	0,64	0,24

Next, we calculated the average results for the experimental and control groups for each indicator. In this paper, we only consider average data.

Table 5 – The results of the first testing of the level of physical preparedness of the control and experimental groups

Study group	Physical properties				
	Running for 100 m.	A long jump from the place. cm.	Shuttle run. Sec.	Pulling. Time.	Endurance, min
Experimental group	13,71	210,5	7,6	13,2	13,36
Control group	14,52	197,6	8,05	10,9	13,86

As can be seen from the results at the initial stage of testing the level of physical fitness, the students of the experimental group are at a much higher level of preparedness. Students from the control group are significantly inferior to the experimental group. This we can see for all physical qualities.

In the spring of 2017, repeated control testing was conducted in both groups. The results of the testing are given in tables.

Table 6 – The results of testing students 14-15 years of the experimental group (Control phase, Spring 2017, CYSS # 2, experimental group)

C.N.	Running for 100 m.	A long jump from the place. cm.	Shuttle run. Sec.	Pulling. Time.	Endurance
Alimbaev Zh.	13,2	225	6,7	15	13,40
Bauyrzhanuly D.	13,8	220	6,9	13	12,55
Belov A.	13,0	225	7,2	12	12,25
Dmitrienko M.	14,0	210	7,6	19	13,00

Isinghausin S.	13,5	190	7,7	20	13,35
Mukhamedgaliev R.	13,8	195	8,2	12	13,45
Nabiyev S.	14,0	220	7,6	10	13,50
Pastushenko E.	14,5	190	9,0	11	14,35
Hakimov Zh.	13,3	225	6,4	12	13,10
Yarygin N.	13,6	230	7,1	12	13,30
Average value	13,67	213,0	7,44	13,6	13,2
δ	0,42	12,9	0,84	3,24	0,66
m	0,14	4,3	0,28	1,08	0,21

Table 7 shows the autumn results of testing the students of the control group of 14-15 years of the Sadchik S.S. (control group, 2017).

*Table 7 – Results of testing of students of 14-15 years of the control group
(Control phase, spring 2017, Sadchikovskaya SS, control group)*

C.N.	Running for 100 m.	A long jump from the place. cm.	Shuttle run. Sec.	Pulling. Time.	Endurance
Beresnev I.	13,7	205	6,7	11	15,20
Bekmayev O.	14,8	200	7,0	13	12,55
Valiullin D.	14,5	213	7,3	12	14,25
Garaev T.	14,2	210	7,8	8	13,00
Dizkhalaev A.	15,5	195	7,9	12	13,35
Murtazbekov M.	13,8	183	8,2	12	13,00
Shahaev I.	14,0	210	7,6	12	13,50
Sharafiev F.	15,5	190	9,2	11	14,35
Fattahov G.	14,3	210	6,9	12	15,10
Urazmardanov E.	15,6	179	7,2	11	13,40
Average value	14,59	199,5	7,58	11,4	13,77
δ	0,55	3,06	0,18	1,32	0,38
m	0,11	0,77	0,08	0,78	2,5

After the second testing, which took place in the spring of 2017, the results in the groups changed. However, as in the first case, the experimental group far exceeds the physical fitness of their peers who are not systematically engaged in sports. This is a negative factor and requires intervention from teachers and parents. As yesterday's students, who are now 14-15 years old, tomorrow will join the ranks of defenders of the fatherland. And problems with the level of physical preparedness can significantly complicate the performance of civic duty by the guys.

Let's consider in more detail the test results for individual indicators of physical qualities.

As can be seen from the obtained data, the results of the experimental group exceed the indices. If the average test result was 13.71 seconds for the first test in the 100m run, the average group result was 14.52 seconds for the control group.

After the spring cut of velocity qualities, the results were 13.67 seconds for the experimental group, and 14.59 seconds for the control group.

The results indicate that the experimental group experienced an improvement in speed, while in the control group, the results in the group even decreased. This fact is alarming, since despite the fact that positive changes in the majority of students in the control group still occurred, some children have found a significant drop in speed. And it should not be forgotten that at this age there is a natural increase in speed.

Indicators of speed of power qualities. Here we see that the students of the experimental group also exceed their peers. The autumn results were 210.5 cm. In the students of the experimental group and 196.7 cm. In the control group.

In the spring, the indices were 213.0 cm. In the experimental group and 199.5 cm. In the control group. In both groups there is an improvement in the results.

In the results of the shuttle run (coordination qualities), we also see that in the fall and in the spring the students of the experimental group outperform the control group. The results of the first test were 7.6 seconds. In the experimental group and 8.05 sec. In the control group.

During the spring cut, the results were 7.4 seconds. In the experimental group and 7.58 in the control group.

Strength and endurance show an increase in both groups.

Autumn endurance testing revealed the results of 13.36 minutes in the experimental group and 13.86 minutes in the control group. Spring data revealed 13.22 minutes in the experimental group and 13.77 in the control group.

However, as in the first case, the parameters of the experimental group exceed those that we found in the control group.

4. Conclusions.

The results of the research make it possible to put forward a number of practical recommendations:

1. We recommend that teachers of physical culture and trainers, on the basis of the results of annual clinical trials, keep a systematic record of the students' health level, which will allow them to promptly diagnose and introduce corrective measures at the stage of initial negative changes in the health status of students.

2. Complex application of methods for assessing the level of physical preparedness and the level of physical health allows teachers to determine the most optimal forms and directions of physical training of students.

3. Studies of the level of physical health and the level of physical fitness should be of a longitudinal nature.

References

1 Godik, M.A. Team, group and individual exercises and their correlation in the training of young volleyball players [Text] / M.A. Godik, A.I. Shamardin, I. Khalil // Theory and practice of physical culture. – 2014. – №7. – p. 49-51.

2 Boichenko B.F. Age dynamics of factor structures at the stages of selection of young volleyball players [Text] / B.F. Boichenko, E.V. Skomorokhov // Theory and practice of physical culture. – 2009. – №4. – p. 28-29.

3 Borisenko, E. Physical training [Electronic resource] / E. Borisenko. – URL; <http://borev.com.ua/coach/fizicheskay-podgotovka.html>.

4 Gogunov, E.N. The psychology of physical education and sports [Text]: A manual for stud. Supreme. Ped. Training. Institutions / E.N. Gogunov, B.I. Martyanov. – Moscow: Publishing Center «Academy», 2010. – 288 p.

5 Godik M.A. Factor structure of special preparedness of volleyball players [Text] / M.A. Godik, E.V. Skomorokhov // Theory and practice of physical culture. – 2013. – №7. – p. 14-16.

Article received by the editorial office: 15.06.2017

СОЛЮКОВ, А.А., ЕГОРОВА, А.М., БЕКМУХАМБЕТОВА Л.С.

ВОЛЕЙБОЛМЕН ШҰҒЫЛДАНАТЫН 13-15 ЖАСАР МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Бұл мақалада талдау жүргізілген зерттеулер дене шынықтыру дайындығының оқушылардың 13-15 жасқа айналысатын волейбол.

Бапта бекітеді, бұл қол жеткізу оңтайлы дене шынықтыру дайындығының деңгейін ықпал етеді айналысу спорт түрлерімен. Волейбол осыған байланысты білдіреді өте тартымды түрі болғандықтан, сабақтар өткізуге болады ретінде залында, сондай-ақ ашық ауада. Бұл ретте, ең аз талаптарға сәйкес техникалық жарақтандыру спорт алаңы.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: волейбол, дене дайындығы, жаттығу процесі.

СОЛЮКОВ, А.А., ЕГОРОВА, А.М., БЕКМУХАМБЕТОВА Л.С.

ХАРАКТЕРИСТИКА ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ШКОЛЬНИКОВ 13-15 ЛЕТ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ ВОЛЕЙБОЛОМ

В данной статье представлен анализ проведенного исследования физической подготовленности школьников 13-15 лет, занимающихся волейболом.

В статье утверждается, что достижению оптимального уровня физической подготовленности способствуют занятия различными видами спорта. Волейбол в связи с этим представляет собой очень привлекательный вид, поскольку занятия можно проводить как в зале, так и на открытом воздухе, при этом с минимальными требованиями к технической оснащенности спортивной площадки.

Ключевые слова: волейбол, физическая подготовленность, тренировочный процесс.

УДК 612.6

Суюндикова, Ж.Т.,

магистр биологии, и. о. зав. кафедрой, КГПИ

Галым, А.А.,

студентка 4 курса, КГПИ

г. Костанай, Казахстан

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ДЫХАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СТУДЕНТОК КОСТАНАЙСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА

Аннотация

В статье приведены данные о функциональных показателях дыхательной системы студенток Костанайского государственного педагогического института. Обследованы девушки в возрасте 17-18 лет, в количестве 200 человек. Полученные результаты свидетельствуют об эффективных адаптационных механизмах дыхательной системы в рамках учебной деятельности.

Ключевые слова: здоровье, студенты, внешнее дыхание, жизненная емкость легких, гипоксические пробы.

1. Введение.

Здоровье подрастающего поколения всегда являлось объектом пристального внимания ученых. Особую категорию составляют студенты – это группа, у которой не закончены процессы роста и развития, не сформированы социальные и физиологические потребности, имеется высокий риск нарушений в состоянии здоровья, отсутствует заинтересованность и мотивация в его сохранении.

В связи с этим проблема формирования, сохранения и укрепления здоровья молодежи рассматривается как фактор национальной безопасности и стратегическая цель отечественного здравоохранения [8].

В литературе приводятся данные о том, что у студентов во время учебы наблюдаются физиологические сдвиги во многих системах организма [5]. Факторами, отрицательно влияющими на системы организма студентов, являются несоответствие методик обучения возрастным и функциональным возможностям, стрессоры, нерациональная организация учебного процесса и питания. Все это приводит к значительному ухудшению здоровья студентов [1].

Установлено, что учебная нагрузка вызывает адаптационные изменения в функциональном состоянии основных регуляторных систем [2]. Одна из ведущих и во многом определяющих адаптивных способности организма к большому числу разнообразных факторов среды – система дыхания. Исследование функции внешнего дыхания – это одна из составных частей общей оценки функционального состояния молодежи [4].

Оценку функциональных показателей физического развития молодёжи наиболее удобно проводить центильным методом. Центильный метод является способом оценки здоровья, который позволяет выявить и оценить изменения в организме здоровья на стадии предболезни. Центильный метод анализа относится к непараметрическим методам статистики [6]. Эффективность центильной таблицы выражается в постоянном проведении мониторинга физического развития (ФР), так как оно является диагностическим «ключом» риска развития заболеваний и проведения профилактических мероприятий [3].

Цель работы заключается в исследовании функционального состояния дыхательной системы студенток Костанайского государственного педагогического института в возрасте 17-18 лет.

2. Материалы и методы.

Для оценки адаптации студентов к учебным нагрузкам мы исследовали функциональные показатели дыхательной системы.

Исследование проводилось на базе Костанайского государственного педагогического института. Были обследованы студентки в возрасте 17-18 лет. Всего испытуемых было 200 человек.

В работе использованы антропометрические измерения и функционально-нагрузочные пробы. Для исследования функциональных параметров дыхательной системы определяли жизненную ёмкость лёгких (ЖЕЛ) спирометром, расчетным методом определяли должную жизненную ёмкость лёгких (ДЖЕЛ) и жизненный индекс (ЖИ), которые рассчитывались на основании полученных данных.

Для оценки устойчивости дыхательной системы студента к состоянию гипоксии были проведены функциональные пробы с произвольной задержкой дыхания на вдохе (проба Штанге) и на выдохе (проба Генчи). Для определения тренированности организма студентов нами была проведена трёхфазовая проба Серкина.

Статистическая обработка полученных данных проводилась с использованием пакета прикладных программ MS Excel 2007.

Для составления региональных стандартов функциональных показателей дыхательной системы студенток использован центильный метод, основанный на процентном распределении частот встречаемости величин того или иного признака. При оценке показателей использовались 7 центилей (3, 10, 25, 50, 75, 90 и 97-й) по шкале Стьюдента, которые отражают значения признака.

Измерения соматометрических и физиометрических показателей проводились в первой половине дня с учетом биоритмологических рекомендаций, через 2 часа после завтрака. Параметры дыхания изучались при свободном дыхании в условиях умеренной дозированной физической нагрузки, а также при задержке дыхания на высоте вдоха и выдоха.

3. Результаты исследования и их обсуждение.

Жизненная емкость легких (ЖЕЛ) является интегральным показателем, отражающим функциональные возможности системы внешнего дыхания человека [4]. В исследовании ЖЕЛ определяли методом спирометрии.

Величина ЖЕЛ у здоровых нетренированных девушек в норме близка к 2500-3500 мл. При определении величины ЖЕЛ нужно пользоваться её должными величинами, расчёт которых производится с учётом пола, роста, массы и возраста человека [7].

В норме отклонение реальной ЖЕЛ от должной – до 15%. Превышение отклонения фактической ЖЕЛ от должной ЖЕЛ свыше 20% указывает на слабость лёгочной системы, а недостаточный показатель – на патологию легких.

Показатели функционального состояния дыхательной системы студенток в возрасте 17, 18 лет представлены в Таблице 1.

Таблица 1 – Показатели функционального состояния дыхательной системы студенток, $M \pm t$

Показатели	17 лет (n=100)	18 лет (n=100)
ДЖЕЛ, л	$3,68 \pm 0,02$	$3,64 \pm 0,02$
ФЖЕЛ, л	$3,24 \pm 0,44$	$3,22 \pm 0,45$
ЖИ, мл/кг	$58,11 \pm 0,99$	$57,84 \pm 0,87$

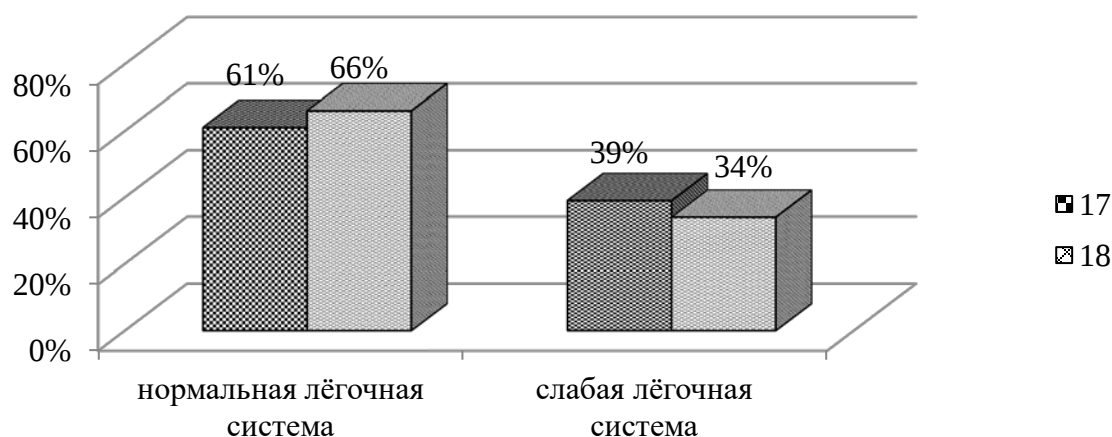

Рисунок 1. Показатель отклонения ФЖЕЛ от ДЖЕЛ

При анализе полученных данных можно констатировать, что и у 17-летних и у 18-летних студенток фактическая ЖЕЛ ниже должной величины.

Оценивая показатели общей вентиляционной способности легких, характеризующейся показателем жизненной ёмкости лёгких, мы получили следующий результат:

- нормальное развитие лёгочной системы у 17-летних – 61% студенток;
- нормальное развитие лёгочной системы у 18-летних – 66%;
- слабое развитие лёгочной системы у 17-летних – 39%;
- слабое развитие лёгочной системы у 18-летних – 34% (см. рис. 1).

Важным показателем функционирования дыхательной системы можно считать жизненный индекс (ЖИ), характеризующий соотношение ЖЕЛ и массы тела. В норме для девушек $ЖИ = 55-60$ мл/кг. Величина этого показателя менее 50 мл/кг для девушек говорит о недостаточности ЖЕЛ или об избыточном весе тела.

При анализе данных ЖИ было установлено, что у большинства (80%) 17-летних респондентов выявлено нормальное развитие дыхательной системы (ДС), у 18-летних – 81%. Слабое развитие ДС 17-летних респондентов выявлено у 20%, у 18-летних – 19%, что указывает на недостаточность ЖЕЛ или избыточную массу тела. При среднegrupповом анализе среднее значение жизненного индекса (ЖИ) у обеих групп составило 58,11 у 17-летних и 57,84 у 18-летних, что указывает на хорошее развитие дыхательной системы (см. табл. 1).

Функциональные пробы на задержку дыхания используются для оценки устойчивости организма человека к смешанной гиперкапнии и гипоксии, общего состояния кислородообеспечивающих систем, а также общего уровня тренированности человека [7].

В Таблице 2 приведены результаты измерений функциональных проб Штанге и Генче.

Таблица 2 – Показатели пробы Штанге и Генче, $M \pm t$

Функциональная проба	17 лет (n=100)	18 лет (n=100)
Проба Штанге, сек.	$44,3 \pm 1,39$	$46,5 \pm 1,55$
Проба Генче, сек.	$30,5 \pm 0,97$	$31,7 \pm 0,92$

Примечание: достоверные различия между показателями исследуемых, при $p < 0,05$.

У всех обследованных нами студенток задержка на вдохе была продолжительнее, чем на выдохе.

Результаты пробы Штанге выявили, что у большинства (97%) 18-летних респондентов выявлено хорошие функциональные возможности дыхательной системы, у 17-летних этот показатель составил 91%.

У 9% студентов в возрасте 17 лет и 3% студентов в возрасте 18 лет были отмечены неудовлетворительные результаты, что отражает слабое развитие дыхательной системы (см. рис. 2).

Среднегрупповые показатели задержки дыхания студенток в возрасте 17 лет в среднем составили 44,3 сек., у 18-летних – 46,5 сек. (см. табл. 2).

Исходя из выявленных результатов пробы Штанге, общее состояние студенток 17 и 18 лет можно оценивать как удовлетворительное.

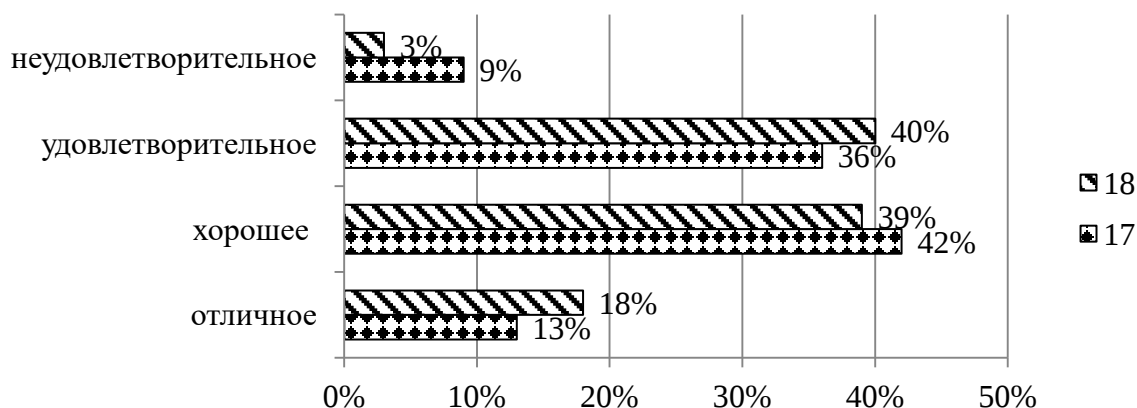

Рисунок 2. Распределение студенток 17-18 лет по пробы Штанге

По пробе Генче были получены аналогичные результаты. Среднегрупповые показатели соответствуют среднему уровню. В рамках данной пробы важно отметить наименьшие случаи неудовлетворительных результатов (см. рис. 3).

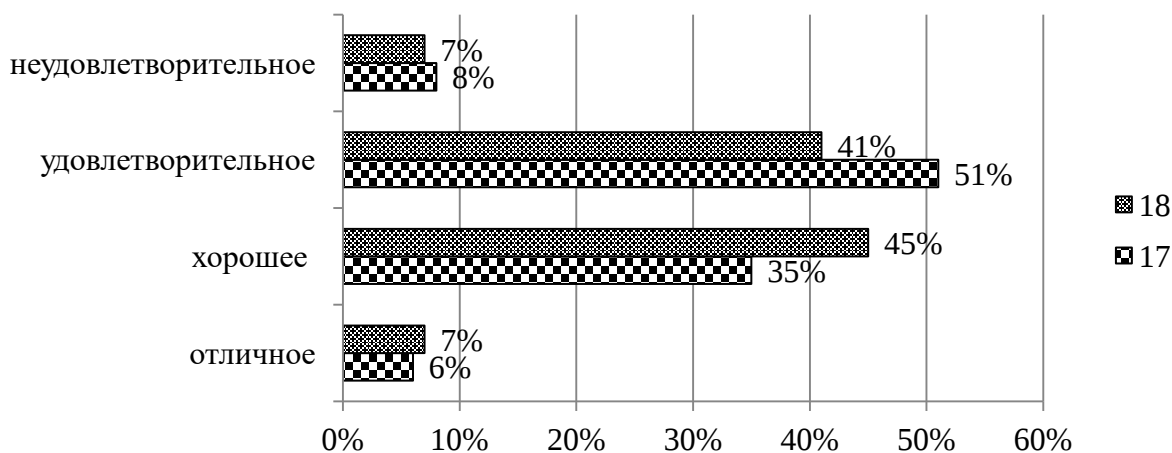

Рисунок 3. Распределение студенток 17-18 лет по пробы Генче

При анализе среднегрупповых значений в обеих группах во всех трёх фазах не было обнаружено отклонений от нормы, однако при оценке индивидуальных результатов были выявлены студентки со скрытой недостаточностью кровообращения.

Среди общего количества обследованных респондентов большинство (у 17-летних – 80%, у 18-летних – 36%) оказались здоровыми нетренированными. Здоровых тренированных студенток среди 18-летних выявлено 22%, среди 17-летних – в 2 раза меньше.

В обеих группах (по 11% в каждой группе) были выявлены студенты со скрытой недостаточностью системы кровообращения (см. рис. 4).

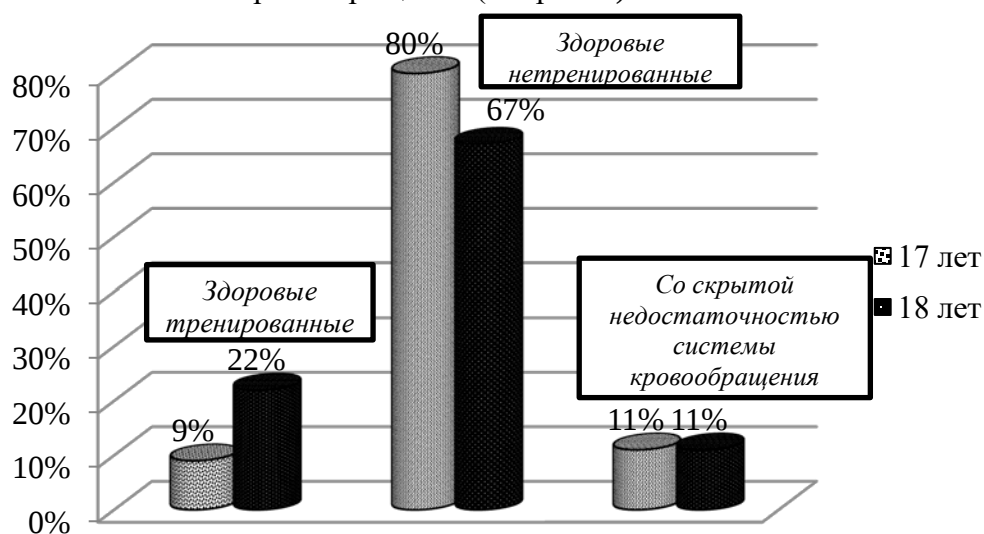

Рисунок 4. Распределение испытуемых в возрасте 17-18 лет по пробе Серкина

На основании полученных данных были составлены центильные таблицы показателей внешнего дыхания (см. табл. 3, 4). Построенные центильные шкалы помогут выявить возможные нарушения респираторной системы студентов.

Таблица 3 – Распределение антропометрических и функциональных значений дыхательной системы студенток в возрасте 17 лет

Центильный интервал	Масса тела (МТ), кг.	Длина тела (ДТ), см.	Окружность грудной клетки (ОГК), см.	Жизненная ёмкость легких (ЖЕЛ) мл.	Жизненный индекс (ЖИ)	Проба Штанге, сек.	Проба Генче, сек.
Очень низкий	43-44	134-150	33-73	2437 -2533	38-40	21-23	15-16
Низкий	44-47	150-154	73-77	2533-2733	40-44	23-29	16-21
Ниже среднего	47-50	154-159	77-80	2733-2900	44-51	29-33	21-24
Средний	50-55	159-163	80-83	2900-3167	51-57	33-41	24-27
Выше среднего	55-60	163-167	83-87	3167-3567	57-64	41-55	27-35
Высокий	60-69	167-171	87-92	3567-3867	64-71	55-62	35-40
Очень высокий	69-75	171-173	92-95	3867-4133	71-75	62-77	40-54

Таблица 4 – Распределение антропометрических и функциональных значений дыхательной системы студенток в возрасте 18 лет

Центильный интервал	Масса тела, (МТ), кг.	Длина тела, (ДТ), см.	Окружность грудной клетки (ОГК), см.	Жизненная ёмкость легких (ЖЕЛ), мл.	Жизненный индекс (ЖИ)	Проба Штанге, сек.	Проба Генче, сек.
Очень низкий	40-41	151-152	64-71	2367-2467	41-43	24-26	16-18
Низкий	41-46	152-154	71-76	2467-2667	43-46	26-32	18-21
Ниже среднего	46-51	154-158	76-79	2667-2867	46-52	32-36	21-25
Средний	51-55	158-162	79-83	2867-3133	52-57	36-42	25-31
Выше среднего	55-60	162-166	83-86	3133-3467	57-62	42-52	31-35
Высокий	60-66	166-169	86-90	3467-3900	62-70	52-66	35-44
Очень высокий	66-73	169-172	90-98	3900-4133	70-74	66-77	44-53

Таким образом, результаты исследований реакций дыхательной системы на умеренную дозированную физическую нагрузку в сочетании с дыхательными нагрузочными пробами свидетельствуют о том, что показатели функционирования дыхательной систем претерпевают вполне адекватные изменения. Так, жизненная емкость легких, длительность задержки дыхания на высоте вдоха и выдоха снижаются от выполнения различных видов учебной деятельности. Из вышеизложенного можно сделать вывод, что адаптация студентов к учебной деятельности отражается на функциональном состоянии организма.

Список литературы

- 1 Абишева, З.С. Оценка функционального состояния дыхательной системы при физической нагрузке [Текст] / З.С. Абишева, Г.К. Асан, У.Б. Исакова, Т.М. Исмагулова, Т.К. Раисов, Г.Д. Жетписбаева, М.С. Журунова, М.Б. Даутова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 1-4. – С. 503-505.
- 2 Жетписбаева, Г.Д. Функциональное состояние кардио-респираторной системы студентов в условиях адаптации к учебному процессу [Текст] / Г.Д. Жетписбаева, З.С. Абишева, М.Т. Айхожаева, Т.К. Раисов, У.Б. Исакова, Т.М. Исмагулова, Г.К. Асан, М.Б. Даутова // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 3-1. – С. 27-29.
- 3 Крукович, Е.В. Физическое развитие подростков Приморского края [Текст] / Е.В. Крукович, В.Н. Лучанинова. – Иваново: [б.и.], 2006.
- 4 Литовченко, О.Г. Некоторые параметры внешнего дыхания уроженцев Среднего Приобья 7-20 лет [Текст] / О.Г. Литовченко. – Сургут: Сургутский государственный университет, 2009. – С. 43-46.
- 5 Устюжанинова, Н.В. Функциональное состояние внешнего дыхания здоровых студентов [Текст] / Н.В. Устюжанинова, Г.С. Шишкин, Н.Д. Уманцева // Бюл. СО РАМН. – 2004. – № 1 (111). – С. 134 – 137.
- 6 Ушаков, А.А. Использование центильного метода статистики в практике на научных исследованиях [Текст] / Успехи современного естествознания. – 2008. – №5.
- 7 Федулов В.К. Физиология человека и валеология: практикум [Текст] / В.К. Федулов, А.И. Жилкин. – Ульяновск: УВАУ ГА, 2004. – С. 143.
- 8 Ширяева О.И. Особенности морфофункционального состояния юношей и девушек 16-22 лет г. Самары [Текст]: региональные аспекты / О.И. Ширяева. – Челябинск: [б.и.], 2014. – С. 3-25.

Материал поступил в редакцию: 26.05.2017

СУЮНДИКОВА, Ж.Т., ГАЛЫМ, А.А.,

ҚОСТАНАЙ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ СТУДЕНТТЕРІ ТЫНЫС АЛУ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Мақалада Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты қыздарының тыныс алу жүйесінің көрсеткіштері берілген. Зерттеу 17-18 жастағы 200 қыз аралығында жүргізілді. Алынған нәтижелер оқу қызметі шенберінде тыныс алу жүйесінің тиімді бейімделу механизмдері жөнінде куәландырады.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** денсаулық, студенттер, сыртқы тыныс алу, өкпенің тіршілік сыйымдылығы, гипоксиялық сынамалар.*

SUYUNDIKOVA, ZH.T., GALYM, A.A.

THE FUNCTION CONDITION OF THE RESPIRATORY SYSTEM OF FEMALE STUDENTS OF KOSTANAY STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE

Data on functional indicators of respiratory systems of girls of the Kostanay state pedagogical institute are provided in article. 200 girls at the age of 17-18 were examined. The obtained results testify to effective adaptive mechanisms of the respiratory system in the framework of educational activity.

Keywords: health, students, external respiration, vital capacity of lungs, hypoxemic tests.

УДК 612.6

Суюндикова, Ж.Т.,
магистр биологии,
и.о. зав. кафедрой, КГПИ
Жуматаева, М.К.,
студентка 4 курса, КГПИ
г. Костанай, Казахстан

МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕВУШЕК КОСТАНАЙСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СОМАТОТИПА

Аннотация

Исследованы особенности морфофункционального развития организма девушек Костанайского государственного педагогического института в зависимости от соматотипа. Обследованы студентки в возрасте 16-21 года в количестве 202 человек. Проведено комплексное исследование, включающее выявление антропометрических, функциональных и конституциональных признаков.

Ключевые слова: здоровье, студенты, морфологические особенности, функциональные особенности, соматотип.

1. Введение.

Конституция представляет собой комплекс устойчивых морфофункциональных особенностей, формирующихся под влиянием генотипа и модифицируемых средой обитания. Учитывая особенности формирования морфофункционального статуса у подрастающего поколения с различными вариантами соматотипов, можно установить темпы созревания и старения, а также прогнозировать воздействие внешней среды на организм [7]. Установлено, что соматотипологический статус может оказывать влияние на характер фенотипической адаптации [5].

Исследование закономерностей формирования типа соматической конституции в различных эколого-климатических условиях в различные годы демонстрирует разнонаправленное изменение типологических особенностей человека [10]. Некоторые авторы отмечают недостаточное внимание исследователей к проблеме конституциональных особенностей подрастающего поколения в возрастно-половом аспекте и ее взаимосвязи с морфофункциональными возможностями организма [3].

Цель работы: выявить морфофункциональные особенности студенток Костанайского государственного педагогического института в зависимости от соматотипа.

2. Материалы и методы.

В 2014-2017 годах проведено антропометрическое исследование 202 девушек-студенток в возрасте 16–21 года, обучающихся в Костанайском государственном педагогическом институте.

Программа обследования включала антропометрию с определением длины (ДТ) и массы тела (МТ), окружности грудной клетки (ОГК). Измерялись толщина жировых складок и обхватные размеры сегментов туловища и конечностей [4].

Определение типов конституции проводилось по схеме И.Б. Галанта [2].

По стандартным формулам рассчитывали антропометрические индексы: масса-ростовой индекс Кетле [6], индекс Пинье (для оценки крепости телосложения) [1], индекс пропорциональности развития грудной клетки (индекс Эрисмана), индекс Рорера (для оценки гармоничности телосложения) [8].

Систему внешнего дыхания оценивали по показателям жизненной емкости легких (ЖЕЛ), максимальной скорости потока воздуха при форсированном вдохе и выдохе. Рассчитывали жизненный индекс [9].

Функциональные возможности костно-мышечного аппарата оценивались по результатам кистевой динамометрии ведущей руки [4].

3. Результаты исследования и их обсуждение.

При обработке и анализе собранного материала было выявлено, что 19,3% девушек имеют астенический конституциональный тип телосложения, 9,4% – стенопластический, 17,3% – мезопластический, 10,9% – пикнический и атлетический, 15,8% – субатлетический и 16,3% – эурипластический соматотипы (рис. 1).

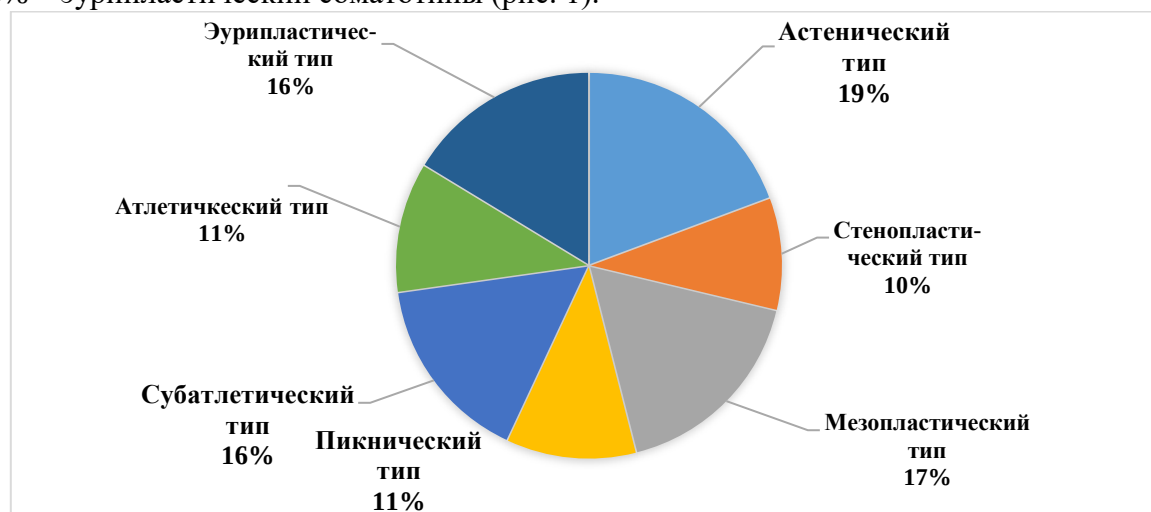

Рисунок 1. Распределение конституциональных типов среди студенток Костанайского государственного педагогического института

Статистический анализ показал, что длина тела девушек была минимальна при стенопластическом ($157,8 \pm 0,8$ см; от 152 до 161 см индивидуально) и пикническом ($157,5 \pm 0,7$ см; 151–161 см) соматотипах и максимальна у девушек атлетического соматотипа ($166,3 \pm 0,6$; 162–170 см).

Масса тела также имеет соматотипологические особенности: среднegrupповое значение у девушек астенического соматотипа составило $50,4 \pm 0,8$ кг, стенопластического соматотипа – $48,2 \pm 0,9$ кг, мезопластического – $53,1 \pm 0,6$ кг, пикнического – $59,2 \pm 0,9$ кг, субатлетического – $56,1 \pm 0,7$ кг, атлетического – $60,1 \pm 0,7$ кг и эурипластического соматотипа – $68,5 \pm 1,0$ кг (таб. 1).

Таблица 1 – Основные морфологические показатели девушек КГПИ ($M \pm m$)

Показатели	Типы телосложения						
	Астенический	Стенопластический	Мезопластический	Пикнический	Субатлетический	Атлетический	Эурипластический
Длина тела, см	$165,6 \pm 0,8$	$157,8 \pm 0,8$	$158 \pm 0,4$	$157,5 \pm 0,7$	$165,5 \pm 0,7$	$166,3 \pm 0,6$	$165,8 \pm 0,7$
Масса тела, кг	$50,4 \pm 0,8$	$48,2 \pm 0,9$	$53,1 \pm 0,6$	$59,2 \pm 0,9$	$56,1 \pm 0,7$	$60,1 \pm 0,7$	$68,5 \pm 1,0$
ОГК, см	$81,9 \pm 0,5$	$80 \pm 0,6$	$82,9 \pm 0,4$	$86,0 \pm 0,6$	$85 \pm 0,4$	$86,5 \pm 0,5$	$91,7 \pm 1,2$
ИМТ, $\text{кг}/\text{м}^2$	$18,3 \pm 0,2$	$19,3 \pm 0,2$	$21,3 \pm 0,2$	$23,8 \pm 0,3$	$20,4 \pm 0,1$	$21,7 \pm 0,1$	$24,9 \pm 0,3$
Индекс Рорера, $\text{кг}/\text{м}^3$	$11,1 \pm 0,1$	$12,2 \pm 0,1$	$13,5 \pm 0,1$	$15,1 \pm 0,2$	$12,3 \pm 0,1$	$13,1 \pm 0,1$	$15,0 \pm 0,2$
Индекс Пинье,	$36,3 \pm 0,6$	$32,6 \pm 0,7$	$25,3 \pm 0,6$	$16,2 \pm 1,0$	$28,1 \pm 0,5$	$23,5 \pm 0,6$	$9,4 \pm 1,9$
Индекс Эрисмана	$-0,8 \pm 0,3$	$1,1 \pm 0,5$	$3,9 \pm 0,3$	$7,3 \pm 0,6$	$2,2 \pm 0,3$	$3,3 \pm 0,4$	$8,8 \pm 1,2$

Для оценки физического развития и адекватности питания был использован наиболее распространенный и часто применяемый расчет индекса массы тела (ИМТ) или, так называемый, индекс Кетле.

Статистический анализ данных по ИМТ выявил, что студентки всех типов телосложения, кроме астенического типа (у которых наблюдался дефицит массы тела – $18,3 \pm 0,2$ кг/м²), имели нормальную массу тела.

У студенток с мезопластическим (100%), субатлетическим (100%) и атлетическим (100%) типами телосложения наблюдаются абсолютные значения показателя ИМТ. Соответственно, в данных группах отсутствуют студентки с избытком или дефицитом массы тела по сравнению с остальными группами (таб. 2).

Таблица 2 – Показатели индекса массы тела студенток КГПИ (%)

Типы телосложения	Выраженный дефицит массы тела	Недостаточная (дефицит) масса тела	Нормальная масса тела	Избыточная масса тела
Астенический	2,56%	41,02%	56,41%	
Стенопластический		15,79%	84,21%	
Мезопластический			100%	
Пикнический			68,18%	31,82%
Субатлетический			100%	
Атлетический			100%	
Эурипластический			54,55%	45,45%

Среднегрупповые значения по индексу Рорера показали, что гармоничность развития телосложения наблюдается у студенток всех соматотипов, кроме эурипластического типа ($24,9$ кг/м³), у которых представлены наиболее высокие показатели данного индекса, что говорит о дисгармоничности физического развития за счет превышения массы тела.

Однако, индивидуальная оценка студенток показала, что гармоничность развития телосложения преобладает у девушек с астеническим (89,74%) и мезопластическим (88,57%) соматотипами. У студенток с стенопластическим, субатлетическим и атлетическим типами телосложения показатель гармоничности телосложения имеет абсолютные значения, соответственно – 100%. В группах с пикническим и эурипластическим конституциональными типами преобладает дисгармоничность морфологического развития за счет превышения массы тела, соответственно – 100% и 87,88%, и лишь у 10,26% девушек с астеническим типом телосложения наблюдается дисгармоничность физического развития за счет низкой массы тела (таб. 3).

Таблица 3 – Показатели гармоничности телосложения студенток КГПИ (%)

Типы телосложения	Дисгармоничность физического развития за счет низкой массы тела	Гармоничное развитие	Дисгармоничность физического развития за счет превышения массы тела
Астенический	10,26%	89,74%	
Стенопластический		100%	
Мезопластический		88,57%	11,43%
Пикнический			100%
Субатлетический		100%	
Атлетический		100%	
Эурипластический		12,12%	87,88%

Оценка крепости телосложения, по индексу Пинье, показала, что студентки астенического и стенопластического типов имели слабое (51,28% и 78,94%) и очень слабое телосложение (48,71% и 21,05%). Также слабое телосложение преобладает в группе с субатлетическим типом (78,13%). В группах с пикническим и эурипластический типами телосложения был установлен низкий процент студенток со средним телосложением —13,63% и 12,12%; вместе с тем, преобладающим в данных группах явилось хорошее (68,18% и 54,54%) и крепкое телосложение (18,18% и 33,33%) (таб. 4).

Таблица 4 – Показатели крепости телосложения девушек-студенток КГПИ (%)

Типы	Очень слабое	Слабое	Среднее	Хорошее	Крепкое
Астенический	48,71%	51,28%			
Стенопластический	21,05%	78,94%			
Мезопластический		42,85%	45,71%	11,42%	
Пикнический			13,63%	68,18%	18,18%
Субатлетический		78,13%	21,88%		
Атлетический		9,09%	68,18%	22,73%	
Эурипластический			12,12%	54,54%	33,33%

Оценка соответствия размеров ОГК по отношению к длине тела (индекс Эрисмана) показала, что в группе с астеническим типом (56,41%) у студенток преобладает недостаточное развитие грудной клетки. В группах с стенопластическим (54,63%), мезопластическим (65,71%), субатлетическим (81,25%) и атлетическим (59,09%) типами телосложения преобладает среднее развитие грудной клетки. А в группах с пикническим (86,36%) и эурипластический (63,64%) типами телосложения был установлен высокий процент студенток с хорошим развитием грудной клетки.

Таблица 5 – Оценка индекса развития грудной клетки девушек-студенток КГПИ (%)

Типы телосложения	Недостаточное развитие	Среднее развитие	Хорошее развитие
Астенический	56,41%	43,59%	
Стенопластический	31,58%	52,63%	15,79%
Мезопластический		65,71%	34,29%
Пикнический		13,64%	86,36%
Субатлетический		81,25%	18,75%
Атлетический		59,09%	40,90%
Эурипластический		36,36%	63,64%

Важным показателем физического развития является жизненная емкость легких.

Из таблицы видно, что оценка полученных результатов выявила тенденцию увеличения абсолютных значений ЖЕЛ по мере усиления крепости телосложения.

Таблица 6 – Основные функциональные показатели организма девушек КГПИ ($M \pm m$)

Показатели	Типы телосложения						
	Астенический	Стенопластический	Мезопластический	Пикнический	Субатлетический	Атлетический	Эурипластический
ЖЕЛ, мл	3115,4±43,1	3184,2±73,5	3171,4±70,7	3277,3±99,8	3359,4±71,3	3654,5±99,9	3554,5±75,4
Жизненный индекс	62,2±0,9	66,2±1,5	59,7±1,2	55,3±1,4	60,1±1,3	60,8±1,5	52,2±1,3

Мышечная сила руки, кг	20,9±0,7	19,2±0,9	20,4±0,4	21,4±0,5	22,1±0,8	25,3±1,2	25,7±0,7
Силовой индекс руки, %	41,5±1,1	39,6±1,5	38,4±0,8	36,2±1,0	39,4±1,2	42,0±1,9	37,5±0,8

Расчет жизненного индекса в соотношении к общему числу обследованных показал, что девушки астенического (66,67%) и стенопластического (78,95%) типов имели самое высокое значение этого показателя (таб. 7), который оценивался выше среднего. Среднегрупповые значения ЖИ у девушек мезопластического (54,29%), пикнического (50%) и субатлетического (46,88%) типов соответствовали среднему уровню, а у девушек эурипластического типа (51,52%) – низкому.

Таблица 7 – Показатель жизненного индекса девушек-студенток КГПИ

Типы телосложения	Ниже среднего	Средний уровень	Выше среднего
Астенический	10,26%	23,08%	66,67%
Стенопластический		21,05%	78,95%
Мезопластический	17,14%	54,29%	28,57%
Пикнический	31,82%	50%	18,18%
Субатлетический	21,86%	46,88%	31,25%
Атлетический	22,73%	18,18%	59,09%
Эурипластический	51,52%	36,36%	12,12%

По абсолютной мышечной силе рук выявлены наиболее высокие показатели у студенток с эурипластическим соматотипом (25,7±0,7), а по силовому индексу руки – у студенток с астеническим (41,5±1,1) и атлетическим (42,0±1,9) типами телосложения.

4. Выводы.

1. Девушки астенического и стенопластического типов по основным морфологическим показателям могут быть отнесены к группе с замедленным физическим развитием. Следовательно, у девушек с мезопластическим, пикническим, субатлетическим, атлетическим и эурипластическим типами наблюдаются высокие морфологические показатели, что говорит об ускоренном физическом развитии.

2. При анализе распределения студенток по величине функциональных показателей оказалось, что большая часть исследуемого контингента находилась в группах с низким и ниже среднего уровнем развития кистевой силы, что свидетельствует о слабом развитии кистевой мускулатуры и низких силовых показателях, а по жизненному индексу – высоким и выше среднего, что говорит о достаточных резервных возможностях респираторной системы.

Список литературы

- 1 Гайворонский, И.В. Нормальная анатомия человека: учебник для мед. вузов [Текст]: 2 т / И.В. Гайворонский. – Санкт-Петербург: СпецЛит., 2013. – 14 с.
- 2 Галант, И.Б. Новая схема конституциональных типов женщин [Текст] / И.Б. Галант // Казанский медицинский журнал. – 1927. – № 5. – С. 547-557.
- 3 Изаак, С.И. Характеристика физического развития школьников различных регионов России [Текст] / С.И. Изаак // Гигиена и санитария. – 2005. – №5. – С. 31-64.
- 4 Казакова, Г.Н. Методы антропологии в учебно-исследовательской деятельности [Текст] / Г.Н. Казакова // Научное общество учащихся. – 2013. – № 10. – С. 10-13.
- 5 Кривощёков, С.Г. Индивидуально-типологические особенности морфо-функционального развития и поведения младших школьников [Текст] / С.Г. Кривощёков // Бюллетень Сибирского отделения Российской академии медицинских наук. – 2007. – № 3. – С. 150-158.
- 6 Маясова, Т.В. Практикум по физиологии физического воспитания и спорта [Текст]. – учебное пособие / Т.В. Маясова, А.А. Лекомцева. – Нижний Новгород: [б.и.], 2014. – 7 с.

7 Панасюк, Т.В. Формирование соматотипа и его связь с ростом организма человека в период первого детства [Текст] / Т.В. Панасюк // Морфология. – 2000. – № 5. – С. 64-67.

8 Ревенко, Е.М. Оценка физического развития и функциональной подготовленности человека: методические указания к выполнению контрольной работы [Электронный ресурс] / Е.М. Ревенко, Т.Ф. Зелова, О.Н. Кривошекова. – Омск: СибАДИ, 2015. – 7 с.

9 Рубанович, В.Б. Врачебно-педагогический контроль при занятиях физической культурой: учебное пособие: 2-е изд., доп. и переработ. [Текст] / В.Б. Рубанович. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2003. – 262 с.

10 Соколов А. Я. Морфофункциональные особенности и уровень физического состояния у подростков г. Магадана в зависимости от соматотипа и двигательной активности [Текст] / А.Я. Соколов, Л.И. Гречкина // Экология человека. – 2006. – №3. – С. 3-6.

Материал поступил в редакцию: 29.05.2017

СУЮНДИКОВА, Ж.Т., ЖУМАТАЕВА, М.К.

СОМАТИПКЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚОСТАНАЙ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ ҚЫЗДАРЫНЫҢ МОРФОФУНКЦИОНАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Соматотипке байланысты Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты қыздарының морфофункционалдық даму ерекшеліктері зерттелді. Зерттеу 16-21 жастағы 202 қыз аралығында жүргізілді. Антропометриялық, функционалдық және конституциялық белгілерді анықтау үшін жан-жақты зерттеу жұмыстары өткізілді.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** денсаулық, студенттер, морфологиялық ерекшеліктер, функционалдық ерекшеліктер, соматотип.*

SUYUNDIKOVA, ZH.T., ZHUMATAEVA, M.K.

THE MORPHOFUNCTIONAL-FEATURES OF KOSTANAY STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE'S GIRLS DEPENDING ON THEIR SOMATOTYPE

The peculiarities of morphofunctional development of girl's organism of the Kostanay state pedagogical institute depending of their somatotype. 202 girls at the age of 16-21 were examined. The complex research which includes anthropometrical, functional and constitutional factors were taken into consideration.

***Keywords:** health, students, morphological features, functional features, somatotype.*

УДК 612.6

Суюндикова, Ж.Т.,
биология магистрі,
кафедра меңгерушісі, ҚМПИ
Зарлықанова, Ә.Т.,
4-ші курс студенті, КГПИ,
Қостанай қ, Қазақстан

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Түйіні

Бұл мақалада білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау үшін компьютерлік бағдарлама ұсынылады. Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау бағдарламасы жоғары диагностикалық тиімділікке ие, өйткені субъектінің денсаулық жағдайын объективті түрде көрсетеді, оқу және онтогенез динамикасының көрсеткіштерін салыстыруға, оның келешектегі дамуын болжауға мүмкіндік береді. Осы мәліметтер негізінде зерттелушілердің морфофункционалдық дамуының стандарттарын әзірлеуге болады.
***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** студент, денсаулық, бағалау, әдістеме, компьютерлік бағдарлама.*

1. Кіріспе.

Қазіргі жастардың физикалық және рухани денсаулықтарының жағдайы соматикалық және жүйке-психикалық ауруларға, дене дайындығы деңгейінің төмен болуына байланысты аландаушылық тудырады және демографиялық апатқа әкелуі мүмкін. Оқыту үдерісінде орта және жоғары оқу орындарында денсаулықтың төмендеуін маңызды аспект ретінде көрсетеді.

Жоғары сырқаттанушылық және студенттердің денсаулығына әсер ететін қалыптастырушы факторлардың кең таралуына байланысты соңғы жылдары студенттердің денсаулық мәселесіне ғалымдар, дәрігерлер мен педагогтар аса назар аударып отыр.

Студенттердің денсаулығын сақтау мәселелерінің маңыздылығы мен өзектілігін атап көрсете отырып, Н.А. Агаджанян (2005) және бірлескен авторлардың пікірінше, бұл еңбек нарығындағы бәсекелестікті дамытуда кәсіби даярлығы жоғары мамандарды шығару емес, сонымен қатар дені сау маман болуы тиіс. Тек дені сау ұрпақ озық және қоғамның үдемелі дамуын, оның қауіпсіздігі мен халықаралық беделін физикалық және адамгершілік тұрғысынан қамтамасыз ете алады.

Студенттердің негізгі қызметі – оқу. Алайда, жоғары мектептің дамуы қазіргі кезеңде жаһандық ақпарат көлемінің өсуіне, студенттердің еңбектерінің тұрақты интенсификациясына, жаңа технологиялардың оқу процесінде қолданылуына байланысты жас адамдардан адекватты физикалық, ақыл-ой және психоэмоционалды әлеуетін, жад және ойлау қабілетін күшейтуді талап етеді.

Зерттеудің мақсаты: білім алушылардың денсаулық деңгейін анықтауға арналған бағдарлама дайындау.

2. Зерттеу әдістері.

1. Антропометрия көрсеткіштері арқылы денсаулық деңгейін бағалау әдістері:

- бой-салмақ индексі;
- Пинье индексі;
- дене бітімінің ауданың Дюбуа формуласы арқылы анықтау.

2. Кардиореспираторлық жүйенің функциональды жағдайын бағалау:

- Коротков бойынша қан қысымын өлшеу;
- өкпенің тіршілік сыйымдылығын анықтау;
- Мартине-Кушелев сынаамасы;
- Генче сынаамасы;
- Штанге сынаамасы;
- Скибинский индексі.
- өмірлік индексі (жизненный индекс)

3. В.П. Войтенко әдісі бойынша биологиялық жасты анықтау.

4. Ағзаның функционалды мүмкіндіктерін интегральды көрсеткіштер бойынша денсаулықтың диагностикасы:

- Г.Л. Апанасенко әдісі бойынша физикалық денсаулықты анықтау;
- физикалық жұмыс қабілеттілігін анықтау;
- Р.М. Баевский әдісі бойынша бейімделу әлеуетін анықтау.

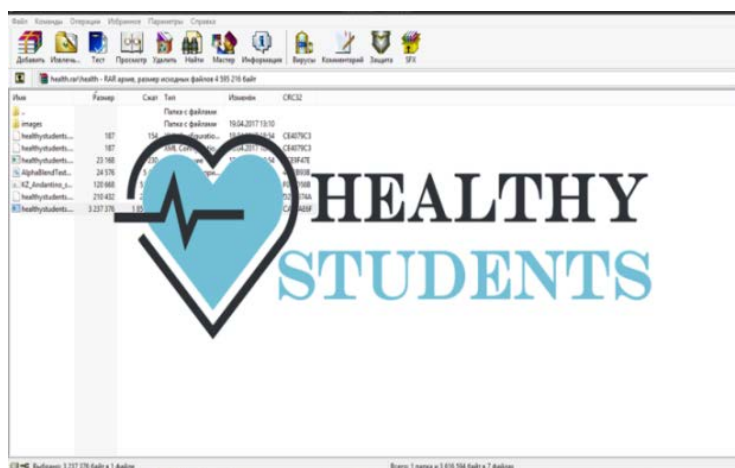
Білім алушылардың денсаулық жағдайын бағалауға арналған скрининг-тест. Денсаулық жағдайын бағалау үшін жалпы білім беру мекемелерінде кеңінен қолданылатын әдістерінің бірі – Н.А. Ананьеваның (1991) скрининг-тест енгізілді. Негізгі шағымдары орталық жүйке, жүрек-қантамырлар, ас қорыту, несеп-жыныс, тыныс алу жүйелерінің аурулары және аллергиялық патология тарапынан ауытқуларын анықтау мақсатында скрининг-тест түрінде қарапайым топтастырылған.

3. Зерттеу нәтижелері және оларды талдау.

Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау үшін бағдарлама жасалды. Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау компьютерлік бағдарламасы оқушылар мен студенттердің денсаулықтарын бағалауға арналады.

Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау бағдарламасының мақсаты: жеке дара ерекшеліктері мен мүмкіндіктерінің мәліметтері негізінде организмді қамтамасыз етеді:

- жеке даму және оқыту процесінде денсаулықты сақтауды;
 - ағзаның саналы және адекватты мүмкіндіктерімен білім алушыларға мамандық таңдауда кәсіптік бағдар беру;
 - білім беру мекемесінде денсаулық сақтау қызметін бағалау;
 - оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы жеке көзқарас;
 - оқу-тәрбие үдерісін түзеу арқылы барынша тиімділікке қол жеткізу.
- Бағдарламаның бірінші беті 1-ші суретте көрсетілген.

1-сурет. Бағдарламаның бірінші беті

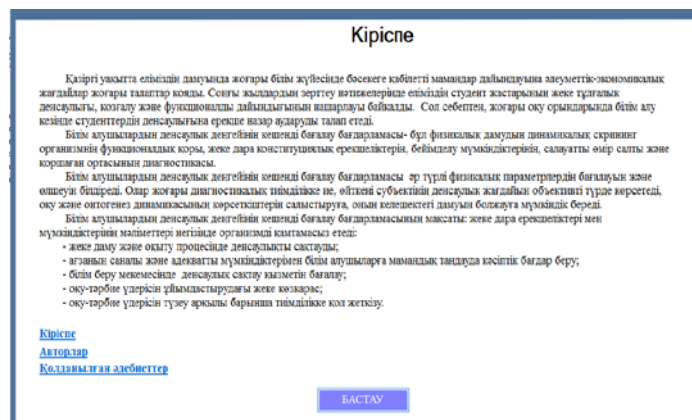

2-сурет. Бағдарламаның атауы

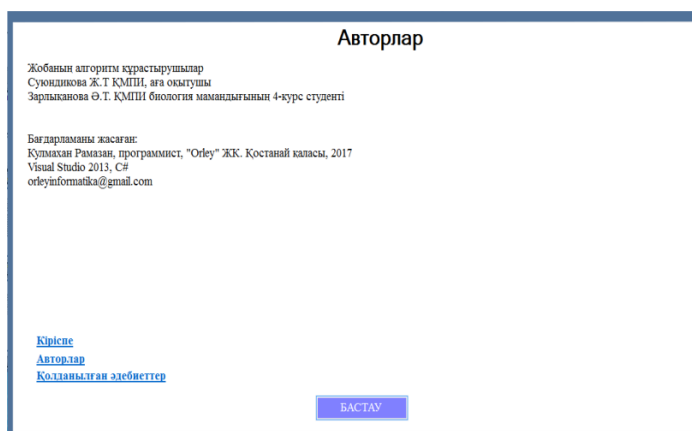
Бағдарлама бірнеше бөлімнен тұрады.

1. Кіріспе бөлімі.

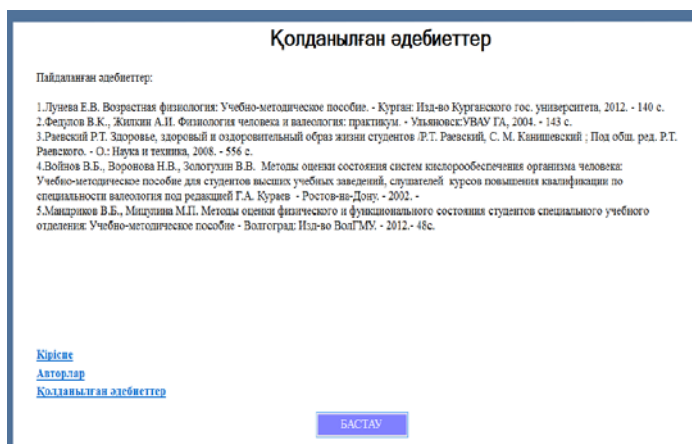
Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау компьютерлік бағдарламасының кіріспе бөлімінде өзектілігі, бағдарламаның түсініктемесі, мақсаты, міндеттері көрсетілген (3-сурет). Сонымен қатар бағдарламаны жасауда пайданылған әдебиеттері мен авторлар туралы мәліметтер қамтылған (4, 5 сурет). Кіріспе бөлімімен танысып болғаннан кейін сыналуды тіркеу бөліміне бастау батырмасын басу арқылы өтеді.

3-сурет. Бағдарламаның кіріспе бөлімі

4-сурет. Бағдарлама авторы туралы мәлімет

5-сурет. Бағдарламаны жасау барысында пайдаланған әдебиеттер тізімі

2. Білім алушыны тіркеу бөлімі.

Бағдарламаның келесі бөлімі ретінде тіркелу бөлімі енгізілген. Бұл бөлімде білім алушылар келесі мәліметтерді енгізеді: тегі, аты, әкесінің аты, туған жылы, курс, мамандық, жынысы. Бағдарламаны пайдалану күні мен уақытты қойылады (6-сурет).

6-сурет. Таңдау терезесі

3. Негізгі бөлімі.

Зерттелушінің денсаулық жағдайын бағалау үшін алдымен 24 сұрақтан тұратын скрининг-тесттен өтеді (8, 9-сурет).

7-сурет. Тестілеу терезесі

8-сурет. Тестілеу терезесі

Биологиялық жасты анықтау үшін денсаулықтың субъективті бағасы деген сауалнамдан өтуі қажет (9, 10-сурет).

Денсаулықтың субъективті бағасын анықтау

1. Басыңыз ауырды ма?	☐ Иә ☐ Жоқ
2. Қандай дыбыстан болмасын өзіңді тез оянымын,- деп ойтайсыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
3. Жүрегіңіздің тұсы ауырды, маңыңыз алаңды ма?	☐ Иә ☐ Жоқ
4. Соңғы кезде көзіңіз нашар көрсей деп есептейсіз бе?	☐ Иә ☐ Жоқ
5. Соңғы жылдары, есту қабілетіңіз нашарлады деп ойлайсыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
6. Өрмешің қалыңан су ішуге ынталысыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
7. Жасы кішілер сізге автобусты, трамвайды, троллейбусты орынды бере ме?	☐ Иә ☐ Жоқ
8. Буындарыңыз ауырды ма?	☐ Иә ☐ Жоқ
9. Жағдайыңа барасыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
10. Сіздің хал-жағдайыңызға ауа райы өзгерістерінің әсері тие ме?	☐ Иә ☐ Жоқ
11. Топсыған сәттерде ұйықтай аласыз, сізге, болып тұра ма?	☐ Иә ☐ Жоқ
12. Үйіңізден дәретке отыра аласыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
13. Бұрынғыдай өзіңді жұмысқа қабілеттіңіз деп есептейсіз бе?	☐ Иә ☐ Жоқ

9-сурет. Тестілеу терезесі

18. Денесіздің әр жерінде күйірген, пішіну, мұздай дры сезетін болмаңыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
19. Өзіңізді қуанышты, аса көңілді, бақытты сезінетін кездеріңіз бола ма?	☐ Иә ☐ Жоқ
20. Құлағыңызда шуылдар пайда болып, мазмұнсыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
21. Үйіңіздің мынадай дәрі-дәрмектері: валериол, жүрекке қажетті тамашыларды өзіңіз үшін ұстайсыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
22. Аяғыңыз ісе ме?	☐ Иә ☐ Жоқ
23. Кейбір тамақтардан бас тартып болмаңыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
24. Тез жүрген кезде енгісіз бе?	☐ Иә ☐ Жоқ
25. Бетіңіз ауырды ма?	☐ Иә ☐ Жоқ
26. Емдеу мақсатымен минералды су ішуге ынталысыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
27. Мазмұнсыз ба?	☐ Иә ☐ Жоқ
28. Сізді жоқ нәрседен жытылып деп айтуға бола ма?	☐ Иә ☐ Жоқ

Өз денсаулығыңызды қалай бағалар едіңіз?

☐ Жаман ☐ Қанағаттанарлық ☐ Нашар ☐ Өте нашар

10-сурет. Тестілеу терезесі

Білім алушы келесі сынағалардан өтіп, бағдарламаға алынған көрсеткіштерді енгізеді: дене ұзындығы, салмағы, кеуде қуысының шеңбері, Генче және Штанге сынағалары, жүректің жиырлу жиілігі, өкпенің тіршілік сыйымдылығы, тыныс тоқтату ұзақтығы, систолалық артериальдық қысым, диастолалық артериальдық қысым, жүректің жиырлуының қалпына келу уақыты, статикалық тепе-теңдік ұзақтығы, орындықтың биіктігі, цикл саны (11-сурет).

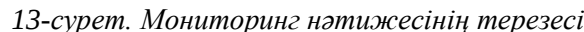
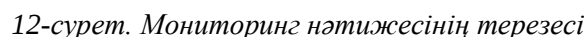
Денсаулықтың антропометрикалық және функционалдық параметрлері арқылы бағалау

Дене ұзындығы (см):	Систолиялық артериальдық қысым(с.б.мм):
Дене салмағы (кг):	Диастолиялық артериальдық қысым(с.б.мм):
Кеуде қуысының шеңбері(см):	Денсаулықтың субъективті бағасы: 14
Генче сынағасы(с):	Жүректің жиырлуының қалпына келу уақыты(с):
Штанге сынағасы(с):	Статикалық тепе-теңдік(с):
Жүректің жиырлу жиілігі(с):	10 секунд ішіндегі пульс саны:
Өкпенің тіршілік сыйымдылығы(л):	Орындық биіктігі(см):
Тыныс тоқтату ұзақтығы(с):	Цикл саны:
Қол күші(кг):	Сіздің жасыңыз: 21

11-сурет. Денсаулықтың антропометриялық және функционалдық параметрлерді енгізу терезесі

4. Қорытынды бөлімі.

Сыналушы бұл бөлімінде өткізілген әдістер бойынша нәтижесімен танысады (12, 13-сурет).

Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау бағдарламасы жоғары диагностикалық тиімділікке ие, өйткені субъектінің денсаулық жағдайын объективті түрде көрсетеді, оқу және онтогенез динамикасының көрсеткіштерін салыстыруға, оның келешектегі дамуын болжауға мүмкіндік береді.

5 Аляветдинов, Р.И. Медицинским осмотрам правильную организацию [Текст] / Р.И. Аляветдинов // Главврач. – 2003. – № 2. – С. 31-33.

- 6 Ананьева, Н.А. Руководство для среднего медицинского персонала школ [Текст] / Н.А. Ананьева. – М.: Медицина, 1991. – 208 с.
- 7 Ахметова, Ш.И. О физическом развитии 17-18 летних юношей туркестанского района [Текст] / Ш.И. Ахметова, Б. Керимбеков // Поиск. – 2001. – № 3. – С. 95-99.
- 8 Безруких, М.М. Школьные факторы риска и здоровье детей [Текст] / М.М. Безруких // Магистр. – 1999. – №3. – С. 30-38.
- 9 Войнов, В.Б. Методы оценки состояния систем кислородобеспечения организма человека [Текст]: учебно-методическое пособие для студентов высших учебных заведений, слушателей курсов повышения квалификации по специальности валеология / В.Б. Войнов, Н.В. Воронова, В.В. Золотухин; под ред. Г.А. Кураева. – Ростов-на-Дону: [б.и.], – 2002. – 295 с.
- 10 Вялков, А.И. Современные проблемы состояния здоровья населения Российской Федерации [Текст] / А.И. Вялков // Проблемы управления здравоохранением. – 2002. – № 1 (2). – С. 10-12.
- 11 Здоровье населения в Сибири [Текст]: научное издание / А.И. Акулов [и др.]; ред.: Ю.П. Никитин, Н.Ф. Герасименко. – Новосибирск: СО РАМН, 1995. – 128 с.
- 12 Здоровьесберегающая деятельность в системе образования [Текст]: теория и практика / под. ред. Э.М. Казина. – Кемерово: Изд-во КРИПКиПРО, 2011. – 394 с.
- 13 Камаев, И.А. Заболеваемость и особенности репродуктивного здоровья студенток высших учебных заведений [Текст] / И.А. Камаев, Т.В. Поздеева // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2002. – № 2. – С. 18-21.
- 14 Лунева, Е.В. Возрастная физиология [Текст]: учебно-методическое пособие / Е.В. Лунева. – Курган: Изд-во Курганского гос. университета, 2012. – 140 с.
- 15 Мандриков, В.Б. Методы оценки физического и функционального состояния студентов специального учебного отделения [Текст]: учебно-методическое пособие / В.Б. Мандриков, М.П. Мицулина. – Волгоград: Изд-во ВолГМУ. – 2012. – 48 с.
- 16 Овчаров, В.К. Современные особенности формирования здоровья трудового потенциала России [Текст] / В.К. Овчаров, Т.М. Максимова, В.Б. Белов // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения, истории медицины. – 2002. – № 4. – С. 3-5.
- 17 Овчаров, Е.А. Здоровье школьников (медико-социальные, экологические и педагогические аспекты) [Текст]: учебное пособие / Е.А. Овчаров, Л.В. Радионова, Е.Е. Борш. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. пед. ин-та, 2000. – 392 с.
- 18 Раевский, Р.Т. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов [Текст] / Р.Т. Раевский, С.М. Канишевский; под общ. ред. Р.Т. Раевского. – О.: Наука и техника, 2008. – 556 с.
- 19 Федулов, В.К. Физиология человека и валеология [Текст]: практикум / В.К. Федулов, А.И. Жилкин. – Ульяновск: УВАУ ГА, 2004. – 143 с.
- 20 Щепин, О.П. Проблемы здоровья населения Российской Федерации и его прогноз на период до 2005 года [Текст] / О.П. Щепин // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2001. – № 3. – С. 3-10.

Мәлімет редакцияға түсті: 29.05.2017

СУЮНДИКОВА, Ж.Т., ЗАРЛЫКАНОВА, А.Т.

ПРОГРАММА ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ЗДОРОВЬЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

В этой статье предлагается компьютерная программа для определения уровня здоровья обучающихся. Программы для оценки уровня здоровья обучающихся имеют высокую диагностическую эффективность, так как объективно отражают состояние здоровья субъекта, позволяют сопоставлять показатели в динамике онтогенеза и обучения, а также прогнозировать его развитие на перспективу. На основе этой информации можно разработать стандарты морфофункционального развития испытуемых.

Ключевые слова: студент, здоровье, оценка, методика, компьютерная программа.

SUYUNDIKOVA, ZH.T, ZARLYKANOVA, A.T.

PROGRAM IS OFFERED FOR DETERMINATION LEVEL OF STUDENT'S HEALTH

In this article the computer program is offered for determination level of student's health. The program for the estimation level of student's health have high diagnostic efficiency, because objectively reflect the state of subject's health, allow to compare indexes in the dynamics of ontogenesis and educating, and also to forecast his development on a perspective. On the basis of these information can work out the standards of morphofunctional development of examine.

Keywords: student, health, estimation, technique, the computer program.

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

УДК 372.881.111.1

Assan, Zh.A.,
4th-year student of specialty «5B011900 –
Foreign language: two foreign languages»,
KSPI, Kostanai, Kazakhstan
Matveeva, N.A.,
candidate of pedagogical sciences,
senior lecturer, KSPI, Kostanai, Kazakhstan

TEACHING WORD ORDER IN AN ENGLISH SIMPLE SENTENCE TO KAZAKH-SPEAKING STUDENTS

Abstract

No doubt it is impossible to advance in a language without the knowledge of grammar, without the forming of a grammar mechanism. Thus, the present research is devoted to the study of grammar interference, one of the current problems in English language teaching to Kazakh native speaking students. Based on the theoretical analysis, the authors put forward the developed system of exercises on the formation of the simple sentence construction skills (grammatical skills), which helps to reduce the level of the native language interference when learning English as a foreign language. The reliability of the research results is confirmed by experimental data obtained in the course of personal practical experience of using the developed system of exercises.

Keywords: word order, system of exercises, foreign language learning.

1. Introduction.

In order to understand a language and to express oneself correctly one must assimilate the grammar mechanism of the language studied. Indeed, one may know all the words in a sentence and yet fail to understand it, if one does not see the relation between the words in the given sentence. And vice versa, a sentence may contain one, two, and more unknown words but if one has a good knowledge of the structure of the language one can easily guess the meaning of these words from context.

No doubt it is impossible to advance in a language without the knowledge of grammar, without the forming of a grammar mechanism. Nevertheless, the practice and results of scientific research indicate that graduates coming from the Kazakh schools have no such knowledge, and have difficulties with acquisition of grammatical material of «Basic English Language (A1, A2, B1-levels)» course [4], as English language learning is mainly based on textbooks of T. Ayapova [3], which is designed according to the modular format, where theory and practice of English grammar is not almost studied.

Moreover, we analyzed the teaching materials to see how much time is devoted to the study of English word order. The analysis of textbooks, teaching materials and programs used for teaching English at Kazakh schools testifies that in most of them the theme «Word order» is either completely absent, or is represented by separate non-systematic exercises. To teach word order as an objective was present in a couple of lesson plans.

Thus, the teachers of Kazakh speaking groups face greater challenges than teachers of Russian-speaking audience and do not cope with the task of to increase knowledge in the grammatical structure of the English language [4].

In this regard, there is a need to justify new methods and techniques to form sentence construction skills. If a learner has acquired such skills, he can produce correct sentences in a foreign language, from simple sentences to compound and complex sentences.

2. The system of exercises.

We believe that the topic of «English Word Order» requires much more attention and more careful development of the system of exercises and tasks aimed at achieving the following objectives:

- A) to generate new knowledge about the laws of the word order in the English language;
- B) to generate knowledge about the differences between the regularities and patterns of word position in the Kazakh language;
- C) to develop strong skills of correct word position in word combinations of various types and in simple sentences with a different communicative orientation;
- D) to teach on their basis the word-ordering of statements in accordance with a certain module in the conditions of a certain situation.

When developing the system of exercises to teach English word order in a simple sentence, we took into account the functioning of this linguistic phenomenon at two levels: at the level of sentence (where the main factor determining the order of words is the actual division of the sentence), and at the level of the phrase (where the main factors are types of syntactic communication and the partial properties of the components).

Thus, the system of exercises included:

- Level 1. Word order in the non-actualized word combinations.
- Level 2. Word order in a meaningful sentence.
- Level 3. Word order in a complex syntactic whole.

Training should begin by considering the **word order in the non-actualized word combinations** (the phrase acting as holistic nominative unit occupying one syntactic position in the communicative organization of the sentence [2]).

When starting the training it is necessary to draw the students' attention to the fact that word combinations are formed by pairs of words, often belonging to different parts of speech, and in them a different order of components is observed. Therefore, the teacher challenges the students to perform the following system of tasks:

- A) read the phrase;
- B) find the main and dependent word;
- C) determine which part of the speech is the main word, and which is the dependent one;
- D) determine the nature of the syntactic connection;
- E) draw a conclusion about the order of the main and dependent components in relation to each other.

Thus, when teaching correct adjective order in a word combination and then in the sentence, we organized the work in the following way.

When more than one adjective comes before a noun, the adjectives are normally in a particular order. Adjectives which describe opinions or attitudes (e.g. *amazing*) usually come first, before more neutral, factual ones (e.g. *red*):

*She was wearing an **amazing red** coat.*

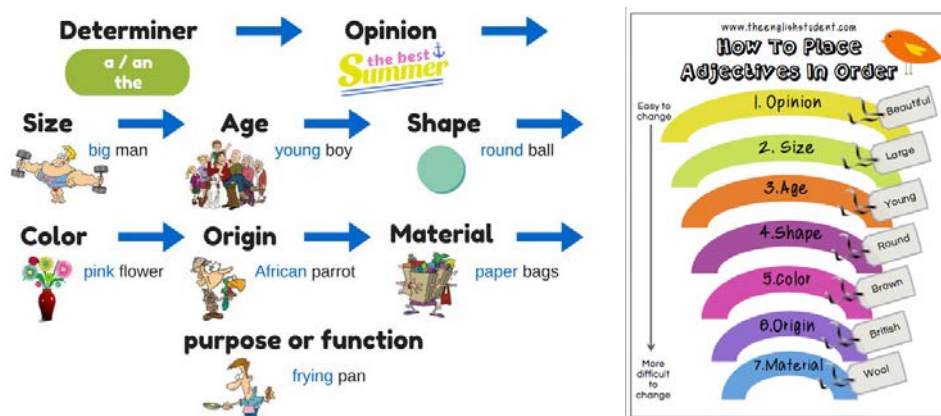
Not: ... *red amazing coat*

If we don't want to emphasize any one of the adjectives, the most usual sequence of adjectives is:

order	relating to	examples
1	opinion	<i>unusual, lovely, beautiful</i>
2	size	<i>big, small, tall</i>
3	physical quality	<i>thin, rough, untidy</i>
4	shape	<i>round, square, rectangular</i>

5	age	<i>young, old, youthful</i>
6	colour	<i>blue, red, pink</i>
7	origin	<i>Dutch, Japanese, Turkish</i>
8	material	<i>metal, wood, plastic</i>
9	type	<i>general-purpose, four-sided, U-shaped</i>
10	purpose	<i>cleaning, hammering, cooking</i>

When doing the exercise, it is important to ensure that students, when composing a word-by-pattern, pay attention to the pattern-model of the phrase. For visual support it is useful to use mnemonics (see Picture 1).

Picture 1 – Mnemonics to teach adjective order in English

To form skills in the proper placement of adjectives in English word combination we used exercises with such tasks, for example:

- a) Fill in the table with adjectives. Place them in the correct box, e.g.

Order of Adjectives in English

General Opinion	Specific opinion	Size	shape	Age	Color	Nationality	Material	
cute		little			spotted			dog
	delicious					French		cuisine
	graceful	tall				Spanish		woman
beautiful			round	antique			porcelain	vase
			long	vintage	purple		silk	dress

- b) Correct the mistakes in the order of adjectives in the following word combinations;
c) You are given a noun. Add as many adjectives as you can to describe the noun;
d) Describe the picture.

In the similar way we taught word order in other types of word combinations: noun+verb, verb+adverb; verb+noun, noun+verb+adjective, etc.

In such way we divided the English simple sentence into constituent parts and taught word order in these constituents. To show the students that the word order in each type of word combination is due to the structure of the phrase itself, it was necessary to give appropriate explanations and confirm them with examples.

The next level was to teach how **to combine the word combinations (constituent parts) in a meaningful sentence** (see Picture 2). This stage was divided into several steps:

Step 1. Composition of a simple sentence from the words presented in grammatical forms required for this sentence.

The task could be the following: Make up sentences from the words given below without changing their grammatical forms. Use the correct word order.

brown / The / dog / loudly / the / red / collar / always / with / barks.

Step 2. Composition of a simple sentence from the words presented in their “initial” forms – the infinitive for verbs, no possessive case or plural form of nouns, etc.

The tasks could be the following:

a) Make up sentences from the words given below without changing their order. Put the words in the necessary grammatical form.

I / to be / from / Australia.

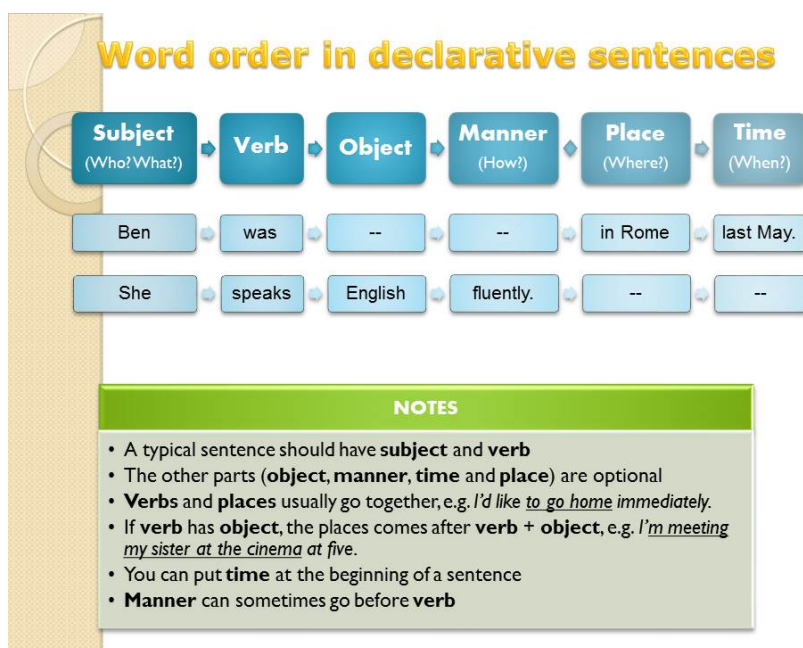
The / sun / to set / in / the / west.

The / dog / always / to bark / loudly.

We / to like / to play / with / Alice / dolls.

b) Make up sentences from the words given below. without changing their order. Put the words in the necessary grammatical form. Use the correct word order.

We began with three-word sentences and moved to a bigger number of words in the sentence.

Picture 2 – Word Order in an English simple sentence

It was done using the same types of tasks listed above. In addition to them we added *comparison-contrast exercises*, for example:

- 1) What is typical word order in the Kazak sentence? Is it different from the English?
- 2) How is Kazakh word order different from English?
- 3) What is similar in ordering words in Kazakh and English sentences?

Having studied positive sentence structure, we moved onto negatives and questions.

Word Order in Negative Sentences. The word order in negative sentences is the same as in affirmative sentences. However, in negative sentences we usually need an auxiliary verb. The following tasks were used:

a) Fill in the table with the words given below. Place them in the correct box, e.g.:

subject	verbs	indirect object	direct object	place	time
<i>I</i>	<i>will not tell</i>	<i>you</i>	<i>the story</i>	<i>at school</i>	<i>tomorrow.</i>

b) Write the negative form of the following sentences;

c) Arrange the words to make negative sentences. Place time expressions at the end of the sentences.

our holiday / will / at home / we / not / spend / next year
did / I / him / see / not / last night / at the disco
to a party / not / we / tonight / going / are
will / a letter / not / next week / send / you / she
not / the truth / did / he / tell / you
to the cinema / we / want / not / do / tonight / to go
play / in the bar / did / he / last week / not / the piano
not / now / she / in England / is
eat / in winter / ice-cream / do / not / I
right now / have / not / we / time / do

d) Translate the following sentences from Kazakh into English. Pay attention to word order.

Word Order in Questions. In questions, the word order *subject-verbs-object* is the same as in affirmative sentences. The only thing that's different is that you usually have to put the auxiliary verb (or the main verb «be») before the subject. Interrogatives are put at the beginning of the sentences:

The following tasks were used:

a) Fill in the table with the words given below. Place them in the correct box, e.g.:

interro- gative	auxiliary verb	subject	other verb(s)	indirect object	direct object	place	time
What	would	you	like	to tell	me		
	Did	you	have		a party	in your flat	yesterday?
When	were	you			here?		

b) Put questions to the underlined words;

c) Arrange the words to make questions.

do / a dog / you / have

you / coffee / do / like

speak/ she / English / does

he / can / dance

play / at / you / the weekends / do / tennis

go / last night / out / you / did

the train / when / leave / does

him / she / did / the truth / tell / why

on / they / holiday / are

she / Australia / from / is

d) Translate the following sentences from Kazakh into English. Pay attention to word order.

The exercises of the next level are the complication of the previous ones; it acquires a completely new quality, since students must take into account the context when composing each sentence that is part of a **complex syntactic whole**.

Work with tasks of this type is traditionally built on the principle of increasing the number of sentences that constitute the unity [2]. So, we began with short texts of 3-4 sentences, and day-by-day made them bigger up to 7-8 sentences.

3. Results.

The efficiency of the developed suggested system of exercises was tested in the framework of experimental training conducted during two terms in the 2016-2017 academic year. Approbation was of a natural character, as it took place in a real educational process of Shagalaly secondary school. 29 students of the 5 «Ә» grade and 2 teachers of English took part in the experiment.

As class is divided into 2 sub-groups for English lessons, the first sub-group was chosen as the control group (CG), and the second sub-group served as the experimental group (EG). In the CG the sentence construction training was not specially organized. The lessons were conducted in

accordance with the traditional types of activities, while in the EG the lessons were enriched with the system of exercises and tasks aimed at formation of the English simple sentence construction skills.

A comparative analysis of the total number of errors of school students at the pre-knowledge evaluation stage and post-knowledge evaluation stage (see Table 1, Figure 1) showed a significant decrease in the influence of the native language of students on their English speech at the level of a simple sentence.

Table 1 – Dynamics of grammatical interference in the beginning and at the end of the experiment

Stages	Errors caused by L1 interference	Errors NOT caused by L1 interference
<i>pre-knowledge evaluation stage</i>	633 (31,65%)	189 (9,45%)
<i>post-knowledge evaluation stage</i>	43 (2,15%)	101 (5,05%)

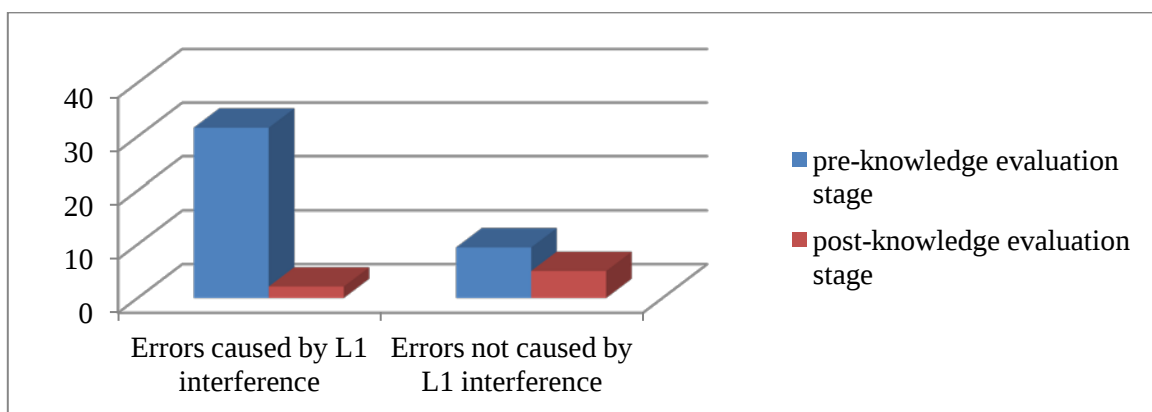

Figure 1 – Dynamics of grammatical interference in the beginning and at the end of the experiment in EG

Thus, the results of the experimental training proved that the developed system of exercises with regular use in the educational process allowed achieving significant results in the formation, development and improvement of the simple sentence construction skills of students studying English as a foreign language.

4. Conclusions.

The suggested system of exercises in its content and structure corresponds to the general didactic principles, the target orientation and meets the requirements imposed on it from the point of view of pedagogy, psychology and methodology of teaching English at the national school. It should be emphasized that it is composed taking into account the main objective - the practical and communicative orientation of teaching the English language to Kazakh students. Exercises are of the same type, but the tasks are formulated in such a way that the analysis is based on the ability to compare the norms of the English word order with the Kazakh and translate from English into Kazakh, and vice versa.

References

- 1 Крылова, О.А. Коммуникативный синтаксис русского языка [Текст] / О.А. Крылова. – М.: [б.и.], 2009. – 176 с.
- 2 Рябова, О.В. Порядок слов в аспекте русского языка как иностранного [Текст]: специфика изучения (уровни B2 C1) / О.В. Рябова // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2014. – №3-4 – С. 62-66.
- 3 Айапова, Т. English [Text]: a Textbook for General Educational Schools / Thanat Taniberdikyzy Айапова, Danegali Berdibekuly Ukbaev. – 2nd ed., Ext. And rev. – Almaty: Atamura, 2005. – 208 p.

4 Kamzina, Zh. Difficulties in teaching grammar for Kazakh native speakers [Text] / Zh. Kamzina // The Kazakh-American Free University Academic Journal. – №4 – 2012. – p. 193-200.

Article submitted to editorial office: 07.06.2017

АСАН Ж.А., МАТВЕЕВА Н.А.

ҚАЗАҚ ТІЛДІ СТУДЕНТТЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ЖАЙ СӨЙЛЕМДІ ҚҰРУДА СӨЗ ТӘРТІБІН ҚОЛДАНУҒА ҮЙРЕТУ

Грамматиканы білмей, грамматикалық механизмдердің құрылымын білмей шетел тілін меңгеру мүмкін емес. Аталмыш зерттеу қазақ тілінде білім алушы студенттерге ағылшын тілін оқытудың бірден-бір өзекті мәселесі грамматикалық интерференцияға арналады. Өткізілген теориялық талдау негізінде авторлар грамматикалық білімдерді қалыптастыруға бағытталған ағылшын тілін шетел тілі ретінде меңгертуге арналған жаттығулар жүйесін ұсынады. Жұмыс нәтижесі ұсынылған жаттығуларды орындаудағы практикалық тәжірибе барысындағы эксперименттік көрсеткіштер арқылы көрінеді.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: сөз тәртібі, жаттығулар жүйесі, шетел тілін оқыту.

АСАН, Ж.А., МАТВЕЕВА, Н.А.

ОБУЧЕНИЕ КАЗАХОГОВОРЯЩИХ СТУДЕНТОВ ПОРЯДКУ СЛОВ В ПРОСТОМ АНГЛИЙСКОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ

Несомненно, невозможно преуспеть в изучении иностранного языка без знания грамматики, без формирования грамматического механизма. Таким образом, настоящее исследование посвящено изучению грамматической интерференции, одной из актуальных проблем преподавания английского языка для казахоговорящих обучающихся. На основании проведенного теоретического анализа авторы выдвигают собственную систему упражнений по формированию грамматических умений и навыков, способствующую снижению уровня интерференции родного языка при овладении английским как иностранным языком. Достоверность результатов работы подтверждается экспериментальными данными, полученными в процессе личного практического опыта применения разработанной системы упражнений.

Ключевые слова: порядок слов, система упражнений, обучение иностранному языку.

УДК 373.3

Kasyanova, D.V.,

student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan

Kudritskaya, M.I.,

head of the department of foreign languages,

candidate of pedagogical sciences,

KSPI, Kostanay, Kazakhstan

CLASSROOM MANAGEMENT: THE TOOL FOR MOTIVATION OF YOUNGER LEARNERS

Abstract

In this article, the concepts of classroom management and motivation of learning activity, as well as their interrelation and role in the educational process are considered. In the center of attention is the classification classroom management activities aimed at increasing the level of learners' motivation of primary school in the lessons of English language. A detailed description of each type of activities from this classification is also considered and there are the description of approbation of the classification conducted in the period of pre-diploma practice and the evidence of its effectiveness.

Keywords: classroom management, motivation, classification of activities, younger learners, approbation, English lesson.

1. Introduction.

Classroom management is the process by which teachers and schools create and maintain appropriate behavior of students in classroom settings. The purpose of implementing classroom management strategies is to enhance pro-social behavior and increase student academic engagement [3, p. 16].

Another influential definition of classroom management is from Walter Doyle's. Doyle noted that classroom management is often equated with classroom discipline, which emphasizes the treatment of misbehavior, but that the concept is much broader and includes the variety of activities teachers engage in to gain student cooperation and to establish order such as planning, establishing routines, organizing activities, monitoring students, and so on [2, p. 297].

To summarize everything said above, classroom management is creative: It creates both the best situation in which the students can learn and the teacher can teach.

Motivation is a key to classroom management and success in the ESL classroom, especially for young learners. This is because unmotivated and demotivated students do not learn.

It is therefore imperative that teachers first understand what does motivate the students and then strategize how to turn this understanding into actual behaviours and activities that touch the motivational core of each student. This is especially necessary for the ESL teacher of young learners who must convince the children of the relevancy and usefulness of the targeted subject (English) [1, p. 2].

We can help children to want to use English in the classroom. Children will automatically use their first language because it is easier for them, and because it feels natural. Using English will not feel natural but we can encourage use of English by providing both the language and the need to use it. Teachers also need to remind children about speaking English because they may forget in the excitement of doing activities and switch back into first language.

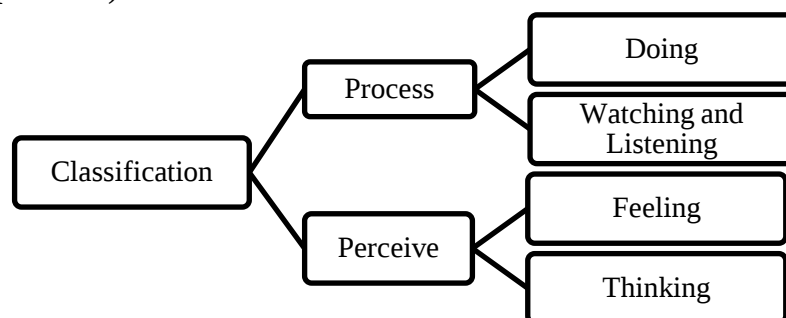
2. Methods.

- Studying and analyzing scientific and methodological literature;
- Methods of processing and interpretation data;
- Descriptive method.

3. Results and discussion.

Learning English doesn't need to be a dreary undertaking. There are a lot of activities that activate language production skills and are fun for students of any age. It is important to remember when working with younger learners. Moreover there is easier for you to attract the children's attention of different games and activity than just give them a ready material. You can interest them in a lesson by using many different activities. Also choosing interesting tasks for them they can be motivated to learn the language.

So my classification is based on the *process* and *perceive*. It is connected by that children in elementary school perceives the world around in the process of game through their own feelings and emotions. If you combine learning with their personal experiences (role play for example) it will give good results. Also you should not to forget about the general atmosphere in the classroom. In a supportive and friendly atmosphere children will feel comfortable themselves will be interested in learning (see picture 1).

Picture 1 – System of classroom management activities for ESL learners

According to the process we can tell about learning by Doing and learning by Watching and Listening. Learning by doing means active experimentation and Learning by watching and listening means reflective observation. The first connects with ability to get something (a good mark), influencing people and events through action. The second connects with careful observation before making a judgment, viewing things from different perspectives and looking for the meaning of things.

Learning by doing includes:

- Game
- Activity
- Worksheets
- Flashcards
- Fun stuff

Games.

Find free interactive English games that are perfect for students learning English as well as teachers. Enjoy a range of learning activities and practice exercises that will challenge children in a fun, interactive way. Games include reading, writing, grammar, spelling, poetry, dictionary use, sentence structure and much more.

Activities.

As games cover reading, writing, listening, speaking, grammar, conversation and more.

Whether English is your student's first or second language, games and activities are easily adapted to suit your classroom, offering opportunities for students to improve their English language skills in fun, interactive ways. Use an activity you like and help your students enjoy learning English!

Worksheets.

Are a very important part of learning English. Children learn in different ways and engaging them with coloring, drawing, exercises and puzzles really helps them develop their language skills. Having a short worksheet time during your lesson allows students to have quiet time whilst doing some fun individual activities. The teacher can ask questions as students are doing their worksheets (e.g. What's this? Do you like apples? etc.), the worksheets can be used as a review aid, they can be put on the classroom walls and be given for homework.

Flashcards.

Are a great resource for your ESL kids lessons. Children are visual learners so having a wide range of pictures really helps them to focus on the new words they are learning. There are also lots of vocabulary related games and activities that you can use flashcards with. Flashcards are compact and easy to carry around - making them the perfect resource for busy and mobile teachers.

Fun stuff.

English is an interesting language with lots of funny sayings and strange quirks, enjoy some of fun English language stuff. (tongue twisters, jokes and riddles, charades)

Ex. Charades.

Children can become distracted and rowdy when they are bored. To keep them engaged, try new ways to introduce or review topics. Use "Charades" to have students act out topics of the day. Divide the students into several groups, and have each group pantomime for the other groups. The group that guesses the most topics is declared the winner. This activity forces students to think of each topic in new ways, so they can properly act them out and guess them. This helps in memorization and application of the new information you taught them.

Learning by watching and listening includes:

- Listening, watching and connected with it exercise. (Repeat, imitate). Based on pronunciation, vocabulary and grammar
- Readers

Listening for Specific Vocabulary.

Listening activities offer great opportunities to teach new words or review vocabulary previously taught. Here, the purpose is to identify and remember a series of words, which are usually easily categorized, like types of food, sports, animals, etc.

Readers.

Children love story time. The readers include key vocabulary and structures for different themed lessons.

According to the perceive we can tell about Learning from Feeling and Learning by Thinking. Learning from Feeling means concrete experience. Learning by Thinking is abstract conceptualization. The first connects with learning from specific experiences, relating to people and sensitivity to feelings and people. The second connects with logical analysis of ideas, planning and understanding of a situation.

Learning from Feeling includes:

- Group work
- Role play
- Crafts

Group work.

- ✓ More student participation time
- ✓ More listening time
- ✓ More fun
- ✓ Exchange of ideas
- ✓ Seeing others' points of view
- ✓ Improved social skills
- ✓ Improved problem solving skills

Role-play exercises.

Role-play exercises have been categorized under 'discussion exercises' and are, therefore, quite similar in structure. Where they differ is in the presentation of the initial information, which is in the form of a summary from a manager's marketing meeting.

This gives the students an insight into the range of business views. These exercises can either be used as straight discussion activities or utilized as actual role-plays, where the students can read out the 'script' or even take the role of one of the meeting's participants.

Crafts.

Kids love doing crafts – they are a great activity to add to lessons. They allow for a quiet part of the lesson where students are focused on their cutting, pasting, coloring and gluing activities and are a great way to help internalize new vocab. Also, the kids feel a great sense of achievement when they have finished their crafts. Moreover, parents get to see that their kids have been doing fun, creative work when they take their crafts home.

Learning by thinking includes:

- Share
- Discussion
- Work in pair
- Personal Activities

Share and Discuss.

Share and discuss activities recognize that much education innovation takes place in the classroom. These activities present situations relevant to your group and invite everyone to offer personal experiences that are related. For example, you might offer this scenario: "A computer room teacher has difficulty keeping students on task instead of online at inappropriate websites." Then open up the conversation, allowing educators with experience in handling this situation to speak about how to address the challenge.

Discussion Activities.

You can evaluate user participation in group conversations, reflections on course content, or peer mentoring. Discussion activities are evaluated using a rubric.

Work in pair:

- ✓ Gives learners more speaking time
- ✓ Changes the pace of the lesson
- ✓ Takes the spotlight off you and puts it onto the children

- ✓ Allows them to mix with everyone in the group
- ✓ Gives them a sense of achievement when reaching a team goal
- ✓ Teaches them how to lead and be led by someone other than the teacher
- ✓ It allows you to monitor, move around the class and really listen to the language they are producing.

Personal Activities.

This is a group of activities that depend on personal endeavor through authoring books, reading, watching or listening.

However, each of the types may be interchangeable and complementary. So for example worksheets children can do in pairs. And I think it is important to combine in lessons activities from all classification. Therefore, in each lesson plan, I tried to reflect each point of my classification.

We have tested the system of activities aimed at increasing the motivation of learners in the learning process in the KSI «School № 12» of the Akimat of the Rudny city during the period of pre-diploma practice. Twelve lessons were conducted in the 3rd «B» class and each lesson included several exercises or activities on the topic.

In general, the group of learners of 3rd class had an average level of speech skills and abilities. The learners tried to take an active part in the educational process. During the study they showed great interest in the subject of English inasmuch as the material has become more accessible and understandable for them with the help of various non-standard exercises and games.

During the approbation I tried to pay more attention to the correct organization of the educational process, the creation of a favorable atmosphere in the lesson. Carefully was analyzed the educational material of each lesson and the system of exercises on the formation of skills and development of motivation for learning the language. At the same time I always took into account the physical and mental abilities of students of this age. At each lesson were spent a wide variety of physical exercise. Children have very fond some of them and they gladly asked to play something or watch video during their free time (at the break).

When conducting lessons I combined various forms and methods of organizing training such as: group, frontal, collective and individual work. Some learners were very shy and could not overcome the language barrier, so for each lesson I had to prepare individual tasks and spent some time checking their reading and speaking skills (for example, when other children doing written work).

Each lesson I tried to diversify with all kinds of game exercises, creative tasks for children, board games, riddles and charades, songs, video and audio material.

During each lesson I used a lot of visibility and also worked on the basis of not only the material of the textbook but also with additional information in order to increase the learners' motivation for the English language. As a handout I used various worksheets, flashcards, tables, reference charts, texts and much more.

Also an important moment was setting of objectives for the children at the beginning of each lesson. With the help of significant point the children themselves could evaluate their work and it was also not difficult to explain the mark to each learner.

The main problem with which I faced during the time of approbation is the time frame of the work. Since the motivation of the learners is directly related to the interest of the children both in the entire lesson and in each exercise and I used a large number of game exercises it was difficult to switch the children's attention to educational activities after these exercises were held. But despite this the games had an important role both in the formation of motivation and in the fixed of the studied material. In this case, it is important to correctly distribute the stages of the lesson. Games and game exercises are best spent at the end of the lesson.

Through the use of system of activities in the English language motivation of students has increased. The children began to learn English with great effort, as the lessons became more interesting and varied. And after the use of educational games, we have found that the amount of people with high level increased by six and the amount of people with have low decreased by two people,

and no one has a negative level. This suggests that the use of the proposed system of activities increases the motivation to learn a foreign language.

4. Conclusion.

In the modern school the question of motivating the learning without exaggeration can be called central, since the motive is the source of activity. The development of the learners will be more intensive and effective if the learning will evoke positive emotions and the pedagogical interaction of participants in the educational process will be trusting, that will increase the role of positive emotions.

The use of classroom management makes it possible to bypass the standardization of the educational process and to make learning differentiated according to the abilities of students. The students acquire greater freedom of action with this process of teaching. Learners deliberately focus on certain tasks. In class is created more favorable conditions for learning, taking into account the individual characteristics of learners. Using Classroom management technics allows each learner to take a very active part in cognitive activities in the lesson, to comprehend new material with the help of their comrades, to apply their knowledge independently.

Using active learning methods on English lessons learners have become more active, interested, equal participants in learning. They depart from the standard thinking and stereotype of action that allows them to develop their pursuit of knowledge, to create motivation for learning. Such work of learners in the classroom has great educational and developing value.

References

- 1 Hoard, C. Motivation The Key to Classroom Management Success in ESL Classrooms [Text] / C. Hoard and A. Tjan // TED Ankara Kolej Ankara Turkey. – 1-10 p. – August 2013.
- 2 Doyle, W. Classroom organization and management [Text] / W. Doyle // In M. C. Wittrock (Ed.), Handbook of research on teaching (3-rd ed.). – New York: Macmillan, 1986. – 375 p.
- 3 Emmer, E.T. Handbook of classroom management [Text]: 2 nd ed / E.T. Emmer, E.J. Sabornie. – New York: Routledge, 2015. – 301 p.

Article received by the editorial office: 18.05.2017

КАСЬЯНОВА, Д.В. КУДРИЦКАЯ, М.И.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ ҚУРАЛ РЕТІНДЕ ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ ҰЙЫМДАСТЫРДЫ

Бұл мақалада менеджмент мұғалімдері мен оқу қызметінің уәждауы, сондай-ақ олардың өзара байланысы мен рөлі-оқу үрдісінде ұғымдары қаралған. Басты назарда жіктеу жаттығулар деңгейін арттыру, ынталандыру кіші мектеп оқушыларын ағылшын тілі сабақтарында бағытталған. Сондай-ақ егжей-тегжейлі сипаттамасы әр түрлі жаттығу осы жіктеуде ұсынылған. Диплом алды практикасында сынақтан өткізу сыныптау жүргізілген кезеңде дәлелдемелер оның тиімділігіне сипаттау берілді.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: оқу процессін ұйымдастыру, мотивация, жіктеу жаттығу, бастауыш мектеп оқушылары, тестілеу, ағылшын сабағы.

КАСЬЯНОВА, Д.В., КУДРИЦКАЯ, М.И.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА КАК ИНСТРУМЕНТ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕЙ ШКОЛЫ

В данной статье рассмотрены понятия менеджмент учителя и мотивация учебной деятельности, а также их взаимосвязь и роль в учебном процессе. В центре внимания находится классификация упражнений, направленная на повышение уровня мотивации учеников младшей школы на уроках английского языка. Также представлено подробное описание каждого вида упражнений из данной классификации. Дано описание апробации классификации, проведенной в период преддипломной практики, и представлены доказательства её эффективности.

Ключевые слова: организация учебного процесса, мотивация, классификация упражнений, ученики младшей школы, апробация, урок английского языка.

УДК 372.881.111.1

Petrova, N.A.,

*3rd-year student of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages»,
KSPI, Kostanai, Kazakhstan*

Matveeva, N.A.,

*candidate of pedagogical sciences,
senior lecturer, KSPI, Kostanai, Kazakhstan*

USING NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES TO ENHANCE LANGUAGE LEARNING MOTIVATION

Abstract

The motivation of students to effectively learn and complete their education is a key priority for education systems. This paper explores ways in which technology can be used to enhance students' language learning motivation, particularly for those students who experience the greatest risk of failing to finish their education. Our research presents aspects of motivation that are discussed in the literature. The first part deals with definition of motivation from psychological and pedagogical views. The second part describes methods for increasing language learning motivation of students. The third part focuses on new educational technologies to engage and motivate students. All suggested technologies were tested during the study at the institute and teaching practice at a secondary school.

Keywords: *motivation, language learning motivation, ICT.*

1. Introduction.

Motivation is a key to classroom management and success in the ESL classroom. As the term itself indicates, it is a «motive force», something that prompts, incites or stimulates action. According to the Short Oxford English Dictionary, motivation is «that which moves or induces a person to act in a certain way; a desire, fear, reason, etc. which influences a person's volition: also often applied to a result or object which is desired». In the Oxford Dictionary motivation is considered as «a desire or willingness to do something».

Motivation is vital in language learning process because it determines whether the action of foreign language acquisition is undertaken by the learner and to what extent he is ready to continue this intellectual effort. This is the reason why so many scientists and researchers have devoted such a great deal of attention to motivation.

2. Materials and Methods.

The study was carried out using a number of theoretical and empirical methods.

Theoretical methods: historical and pedagogical analysis was used to construct a historiography of the research problem; theoretical and methodological analysis allowed to formulate the initial research positions; terminological analysis was used to describe the conceptual field of the problem.

Empirical methods: research and generalization of effective experience and mass practice of applying new technology as a means of increasing students' motivation; approbation of new educational technologies to enhance learner's motivation during the study process.

We also conducted a survey, having questioned Kostanai State Pedagogical Institute students to reveal why a disproportionate amount of institute students today aren't as motivated as they need to be. The top reasons were:

- a) Students see little value in the course or its content;
- b) Students do not believe that their efforts will improve their performance;

- c) Students are demotivated by the structure and allocation of rewards;
- d) Students do not perceive the classroom climate as supportive;
- e) Students have other priorities that compete for their time and attention;
- f) Individual students may suffer from physical, mental, or other personal problems that

affect motivation.

Sadly, the number of unmotivated students is rising.

3. Literature Review.

3.1 Motivation: Basic Definitions and Types.

Theoretical analysis of literature on the problem shows that motivation has been defined in various ways by different scholars. Z. Dörnyei, comments, «Although ‘motivation’ is a term frequently used in both educational and research contexts, it is rather surprising how little agreement there is in the literature with regard to the exact meaning of the concept» [5] Researchers still do not agree on its components and the different roles that these components play – individual differences, situational differences, social and cultural factors, and cognition [14].

William Littlewood defines motivation as «the critical force which determines whether a learner embarks on a task at all, how much energy he devotes to it, and how long he perseveres. It is a complex phenomenon and includes many components: the individual’s drive, need for achievement and success, curiosity, desire for stimulation and new experience, etc. These factors play a role in every kind of learning situation» [11, p. 53].

Charles Hill considers motivation as a psychological force that determines the direction of a person’s behavior, a person’s level of effort, and a person’s level of persistence in the face of obstacles [9].

According to R.S. Weinberg and D. Gould, «motivation is the direction and intensity of effort» [20, p. 52].

Briefly summarizing the ideas presented, motivation involves person’s attitude, i.e. a person being attracted to certain situations (direction) and puts forth a certain amount of effort in those situations (intensity).

There are two types of motivation that should be considered when referring to second or foreign language learning: intrinsic and extrinsic (see Table 1, 2).

Table 1 – Intrinsic vs Extrinsic Motivation

Intrinsic Motivation	Extrinsic Motivation
is motivation that is animated by personal enjoyment, interest, or pleasure	is a willingness to do something because of its benefits, for instance, to obtain a good position and well paid job or passing an exam
Indicates motivation to engage in an activity for its own sake. People who are intrinsically motivated work on task because they find them enjoyable [13, p. 58]	Involves doing something to obtain something else. This means, there are external factors that individuals to be motivated to achieve a particular goal in their life.
Refers to the pleasure one gets from the task itself or from the sense of satisfaction in completing or even working on a task. Intrinsic motivation does not mean, however that a person will not seek to rewards; it is just that external rewards are not enough to keep such a person motivated [15, p. 60]	Learners can behave extrinsically motivated actions if they have an extrinsic motivation performance with discontent, opposition and unconcern [1, p. 8]

When the only reason for learning a foreign language is to gain something outside the activity itself, such as passing an exam, obtaining financial rewards, getting a job or pleasing another person(s), the motivation is likely to be *extrinsic/instrumental*. As the terms themselves indicate, it is caused by a combination of external factors and used as a means or instrument to obtain something. When its purpose is to enable one to communicate with the members of a specific language community, then motivation is considered to be *intrinsic or integrative*.

Table 2 – The intrinsic-extrinsic dichotomy by Spolsky [16, p. 124]

Intrinsic Preference for challenge Curiosity/interest Independent mastery Independent judgement Internal criteria for success	vs	Extrinsic Preference for easy work Pleasing a teacher/getting grades Dependence on teacher in figuring out problems Reliance on teacher's judgment about what to do External criteria for success
---	----	---

From the table 2, it comes out clearly that the greater the value the individuals attach to the accomplishment of an activity, the more highly motivated they will be to engage in it and later to put sustained effort until they achieve their goal. This distinction also tells us that both internal and external factors have an important role to play in motivating learners.

3.2 Motivation and Student Outcomes.

Studies of various age groups in a variety of content areas support the idea that intrinsically motivated students perform better in the classroom. Evidence suggests that these students, as well as students who receive autonomy-support from teachers to enhance their intrinsic motivation, perceive themselves to be more competent and have more interest in and enjoyment of material. Instructor autonomy-support also predicts academic performance [3]. Autonomy-support here refers to instructors who understand and empathize with students' perspectives and allow students to make choices and initiate activities. Likewise, Miserandino (1996) finds that students with high perceived competence receive better grades in some subjects. Those who are more intrinsically motivated are more involved and persistent, participate more, and are curious about school activities, whereas more extrinsically motivated students report feeling more angry, anxious, and bored at school and therefore tend to avoid school activities. Again, more autonomous/intrinsically motivated students receive better grades than their extrinsically motivated peers. Motivation quality has also been linked to high school retention rates, with extrinsic motivation and a lack of autonomy-support from teachers and administrators leading to higher dropout rates [17]. Autonomous, as opposed to controlled, motivation has been linked to higher grades and achievement in school [7] and intrinsic motivation and autonomy-support to persistence, test performance, and deeper processing of concepts [18]. Specific goal contents can be intrinsically or extrinsically oriented, just as people can be, and studies show that intrinsic goal framing leads to deeper engagement in learning activities, more persistence in learning material, and deeper understanding of concepts [19].

Conversely, controlled behavior has been associated with negative learner outcomes [7] and extrinsic goal framing was found to undermine conceptual learning, although it did not harm rote learning [19]). Although intrinsic motivation is generally considered superior in terms of interest-enhancement and learner outcomes, externally regulated behaviors too can have their place in the classroom. For example, one study indicates that perceived importance of current class work to future success – an internalized, but extrinsic goal orientation – can contribute to motivation in the classroom [6].

3.3 The Importance of New Educational Technologies.

Students come into classes with various levels of motivation to learn. As teachers, we want our students to try hard to learn during the unit and to continue learning about the subject area after the class ends. Hence, we try to motivate our students to learn.

There may be an infinite number of actions an instructor can take that will increase student motivation, but we apply approximately one hundred methods that we consider most valuable and feasible. The methods come from psychological theories such as social cognitive theory, from psychotherapy methods such as motivational interviewing, and from our own experiences (pedagogical practice) as students and teachers:

- Make content relevant to student values and goals;
- Help students achieve their goals through learning;
- Provide potent models of learning;

- Prompt and persuade students to learn;
- Establish a positive relationship with students;
- Reward student achievement and learning efforts;
- Avoid de-motivating treatment of students;
- Enhance student learning self-efficacy;
- Use engaging teaching methods;
- Use an appealing teaching style;
- Give motivational feedback;
- Monitor student motivation levels and adjust motivation methods as needed.

It's common that internal motivation is more resultative than external one. It follows that the technologies used by teachers should be aimed at increasing the internal motivation. There are explicit conditions and strategies for eliciting intrinsic motivation, outlined by Eric Jensen (2005) which has been adapted intentionally to work with them in the course of this investigation. They are:

- Provide control & choice;
- Learners feel valued;
- Opposite is manipulation;
- Curiosity;
- Inquiring what students want to know;
- Engage some strong emotions by using compelling stories, games, personal examples, celebration, role-plays, debates, rituals, music;
- Acknowledgements;
- Assemblies, certificates, group notices, appropriate praise;
- Frequency of feedback;
- Best way to motivate the brain is to give immediate feedback.

All these strategies are provided when using technology in the classroom. There is a number of ways that an instructor can use technology to increase learner motivation using various tools, media, and strategies.

First of all, it is important *to change teaching approaches*. Jane Hunter [10] describes a number of changes in the way teachers interact with students in the classroom as technology is utilized. These include more emphasis on collaborative approaches between teachers and students, the use of small group activities and the rotation of group through different activities, a focus on personalized or independent approaches to student learning and the use of interclassroom learning through video conferencing links.

For students with low motivation and often deficit in age related academic skills the use of project oriented tasks that use a clear, multimedia example of the finished product and a flexible, creative way in which to produce this product can result in increased participation and engagement [8]. This can be achieved using relatively inexpensive technology tools such as a computer with Microsoft PowerPoint, a data projector and internet access. When students can visualize the outcome and feel competent in managing the tools to reach this outcome they actively seek out the skills needed to fulfill the task. Rather than being pushed to learn students are pulled into learn by the desire to reach the final multimedia-style product. Along the way they interact with the content of the presentation and use higher level thinking skills in the interpretation and synthesis of information.

For students with a poor record of work completion and academic success the tasks presented also require careful scaffolding. By «clunking» the task into several shorter and more manageable activities students can achieve short term results and are not overwhelmed by the possibility of learning too many new skills (see Picture 1).

The Great Kostanai City Selfie Hunt

Instructions:

- 1) Visit the listed locations and take a selfie;
- 2) Check off the sites that you have visited - you get one point for each site you visit if you have a selfie for it - you **MUST visit at least 3 sites** in each category for a **MINIMUM GRADE OF "C"**;
- 3) Upload your selfies to a VKontakte (or other online photo) album;
- 4) Post the **link** to your Kostanai City Selfies photo album in the labeled Discussion Board folder in the VK group (<https://vk.com/club145805708>) by the Due Date.

Due Date:
Links to your Kostanai City Selfies photo album (on VKontakte or other photo site) should be posted by **Tuesday, May 23**. This paper will be due in class on that day as well!

Exploring City Center

1. Visit City Mall Center and take a selfie with a shop-assistant
2. Visit Kostanai Oblast History Museum ([Altynsarin St, 115](#)).
3. Visit Kostanai Oblast Art Gallery ([Altynsarin St, 113](#)). Go up Al-Farabi Street, take left at the first crossroads with [Altynsarin Street](#)

Picture 1 – Steps in completing *The Great Kostanai Selfie Hunt* activity

The reporting of student success is also changed as the product of learning can stand its own ground as a record of effort and expertise. As students demonstrate the work completed through the presentation of their multimedia presentations and experience the feedback from peers and staff their efforts are reinforced.

Second of all, it is necessary *to turn distractors (laptops, smartphones, tablets) into learning opportunities*. High school students own a wide range of gadgets at high rates compared with the overall adult population, although there are some areas where undergraduate and graduate students stand out from the pack. Specifically, undergraduate and graduate students are more likely than both community college students and college-aged non-students to own a laptop computer, a smartphone, and an iPod or other mp3 player. So, when used for educational purposes, laptops, tablets and smartphones give pupils greater confidence as they learn. This is because modern apps make learning language fun through the use of animation, music, sounds, video and other multimedia technology. But these devices are also powerful because they put children in control of their learning, and this increases motivation. They offer children choices about how to learn and this gives each child confidence that they can learn, even if they find it difficult.

For example, developing breadth and depth of vocabulary depends on building connections between words and developing elaborate webs of meaning. In this regard it is important to introduce graphic organizers and visual displays, which highlight the relationships between words. Two of our favorite word mapping tools that support visual representation are Wordle and Wordsift.

Wordle is a free Web application that allows you to create a word cloud based on the frequency of words in a particular text. To create a word cloud, you paste text into the applet and then manipulate the visual display by selecting the color scheme, layout, and font.

It can be used to stimulate students' thinking about the meaning, importance, and relationship of words as they analyze, create, and publish Wordles. Word clouds can be used to highlight keywords and themes to prepare students for reading, as well as prompt discussion after reading (see Picture 2).

Picture 2 – Word cloud to the text «Folk Festivals»

WordSift is another free word cloud tool available on the Internet. Like Wordle, a word cloud is created based on text that is cut and pasted into the application. Although WordSift does not support artistic design of the display, it offers important learning supports. Each word can be clicked on to show a collection of related images, a word map, and a listing of sentences from the text that present the word in different contexts. WordSift also sorts words by difficulty and identifies academic words. Note that both Wordle and WordSift support several different languages, a feature particularly helpful to English learners [4].

During the course of «New Technologies in Education» 3rd-year students also experimented with the following mind mapping tools:

- **Mindomo.com** (collaborative mind mapping, concept mapping, outlining);
- **SpiderScribe.net** (an online mind mapping and brainstorming tool);
- **Tricider.com** (an online brainstorming, group discussion and voting tool);
- **MindMeister.com** (collaborative mind mapping).

In-classroom lessons or activities on laptops or tablets allow students to read directions, process information and complete work at their own pace. This also helps free up the teacher's time so they can give students who may need extra guidance or assistance the attention they require.

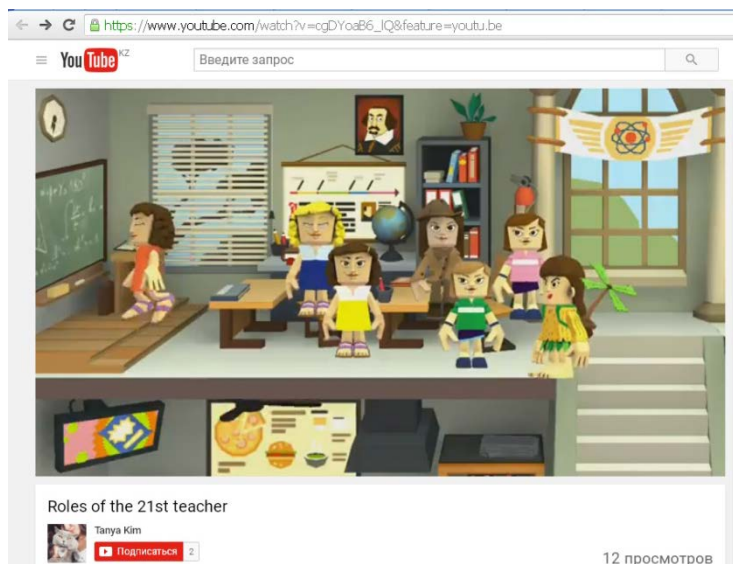
Thus, during the course of «New Technologies in Education» 3rd-year students of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages» were challenged to do revision quizzes through **Socrative Student** software. It is a student response system application that can be used with any mobile device and aimed at engaging students in activities. Usually the quiz was given out at the end of the lecture as a revision tool containing information from the weeks' classes. The students had to complete the quiz on their mobile device. The outcome was immediate. As soon as the student has completed the quiz the results are displayed to the teacher in the form of a graph. Results can be projected live onto a screen for the students to see, or downloaded as a Pdf file both for a group and for individual student. Once students have completed the quiz, time is allocated for questions or to clarify any information.

Mobile devices also offer teachers new ways of assessing progress. **Plickers** is a powerfully simple tool that was used to collect real-time formative assessment data without the need for student devices. With this platform, a student doesn't need to log-in with their device. It acts as valuable polling tool, by just providing every student a card and using smartphone to scan it. Educators in real-time can check the responses.

Finally, it is advisable *to introduce digital storytelling*. Storytelling has been an educational method for centuries. As students become personally involved with the story, they are more likely to learn from it. Digital storytelling helps children actively participate in the learning instead of passively watching. Students gain many skills through storytelling: develops listening skills, planning skills, and allows students to create academic content in their own language. Critical thinking skills will develop as the listener is guided through the story. Listening to and creating stories provides a student with the framework to tell their own stories about their own lives.

With the advent of technology, storytelling has taken on a digital medium. Digital storytelling offers new ways to educate people, as during the creation process, students can personalize their creation with relevant pictures that align with the story. Moreover, digital storytelling dives students the potential for deeper learning. It allows students the opportunity to become more creative with their stories.

During the course of «New Technologies in Education» 3rd-year students of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages» used **Toontastic 3D** as a digital storytelling tool to present the results of the project work (see Picture 3).

Picture 3 – Screenshot of the «New Roles of the 21st Teacher» Toontastic 3D Project Presentation

Toontastic 3D is a playful storytelling app that scaffolds the creative writing process and empowers students to create their own animated cartoons. This application allows students to create an animation in which they move characters and provide the audio to narrate / explain their animation. The result is an animated cartoon in which their characters speak, and the combination of moving characters and audio recordings often results in a well-crafted product. Personal experience of using Toontastic 3D proves that having students to actively engage in the classroom with this app stimulates their learning motivations, and makes the classroom experience more enjoyable.

PowToon is another application through which you can create animated videos. The most obvious way to use PowToon is to create presentations that engage the students. Though we suggest using this online software in the following ways:

- 1) It is possible to create short five-minute videos to explain multi-step processes, review previously learned material or introduce a new unit.

- 2) Students can also create animations to present projects, share research findings or retell the facts of a story they are learning about in literature. It can be used when attempting to differentiate your instruction. For example, PowToon could be one of many ways you can ask students to demonstrate their mastery of a concept. In this case, the more creative opportunities you have for the students to present their information, the better.

- 3) During the course of Theoretical Phonetics we also used PowToon for creating an introduction to a new unit or providing instructions on an in-class project. In this way, PowToon provides a new way of presenting students with information and informing them about what they will be doing the next time they come to class.

4. Conclusions.

Based upon the results of our research, we concluded that students would be more motivated and actively engaged in learning when using technology. Overall, the students' behavior would be more animated towards the learning objectives when technology was used.

However, teachers must realize that to maintain and be successful with all of the technology at all times – it is impossible. Gaining experience and using some of the educational technologies will help any teacher feel a little better about the quality of his or her teaching.

Here are some practical strategies to use educational technologies in the classroom to make teaching more effective:

- 1) illustrating subject relevance (**YouTube**, **TeacherTube**, **Google Earth**, Content Curation (**Pinterest.com**, **Padlet.com**), etc.;

2) facilitating collaboration through **Google Drive, Edmodo, Wikispaces, VoxoPop, Mindomo, Tricider, MindMeister, Voice Thread.com** (allows conversation in the cloud through reading/listening/speaking), etc.;

3) visualizing information with **Smore.com** (to design beautiful and effective online flyers and newsletters), **ThingLink.com** (to create interactive posters, allows easily enhance images and videos with additional notes, photos, audio, video and other multimedia content), **Canva.com** (graphic design soft providing templates for any occasion), **Visual.ly** (the world's largest community of infographics and data visualization), **Infogr.am** (create infographics, graphs and charts, interactive maps), etc.;

4) contributing to mastery learning through clickers, polling, and survey tools (**PollEverywhere, Socrative Student, Kahoot.it, Plickers**, etc.);

5) involving students in lesson content creation through developing presentations on a topic with **PowerPoint, PowToon.com, Prezi.com, VideoScribe.co**, etc.

For students with no interest in using technology, it will still benefit educationally from traditional methods. One of the researches alludes to the fact that assigning a computer based project haphazardly to a group of students will not necessarily generate high test scores. There needs to be interest and motivation with using technology in the first place for students to succeed. As with any instructional topic, technology needs to be taught and embraced at an early age.

References

- 1 Al-Ghamdi, A.M. The role of motivation as a single factor in second language Learning [Text] / A.M. Al-Ghamdi // ARECLS – 2014. – Vol.11 – pp. 1-14.
- 2 Belmechri, F. Orientations and motivation in the acquisition of English as a second language among high school students in Quebec [Text] / F. Belmechri, K. Hummel // Language Learning. – 1998. – №48 (2). – pp. 219-244.
- 3 Black, A.E. & Deci, E.L. The effects of instructors' autonomy support and students' autonomous motivation on learning organic chemistry [Text]: A self-determination theory perspective / A.E. Black, E.L. Deci // Science Education. – 2000. – №84 (6). – pp. 740-756.
- 4 Dalton, B. eVoc Strategies [Electronic resource]: 10 Ways to Use Technology to Build Vocabulary / B. Dalton, D.L. Grisham // The Reading Teacher. – 2011. – №64. – pp. 306–317. – URL: <http://www.readingrockets.org/article/10-ways-use-technology-build-vocabulary>.
- 5 Dörnyei, Z. Motivation in second and foreign language teaching [Text] / Z. Dörnyei // Language Teaching. – 1998. – №31 (3). – pp. 117-135.
- 6 Green, B.A. Predicting High School Students' Cognitive Engagement and Achievement: Contributions of Classroom Perceptions and Motivation [Text] / B.A. Green, R.B. Miller, H.M. Crowson, B.L. Duke, K.L. Akey // Contemporary Educational Psychology. – 2004. – №29 (4). – pp. 462-482.
- 7 Grolnick, W.S. Parent Styles Associated with Children's SelfRegulation and Competence in School [Text] / W.S. Grolnick, R.M. Ryan // Journal of Educational Psychology. – 1987. – №81 (2). – pp. 143-154.
- 8 Handley, R. Using technology to motivate student learning [Electronic resource] // Proceedings of the Emerging Technologies Conference: University of Wollongong, 18-21 June 2008. – URL: <http://ro.uow.edu.au/etc08/10>.
- 9 Hill Charles. Motivation in a second language [Text]: 9-th Edition / Hill Charles. – South-Western Colledge Pub., 2000. – 518 p.
- 10 Hunter, J. Interactive Whiteboards [Electronic resource] / J. Hunter. – 2007. – URL: <https://detwww.det.nsw.edu.au/schooladmin/sbs/yr2007/jun/whiteboards.htm> (accessed 22.05.2017).
- 11 Littlewood, W. Foreign and Second Language Learning: Language Acquisition Research and Its Implications for the Classroom [Text] / W. Littlewood. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 122 p.
- 12 Miserandino, M. Children Who Do Well in School: Individual Differences in Perceived Competence and Autonomy in Above-Average Children [Text] / M. Miserandino // Journal of Educational Psychology. – 1996. – №88(2). – pp. 203-214.
- 13 Paul, R.P. Motivation in Education [Text] / R.P. Paul, H.S. Dale // Aichi Universities English Education Research Journal. – 2013. – pp. 51-72.

14 Renchler, R. Student motivation, school culture, and academic achievement [Text]: What school leaders can do? Trends & Issues / R. Renchler // ERIC Clearinghouse on Educational Management. – University of Oregon, 1992.

15 Ryan, R.M. Intrinsic and Extrinsic Motivations [Text]: Classic Definitions and New Directions / R.M. Ryan, E.L. Deci // Contemporary Educational Psychology. – 2000 – pp. 54-67.

16 Spolsky, B. Conditions for Second Language Learning [Text] / B. Spolsky. – Oxford: Oxford University Press, 1989.

17 Vallerand R.J. Self-Determination and Persistence in a RealLife Setting: Toward a Motivational Model of High School Dropout [Text] / R.J. Vallerand, M.S. Fortier, F. Guay // Journal of Personality and Social Psychology. – 1997. – №72 (5). – pp. 1161-1176.

18 Vansteenkiste, M. Motivating Learning, Performance, and Persistence [Text]: The Synergistic Effects of Intrinsic Goal Contents and Autonomy-Supportive Contexts / M. Vansteenkiste, J. Simons, W. Lens, K.M. Sheldon, E.L. Deci // Journal of Personality and Social Psychology. – 2000. – №87 (2). – pp. 246-260.

19 Vansteenkiste, M., Lens, W. & Deci, E. L. Intrinsic Versus Extrinsic Goal Contents in Self-Determination Theory [Text]: Another Look at the Quality of Academic Motivation / M. Vansteenkiste, W. Lens, E.L. Deci // Educational Psychologist. – 2006. – №41(1). – pp. 19-31.

20 Weinberg R.S. & Gould D. Foundations of Sport and Exercise Psychology [Text]: 4th edition / R.S. Weinberg, D. Gould. – Leeds: Human Kinetics, 2007.

Article submitted to editorial office: 07.06.2017

ПЕТРОВА Н.А., МАТВЕЕВА Н.А.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Студенттердің тиімді оқу және жан-жақты білім алып оқу бітіру мотивациясы білім берудің заманауи жүйесінің негізгі бағыты. Мақалада шетел тілін оқытудағы заманауи білім беру технологияларын қолдану арқылы білім алушылардың мотивациясын арттыру мәселесіне арналған.

Зерттеу жұмысында зерттеу мәселесіне арналған психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге теориялық талдау жасалынған, «мотивация» ұғымына анықтама беріліп, оның түрлері көрсетілген. Мақаланың екінші бөлімі білім алушылардың мотивациясын арттыру мақсатында қазіргі білім берудің жаңа технологияларды пайдалану тәжірибесін жинақтауға арналған. Мақалада ұсынылған технологиялар авторлардың орта мектепте практик-мұғалім және ЖОО оқытушысы ретіндегі педагогикалық қызметі барысында сыналған.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: мотивация, лингвистикалық мотивация, ИКТ.

ПЕТРОВА Н.А., МАТВЕЕВА Н.А.

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Мотивация студентов к эффективному обучению и завершению обучения является ключевым приоритетом для современной системы образования. В статье рассматриваются способы применения современных образовательных технологий как средства повышения мотивации обучающихся к изучению иностранного языка. В исследовании представлен теоретический анализ психолого-педагогической литературы по проблеме исследования, дано определение понятия «мотивация», описаны ее виды. Вторая часть статьи посвящена анализу и обобщению эффективного опыта и массовой практики применения новых образовательных технологий в целях повышения мотивации учащихся. Предлагаемые в статье технологии были протестированы в процессе собственной педагогической деятельности авторов в качестве учителя-практиканта в средней школе и преподавателя вуза.

Ключевые слова: мотивация, лингвистическая мотивация, ИКТ.

ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ
НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

УДК 372.881.111.1

Abdikalyk, A.N.,
student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Kudritskaya, M.I.,
head of the department of foreign languages,
candidate of pedagogical sciences, KSPI,
Kostanay, Kazakhstan

**FORMATION OF LEXICAL SKILLS IN THE PROCESS
OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE**

Abstract

This article deals with the notion of lexical skills, structure, qualities, stable conditions for the formation of lexical skills, as well as steps that passes every new lexical unit. All this must be taken into account in the process of learning a foreign language vocabulary. There are effective types of exercises that form and develop students' lexical skills in the English language. The classification of lexical exercises according to different principles is given.

Keywords: lexical exercise, teaching materials, foreign language teaching, methodical classification.

1. Introduction.

In modern multicultural informative society, foreign language becomes an indispensable condition for professional mobility, career development and social protection of an expert. In these circumstances, the importance of readiness to foreign language intercultural communication gets an essential topicality.

Considerable attention is paid to the lexical component of language competence in the methodology of teaching foreign languages in the last decade, which is explained by rethinking the nature of language and its role in the lexical units. For example, some modern reject the structural approach to the consideration of linguistic units, according to which the lexicon is filled with grammatical structures and its assimilation does not require much effort. Interest in the language units has increased in the publications of recent years, which in different studies they are called lexical units, lexical phrases, prefabricated units, complex compound forms, multi-word chunks.

In this regard, a great responsibility rests on the scope of pedagogical education, where in the transition to new educational standards should be implemented in training program for foreign innovative type of language teachers, designed to ensure the formation of humanistic values and cooperation systems and co-creation with the students, and self-realization in the pedagogical activity. Modern teacher must be free to carry out foreign-language cross-cultural communication, effectively teach it to their students to form their readiness to implement of cultures' dialogue, in short, they must have a highly professional competence, a key component of which is a foreign language communicative competence [1].

2. Methods:

- Analysis;
- Modeling;
- Observation;
- Method of generalization;
- Analysis of monographs and articles.

3. Results and discussions.

Most of the ongoing researches aim teachers at the active involvement to arbitrary memory resources of students, which means that they are to take responsibility for the assimilation themselves. It is important to note that the introduction of new components of learning is not only a clarification of the content of training, but also with the search for and development of adequate training facilities, which are background for the effectiveness of foreign language teaching process. Although didactic means do not exert a decisive influence on the results of educational work, however, they facilitate knowledge. It just must be properly selected and skillfully included in the methods used by the teacher and the organizational forms of learning. It can enrich the use of teaching methods and promoting the growth of their efficiency.

It is known that new words are possible to work in the context and separately. Introduction to new vocabulary should be based on the teacher-sounding speech in a foreign language, as well as various kinds of visual support. For the formation of lexical skills are applied preparatory and speech exercises, which then must be added in communication and role-playing games, as a result for developing students' receptive skills, such as listening and reading. Exercises for development of lexical skills activate mental activity of students and are intended to reduce the number of lexical errors when performing communicative tasks.

For the formation of lexical skills in the classes of foreign language, students need knowledge of situational, social and contextual rules, which native speakers use widely. We use many techniques in order to allow students to memorize new words and use them correctly in their speech. Some of them are: write not just words and phrases of the word with other words; finding new words and phrases in the text; group words on various topics; to find synonyms, antonyms; make their proposals, using as many new words as possible. At the same time on their studies, it is advisable to carry out preparatory training exercise on the basis of work with the text: differentiated, refresher, wildcard and constructive transformation [2].

Modern methodology offers various methods and techniques for the presentation of vocabulary and its activation in the speech of students. Choosing a specific method of training, the teacher should consider several factors: the age of students, their language knowledge, goals and objectives of the lesson, as well as the type of vocabulary studied. In the upper grades, it becomes imperative that students develop the skills to independently choose the most effective methods of organizing the vocabulary and memorizing it. Students should also be able to flexibly apply the learned vocabulary in situations that are close to real life.

Long lists of words translated into their native language, which are given in the thematic dictionary of textbooks, monotonous lexical exercises do not contribute either to the rapid memorization of vocabulary, nor to its use in speech.

In order to activate vocabulary in a speech in the classes of English language various kinds of exercises can be used. For instance: listen to the dialogue and make the same on the same topic; retell dialogue in monologue form, using key words and adding details with own estimates; make a dialogue on the basis of keywords; make a dialogue based on reading your monologue using speech clichés. Come up with a continuation of the story read, using new words. Make a plan listened your new text. Answer the questions in the process of reading the text of a stranger to you. Associate every new word with different situations. Come up with interesting proposals or situations with new words. Thus, it is important to say that when teaching a foreign language, a new lexicon must be presented in a familiar lexical environment on already mastering the grammatical material, also include complex exercises, educational and creative opportunities for students to use the new language in all forms of verbal communication. It is impossible to study the vocabulary without phonetics, grammar and vocabulary [3].

We will consider alternative methods and techniques for presenting new vocabulary and its activation in the speech of students that will be applied during our approbation.

Our system of exercises to form lexical skills is systematized according to the steps of teaching vocabulary: introduction, training, consolidation. We also included exercise to test lexical skills.

Presentation of new vocabulary.

Under the presentation, we consider the introduction of unfamiliar words and an explanation of their meaning (semantization), since these two stages are inextricably linked. Immediately after the presentation, it is necessary to perform several exercises for the primary consolidation of the entered vocabulary.

The most effective method of presentation of vocabulary in the senior classes is the method of «managed discoveries», the essence of which is explained in detail by Methodist J. Harmer in the manual «The Practice of English Language Teaching». The idea of the method is simple, students themselves or using different types of dictionaries should find out the meaning of new words and / or the rules for their use. It is important to choose the right context in which the new vocabulary will be presented.

Let's consider examples of tasks that are developed based on the method of «managed discoveries».

The teacher writes out a list of new words on the board and gives the task to find these words in the text and find out their meaning either by context or using a dictionary. In addition, they must find some information on how to correctly use the new vocabulary. Students read the text in the textbook, emphasize the necessary words, determine their meaning and mark all the necessary information.

Exercises for the primary consolidation of the introduced vocabulary.

After the presentation, it is necessary to conduct a series of training exercises for the primary consolidation of the entered vocabulary. Tasks of this type are of a traditional nature:

- matching, for example, a word and its definitions or a verb / adjective + a noun, a preposition, etc.;
- fill in the gaps;
- multiple choice;
- completion of sentences;
- substitution.

Numerous exercises to consolidate vocabulary are given in almost all modern textbooks. If necessary, the teacher will not have much difficulty in making such exercises himself.

In addition, students can be given the task to independently form sentences, similar to those that are given in dictionaries. Part of the exercises can be given as homework.

Exercises for further consolidation of the introduced vocabulary.

The work on further consolidating the vocabulary is usually conducted in the next lesson. At this stage, the teacher needs to organize the activities of students aimed at learning the skills of using new vocabulary in both receptive types of speech activity (reading and listening) and in productive types (writing and speaking). These tasks are given in textbooks, or the teacher chooses the necessary tasks from other sources (mainly Internet). It is important to follow the logical sequence when selecting tasks for presentation, primary and further consolidation of vocabulary. Examples of exercises:

1. If at the stage of presentation of new vocabulary students read a certain text, it would be logical to continue working on with this text in the next lesson. To work out the use of new vocabulary in the speech of students, they are given the task to compile a short / detailed retelling of this text by keywords. The keywords used are those words that were introduced in the previous lesson.

2. For the work with advertisements, travel brochures and booklets with information on various educational institutions, we created a whole series of communicative exercises:

- to write a text for compiling such an advertisement, a booklet or a brochure using a new vocabulary;

- to write a letter, e-mail request for additional information;
- to make a dialogue for a specific situation. At the same time, students are given the opportunity to preview or read the dialogue, draw up a diagram, or discuss the situation in detail, on the basis of which they can form their own dialogue.

- prepare a presentation on the topic using the new vocabulary.

3. When studying idioms, traditional tasks were to find Russian equivalents to given English idioms, and then write a mini-story in which their meaning is revealed. In doing so, we gave each pair or group a task to compose a story, using different idioms.

Exercises to test lexical skills.

The control over the assimilation of the vocabulary is an integral part of the educational process. We used lexical tests of three groups:

1. Lexical tests to test the skills of spelling and word formation, knowledge of the meaning of words to distinguish them or combine them. In the preparation of tests of this group, we used tasks similar to those used for presentation and initial consolidation of the introduced vocabulary.

Examples of test tasks are:

- tasks for establishing correspondences;
- fill in the gaps;
- multiple choice;
- transformation, rephrasing;
- putting the given word in the desired form (word formation);
- error correction;
- dictations of various kinds.

2. Tests for controlling the ability to apply vocabulary in a communicative situation.

Examples of these tests are:

- filling in forms, questionnaires;
- substitution of necessary expressions into dialogs;
- restoring the order of actions following the instruction or events described in the texts;
- correlations of parts of sentences;
- finding the right information;
- answering questions.

3. In a separate group, we selected tasks for translation from Russian into English. Students can be offered such tasks:

- choosing the right translation;
- partial translation;
- full translation of sentences / text from Russian into English.

It should be noted that the repetition of the studied vocabulary and the control of its consolidation must have a regular character. The lexical test, as a rule, takes only a small part of the lesson. This can be a short test at the beginning of the lesson to check homework, or it is conducted after listening or reading the text to verify the consolidation of a certain group of words.

Exercises of a creative nature.

To form the skills to use the introduced vocabulary in productive types of speech activity (speaking and writing), it is necessary to develop a number of creative tasks. The main difference between the creative works of students consists in a deeper study of the problem, greater independence of students in the performance of the task, in the novelty of their reasoning and conclusions. We singled out the following types of works of a creative nature:

1. Written works:

- to write a story that begins / ends in a certain way;
- to write an essay according to the picture;
- to write an essay in the form of a dialogue;
- to write an essay on a specific theme;
- to write an article for a youth magazine / article for Wikipedia;

- to make up a script (for a group of students);
- to write a modern fairy tale;
- to make a Booklet / mini-dictionary / memo, etc.;
- to write a CV / questionnaire / interview questions.

2. Tasks for developing speaking:

- to prepare a report;
- to prepare a multimedia presentation to protect the project;
- role playing of situations of communication;
- to prepare a monologic statement (description / reasoning / comparison / instruction);
- to prepare a speech (message / expression / thanks / congratulations);
- to prepare a review of what has been read / seen.

4. Conclusion.

During this research, I discovered new insights, challenges and possible solutions to the problems experienced by the teachers in the English classes at schools and universities.

Firstly, most educational institutions have a deficit in second language vocabulary and teachers have a limited time for direct instruction. In this regard, it is important for teachers to develop creative methods to expose learners to vocabulary in many ways that develop and reinforce word meaning throughout the school day as well as in and out-of school settings. This can be done by using technology, additional reading texts and games for students that provide incentives for students to listen for new words or previously taught words outside the vocabulary lesson; one can also use word walls to display the target vocabulary.

Secondly, some teachers have a difficulty in choosing whether to concentrate on developing vocabulary or promoting extensive reading. Learners need sufficient vocabulary to read effectively, while at the same time extensive reading is a necessary component for acquiring a sufficient vocabulary. One should support and complement the other rather than contrast each other [4].

Finally, I have come to realize the importance for English language learners to have an extensive knowledge of the breadth and depth of words. English language teachers should constantly remember that their students have not yet developed their English language proficiency to a level where they can understand all the oral and written information they encounter in English for academic purposes classroom, hence the importance of effective vocabulary teaching strategies. Also, I have become aware of the fact that language is an organic entity, which constantly changes. As a future English teacher I must be abreast of the latest developments within my field in order to stay relevant and effective in the English classroom.

References

- 1 Adger, C.T. What teachers need to know about language [Text] / C.T. Adger // McHenry. – [w.p.]:: Center for Applied Linguistics] 2002.
- 2 Herrel, A.L. Fifty strategies for teaching English language learners [Text] / A.L. Herrel // An ESL teacher's tool kit. 2nd ed. Winnipeg. – Canada. Penguin Publishers, 2004.
- 3 Zimmerman, C.B. Vocabulary learning methods [Text] // C.B. Zimmerman. – Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 2007.
- 4 Zwiers, J. Building academic language / J. Zwiers. – [w.p.]: Newark International Reading Association, 2008.

Article received by the editorial office: 22.05.2017

ӘБДІҚАЛЫҚ, Ә.Н. КУДРИЦКАЯ, М.И.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЛЕКСИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бұл мақала лексикалық құрылымын, сапасын, дағдыларын қалыптастыру үшін тұрақты шарттарын, сондай-ақ әрбір жаңа лексикалық бірлік зерттеу кезеңдері ретінде ұғымдарға назар аударады. Шет тілін оқыту процесінде мыналарды ескеру керек. Ағылшын тілінің лексикалық

дағдыларын қалыптастыру және дамытуға бағытталған жаттығулар тиімді түрлерін қарастырады. Түрлі негіздер бойынша жаттығулар қарастырылады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: лексикалық жаттығулар, оқыту материалдары, шет тілін оқыту, методикалық классификация.

АБДИКАЛЫК, А.Н., КУДРИЦКАЯ, М.И.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Эта статья посвящена таким понятиям, как: лексические навыки, структуры и качества лексических навыков, стабильные условия, необходимые для формирования лексических навыков, а также этапы изучения каждой новой лексической единицы. Все это необходимо учитывать в процессе обучения иностранному языку. Статья рассматривает эффективные виды упражнений, направленные на формирование и развитие лексических навыков английского языка. Представлена классификация упражнений по различным признакам.

Ключевые слова: лексическое упражнение, материалы обучения, обучение иностранному языку, методическая классификация.

УДК 372.881.111.1

Abdulla, Zh.B.,

4-th year student, KSPI,
Kostanay, Kazakhstan

Kudritskaya, M.I.,

head of the department of foreign languages,
candidate of pedagogical sciences
KSPI, Kostanay, Kazakhstan

USING THE INTERNET AS A TEACHING TOOL FOR ENGLISH INSTRUCTION IN SECONDARY SCHOOL

Abstract

This article is devoted to the studies of the role of the Internet resources in teaching and learning foreign languages at secondary schools. There are effective types of exercises that form and develop students' all skills in the English language. With the help of the Internet, it is possible to create a genuine language environment based on intensive communication with native speakers, working with authentic literature, listening to original texts, which undoubtedly contributes to raising the level of motivation of schoolchildren.

Keywords: Internet resources, foreign language teaching, new computer technology, global network.

1. Introduction.

The topicality of this diploma thesis is based on the following factors and circumstances: from the time when the Internet became available for anyone, the gadgets with Internet connection have become indispensable part of our life and everyday routines. In the era of globalization it is crucial to expand communication skills through foreign language acquisition and computer system knowledge. One of the factors why globalization develops successfully is that new generation of people is defined by their technological capabilities and world integration. Nowadays the ways of connection and collaboration between countries launched perspective possibilities of communication. It is possible now what some time ago seemed to be unreachable. It is enough to create a profile page on Facebook or register any email address to start communication with foreigners. In order to adapt to the new world requirements it is necessary to obtain some extra skills. The English language is a lingua franca of XXI century. More than one billion speaks in this language. No doubt

that this number will only increase as it goes without saying that English is the most important language for intercultural communication and international relations. That is why the knowledge of this language is not preferable but compulsory skill in various occupations. And this is one of the reasons why it is extremely important to involve new technologies into teaching and learning foreign language process. No doubt the teaching and learning of foreign languages has undergone a great upheaval in recent decades with the advent of new Information and Communication Technologies in general. Teachers and learners today are not the same as those of yesterday. Today's teachers and learners are totally immersed in technology. They spend significant periods of time in front of the computer, laptops, tablets and other technological means of social networks. Using the old teaching methods will only strengthen the already existing gap between the learners and teachers, and this especially true with foreign languages. Thus, employing these new technologies in teaching is inevitable for effective results in today's digital world [1].

2. Methods:

- Synthesis and analysis of methodological and scientific literature;
- Observation of the process of teaching and learning foreign languages at school;
- Lesson modeling.

3. Results and discussion.

Nowadays FLTL services are represented by the following examples:

- Books, methodical literature, newspapers, journals in electronic form in English;
- English-language computer programs;
- Electronic libraries, databases on English language, information systems;
- Educational e-books, reference files;
- Dictionaries;
- Educational web-sites;
- English-speaking radio;
- Movies and TV-shows in English;
- Entertaining and improving games;
- E-translators;
- Online-chats;
- Worldwide social networks;
- Audio-books and records;
- Web-sites for international exams preparing, etc.

These Internet resources are created not only for learners. They are actively used by teachers and professors all around the world, especially by those ones who have pedagogical qualification in the English language. These recourses widen possibilities both teachers and students as it provides a wide range of language teaching and learning methods.

In one hand, teachers can fulfill their knowledge as they have an access to educational works and research which were written and conducted abroad. In other hand students can be more motivated to be involved into learning process at school and home. This argument proves that the Internet and its recourses can be useful for both sides of educational interaction.

The usage of Internet resources in practicing listening skills.

According to Filatov [1], effective language training includes all four language skills: listening, speaking, reading and writing. All of them are important and cannot give preference to only certain types when learning a foreign language. But it is an aid in the capture of oral language and reading. It should be borne in mind that when we talk about writing as an independent form of speech activity, then it is about writing. The purpose of learning to write in this context – to teach students to write in a foreign language are the same texts that an educated person is able to write in their native language, and any text written by the author - is the expression of ideas in graphic form.

Listening is the main goal of learning. In accordance with the requirement to base line language skills, work on three types of listening:

- a) Listening with a full understanding of the text perceived by ear (listening for detail);

b) Listening with a total coverage of content, i. e, with only a basic understanding of information (listening for the main idea);

c) Listening for becoming desired or information of interest (Listening for specific information);

Listening – a complex process of perception and understanding of speech by ear.

The main tasks of the teacher in the classroom are:

➤ to prepare the child for listening through a variety of PRE-listening tasks to arouse interest, focus on the topic and update the vocabulary before listening;

➤ to help during listening - DURING-listening, to remove difficulties during listening and to focus on some important points and to teach you to hear exactly the right information;

➤ to discuss, draw conclusions after listening - POST-listening, not only to check how well the content of audio material is understood, but also to consolidate knowledge, and also is the motive for listening.

The goals of pre-, during-, post-listening. (see table 1).

Table 1

Pre-listening	During-listening	Post-listening
-to set the situation, the topic, which will be discussed -to give an idea of what will be discussed; -to get interest in the topic - perhaps by affecting on the topic of future dried material on personal experience. So, if we talk about animals - talk about the zoo or about what animals are found in the forest, in the field, etc; -to actualize knowledge on the topic - What do you know about ...? Where are they...? What it is? What problems do they face? Why are they important? - to introduce with new words - unknown words should not interfere with the perception of speech.	- to identify what is it about, where events occur; - to pay attention on what remained incomprehensible and to formulate a question about it; - to confirm or refute their guesswork made in the process of Pre-listening; - to conclude and evaluate; - to try to guess what can happen next, allowing all predictions to be equally probable.	- to analyze, critically evaluate and draw conclusions on the listened material; - to summarize information, perform it in the form of oral statements or presentations, or stage dramatizations, etc.

The usage of Internet resources in practicing speaking skills.

While learning a foreign language oral speech to create natural situation communication is not easy. Emerging themselves in the learning environment situation communication has firstly a narrow meaningful task secondly, they very likely implemented in their native language. The first circumstance connected with the necessity to enter into a situation of content, beyond the educational process. The second factor is related partly to the fact that the student is inclined to regard as a foreign language object of study, rather than as a means of communication. Studying a foreign language, it constantly has to deal with the learning objectives, and therefore the language associated it with the educational process, i.e. that opposite function natural communication. He and his teacher perceive as someone which puts in front of him learning objectives and monitors their implementation. That overcome this teacher should be able to transform from a human rights training in the conversation.

If you want to improve your IELTS reading band score, you need to work on your general reading skills. These skills are 100% important in the IELTS reading paper. One of the most practical and effective ways to improve your score is to work on these skills separately. It can be a mistake just to do practice test after practice test.

Useful sources for speaking: YouTube; radio/TV stations (ABC, BBC, VOA); Newspapers; Podcast, Webcast.

(<http://iteslj.org/questions/>) – this website is very important when you speak in classroom.

TED is a nonprofit devoted to spreading ideas, usually in the form of short, powerful talks (18 minutes or less). TED began in 1984 as a conference where Technology, Entertainment and Design converged, and today covers almost all topics – from science to business to global issues – in more than 100 languages. Meanwhile, independently run TEDx events help share ideas in communities around the world [2].

TED is a global community, welcoming people from every discipline and culture who seek a deeper understanding of the world. We believe passionately in the power of ideas to change attitudes, lives and, ultimately, the world. On TED.com, we're building a clearinghouse of free knowledge from the world's most inspired thinkers – and a community of curious souls to engage with ideas and each other, both online and at TED and TEDx events around the world, all year long.

(<http://a4esl.org/a/v.html>) – This site has over 1,000 activities to help you study for any level. There are quizzes, tests, exercises and puzzles to help you learn English as a Second Language (ESL).

If you want to improve English pronunciation, this website is useful for you. There are:

- Over 7000 practice words and thousands of sentences
- Over 100 hours of training
- Over 2000 photos and graphics
- Animated lessons
- 1020 listening exercises
- Hours of exercises for practicing Stress, Timing, Articulation, Intonation and Rhythm

(S.T.A.I.R.)

- Four interactive, exciting, new games.

Pronunciation Power 1 is the ultimate in NEW English language learning technology for beginner to intermediate learners.

<https://idebate.org/debatabase> – The International Debate Education Association (IDEA) gives young people a voice through education, debate and by raising their awareness about worldwide issues.

The usage of Internet resources in practicing writing skills.

Writing about a topic, an event, or a situation is an art which is developed by training and practice. It needs a huge discourse to learn how to improve writing skills but I will explain some of the major factors which will help you flourish your general writing skills.

Writing skills depends on your creativity or inventiveness, grammatical accuracy, style of expression, personal observation, and collection and selection ideas, shaping ideas in proper order.

Creativity means generating and organizing new ideas on the base of ideas already know to you about the topic or situation. It is a sort of elaborating facts in a good way. You are given a topic or a situation which is known to you up to some extent. It depends on your creativity power to utilize the known facts and ideas to generate new ideas and shape them in proper style in written form. Creativity is linked with your observation power. Observing and collecting ideas about a situation provide source for creativity.

Style of expression and shaping ideas in proper order are the important factors for good writing skills. Style of expression is the way of presenting ideas to a reader. Ideas should be presented adequately in sentences so that reader can easily understand them. There should be a proper relationship and continuity in sentences. Proper order of sentences, what should be written first and what should be written second needs to be developed. Good style of expressing expression and shaping order in adequate order are very important for impressive and influential writing.

Grammatical accuracy is essential for good writing skills. Each word, phrase, and sentence should be grammatically correct. Usage of correct punctuation should not be neglected. Parts of speech should be used correctly. Use short sentences instead of long sentence which can increase the chance of mistake in the structure of sentence.

A paragraph has a particular structure. The first line of paragraph holds central them of whole paragraph or topic and the rest lines explain this central them further. The first line start with some space from left side of page unlike the other lines of paragraph start from very beginning from left side of page. A paragraph holds a combination of similar ideas or explanation of same idea. Always remember these points to write a paragraph [4].

Making outlines is a nice tool for comprehensive writing. When you are given a topic, try to write outlines or brief notes about it first, then elaborate these outlines adding more explanation to a comprehensive essay.

Good writing is not an inborn quality but anyone can develop this quality by training and practice. Try to write about various topics. Try to write outlines and then start writing about the topic. Initially you will find it difficult to write a simple essay but practice will enable you to gain command on writing about things.

“Learning to write well takes time and much effort, but it can be done” – Margaret Mead.

Using Internet resources for reading skills.

Language instructors are often frustrated by the fact that students do not automatically transfer the strategies they use when reading in their native language to reading in a language they are learning. Instead, they seem to think reading means starting at the beginning and going word by word, stopping to look up every unknown vocabulary item, until they reach the end. When they do this, students are relying exclusively on their linguistic knowledge, a bottom-up strategy. One of the most important functions of the language instructor, then, is to help students move past this idea and use top-down strategies as they do in their native language.

Effective language instructors show students how they can adjust their reading behavior to deal with a variety of situations, types of input, and reading purposes. They help students develop a set of reading strategies and match appropriate strategies to each reading situation. Strategies that can help students read more quickly and effectively include.

Previewing: reviewing titles, section headings, and photo captions to get a sense of the structure and content of a reading selection.

Predicting: using knowledge of the subject matter to make predictions about content and vocabulary and check comprehension; using knowledge of the text type and purpose to make predictions about discourse structure; using knowledge about the author to make predictions about writing style, vocabulary, and content.

Skimming and scanning: using a quick survey of the text to get the main idea, identify text structure, confirm or question predictions.

Guessing from context: using prior knowledge of the subject and the ideas in the text as clues to the meanings of unknown words, instead of stopping to look them up. Paraphrasing: stopping at the end of a section to check comprehension by restating the information and ideas in the text. Instructors can help students learn when and how to use reading strategies in several ways.

Nowadays, it is not necessarily to buy fresh editions of newspapers or magazines to read news and various articles. Moreover, it is complicated to find their published version in our news-stands. That is why online version is more easily accessible. Here are some online newspapers websites:

The Telegraph – <http://www.telegraph.co.uk/>

The Guardian – <https://www.theguardian.com/international>

Independent – <http://www.independent.co.uk/>

A teacher can just print out any article or page and hand out the copies to the students. After reading the text the whole class can answer some questions or discuss the topic.

Easy World of English

(<http://easyworldofenglish.com/readings/readings.aspx?c=2f1dbe126863ea88>)

The reading section of EWE has been designed to enhance the reading and listening skills of the students. This section has been divided into three levels: beginner, intermediate and upper-

intermediate. Each level is composed of 20 readings that have been carefully selected so that students can become familiar with many common topics, phrases, expressions, and general.

How to work with Reading:

1. Select your level and chose a lesson.
2. Listen to the story by clicking the picture on the player.
3. Repeat step 2 as many times as needed.
4. Complete quizzes A, B, and C. Repeat the quiz if your score is less than 80%.

iEARN projects

(<https://iearn.org/cc/space-2/group-476/about>)

iEARN is a non-profit organization made up of over 30,000 schools and youth organizations in more than 140 countries. iEARN empowers teachers and young people to work together online using the Internet and other new communications technologies. Over 2,000,000 students each day are engaged in collaborative project work worldwide.

iEARN International is registered as an NGO in Spain and has an international office in Callus, Spain.

Since 1988, iEARN has pioneered on-line school linkages to enable students to engage in meaningful educational projects with peers in their countries and around the world.

iEARN is:

- a safe and structured environment in which young people can communicate
- an opportunity to apply knowledge in service-learning projects
- a community of educators and learners making a difference as part of the educational

process

There are over 150 projects in iEARN, all designed and facilitated by teachers and students to fit their curriculum and classroom needs and schedules. To join, participants select an online project and look at how they can integrate it into their classroom.

It is well known that the result of the approbation directly depend on who the learners are, their present level of language proficiency, teacher and learner goals and expectations, the teacher's professional skills and the level of proficiency in the target language, available instructional recourses, the content and conditions of the group.

The present study investigated the effects of different types of Internet tools on both academic performance and interest in English. The hypothesis of the research was that the use of the Internet at English lessons can be used to increase both accuracy in English, and completion rates (i.e., students' marks that they get every English lesson).

We took an attempt to examine the differential effects of Internet -based tasks on intrinsic motivation to perform an activity; this research was consistently focused on the dependent measures of self-reported interest and free-choice participation.

Specifically, the study attempted to answer the following questions:

1. What are the differential effects of Internet use on students' performance in the English language?
2. What are the differential effects of Internet use on students' motivation to perform an activity?

Students from the 6th grade classrooms served as participants. For the English classes the students are subdivided into two sub-groups:

Subgroup A – 12 students;

Subgroup B – 12 students;

So, in total, 24 people participated in the experiment, including 2 English teachers. There are 26 people, but 2 students learn at home by their disabilities.

The approbation work included three stages: pre-assessment, experimental training and post-assessment.

During the *pre-assessment stage* of approbation work main objectives included the following:

- 1) to determine the sub-groups,
- 2) to develop the methodology and content of the experiment.

The day before experimental procedures began; students of both sub-groups completed a pretest of English performance (i.e., an English placement test) and of self-reported interest in English (i.e., a short Likert-scale questionnaire).

A *Likert scale* is a psychometric scale commonly involved in research that employs questionnaires. The scale is named after its inventor, psychologist Rensis Likert. Likert distinguished between a scale proper, which emerges from collective responses to a set of items (usually eight or more), and the format in which responses are scored along a range. Technically speaking, a Likert scale refers only to the latter [3].

A Likert scale is the sum of responses on several *Likert items*. A Likert item is simply a statement that the respondent is asked to evaluate by giving it a quantitative value on any kind of subjective or objective dimension, with level of agreement/disagreement being the dimension most commonly used.

When responding to a Likert item, respondents specify their level of agreement or disagreement on a symmetric agree-disagree scale (e.g., a horizontal line, on which a subject indicates his or her response by circling or checking tick-marks) for a series of statements. Thus, the range captures the intensity of their feelings for a given item.

Likert scaling is a bipolar scaling method, measuring either positive or negative response to a statement. The format of a typical five-level Likert item, for example, could be:

- Strongly disagree
- Disagree
- Neither agree nor disagree
- Agree
- Strongly agree

Thus, to analyze the level of students' intrinsic motivation to perform activities in the English classroom, we developed the Likert-scale questionnaire (see Appendix A). We developed the Likert items on the basis of the questionnaire examples, suggested by Hilary Page-Bucci.

On the one hand, the questionnaire was used at the pre-assessment stage of the experiment to gather attitudes to learning English. On the other hand, the Likert-scale questionnaire was used at some lessons to get students' feedback for particular activities (collaboration work on the project, grammar pre-watch, in-class online games, etc.).

For evaluating both students' performance in the English language and their motivation to perform an activity/participate in the classroom, we interviewed teachers, who worked with the subgroups.

The experimental training stage was aimed at the development of students' academic performance and interest in English by using the Internet.

The second stage of the approbation work took place in the conditions of the secondary school with the Kazakh language of instruction №197 of Kyzylorda (address: Kazakhstan, Kyzylorda city, Kyzylorda GA, 120007, Projectnaya str. 1, 38) during winter and spring terms of 2016-2017 academic year.

When organizing the work, we based on the understanding, that direct instruction in a foreign language using the Internet should meet the following fundamental principles: the independent practice of each trainee, interactivity and the diversity of types of independent activity. It is also necessary to implement the basic methodological principles: communicative, conscious, clear, systematic, consistent, positive emotional background. Therefore, to be able to use a particular web-site for teaching purposes, it must meet these requirements.

Psychologically, the training with the help of the Internet creates active conditions for the internal motivation inherent in a particular person and related to the content of training. It provides cognitive interest, a creative attitude to the acquired knowledge, the removal of emotional tension. The Internet also contributes to the development of intellectual skills necessary for mastering a foreign language, including: cognitive skills associated with the process of searching, correlating, generalizing new information, using it in a new situation; Design skills, including actions aimed at solving specific tasks for mastering each type of speech activity; Constructive skills that allow you to build your actions related to AI in the real situation; Communicative skills, providing the opportunity to communicate with the interlocutor in a foreign language.

Psycho-linguistically, the Internet is a kind of training for the perception and generation of speech utterances, especially for students who need multiple repetitions of linguistic elements. In this context, self-monitoring and self-evaluation of foreign-language activity acquire special significance.

In the methodological aspect, the primary task is:

- 1) Selection and analysis of linguistic material that meets the communicative needs of trainees;
- 2) Development and transfer of linguistic and speech skills, skills in a new situation;
- 3) Providing an individual learning strategy to learn the material.

In this regard, the second (experimental training) stage included interactive training, as the most effective to achieve a positive result.

At the third stage (post-assessment) the reflection was carried, conclusions are drawn.

The effectiveness of the experimental work was determined by the quantitative and qualitative parameters, which made it possible to trace the positive dynamics.

As it was mentioned above, the class was divided into two groups: sub-group A and sub-group B. During the approbation the lessons in the sub-group A were conducted in a traditional way, while the Internet was incorporated into the sub-group B's lessons.

As a result, students in the classroom where the Internet was used, significantly increased the level of motivation of the lessons of the English language and the level of assimilation of the lexical and grammatical material. All pupils actively participated in the educational process; even more passive students tried to keep up and worked more actively during the lessons. Weaker students began to work better and improved their results.

4. Conclusion.

Undoubtedly, new computer technologies play an important role in teaching foreign languages at the present stage. A special place is given to the Internet. Mostly, it depends on a wide range of network capabilities.

First, the Internet allows you to constantly receive new information on a topic of interest. At the same time, information in a foreign language will be absolutely authentic and, in addition, modern.

Secondly, existing sites allow you to track the level of your knowledge by doing this or that training exercise.

Thirdly, with the help of the Internet, it is possible to create a genuine language environment based on intensive communication with native speakers, working with authentic literature, listening to original texts, which undoubtedly contributes to raising the level of motivation of schoolchildren.

Finally, the Internet is an indispensable assistant in teaching various types and aspects of speech activity. Internet resources, of course, can be present at all stages of teaching a foreign language. The global network will play a particularly important role in the independent work of students, prompting them to search and creative activities.

References

- 1 Educational problems in 21st century [Electronic resource]. – URL: https://www.jbse.webinfo.lt/Problems_of_Education.htm.

2 Hefferman. Virginia [Text] / Hefferman // Confessions of a TED addict. – January 23, 2009.

3 Kaminsky. Naked Lens [Text]: Video Blogging & Video Journaling to Reclaim the YOU in YouTube / Kaminsky, M. Sean. – [w.p.]:[w.e.], 2010.

4 Levine, J.R. Internet for Dummies [Text] / J.R. Levine, M. Levine, C. Baroudi. – [w.p.]:[w.e.], 2001.

Article submitted to editorial office: 22.05.2017

АБДУЛЛА, Ж.Б., КУДРИЦКАЯ, М.И.

ИНТЕРНЕТТИ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ОРТА МЕКТЕПТЕ ҚОЛДАНУ

Мақалада Интернет-ресурстарын қолдану және оның шет тілдерін үйренуде алатын орны жөнінде айтылған. Мақалада ағылшын тілінде сөйлеу, жазу, оқу, тыңдау қабілеттерін арттыру туралы түрлі ресурстар қолданылған. Егер мұғалім әр сабақтарында жаңа технологияны пайдаланып, жаңа тақырыпты түсіндерсе, оқушылардың сабаққа деген шабыттары оянады. Қазіргі таңда көптеген ресурстардағы мәліметтерді тегін жүктеуге мүмкіндік көп.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: Интернет-ресурстары, жаңа технология, шет тілін оқыту, оқыту материалдары.

АБДУЛЛА, Ж.Б., КУДРИЦКАЯ, М.И.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНЕТА В КАЧЕСТВЕ УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ ДЛЯ ИНСТРУКЦИЙ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

В статье рассматривается использование Интернет-ресурсов и их роль в изучении иностранного языка. Авторы рассматривают опыт по использованию ресурсов для развития устной речи, чтения, прослушивания и правописания. Отмечается, что в настоящее время есть возможность бесплатно загружать информацию на многих ресурсах, делается вывод, что новые технологии помогают мотивировать детей.

Ключевые слова: Интернет-ресурсы, новая технология, обучение иностранному языку, материалы обучения.

УДК 82

Бекбосынова, А.Х.,

*филология ғылымдарының кандидаты,
қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының
доценті, ҚМПИ*

Алдабек, Ф.А.,

*4 курс студенті, ҚМПИ,
Қостанай қ., Қазақстан*

Р. ТОҚТАРОВТЫҢ «АБАЙДЫҢ ЖҰМБАҒЫ» РОМАН-ХАМСАСЫ ТІЛІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ БЕРІЛУ ЖОЛДАРЫ

Түйіні

Ұлттық дүниетаным – қандай да бір ұлттың басқаларға ұқсамайтын өмір сүру дағдысы, адам және сол дүниедегі тіршілігіне деген көзқарасы. Мақалада Р. Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы» романында кездесетін ұлттық дүниетанымның тілдік көрінісіне талдау жасалынып, мағынасы ашылады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: тілдік бейне, ұлттық дүниетаным, ұлт, әлем бейнесі.

Тіл – адамның қабылдаған ақпаратын өңдеп санада реттеген нәтижесін көрсететін құрал. Көркем шығармадағы тілдік жүйенің құрылымын, ұлттық тілдің табиғатын шынайы танудың бір жолы – тілдік таңбаларды, оны құрайтын элементтерді, олардың мазмұндық жа-

ғы мен тұлғалық жағын тілдің өз заңдылықтары негізінде қарау болса, екінші жолы – оларды тілдік емес құндылықтармен, яғни ақиқат өмір, ойлау, танымдық тұрғыда бір-бірімен тығыз байланыста қарау болмақ.

Тіл – жалпыхалыққа ортақ, қарым-қатынас жасау құралы. Тіл – дүниетаныммен тығыз байланысты ұғым. Кез келген ұлттың өзіне ғана тән дүниетанымдық түсініктері болады. Ұлттық дүниетаным – қандай да бір ұлттың басқаларға ұқсамайтын өмір сүру дағдысы, адам және сол дүниедегі тіршілігіне деген көзқарасы. Тілді мифтік таным тұрғысынан қарастырған Б. Ақбердиева: «Тіл – тек ойды білдірудің құралы, оның тікелей құрылысы емес. Тіл – ең әуелі сол ойды әр ұлттың өзіндік танымына ғана тән, мыңдаған жылдар бойына дарытқан дүниетанымдық негізде құрап беруші құрал. Яғни ғаламды тану тәсілі мен оның біртұтас танымдық моделі тілдің терең құрылымдарынан бастау алады», – деп жазады [1, 4 б.]. Демек, тілде әр халыққа тән ұлттық дүниетаным көрініс тауып отырады.

Шешендік сөздердегі дүниетанымды зерттеген Г. Қосымова: «Адамзат, тіршілік, өмір т.б. туралы адамдардың алған білімдерінің көпшілігі абстрактылы ойлаудың маңызды бір формасы – ойқорытындының көмегімен алған білімдер. Біз өзімізді қоршаған дүние туралы білімді ұғым, пайымдау, пікір, ойқорытынды формасында тұжырымдаймыз» [2, 213 б.] деген ой айтады.

3. Османова «Тіл – қандай да бір ұлттың дүниетанымының, тарихының, барлық бітім-болмысының көрінісі. Сондықтан ұлттық үрдіс пен ұлт тілінде жазылған кез келген шығарманың негізінде аталған дүниетаным, тарих, бітім-болмыс ұғымдарымен қатар сол ұлттың өмірі, өмір сүру сипаты, ұлт қоғамында болған оқиғалардың ізі, ерекшеліктері жатады» [5, 77 б.], – дейді.

«Жалпы дүниетаным ұғымы объективті және субъективті факторларға тікелей байланысты. Шығарма авторының қиял дүниесі субъективтік факторға жатады. Дегенмен біз жазушы дүниетанымын абсолютті субъективтік деп айта алмаймыз, себебі ол оны ақиқат дүниеге негізделген объективтік факторларға, ұлт тәжірибесіне сүйене отырып қалыптастырады. Яғни жазушы дүниетанымының қалыптасуына белгілі бір тарихи кезең, қоғамдағы әлеуметтік орта, ұлттық дүние бейнесі өз әсерін тигізеді» [3, 75 б.] – дейді. Ұлттық дүниетаным мен жазушының қиял дүниесі, яғни автор дүниетанымы астасып жатады. Көркем шығармалардың ішінде тарихи тақырыпқа жазылған шығармалар ұлттық дүниетанымдық лексемаларды молынан қамтиды.

Р. Тоқтаров романы ұлт табиғатын, болмысын, таным-түсінігін, тарихын, әдет-ғұрып, салт-дәстүрін, ұлт мәдениеті мен рухани қазынасын жан-жақты, әр қырынан танытатын көркем туынды болып табылады. Жазушы романы өткен ғасырдағы ұлттық дүние бейнесін көз алдымызға әкеліп, ұлттық менталитеттен хабар береді. Шығарма кейіпкерлерінің жай-күйін, заттар мен құбылыстарды сипаттау түрлі тілдік тәсілдер арқылы ерекше бір қайталанбас ұлттық нақышпен өрнектелген. Р. Тоқтаров романындағы ұлттық дүниетанымның тілдік көрінісін бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады.

Ұлттық психологияның тілдік көрінісі: Д. Кішібеков *қазақ менталитеті жайында* «Әлемде өзгермейтін, қозғалмайтын еш нәрсе жоқ. Бәрі өзгерісте, қозғалыста. Бірақ, тез өзгертін немесе тез өзгермейтін құбылыстар да бар. Қазақ халқының мінез-құлқы оны қоршаған

ортаға – кең далалық кеңістікке, географиялық жағдайға, баққан малға, оның шаруашылығына байланысты қалыптасты [4, 15 б.]. Ғасырлап ен далада мал бағып, қысы-жазы тек мал соңында асықпай көшіп-қону арқылы қалыптасқан қазақтың мінез-құлқын Р.Тоқтаров өз шығармасында ұлттық ерекшеліктердің тілдік көрінісі ретінде қолданған. Мысалы: «*Ұрыскеріс, әлгі секілді қызба көтерілістер бұрын да болып жататын, тек мына жолғы қаржасуларының астары бөлек; әскербасылары емес, батырлар бұра тартып отыр. Бұл доғал немелер көрбала сықылды, өздерінің «кір жуып, кіндік кескен» жерлерінен басқаны місе тұтпайды. Қазақтың осы көрбалалығы – басын дауға, елін жауға қалдырып жүргені»* [6, 12 б.]. *«Қым-қиғаш табан тірескен кескілесте оның бойындағы қызба қазақтың ыстық қаны оянып қорқуды да, тіпті өзін де ұмытты»* [6, 29 б.].

Автор ұлттық психология жайлы хабар беруде көбінесе «**қазақта**» сөзін қолданады. Мысалы, «**Қазақта** баланың нағашысын сұрайды, нағашысы мықты болса *«тегіне тартса осыдан бірнәрсе шығады»* деп үміт артады» [6, 36 б.]. «Әуелгі ұрлығымның бойыма сіңгеніне шүкірлік етіп, мен бірден тыйыла алмадым, бір күн шыдап-ақ бағып едім, келесі күні дәндеп алған құлқыным тіпті маза бермеді. Және әкем *«есі бар»* деп менен онша күдік алмайды, оның үстіне **қазақта «қыз балаға әкесі ұрыспайды, шешесі ұрысады, шеше менде болған жоқ. Кемпірлер ер бала аңқау, қыз бала залым болады деуші еді, сол залымдығым ба, әлде аштықтың адамды не бір пәлеге үйрететін сұмдығы бар ма, әйтеуір өзімді ақтап алатын дәлелдер басыма қаптап келе береді» [6, 42 б.].**

Р.Тоқтаров шығармасында мал бағып, қымыз ішіп, уайымсыз тіршілік еткен қазақы тұрмыс пен сол тұрмысқа дағдыланған қазақ азаматының бейнесін шынайы суреттейді. Мысалы, «*Алишекең Тінібай үйіне қос ат жеккен күймелі пәуескемен келіп түсті. Жыл уағына жетер-жетпес мәлішерде төбесі бұрынғысынан да қасқайып, тамағының астына салбырап қыртысқан қос бірдей бұзақ бітіп, денесі де молайып ауырлай бастаған. Сырт пошымынан байқалған өзгешелігі – басына жалтыр селендір, үстіне тік жағалы, түймелі ноғай беишет, аяғына қысқа қонышты әпесер етік киген, жүріс-тұрысы да әдеттегі балпаң басатын қазақ қимыл-қозғалысынан ширақтау, алдынан ізетпен сәлем бере шыққан Құнанбаймен ол сәл ақсаңдай басып кеп, орысша қол беріп амандасты»* [6, 57 б.].

Шығармада қазақ халқының ұлттық қасиеті, мінез-құлқы айқын суреттелген. «**Қазақ** деген аңқау халық» [6, 95 б.]. «**Қазақ** өкпешіл халық, тіпті атым насыбайдан көңілі қалады» демекші, кішкентай нәрсеге де өкпелеп қалады, бірақ оның есесіне таудай өкпесін де тез ұмытады екен» [6, 99 б.].

Ұлттық тұрмыс-салттың тілдік көрінісі. Р.Тоқтаров романында ұлттық тұрмыс-тіршілік нышандары да байқалып тұрады. Мысалы: «*Сосын, – деді Саркөк қараңғыда қолына түйіншектелген қылышты жылбыратқан бірдеңені ұстата салып. – Мынау Сізге батырдың өзінің тапсырған аманаты. «Көріскенше – күн жақсы, қашан шешілгенше бойтұмардай сақтасын!»* деп беріп жіберді» [6, 27 б.].

Тіліміздегі тұмар да мәдени мәңгілікке ие зат атауы. Тұмар тағу – ертеден келе жатқан дәстүрлі әдет. Тұмарды таққан адам көз тиюден, бәле жаладан аман болады деген ұғым ежелгі заманнан күні бүгінге дейін сақталған.

Әкесі басында молда-ишанға кітап аштырып отырып, атын «Ібраһим болсын» деп өзі қойып кетіп еді, қазір сол есімі біресе Ібіш, тағы бірде Әбіш, Әбен болып өзгеріп, ақыры кәрі әжесінің бесік тербетіп отырып:

**«Әлди-әлди Абайым,
Атқа тоқым жабайын.
Қаңғырып кеткен әкеңді,
Қайдан іздеп табайын, –**

деп бірде күліп, бірде жыламсырап, көзіне жас алып отыратын бебеуінен соң бір күндері өзінен-өзі елеусіз «Абай, Абайжан» атанып жүре берді» [6, 63 б.]. «Садақбай мен Көгедай түйдей жасты; Қодар екеуін де әбден есейіп кеткенде бір күнде **сүндетке** отырғызған. Әкесі Қодардың бірге туған ағасы еді, бүкіл ғұмыры Бөкенші Шоңқаның есігінде жалшы-

лықта өтіп келе жатыр» [6, 68 б.]. Салтымызда сүндетке отырғызылатын баланы ата-анасы алдымен психологиялық тұрғыда дайындайды. Оны «Сен енді нағыз жігіт боласың!» – деп жігерлендіреді. «Бір, екі, үш, төрт, бес, шүметайымның басын кес» деген секілді тақпақ үйретіп қояды. Осындай әңгімелерге әбден бойы үйренген бала осы күнді асыға күтіп, іштей дайын болып жүрері сөзсіз. Бұл ер баланың өміріндегі алғашқы асу, әуелгі сынақ десек те болады.

«Қалыңсыз қыз болса да, кәдесіз қыз болмайды. Кәдесі не сонда? Кәдесі – алып қашу. Осы алдағы түннен қалмай аттанып кетеміз [6, 71 б.]».

Тойда, үлкен мерекелерде түрлі ойындарда шақырылған қонақтарға кәде беріледі. Құдалықта кәде міндетті түрде болады. Кәде болмаған күнде әдет-ғұрыпты елемеу, сыйламау, дәстүрді бұзу болып табылады.

Қазақтың ұлттық дәстүрінде кәденің түрлері өте көп: тойбастар – әнмен басталады, айттық – айт күндері.

Құдалыққа байланысты – қарғы бау, шеге шапан, қалың мал, бата аяқ, өлі-тірі, құда тартар, т.б.

Күйеуге байланысты кәделер: есік көру, балдыз көрімдігі, күйеу табак, сүт ақы, ат байлар, т.б.

Балаға арналған кәделер: ат қою, кіндік кесу, бесікке салу, қырқынан шығару, тұсау кесу т.б.

Өлімге байланысты кәделер: садақа, жыртыс, арулау, киім беру, дұға оқыту.

Жазушы ұлтымыздың ертеден күні бүгінге дейінгі жалғасып келе жатқан тұсау кесу салтын өз шығармасына арқау етеді. Мысалы, *«Оны жағалағаны – жанындағысын қарақтағаны. Тұсауын өзі кесіп, аяғын шалдырмай кеткелі тұр. Билікке де, атақ-даңққа да ұмтылмайтын жақсы Бөжей енді оның шатын шалғай салған жүріс-тұрыстарына іштарлық жасай бастапты» [6, 106 б.]*.

Баланың тұсауын қаз-қаз басып жүре бастаған кезде кеседі. Арнайы кішігірім той жасалады, тойға келгендер сыйлықтар мен шашулар әкеледі. Тұсауды ақсақалға немесе іс-қимылы ширақ әйелге не ер адамға, өнегелі адамға жүктейді. Тұсауын кескен адамға әке-шешесі ризашылық білдіріп, сыйлықтар жасайды.

Ұлттық өлшемнің (уақыт, мөлшер) тілдік көрінісі: Қазақ дүниетанымында өлшем бірліктерді қолданудың өзіндік ерекшеліктері бар.

Р. Тоқтаров шығармасында ұлттық өлшем бірліктерден мезгіл мәнді сөздер мен мөлшер мәнді сөздер жиі қолданылған. Мысалы, **мезгіл мәнді сөздер:**

«Бүгінгі ұлы сәскеде басталған әскери кеңестің түн ортасы ауғанша бітпей қойғаны – онда қаралған үш мәселенің де өліспей-беріспейтін қызу жақтастары болғандықтан» [6, 15 б.]. «Кенесары мұздай темір құрсанған жасауылымен бар әскерден озып, мана кіші бесінде-ақ аттанып кеткен» [6, 21 б.]. «Қарт ана басын изеп, қолымен жер тіреп орнынан тұра берді. Кеше ұлы бесінде Ақшоқыдан көшкенде мінетін көк арбасымен салдыртып жеткен еді, содан бері көз ілген де, бір мезгіл қисайып жатқан да емес, бар тілеуі осы, жақсы көретін жадыра келінінің үстінде, Аллаға күні-түні мінәжат етіп, қаздыып осы отырысынан танбаған» [6, 49 б.].

Жоғарыдағы мәтіндерде мезгіл мәнді «ұлы бесін», «ұлы сәске» сөздері қолданылып, уақыт өлшемінің ұлттық сипатын ашып тұр. Автор осы сөздердің орнына түс қайта не түске шейін деп, не сағат тілін қолдануына да болар еді. Мұндай сөздерді қазақы ұлттық дүниетанымының тілдік көрінісін сипаттауды көздеуден туған қолданыстар деп есептейміз.

Ұлттық мәдениеттің (әдебиеттің) тілдік көрінісі. Р. Тоқтаров шығармасында ұлттық мәдени ерекшеліктер де кездеседі.

Автор қазақ халқының ұлттық ерекшелігінен ақпарат беруде сөйлеу тілінің ұлттық нақышы болып табылатын еркелету, сыйлау мәнінде қолданылатын рең мәнін тудыратын қосымшаларды (-еке) «қазақ», «аға», «кіше» сөзіне жалғап та пайдаланған. Автор бұл қосымшаларны экспрессивті, эмоциялық мағына үстеу үшін қолданады. *«Қазақемнің ақылы түстен*

кейін келетін әдеті емес пе» [6, 14 б.]. «Қазакең қарнын тойдырғысы келсе жоқтан сылтау табады» [6, 58 б.]. «Бастан құлақ садақа» дейді қазакең» [6, 98 б.]. «**Аға-еке**, мен оныңызға қазір бауыздап тастасаңыз да көнбеймін. Сіз өлген жерде өліп, сіз тірілген жерде тірілемін» [6, 15 б.]. «Ауыл сыртымен тай жарыстырып екі ақ көйлек бала салдырып бара жатыр. Оның біреуі тез-ақ шырамытылды – **дөйаға Жортардың** немересі. Қуанышы – жастығы, жаға бостығы» [6, 27 б.].

Ұлттық өнердің тілдік көрінісі: Р.Тоқтаров шығармасында ұлттық ерекшелік болып табылатын қазақ өнерінің болмыс-бітімі де кеңінен ашылады. Ол шешендік өнер, ұлттық ойындар және ұлттық аспаптар негізінде көрінеді. «**Бір сызық бойына жыпырлата тігілген көп асықтың** қақ ортасына қан-жосаға боялған біреуін тоңқайтып тікесінен тік қойыпты. Сақаны сол тоңқайтып қойған қан-жосаға тигізсең көндегі бар асықты сыпырып аласың, тигізе алмасаң, не құлатып кетсең орнына соншама жаңадан **асық** тігесің» [6, 28 б.].

Асық ойыны – қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойыны. Асық ойынын күндіз де, түнде де ойнауға болады. Күндізгісі – мергендікке, түнгісі – ептілікке баулиды. Иіргенде түскен қалпына қарай асық – алшы, тәйке, бүк, шік деп, ал атуға арнап арнайы қорғасын құйылып жасалғаны – сақа, жақсылары – оңқа деп аталады. «Абайдың көзі шатыр ішіне айнала ілінген бұлғын ішіктер мен қымбат бағалы аң терілеріне түсті». «Біздің қырда айналысатын **тоғызқұмалақ** деген ойынымыз болады. Дойбымен ептеп әуестенеміз» [6, 243 б.]. **Тоғызқұмалақ ойыны** – қазақтың ұлттық дәстүрлі ойындарының бірі – ақыл-ой ойыны. Тоғызқұмалақ ойынын тұңғыш рет орта ғасырда қойшылар ойлап шығарыпты. Олар жерді қазып алып, жүрелеп немесе малдас құрып отырып ойнай береді екен, ойынның қызығына түсіп кетіп, қойларын қасқырға алғызады екен деген пікір де бар.

Діни дүниетанымның тілдік көрінісі: Р.Тоқтаров романында қолданылған діни лексика: *сәждеге бас ұру, әулиеге сену, Аллаға сыйыну, шариғат* т.б. Жазушы шығармасында діни дүниетанымның тілдік сипаты әр түрлі діни салт-дәстүрмен байланысты көрініс тапқан. Олар:

1) Сәждеге бас ұру: «Аруақ, құдай бар болсаң Әнет бабамның ғұмырын бер де, қасыретін берме. Ұрпағым өсіп-өнсін, елге үлгі-өнеге таратайын. Албаты қорқатыным – артқы шегі бір күнде кесілмесін» деп **сәждеге бас ұрып**, көзінен жасы парлап ағып тілек еткен [6, 33 б.].

2) Әулиеге сену: «О, қасиетті **әулием**, бәрін де қолмен қойғандай еттіңіз-ау! Енді бүгін таңда көрген түсімді жорып беріңіз...» [6, 39 б.].

3) Аллаға сыйыну: «Қарт ана басын изеп, қолымен жер тіреп орнынан тұра берді. Кеше ұлы бесінде Ақшоқыдан көшкенде мінетін көк арбасымен салдыртып жеткен еді, содан бері көз ілген де, бір мезгіл қисайып жатқан да емес, бар тілеуі осы, жақсы көретін жадыра келінінің үстінде, **Аллаға күні-түні мінәжат етіп**, қаздыып осы отырысынан танбаған» [6, 49 б.]. «Таң қараңғысында тағдырыма налымаймын, кеңшілік, жақсылығы мол раббым-құдая!... О, құдыреті күшті Алла тағалам, **таң қараңғысы алдында жарық дүниеге келетін сәбиіме мейір-шафқатыңды төк...**» [6, 49 б.].

4) Шариғат. Бірінші баспалдақ – Шариғат – бұл уақытында игерілген ғылым, заң; әрбір мұсылман қарсылықсыз орындауға тиіс әдеп жолы [6, 60 б.].

Шығармада қазақы діни дүниетанымдық түсініктер молынан қамтылған. Олар шығармада ұлттық ерекшеліктер тұрғысынан әртүрлі қырынан (сәждеге бас ұру, әулиеге сену, Аллаға сыйыну т.б) көрініс тауып отырады. Бұл шығарманың ұлттық сипатын, ұлт өкілдерінің таным-түсінігін шынайы беруге септігін тигізген.

Қорытындылай келе, жазушы өз шығармасында ұлттық дүниетанымға түсінік беретін сөздерді қолдану арқылы байырғы қазақтың тұрмыс-тіршілігін, салт-санасын, дәстүрін, ұлттық мәдениетін кеңінен көрсетуге тырысқан. Жазушы шығармасының мәнін арттыруда, ұлттық дүниетанымның алатын орны ерекше. Өйткені, сол қоғамдағы үрдісті көрсетуде, қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін суреттеу арқылы жазушы көз алдымызға сол кезеңді елестетуге мүмкіндік береді.

Әдебиет тізімі

- 1 Ақбердиева, Б. Лексика-фразеологиялық жүйедегі мифтік-танымдық тұжырымдар [Мәтін]: филол. ғыл. канд. дисс. ... автореф / Б. Ақбердиева. – Алматы: Тіл білімі институты, 2000. – 146 б.
- 2 Қосымова, Г. Қазақ шешендік өнерінің негіздері және тілдік танымы [Мәтін] / Г. Қосымова. – Алматы: Ғылым, 2005. – 296 б.
- 3 Қожахметова, Ф. Тұрмағамбет Ізтілеуов тілдік тұлғасының дискурстық сипаты [Мәтін]: филол. ғыл. канд. дисс. ... автореф / Ф. Қожахметова. – Алматы: Тіл білімі институты, 2004. – 110 б.
- 4 Кішібеков, Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең [Мәтін] / Д. Кішібеков. – Алматы: Ғылым, 1999. – 200 б.
- 5 Османова, З. І. Жансүгіров поэзиясы тілінің көркемдік ерекшеліктері [Мәтін]: филол. ғыл. кан. дисс. ... автореф / З. Османова. – Алматы: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2004. – 131 б.
- 6 Тоқтаров, Р. Абайдың жұмбағы [Мәтін]: роман / Р. Тоқтаров. – Алматы: Әл-Фараби, 1999. – 752 б.

Мәлімет редакцияға түсті: 02.03.2017

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., АЛДАБЕК, Ф.А.

**ВЫРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В РОМАНЕ-ХАМСЕ
«АБАЙДЫҢ ЖҰМБАҒЫ» Р. ТОКТАРОВА**

Национальное мировоззрение – это человек и его взгляды на окружающий мир, его стиль жизни, которым отличается отдельная нация. В статье были сделаны анализы, смысловые разборы языковой картины национального мировоззрения в романе «Загадки Абая».

Ключевые слова: языковая картина, национальное мировоззрение, нация, картина мира.

BEKBOSYNOVA, A.KH., ALDABEK, F.A.

**EXPRESSION OF THE NATIONAL OUTLOOK IN THE NOVEL «ABAYDIN
ZHUMBAGY» BY R.TOKTAROV**

National Outlook – a man and his Outlook on the world, his style of life, which is a separate nation. The article made analyses, semantic analyses linguistic picture of the national ideology in the novel «The Mysteries of Abai».

Keywords: language picture, national outlook, nation, world view.

УДК 82:81-26

Бекбосынова, А.Х.,

*филология ғылымдарының кандидаты,
қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының
доценті, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан*

Жолдыбаева, А.Е.,

*4 курс студенті, ҚМПИ,
Қостанай қ., Қазақстан*

**Ш. МҰРТАЗАНЫҢ «АЙ МЕН АЙША» РОМАНЫ
ТІЛІНДЕГІ ТҰРМЫСТЫҚ МАЗМҰНДАҒЫ ЛЕКСИКАЛЫҚ СӨЗДЕР**

Түйіні

Тұрмыстық мазмұндағы лексика – халықтың тұрмыстық салт-санасына, әдет-ғұрпына, өмір-тіршілігіне қатысты күнделікті өмірде жиі қолданылатын сөздер. Мақалада «Ай мен Айша» романында кездесетін тұрмыстық мазмұндағы лексикаға талдау жасалынып, мағынасы ашылады. Мақаланың мәнін ашатын сөздер: тұрмыстық лексика, шығарма лексикасы, салт-дәстүр, тұрмыс, халық өмірі.

Бүгінгі лингвистикадағы, лексикадағы шешімін таппай жүрген мәселелердің бірі – тұрмыстық лексикадағы сөздер. Бұл ұғымның аясына адамның күнделікті өмірінде қолданылатын заттарының, бұйымдардың атаулары сондай-ақ тұрмыспен тікелей байланысты күнделікті жағдайына, үй шаруашылығына байланысты сөздер жатқызылып жүр.

Тұрмыстық лексика жайлы өте құнды деректі Ж. Манкеева еңбектерінен таба аламыз [1, 5 б.]. Ғалым тұрмыстық лексика жайлы түсінікті ұлттық лексика түсінігімен тығыз бірлікте, тарихи шығармалардан және құнды деректерден іздеуді негіздеуге ұмтылады. Автордың пайымдауы бойынша, ұлттық лексиканың бір бөлігі ретінде тұрмыстық лексиканың көзі – ұлттық туындыларда болып табылады.

«Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігінде» (авторы Ғ. Қалиев) қарастырып отырған мәселе – тұрмыстық сөздер деп беріліп, негізі былайша түсіндіріледі «күнделікті тұрмыста қолданылатын сөздер. Мысалы, төсек, нан, терезе, ас, бос белбеу, о тоба, жолың болғыр т.б.» [2, 333 б.].

Ә. Хасенов тұрмыстық лексика жайлы өз еңбегінде: «Тұрмыстық лексика – күнделікті өте жиі қолданылатын қажетті, сондай-ақ халықтың тұрмыстық салт-санасына, әдет-ғұрпына, өмір-тіршілігіне қатысты сөздер. Бұлар негізі, күнделікті ауызекі сөйлеудің тіліне тән жалпылама лексика саласымен астасып жатады. Тұрмыстық лексика – халық өмірінің айнасы», – деп анықтама бере келіп, оларды былайша топтастырып көрсетеді: үй-баспанаға байланысты сөздер: жаппа, жеркепе, кереге, уық т.б.; құрал-сайман атауы: мама ағаш, қамшы, жүген, құрық т.б.; киім-кешек атаулары: саптама етік, көмшат бөрік, түлкі тымақ, күпі т.б.; ыдыс-аяқ аттары: таба, табақ, тостаған, қазан т.б. [3, 129 б.].

Тұрмыстық лексика жайлы деректі А.Төлегеновтың «Түркістан уалаяты» газетінің лексикасы атты мақаласынан көруге болады. Осы аталған мақалада зерттеуші тұрмыстық лексика тобына жататын сөздерді шығу тегі мен тұрмыста атқаратын қызметтеріне қарай былайша етіп топтастырған:

1) киім, мата және матадан жасалған материалдар: ішік, тон, етік, шапан, бөрік, жібек, шыт, жейде, шұға, кебін, арқан т.б.;

2) үй жиһаздары, тағам атаулары, ыдыс-аяқ, киіз үй, ағаш үй, шатыр, қазан, мыс қазан, темір қазан, сандық, ошақ, құман, қонақ асы, ет, сорпа, көже, тоқаш;

3) мал атаулары: бура, нар, түйе, жылқы, інген, бие, құлын, айғыр, сиыр, бұзау, тоқты, қозы т.б. [4, 8 б.].

Тұрмыстық лексика тек атауыштық қызмет атқармайды, сонымен қатар оның қарым-қатынастық рөлі ең маңызды. Оның бұл қызметі тілдік қатынастың ерекше түрі – сөйлесім әрекеті арқылы жүзеге асады. Кез келген тіл бірлігінің мағынасы, оның толық табиғаты сөйлесімде ашылады [5, 9 б.].

Сонымен ғалымдар топтастыруындағы, пікірлеріндегі тұрмыстық лексика жайлы түсініктерін жинақтай келсек, әр ғалымның өзіндік пікірінде өзіндік негіз бен дәйек барлығын аңғаруға болады.

Әр этникалық топтың өзіндік өмірлік стереотиптерін жасап шығарады, сол арқылы тұрмысқа қажетті ыдыс және киім түрлерін пайдаланады. Киім-кешек және ыдыс-аяқ заттары адамның тіршілігінде ежелден келе жатқан дүние, олардың түрі мен пішіні әрдайым түрлерін өзгертіп отыруы мүмкін, алайда атауының өзгере қоюы жиі қайталанатын жағдай емес.

Ыдыс-аяқ атауы қазақ халқының тұрмысына байланысты, бұл атаулар негізі көшпенді қазақ халық тұрмысына лайық тасымалдауға ыңғайлы, сүйектен, теріден, жүннен жасалған. Яғни, бұл атаулардың пайда болуына олардың жасалу материалдары негіз болған. Олар – көнек, мес, боғама, торсық, қауға т.б. Бірақ қазіргі таңда бұл атаулар қазақ халқының тұрмысында тіпті кездеспейді. Қазақ халқының тұрмысы өзгеріп, сол сияқты атаулардың да тұрмыс-салтпен байланысты жақтары өзгерді. Сонымен, бұл атаулардың біршамасы көнерген атаулардың қатарына көшті.

Тұрмыстық лексикаға тұрмыста қолданылатын заттардың атауы және солардың сипаттарын атайтын сөздер жатады. Яғни тұрмыстық лексика деп отырғанымыз – ұлттың

бүгіні мен ертеңімен біте қайнасқан, нақты зат атаулары деп атауға болады. Мысалы, сүт тағамдарынан жасалатын тағамдардың аттарының өзі бір түйеге жүк боларлықтай. Ат әбзелдерінен, теріден, қайыстан жасалған зат атауларында осы тұрмыстық лексиканы құрайтын сөздерге жатқызуға болады. Тұрмыстық лексика қазақ халқының қарапайым тіршілігінен алынған қарабайыр сөздер болса да, қазіргі таңда ұмыт болып, мағынасы көнеленіп кеткен.

Қаламгердің **тұрмыстық мазмұндағы** сөздері: *Айша тұтатқан жетілік шырағданның бүйірі томпайған шынысына түкіріп кеп жіберіппін* («Ай мен Айша», 9 бет). **Жетілік шырағдан** дегеніміз қазіргі таңда шам мағынасында жаңа мағынаға ие болған сөздердің бірі. Бұл сөйлемде автор жарық беруші шам мағынасында қолданып тұр. *Ары тартып, бері тартып машан екеуміз біркөрпеге таласып, көз байлана бере сырыққа қонақтайтын тауықтар сияқты бір-бірімізді итерісіп, әйтеуір, бір кезде тынышталамыз* («Ай мен Айша», 47 бет). **Сырық** – қазақ үйдің киізін жөндеуге, жауынды күні үйдің бір бұрышын тіреуге, түндікті көтеріп ашуға арналған жуанырақ ұзын ағаш. *Жақаш екеуміз сүдігер жырттық* («Ай мен Айша», 52 бет). **Сүдігер** сөзі қазақ қоғамына кеңес үкіметі кезінен келген сөздердің бірі деуге болады. Себебі, көшпенділікпен әбден айналысып үйренген қазақ халқы, бірден отырықшылыққа үйреніп кетуі қиындау болған. Ал сүдігер сөзі алғашқы егін шаруашылығы дамыған кезеңде пайда болған десек те қателеспейміз. Сүдігер сөзі яғни күзде жыртылатын жер болғандықтан, сүдігердей сарғайып кетіпті деген секілді ел аузында сөздер кездеседі, яғни алдына ала дайындалыпты, алдын ала ақталыпты қоймапты деген мағынаға келеді. *Ақжол күзде өзім салған бораздаға құлап, артқы сол аяғы сүйретіліп жүр* («Ай мен Айша», 91 бет). **Боразда** сөзі қазақ қоғамында егін шаруашылығы дамыған кезеңнен бастап қолданыста болған. Боразда сөзін көбінесе алғашқы бастама, алғашқы игіліктің басы деген сияқты тіркестермен қатар қолданады. Қазақ қоғамында ең алғашқы тірлік, ең алғашқы тыныс осы сөзбен тікелей байланысты өрбіген. Жазушы бұл шығармасында айдалған жердегі соқаның қопарып кеткен терең ізі мағынасында пайдаланып тұр. *Аузыма бір жұтым қымыз яки бір қасық бозатисе болды – бет-аузым алаулап шыға келеді* («Ай мен Айша», 106 бет). Қазақтың халық әнінде: «Бозада боза екен-ай! Боза бір шөптің басы екен-ай! Бозаға қанып алған соң құрбым, кәріде болса жас екен-ай!» деген тіркес кездеседі. Бұл сусынның қазақ танымында көп рөл атқаратынын байқаймыз. Боза ішімдіктің бір түрі ретінде, қазақтың ең алғашқы қоғамына кірген сусыны ретінде тарихта қалды. *Тасбет аттың шылбырын үйдің боғатына іле салып, қорбаңдап үйге кірді* («Ай мен Айша», 121 бет). **Боғат** сөзі қазақтың отырықшылықта әбден қалыптасып, топырақтан үй сала бастаған кезінде пайда болған. Боғат отырықшылықтың пайда болған кезінен бастап, пайда болған. Қазақ тұрмысында боғат сөзі, қазіргі таңда қолданыстан шығып қалғанменен, тарихи маңызы зор болып табылады. *Қолымда солқылдақ сәмбі шыбықтан басқа қаруым да жоқ* («Ай мен Айша», 126 бет). **Сәмбі шыбық** яғни сәмбі тал деп те айтылады. Қазақ қыздарының сұлулығын «сәмбі талдай сәнді екен», – деген тіркестермен көрсетіп берген. Себебі, сәмбі тал – өте майысқақ, нәзік болып келеді. Осы сөз қазақтың тұрмыс-тіршілігінде қолданылған және сәмбі шыбықтай иіліп сәлем берді деген тіркестер арқылы ол ізеттіліктің, инабаттылықтың белгісі ретінде де пайдаланылған. – *Өйткені ұрада қызылша бар* («Ай мен Айша», 155 бет). **Ұра** сөзі екі мағынада қолданылғанмен, қазақ тұрмыс-тіршілігінде, ұра сөзі азық-түлік сақтау үшін жерден ойып қазылатын, жабық орын болып табылған. Қазіргі тоңазытқыштың орнына пайдаланылған орын болған. *Нәметқұл ұста соғып берген көсеуді күлге тағы салды* («Ай мен Айша», 170 бет). **Көсеу** сөзі қазақта тұрмысында қолданылғанмен, екінші мағынасы біреудің қолымен от көсеудеген сияқты тұрақты тіркестер арқылы, біз көсеудің мағынасының қазақтың тұрмыс-тіршілігінен өзі кеткенменен, қазіргі таңда мағынасын жоймай, тұрақты тіркестерде қолданыста қалғанын байқаймыз. *Әуелі есіктің көзіндегі қарды күрекпен әрең ашып алып, күресін үйме қардан тепкішек жасап, ақтаудың үстіне шыққандай болдым* («Ай мен Айша», 171 бет). **Тепкішек** орта ғасырда қолданылған. Тепкішек сөзі яғни саты, бір жерге өрмелеу үшін немесе басына шығу үшін қолданылған тұрмыстық зат. Көбінесе қарағайдан, қайынан,

теректен жасалады. Қаламгер бұл сөйлемде аяқ басып жоғары шығу үшін жасалған баспалдақ немесе саты мағынасында қолданған. *Өзімдікін, шәлтиген шабдардың ауыздығын салып, қолыма дүңгіршегімді алып, үстіне қарғып міндім* («Ай мен Айша», 199 бет). **Дүңгіршек** сөзі қазіргі таңда жаңа мағынаға ие болып, кішкентай дүкендердің аты ретінде қолданысқа енсе, ал мәтінде ыдыс ретінде қолданылған.

Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігінің барлығы ауыз әдебиеті арқылы бізге жеткені белгілі. Тұрмыстық зат атаулардың не болмаса соның сипаты қазақтың болмыс бітімімен біте қайнасып кеткен. Күнделікті тұрмыста қолданылатын заттар арқылы оларға тіпті мақал-мәтелдер де, цитаталар да, әр түрлі жұмбақтармен, ауыз әдебиетінде көрініс табатын жануарлардың барлық түрлеріне де соған қатысты ұғымдар пайда болып отырған. Тұрмыс-тіршілікке қажетті заттарды соған байланысты олардың атауын қойып отырған. Сол атаулар кейіннен ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, ұлттық санамызға сіңіп кеткен. Тұрмыстық лексикада қолданылатын сөздердің көпшілігі қазақтың көшпелі мал шаруашылығына байланысты болып келеді. Көшпенді қазақ халқының пайдаланатын заттарды өзге ұлттарға қарағанда, өзгеше болған себебі, отырықшылықпен айналысатын шаруаларға қарағанда көшпенділіктің азабы ауыр екендігі белгілі. Әрбір тұрмыстық лексикадағы сөздердің өзіндік аталу тарихы бар.

Қорытындылай келе, жазушы осы тұрмыстық лексиканы өзінің шығармасында қолдану арқылы байырғы қазақтың тұрмыс-тіршілігін, салт-санасын, дәстүрін, ұлттық мәдениетін кеңінен көрсетуге тырысқан. Әсіресе, Тараз өңірінде қолданылатын диалект сөздермен қатар, әдеби сөздерді де жиі қолданған. Жазушы шығарманың мәнін арттыруда, тұрмыстық лексиканың алатын орны ерекше. Өйткені, бұл шығарма тарихи шығармаға жақын болғандықтан, сол қоғамдағы үрдісті көрсетуде, тұрмыстық заттардың атауларын және де көнерген сөздерді қолдану арқылы, сол кезеңді көзімізге елестетуге мүмкіндік береді.

Әдебиет тізімі

Ибраимова, Ж.Т. Қазақ тіліндегі тұрмыстық лексиканың сипаты филолог [Мәтін] / Ж.Т. Ибраимова // Ғылым. кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты – Алматы: [ж. б.], 2008 – 26 б.

Қалиев, Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі [Мәтін] / Ғ. Қалиев. – Алматы: Сөздік-словарь, 2005. – 440 б.

Манкеева, Ж.А. Этнос тілі табиғатының ерекшеліктері [Мәтін] / Ж.А. Манкеева // Тіл тарихы және оның табиғаты – Алматы: Ғылым, 1997. – 356 б.

Төлегенов, А. Түркістан уәлаяты газетінің лексикасы [Мәтін] / А. Төлегенов // Қазақ әдеби тілінің тарихи көздері. – Алматы: Ғылым, 1989. – 255 б.

Хасенов, Ә. Тіл білімі [Мәтін] / Ә Хасенов. – Алматы: Санат, 1996. – 416 б.

Мәлімет редакцияға түсті: 26.05.2017

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., ЖОЛДЫБАЕВА, А.Е.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СЛОВА БЫТОВОГО СОДЕРЖАНИЯ В РОМАНЕ «АЙ МЕН АЙША»

Ш. МУРТАЗА

Повседневные слова, которые часто используются в описании быта, обычаев, жизни народа составляют бытовую лексику языка. В статье проводится анализ бытовой лексики, которая встречается в романе «Ай мен Айша».

Ключевые слова: бытовая лексика, лексика произведения, обычаи, быт, жизнь народа.

BEKBOSYNOVA, A.KH., ZHODYBAYEVA, A.E.

WORDS OF EVERYDAY LEXICON IN THE ROMAN «AI MEN AISHA» BY SH.

MURTAZA

Household contents of the vocabulary of everyday consciousness, traditions and customs of the population, took part in the life of the most frequently used words in everyday life. The article «Ai and Aisha» meet domestic content of the meaning of the lexical analysis of the data, the novel opens.

Keywords: everyday lexicon, vocabulary of work, customs, life, people's life.

УДК 796.85

Жағыпар, М.С.,

5В010800 «Дене шынықтыру және спорт»

4 курс студенті, ҚМПИ

Біржікен, Е.А.,

дене шынықтыру пәнінің оқу тәрбие

орталығының аға оқытушысы, ҚМПИ

Қостанай қ., Қазақстан

СПОРТТЫҚ КҮРЕС БӨЛІМІНДЕ ҰЖЫМДЫҚ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ - ОҚЫТУШЫ ЖАТТЫҚТЫРУШЫНЫҢ РӨЛІ

Түйіні

Мақалада спорттық күрес бөлімінде ұжымдық қалыптастырудағы – оқытушы жаттықтырушының рөлі туралы жазылған. Дені сау, мықты ұжым бар, бай салт-дәстүр мен жұрып тұрған бірыңғай міндеттері бар біртұтас мақсаты болып табылады, тамаша тәрбие құралы. Олар барлық еліктеуге тырысады, бірінші кезекте, чемпиондары мен спорт шеберлеріне. Сондықтан, мәдениет мінез-құлық, мысалы жоғары, олардың қарым-қатынасы кіші жолдастарына секциясы бойынша, үлкен тәрбиелік рөлі ойнайды. Дұрыс ұйымдастыруға тәрбиелеу бірыңғай талаптары мен тең құқықтары барлық мүшелерінің спорттық күрес мүмкіндік береді.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** тәрбие, ұжымдық қалыптастыру, жаттықтырушы, спорттық күрес, дені сау.*

1. Кіріспе.

Қазақ күресі еркін өскен ер жүрек қазақтың бүкіл болмысымен біте қайнасқан білікті өнер. Атадан балаға жалғасқан тоқырамас, түгемес, жойылмас бәсірелі бәсеке. Ұлттық спорттың төресі. Сақтардың сарқытын, үйсіндердің үлгісін, ғұндардың хикіметін, керейлердің кереметін, қазақтардың қайратын, алаштардың айбатын ұрпақ жүрегіне ұялатқан ұлттық спорт бірі [4, с. 36].

Қазіргі таңда елімізде қазақ күресін әлемдік бәсекеге лайықты спорт түрі деңгейінде дамыту басты мақсатқа айналып отыр. Күш пен әдіс-тәсілдерді бір сөзбен айтқан да, күш болмаса әдіс-тәсілдің, әдіс-тәсіл болмаса күшті қолданудың бәрі бекер болғаны және жеңіске жетудің жүзеге асырылуы да мүмкін емес. Сондықтанда қазақ күресімен шұғылданбас бұрын маман жаттықтырушы шұғылдануға талап білдірушілердің денсаулық жағдайын медициналық тексеруден өткізуі тиіс. Жақсы балуан дайындап шығару үшін жанкештілікпен тер төгіп, тиянақты жаттығумен үздіксіз жаттығу жасау қажет. Білікті бапкер оқыту-жатығу жүйесін күнделікті жүйелі түрде жетілдіре отырып, әр шұғылданушыны үлкен жүктемелерді меңгеруге дайындауы тиіс.

Кеңестік Қазақстанда қазақ күресінің жарыстар олимпиадалық және халықаралық спорттық күрес түрлерінен бірнеше онжылдық бұрын өткізіле бастады.

Қазақ күресімен шұғылданатын жастар арасынан, өздерінің спорттық кемелденуін спорттық күрестің халықаралық және олимпиадалық түрлерінде жалғастырып, ең жағары нәтижелерге жеткен көптеген атақты кезендерін атап көрсету [1, с. 25].

2. Материалдар мен әдістер.

Жаңа ұжымның білім берудегі жаттықтырушы-оқытушы маңызды рөл атқарады жеке мысал жаттықтырушы-оқытушының (оның айналасында ұжымы қалыптасады) әзірлеу белгілі бір талаптарды айналысатын алғашқы сабақ. Тәртібін белгіленген алғашқы сабақтардың ұдайы сақталатын және айналуы дәстүрге айналған ұжым. Бұл барлық тараптардың мүшелерінің қызметінің секциясы: тәртіпті сақтау режимінің талаптарын, гигиеналық талаптарды

орындау ережелерін, жолдастарына көңіл бөлуі, мәдениет мінез-сабақтарда, сабақтан тыс және т.б.

Үлкен рөл тәрбиелеуде аса маңызды ұжымдық спорттық бөлім атқарады. Дені сау, мықты ұжым бар, бай салт-дәстүр мен жұрып тұрған бірыңғай міндеттері бар біртұтас мақсаты болып табылады, тамаша тәрбие құралы. Олар барлық еліктеуге тырысады, бірінші кезекте, чемпиондары мен спорт шеберлеріне. Сондықтан, мәдениет мінез-құлық, мысалы жоғары, олардың қарым-қатынасы кіші жолдастарына секциясы бойынша, үлкен тәрбиелік рөлі ойнайды. Дұрыс ұйымдастыруға тәрбиелеу бірыңғай талаптары мен тең құқықтары барлық мүшелерінің спорттық күрес мүмкіндік береді [2, с. 45].

Ынтымақтастық кіші және жоғарғы, нәтижелі спортшыларға қалыптастыруға көмектеседі, себебі, ұжымдық ынтымастыққа, ұғынуға байланысты, өзінің қатыстылығын ортақ іске, жеңіске, әрбір рухтың сезімін ынтымақтастыққа жағдай жасайды. Спорттық жарыстар мен спортпен айналысу тартымдылығын мүмкіндігі, ең мықты болуға, әдемі, сау болуға атап көрсетеді [5, с. 23].

Жаттығу – бұл кешенді және ұжымдық балуан оқыту нысаны. Ол жалпы саны сипатталады, орындалатын жұмыс, үлестерді жаттығулар орындалатын жоғары кернеумен байланысқан жүктеме арнайы және жалпы сипаттағы, қолданылатын құралдармен және әдістермен арнайы бағытталған шаралармен ұйымдастыру, демалыс – қалпына келтіру. Жүйесі арқылы жаттығулар жүзеге асырылады, мақсатты педагогикалық әсер шешіледі негізгі спорттық, сауықтыру және тәрбиелік міндеттер.

Салауатты ұжымы болып табылады қуатты тәрбие құралы және тұлғаны қалыптастыру, спортшының, оның сипаты.

Тәрбие мен оқыту тығыз бір-бірімен байланысты. Дұрыс салынған оқыту процесі мен тәрбиелеу жоғары нәтижеге қол жеткізе спорттық өміріне жаңа денешынықтыру-сауықтыру кешеніне көмектеседі.

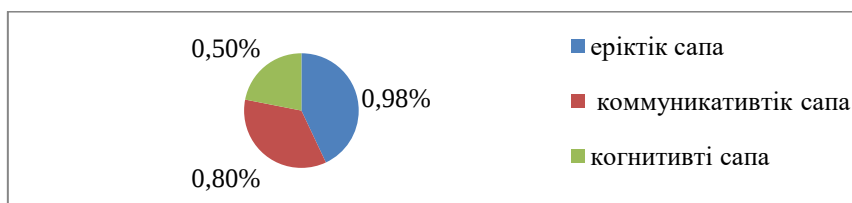
Дәл осы спорттағы алғашқы қадамдары жасалуда алғашқы сапасы мен дағдылары туғызатын спортшының жылдар алға тұлғалық портреті. Жаттықтырушы-оқытушы осы қызықтыру спортшы осы спорт түрімен және бірте-бірте, қысып қалу, әсер ету балуан тәрбиелей отырып, оған қажетті физикалық және психикалық сапасы, күреске адалдық еңгізу.

Ғалымдар әлдеқашан орнатылған екі әсері бар дене шынықтырумен және спортпен айналысу. Бір жағынан, бұл сабақтар дамытады жеке қасиеттері: төзімділік, күш және т.б., ал екінші жағынан – әсер дене және спорттық психологиялық сапалар даярлығын жетілдіреді [3, с. 30].

3. Нәтижелер мен талқылау.

Спорттық күрес бөлімдерінің бапкер-оқытушылық құрамнан арасында бізсауалнама жүргіздік келесі тақырыпқа: «Тұлғаның сапасының құралымы арқылы оқу – жаттықтырушы кәсіптері» 1 диаграммадан қара.

Арада нәтижеде анықталды:

1 диаграмма. Тұлға сапасының құралымы арқылы оқу – жаттықтырушының кәсіптері

Берілген 1 диаграммада дене шынықтыру сабақтары процесінде және спортпен даярлау және спорттық жарыстарға қатысу құрылады алғышарттары және шарттары, олардың көмегімен ең сәтті мінезінің тәрбиеленедіру және сендіру қалыптасады: еріке, патриотизмге, кісілік, тапсырылған іске, өзіне және басқаларға жауапты көзқарасына, оқуға, жұмысқа, ұжымға, отбасына талап қоя білу дәлелдейді.

Осындай талаптарға сәйкес қазіргі заман спорттық педагогы жоғары деңгейде бірнеше құзыреттілігін жүйелі түрде игеруге міндетті, біздіңше олар:

1) арнайы құзыреттілік – кәсіби қызметін жоғары дәрежеде атқару және өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білу қабілеті;

2) әлеуметтік құзыреттілік – бірлескен кәсіби қызметпен шұғылдану қабілеті, кәсіби қарым-қатынас тәсілдерін қолдана білу;

3) білім беру құзыреттілігі – білім беру қызметінде кәсіби білімді, біліктер мен дағдыларды, мақсатты қоюды игеруге деген қызығушылық және білім беру қызметінде жеке шығармашылықтың дамуына ынталылық, дене шынықтыру және спорттық педагогика негіздерін қолдана білу іскерлігі;

4) ұйымдастырушылық құзыреттілік – оқыту – жаттықтыру іс-әрекетін жоспарлау, жүзеге асыру және бағалау, бақылау негізінде өз бетінше ұйымдастыруға дайындығы және қабілеті;

5) коммуникативтік құзыреттілік – алға қойған мақсаттарға жетуге бағытталған, ынтымақтастық қарым-қатынасқа қабілеттері;

6) әдістемелік құзыреттілік – оқыту-жаттықтыру әдістемесін толық меңгеру, оқыту – жаттықтыру әдістері мен тәсілдерін өз бетімен таңдауға және қолдануға дайындығы және қабілеті;

7) ақпараттық құзыреттілік – ақпараттық қарым-қатынас технологиясын игеру және өз бетімен білім алу үшін қашықтықтан оқыту, мультимедиялық, электрондық технологияларымен жұмыс жасау дағдыларын меңгеру қабілеттері.

Қазіргі таңда 12-жылдық оқытуға көшу аяңында ең өзекті мәселелердің бірі – дене шынықтыру мұғалімдерін қайта даярлау мәселесі екені сөзсіз. Себебі жаңа формация спорттық педагогы білім алушылардың танымдық іс-әрекетінің ұйымдастырушысы және үйлестірушісі бола білуі, спорттың құндылық ретіндегі сипатына терең мән бере білуі, нәтижеге бағытталған инновациялық оқу-жаттықтыру жұмысын жүргізуде жаңаша формалар мен әдістер қолдануға дағдыланған спорт маманы болуы қажет.

4 Қорытынды.

Спорттық күрес жарысы өте қажетті оқулық-спорттық және тәрбиелік есептерді шешеді. Жарыс спортшылар мен жаттықтырушылардың тәжірибиесін алмасуының жақсы құралы. Жаттықтырушы өзінің шәкірттерінің қимылының күшінің шегіне дейін тырысқан жағдайда, оларға өзінің қасиеттерін көрсетуге мүмкіншілік берілгенде бақылауына мүмкіншілік алады. Жарыста ерекше орын алатыны жастармен жұмыс. Іс-тәжірибеде көрсеткендей І-жылдың екінші жартысында топтың ішінде жарыс өткізуге ұсынады. Жеңісті ең көп әдісті қолданғанда анықтау қажет. Жарысқа сол балаларды жіберу керек, оқулық-жаттығу сабақтарына жүйелі қатысқандарды. Жарыс барлық қатысушылардың салтанатты парадқа шығуымен ашылады. Жарыстың тәрбиелік маңызы бекітіледі, сонда, көрермендердің қатысуы, спорттық күрестің жағдайының қиындығы спортшыларға өзінің қимылдарына үлкен жауапкершілікпен қарап, тек кілемде ғана емес, кілемнен тыс уақытта да, жинақтылықты, тәртіптілікті керек етеді. Жарыс балуандардың мынадай қажетті мінездерін тәрбиелеуде әсерін тигізеді: қайсарлығын, жеңіске деген жигерлігін, батылдығын, ұстамдылығын, достық сезімін, жолдастықты және өзінің қарсыластарына деген сыйластығын. Олар зергерлік-қуаттылық дайындығының емтиханы болып табылады. Ең алдымен бапкерде білім болу керек. Білімді адам ғана өз қоластындағы шәкірттеріне дұрыс тәлім – тәрбие бере алады. Бапкерге тек спорт саласын ғана білу аздық етеді. Жаттықтырушылар палуан тәрбиесіне көңіл бөлген адам анатомияны, биомеханиканы, психологияны білуі шарт. Ең алдымен палуандарға рухани, психологиялық тұрғыда тәрбиелеу керек. Себебі, қазіргі жастар спортты ақша деп бағалап, жеңіліс болып жатса спортқа қолдарын бір сілтейді де, кете береді. Осылайша жаттықтырушылардың қанша жылдық тынымсыз еңбектері желге ұқанмен бірдей болады. Спорт – қаражат көзі емес, киелі дүние. Оның қадірін, рухани берерін түсіне білу керек. Спортшыларды тек физикалық тұрғыда ғана дайындамай бір үшін шығарған еді. Палуандарға спорт-

тық жағынан ғана дайындамай, психологиялық, рухани жағынан тәрбиелеп, жан сырларымен үнемі бөлісіп отыратын жаттықтырушы екен. Жаңа ұжымның білім берудегі жаттықтырушы-оқытушы маңызды рөл атқарады жеке мысал жаттықтырушы-оқытушының (оның айналасында ұжымы қалыптасады) әзірлеу белгілі бір талаптарды айналысатын алғашқы сабақ. Тәртібін белгіленген алғашқы сабақтардың ұдайы сақталатын және айналуы дәстүрге айналған ұжым. Бұл барлық тараптардың мүшелерінің қызметінің секциясы: тәртіпті сақтау режимінің талаптарын, гигиеналық талаптарды орындау ережелерін, жолдастарына көңіл бөлуі, мәдениет мінез-сабақтарда, сабақтан тыс және т.б. Үлкен рөл тәрбиелеуде аса маңызды ұжымдық спорттық бөлім атқарады. Дені сау, мықты ұжым бар, бай салт-дәстүр мен жұрып тұрған бірыңғай міндеттері бар біртұтас мақсаты болып табылады, тамаша тәрбие құрамы. Олар барлық еліктеуге тырысады, бірінші кезекте, чемпиондары мен спорт шеберлеріне. Сондықтан, мәдениет мінез-құлық, мысалы жоғары, олардың қарым-қатынасы кіші жолдастарына секциясы бойынша, үлкен тәрбиелік рөлі ойнайды. Дұрыс ұйымдастыруға тәрбиелеу бірыңғай талаптары мен тең құқықтары барлық мүшелерінің спорттық күрес мүмкіндік береді.

Әдебиет тізімі

- 1 Қобланов, Ж.Н. Спорттық күрес әдістемесінің негіздері [Мәтін] / Ж.Н. Қобланов. – Шымкент: [ж.б.], 1992.
- 2 Купцов, А.П. Спортивная борьба [Текст] / А.П. Купцов. – М.: Физкультура и спорт, 1978.
- 3 Матушак П.Ф. Классификация, систематика приёмов борьбы казахша күрес [Текст] / П.Ф. Матушак, М.Х. Болгамбаев. – Алматы: [б.и.], 1973.
- 4 Тілешов, С.А. Методика обучения и тренировки борца [Текст]: уч. Пособие / С.А. Тілешов. – Алматы: [б.и.], 2003. – 75с.
- 5 Чуманов, Е.Д. Спортивная борьба [Текст] / Е.Д. Чуманова. – [б.м.]: [б.и.], 1970.

Мәлімет редакцияға түсті: 05.05.2017

ЖАҒЫПАР, М.С., БИРЖИКЕН, Е.А.

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ТРЕНЕРА В ФОРМИРОВАНИИ КОЛЛЕКТИВИЗМА В ОТДЕЛЕ СПОРТИВНОЙ БОРЬБЫ

В данной статье рассматривается роль тренера-преподавателя в формировании коллектива в секции по спортивной борьбе. Здоровая, сильная команда, с богатыми традициями с одной единственной целью и одной задачей является отличным воспитательным пособием. Все они, в первую очередь, пытаются создать чемпионство и мастерство в спорте. Прививается высокая культура поведения, понятие о равных правах всех членов организации спорта и, в целом, социума.

Ключевые слова: воспитание, формирование коллектива, тренер, спортивная борьба, здоровье.

ZHAGYPAR, M.S., BIRZHIKEN, E.A.

THE ROLE OF TEACHER-COACH IN FORMING THE COLLECTIVISM IN SPORTS WRESTLING

This article deals with the role of the trainer-teacher in the formation of the team in the section on wrestling. A healthy, strong team, with rich traditions and one task with one single goal, is an excellent educational tool. All of them, in the first place, try to imitate the championship and the skill of sports. Thus, a high culture of behavior, for example, is less than their relationship with friends, plays a big role in the teaching part. The correct education and equal rights of all members of the general requirements for the organization of sports.

Keywords: upbringing, team building, coach, wrestling, health.

УДК 372.881.111.1

Kovalenko, A.V.,
4-th year student, KSPI
Kudritskaya, M.I.,
head of the department of foreign languages,
candidate of pedagogical sciences,
KSPI, Kostanay, Kazakhstan

ERRORS AND TECHNIQUES OF THEIR CORRECTION IN THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Abstract

This article discusses notions of «error» and «mistake», their importance in the foreign language teaching and main types of errors. The focus of the article is on the techniques of error correction of English learning students' speaking writing in the classroom. How teachers deal with errors has a significant impact on the students' performance and desire for participation. Traditionally, teachers correct all the errors made by students. However, recent trends of language teaching advocate that teachers need not correct all the errors right after they are made.

Keywords: error, mistake, types of errors, correction techniques, foreign language teaching.

1. Introduction.

We may agree that we are all bound to make mistakes and it is our natural part of learning process. And since no human learning is perfect, this is inevitable that students make a plenty of mistakes in the process of second language acquisition. Providing feedback is viewed – both by teacher and students – as an important part of foreign language learning. One type of feedback that ESL teachers provide is error correction. Often in the form of feedback, it draws learners' attention to the mistakes they have made and acts as a reminder of the correct form of language. Error correction refers to different ways in which the student is made aware of drawbacks in his use of the target language and necessity being corrected. Although the process of correction may seem ordinary on first sight, but in fact it is very complex issue which requires a lot of decisions from a teacher before any correction is actually carried out. It is always tricky to know when and if to correct students and how to go about it.

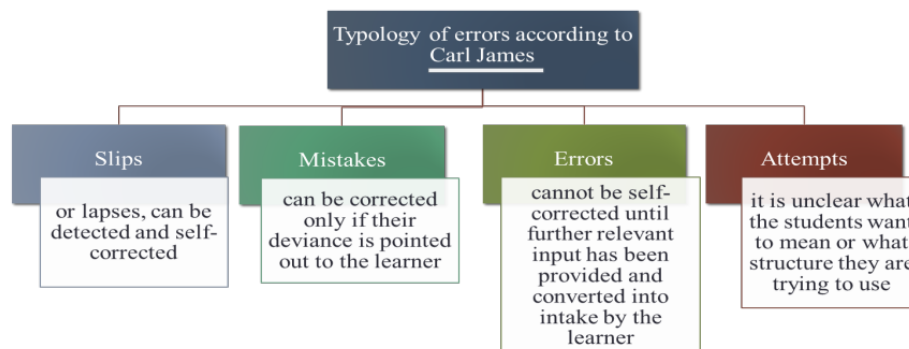
2. Methods.

For our research we used such methods as synthesis and analysis of methodological and scientific literature; observed the process of teaching and learning foreign language at school.

3. Discussion.

A traditional definition of error is given by Dulay et al. (1982) as follows: «Errors are the flawed side of learner's speech or writing. They are those parts of conversation or composition that deviate from some selected norm of mature language performance». In Second Language Learning, however, one of the advantages of errors is that they can show us that «learning is taking place and that learners are taking risks with the language». Thus errors are not seen as signs of failure or inhibition, but rather as evidence that students try experimenting with language. Moreover, errors can be beneficial for everyone involved in the learning process: it is a message for the learner about how far he or she has got in learning; it is a chance for other students to learn from other people's errors; and finally, it is information the teacher gets to see how effective her teaching methods are and whether any remedial teaching is necessary. Julian Edge (1990) suggests dropping the term errors and replacing it with learning steps. It provides a new point of view on student's language as «something developing in the student».

It would be useful at this stage to distinguish between different types of error:

Picture 1. Typology of errors according to Carl James

1. The first deviant form means *slips of the tongue* or *lapses of memory* that can be easily detected and self-corrected by its creator.

2. *Mistakes* are language misfires that are so easy to self-correct. The learner is only able to correct mistakes if their deviance is pointed out to them. If learners are not made aware of their mistakes through teacher indication or further association with correct forms, there is the chance that fossilization could occur.

3. Deviant language production of the third type, *errors*, cannot be self-corrected by the language learner until the learner receives additional relevant input, i.e., errors require more learning to make self-correction possible.

4. Finally, *solecisms* are breaches of the rules of correctness as lay down by purists and usually taught in schools: split infinitive and dangling participles, for example.

In the distinction between errors and mistakes it is necessary not to forget about the criterion of correction, which also makes a difference. According to Allwright & Bailey (1991) «L2 learners can often correct their own mistakes, but the errors they make ... are part of their current system of interlanguage rules and hence are not recognizable (to the learners themselves) as wrong». Hence if the learner is able to self-correct, we assume that the incorrect utterance is a mistake. When, however, the learner is not able to perform self-correction, we shall assume that it is an error.

Perhaps the most difficult challenge of language teaching is determining when not to ignore student's errors. The role of a teacher is to distinguish between the different types of error and decide which need to be corrected immediately, which to focus on later and which not to correct. To make these decisions teacher should consider the level that students are at; what they have been working on recently in class and what the students should have mastered by now.

The simplified system which is proposed to resolve questions of correction is based on the following four criteria:

1. *Comprehensibility*. Errors that cause a misunderstanding or lack of comprehension should be corrected by teachers in the first instance. While the main purpose of using a language is to communicate ideas, correction becomes necessary to make the forms comprehensible.

2. *Frequency*. The criteria distinguishes those errors that are made by an entire class or by individual students the value of learning a correct form of a frequent error is greater than with isolated mistakes because it is usually made on a common point of grammar.

3. *Pedagogical focus*. If errors occur after a class spends time studying a particular grammar feature, they should be corrected. If error goes uncorrected, it may cause misconception of the grammar point by all of the students who hear it. This tendency is particularly relevant in the traditional classroom where students are motivated by and concerned about tests and grades.

4. *Individual student concerns*. Another aspect teachers should take in consideration is learners' personality. While more capable students can profit from corrections of minor points, others are more easily to become inhibited. Good teachers get to know the students and to learn who are the most sensitive to correction. Many SLL theorists agree that teachers should always suit correcti-

on to their learners' needs and individualities: «the most important thing is for the teacher to be flexible and to be aware of the effect on each individual learner of correcting errors».

Questions that arise when we come to error correction are how and by whom errors should be corrected. In general, it is possible to say that learners expect their teachers to correct them, because «that is the traditional view of what a language teacher does». Thus it means that due to the dominant position in classroom corrective feedback will be provided mostly by the teacher. But with CLT it slightly changed and teacher became one of the possible sources of correction. As Julian Edge claims, «The more the students are involved in correction, the more they have to think about the language used in the classroom». And since error correction supports the learning process, it is necessary to give such opportunities to learners.

There are several ways of correction that can be employed in the classroom.

1. The best form to use for correction is **self-correction**. After the student recognizes what is incorrect in his/her response, s/he should be able to correct him/herself. Self-correction is the best technique, because the student will remember it better.

To the positive effects of self-correction researcher refer this:

- With repeated self-correction, students better remember the right language and use it... which leads to establishing the right pattern, or habit... which leads to correct use of the language over time;

- Students' confidence increases with self-correction because they catch and correct their own mistakes.

On the other hand, it can have the opposite effect. Self-correction should take place quickly, hardly affecting the flow of the conversation. If students correct themselves too much, it hinders fluency. In addition, teacher also cannot always rely on students to catch their own mistakes. These may go uncorrected.

Peer correction: If the student cannot correct him / herself the teacher can encourage other students to supply correction. This technique is to be applied tactfully, so that the student who originally made the mistake will not feel humiliated. In the case of errors, it is useful if after peer correction the teacher goes back to the student who made the error and gets him/her to say it correctly. Advantages of peer correction are:

- It encourages cooperation, students get used to the idea that they can learn from each other;

- Both learners (who made the error and who corrects) are involved in listening to and thinking about the language;

- The teacher gets a lot of important information about the learners' ability – if students learn to practice peer correction without hurting each other's feelings, they will do the same in pair-work activities.

However, there are two problems with peer correction:

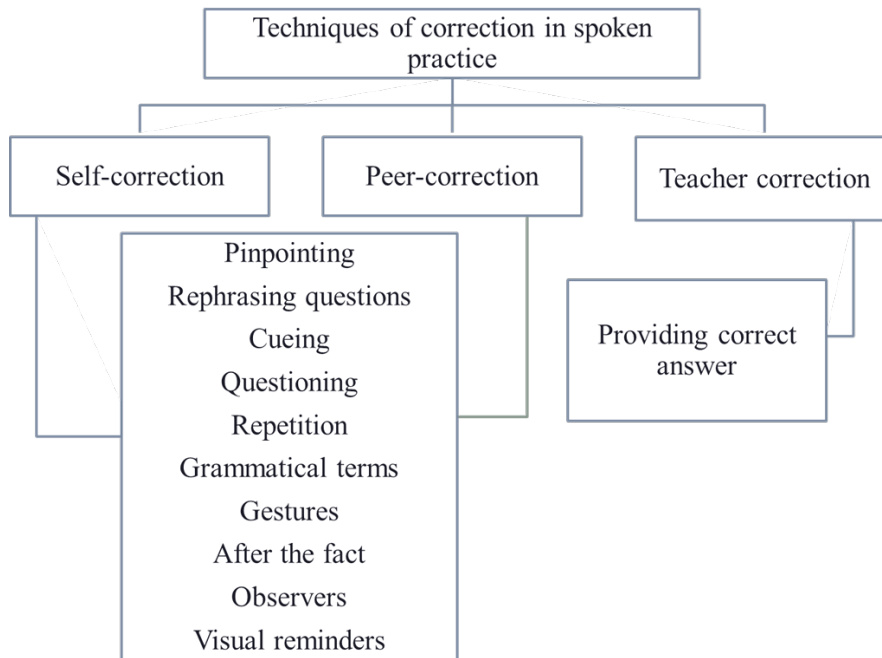
- It may happen that whenever the teacher asks for peer correction from the whole class, it is always the same students who answer. The idea of peer correction is to encourage cooperation, not to put one or two students in the traditional place of the teacher. In this case the teacher has to make sure that other students are involved as well.

- If students are not used to correcting each other, they may find it difficult to change their habits. They may feel that they are being criticized by people who have no right to criticize them. They may feel that the teacher is not doing his or her job properly. In this sort of atmosphere, peer correction is useless if not damaging.

Teacher correction: If no one can correct, the teacher must realise that the point has not yet been learnt properly. In that case the teacher can re-explain the problematic item of language, especially if the teacher sees that the majority of the class has the same problem. There might be more repetition and practice necessary. We must not forget that the main aim of correction is to facilitate the students to learn the new language item correctly. That is why it is important that after correcti-

on the teacher has to ask the student who originally made the error or mistake to give the correct response.

It can be concluded that teachers need to create a supportive classroom environment in which their students can feel confident about expressing their ideas and feeling freely without suffering the threat or embarrassment of having each of their oral or written errors corrected. Furthermore, teachers should know the techniques of error correction, both in oral and written errors.

Picture 2. Classification of correction techniques in spoken practice

The first group of techniques includes correction activities which can be applied for self-, peer- and teacher correction in spoken practice.

Self-correction techniques:

Although the students correct their own errors, the teacher does play a role by calling attention to the fact that a statement contains an inaccuracy.

1) Pinpointing.

This is the term used to describe the teacher's localizing an error without giving it away. It is suggested to repeat the student's sentence up to the error. The last word before the error should have a slightly exaggerated vowel length and trailing intonation for the student to catch the idea that the fragment needs to complete again.

2) Rephrasing question.

It is used in order to reduce the number of words. This technique should be used when the student indicates a lack of understanding of the question but does not make a grammar error.

3) Cueing.

The teacher gives the grammatical variations of a key content word. This is possible when a student indicated difficulty forming a specific word.

4) Questioning.

If the student uses a word that the teacher does not understand, the teacher should ask a question about it. The student should reveal the meaning of the word without making an obvious correction.

5) Repetition.

Teachers should ask a student to repeat the sentence containing the error. In order to realize that an error has been made or where it is, teacher says the target language word for «Repeat» or

«Again» with a question look, so the message would be clearer. It is a technique to try with the better students in class who need a challenge.

6) Grammatical terms.

Localizing an error by mentioning what function it plays in the sentence (e.g., ‘verb’) can have limited use. This practice eliminates destroying the student’s chain of thought in the middle of a long sentence. Obviously, it is only useful with students who understand the vocabulary and who are fairly proficient. It should be noted that this technique does not focus on communication but rather on form or linguistic correctness.

7) Gestures.

Under certain circumstances, errors can be corrected nonverbally. The great advantage of using gestures is that there is no additional verbal input to confuse the student. Furthermore, gestures often take less time than verbal correction, teachers may find several of these gestures useful.

- a. Yes-no. Nodding or shaking the head will get a student to continue or stop an utterance.
- b. Continue. Rolling the hand in a forward circle at the wrist will encourage a student who hesitates for fear of having made a mistake or let a student know that the sentence is not complete.
- c. Stop. Holding the palms toward a student will stop an unwanted interruption or an unnecessary lapse into the native language.
- d. Syntax. Flipping one hand over the other will let a student know that the word order is wrong.
- e. Number. Singular can be indicated with one finger; plural with several.
- f. Stress. On the extended index finger of one hand, the teacher taps out the rhythm of the word with the other index finger, using a more forceful tap on the stressed syllable.
- g. Elision. In languages where forms are elided, a gesture can indicate this type of error. The teacher puts the two palms parallel to each other and then moves them closer together in a pushing motion.
- h. Missing word. The teacher holds up all finger and points to each one as the student repeats the sentence. When the student arrives at the missing word, the teacher exaggerates the gesture to indicate that word.
- i. Tense. A gesture of the hand can indicate that a sentence should be in the past (thrown over the shoulder) or the future (moved forward).

To be more clear, the teacher could accompany the motion with the name of the tense until the students learn the meaning.

After the fact.

To be used in freer activities like role plays, student monologues and discusses, where interrupting the student is not desirable. The teacher makes a note of the more frequent and serious errors and waits until the activity has finished before calling the student’s attention to the mistake and inviting him or the other students to correct. This may be followed by brief remedial work on any grammar points that have arisen.

Visual reminders.

Very often students forget the final «-s» in the simple present, third person singular. You may have a big S stuck on a wall that you can point to on such occasions, or point to something that will trigger the right response, like the picture of an S-shaped snake. Visual reminders are also great for vocabulary-related mistakes. A student may say «childs» instead of «children». You point to a picture of a group of children to indicate that something is wrong; the student has to figure out he or she used the wrong plural.

Peer-correction techniques:

There are no specific techniques for getting students to correct one another’s errors in class. The teacher can use any of the techniques for self-correction suggested above simply by calling on another student who understood what he or she was trying to indicate to the first student. Instead of the teacher’s providing possible answers, several students can do the same thing. The teacher can

then return to the student who made the original error, and it will seem as if no correction had been made.

Observers.

In fluency activities, interruption of the learners is unwanted. They should concentrate on what their partner is saying. Occasionally it is useful to have someone concentrating on how things are said. In addition to the teacher walking round the class and making notes, it is possible to turn someone into observers.

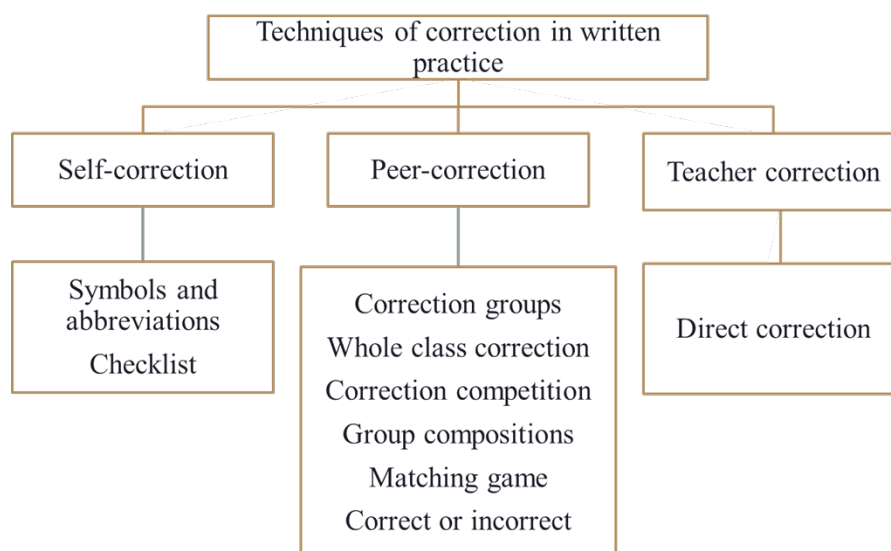
1. The students work in groups of four. Three of them carry out the activity while the fourth one listens and tries to note down some mistakes that the others make. This person is the observer. The teacher makes sure that different students take turns at being the observer.

2. When the activity is finished, the observer shows the others what he or she has written down and the group discusses what is correct and what is wrong. Disagreements can be referred to the teacher.

Teacher correction techniques:

Providing correct answer.

Although this has been widely criticized as not demonstrating that real learning is taking place, there comes a time when the teacher must tell the class what the proper form is. Often it is a question of saving time or reducing confusion, especially when two errors must be corrected. The teacher should re-turn to the student who made the error, ask for a repetition or reformulation, and look for a glimmer of understanding.

Picture 3. Classification of correction techniques in written practice

The second group of techniques proposes correction activities that will be useful for correcting students' writings and practicing accuracy.

Self-correction techniques:

1) Symbols and abbreviations.

The most frequently suggested method to motivate students to correct their own mistakes is to use a symbol or abbreviation for a grammatical term.

So, by underlining mistakes, or by giving clues in the margin, or by using both together, the teacher can help students see and correct mistakes in their own writing. These are some other signals that I have found useful:

sp = spelling;
p = punctuation;
wo = word order;
t = tense.

Students go through that particular sentence to identify the error and correct it themselves. These approaches are more encouraging as students are usually able to correct themselves. It also supports the learning process by getting students to think for themselves and by getting them into the habit of reviewing their work.

Variations to make the task more complex:

Underline the mistakes; write the nature of the mistake, the student has to correct them.

- First phase, underline the mistakes and write the right symbol in the margin on the same line.

- Second phase, underline the mistake and do not write the symbol. This helps the students find the type of the mistake themselves

- Third phase, write the symbol on the margin, next to the line where the mistake is, but do not show exactly where the mistake is, and show only the line. This helps the student find the mistake, helped by the symbol put on the margin.

- Fourth phase, put a cross (X) on the margin, put as many crosses as mistakes are in a line. The students will find the mistake and the type, knowing how many mistakes are in one line.

- Fifth phase, put a cross next to the line in the margin, but do not show how many mistakes are. This is a more difficult way of correction; it makes the students think about mistakes, knowing that there is something wrong in a particular line.

2) Checklists.

Several writers have prepared checklists that students can use as reminders when they write compositions. Students go over their written work several times with a particular structure in mind each time. This can be individualized if a teacher knows a particular student has trouble with adjective agreement, for example.

Peer-correction techniques:

The simplest way of doing peer correction is to proceed in the ways described above for self-correction, but to have students work together in pairs or groups. There are two great advantages to this:

- When two students work together on correcting each other's work, the discussion helps each one to learn from his/her own errors. Two heads are better than one.
- We all have difficulty in seeing our own mistakes, even if a teacher has given us a signal as to what sort of a mistake it is. Cooperation helps to develop an ability to see our own mistakes.

Another way of using peer correction is to organize a correction group.

1) Correction groups.

1. Divide your class up into four or five groups. The groups then take it in turns to be the correction group for a writing class.

2. While the rest of the class gets on with this week's writing task, the correction group is given last week's piece of work which the teacher has marked, as described above, but not corrected. This means that three quarters of your class do the new writing task each week.

3. Each student in the correction group, then, has his or her own paper and two others to look at. The students in the correction group work in twos or threes to correct the important mistakes that the teacher has marked.

4. For the last part of the lesson, the students from the correction group return the papers to the students who wrote them and explain the corrections that they have made. The teacher goes round the class and helps where there are any disagreements or questions.

2) Whole class correction.

The teacher can make a collection of mistakes from a class's writing and put them on the board for discussion. Obviously, you choose mistakes that you think it would be useful for the students to think about and correct. This activity then allows the teacher to use actual student writing for class correction without embarrassing any individual student. Another possibility is to mix in with the mistakes examples of student writing which you think are particularly good. In this way, students are being invited first to evaluate what they read rather than just look for mistakes. It also

means that the teacher can make positive comments on the class's writing while giving useful models and encouragement.

3) *Correction competitions.*

1. The teacher can put ten mistakes on the board, or ten sentences of which seven or eight contain mistakes.
2. The class is divided into groups of four.
3. The groups work to correct the sentences.
4. Then the teacher calls out one of the sentences on the board and asks one of the groups to say if something is wrong.
5. If so, they must say what is wrong, and what a suitable correction would be. For each of these steps, the group gets one point if they are right.
6. Other groups can challenge their answer and win points for themselves.
7. Eventually, the mistake is corrected on the board and the class moves on to another item and another group.
8. Finally, the points are counted to find the winning group.

The basic idea is to give the students some fun while they are concentrating on accuracy. At the same time, they are getting used to cooperating with fellow students to correct their own mistakes.

4) *Group compositions.*

This technique is useful to teachers who have a large number of students and cannot grade written work frequently. Groups of five students get together to write an essay. The teacher has less work because there are fewer papers and fewer errors to correct. In addition, the students get oral practice by discussing the assignment in the target language. The group writes the finished product on a same master and reproduces it for the entire class.

5) *Matching game.*

This game needs a bit more preparation, but it is highly effective. It has two phases. In phase one, teacher creates and print one set of cards containing sentences with errors and another set of matching cards with the explanation of the errors. Teacher creates these sets of cards for each pair of students in the class. The aim of the game is for students, working in pairs, to match the errors with the explanations. Phase two. As a follow-up, and hopefully to reinforce learning, the cards are taken back and then teacher reads out one of the sentences containing an error. In pairs or groups, students now try to remember the explanation of the error and write it down. After each sentence, answers are checked with the whole class before moving on to another example.

6) *Correct or incorrect?*

This is an error-correction activity that encourages discussion and stimulates learning. For this exercise, you'll need to put students into pairs. As before, select sentences with errors from their essays and prepare two worksheets, A and B, containing a mixture of correct and incorrect sentences. Explain that, on both worksheets, the sentences are the same, but if a sentence on sheet A is correct, the same sentence on sheet B will have an error, and vice versa. Now give sheet A to one student in the pair and sheet B to the other. On their own, they work through the sentences, ticking good sentences or correcting the errors. Allow 10 minutes for this part. You could pair students with sheet A together at this stage to confer. Now, pair students A and B to discuss and compare their sentences, and decide which one is correct. Go over the answers with the whole class.

Teacher correction techniques:

Direct correction.

Amara (2015) suggests that if the student cannot understand indirect corrections, then specific methods can be used. A general technique is to underline a word in order to call attention to a hint written near it. A misplaced word can be bracketed and placed in its proper order with an arrow. Superfluous words are simply crossed out. Semantic errors must often be corrected in the most direct manner possible: by providing the exact word. A direct correction, as defined by Amara,

is when the teacher tells the student where the error is and what the correct form is. The teacher uses symbols whenever possible to save time in rewriting the sentence.

4. Conclusion.

In conclusion we can say that, whichever way is chosen to correct students, we should try to keep the experience positive for the learner. Being corrected constantly can be a really demotivating, as every language learner knows. As you are listening out for your students' errors, make sure you also listen out for really good uses of language and highlight these to the group too. In the case of language learning we really do believe the classic saying, «you learn from your mistakes».

References

- 1 Amara, N. Errors Correction in Foreign Language Teaching [Text] / N. Amara // The Online Journal of New Horizons in Education. – 2015. – №3. – С. 58-68.
- 2 Allwright, D. Focus on the language classroom [Text] / D. Allwright, & K.M. Bailey. – Cambridge: [w.e.], 1991. – С. 80-85.
- 3 Dulay, B.M. Errors and Strategies in Child Second Language Acquisition [Text] / B.M. Dulay. – [w.p.]: TESOL Quarterly, 1982. – С. 60-68.
- 4 Edge, J. Mistakes and correction [Text] / J. Edge. – Harlow: Longman, 1990. – С. 10-18.
- 5 Ellis, R. Corrective Feedback and Teacher Development [Text] / R. Ellis // L2 Journal. – 2010. – №1. – С. 3-18.
- 6 Spratt, M. et al., The TKT course [Text] / Spratt, M. et al. – Cambridge: CUP, 2012. – С. 25-39.

Article submitted to editorial office: 17.05.2017

КОВАЛЕНКО А.В., КУДРИЦКАЯ М.И.

ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕГІ ҚАТЕЛЕР ЖАНЕ ОЛАРДЫҢ ТҮЗЕТУ ӘДІСТЕРІ

Мақалада қатенің мағынасы және оның маңызды бөліктері, шет тілдерін үйренуде алатын орны жөнінде айтылған. Мақалада ағылшын тілін оқыту және жазуды үйренуде негізгі бөлінетін қателіктердің әдістері де қарастырылған. Егер мұғалім қателерді жөндеп отырса, оқушылардың сабаққа деген шабыттары оянады. Әдетте мұғалімнің оқушылар жіберген барлық қатені жөндейді. Бірақ тіл үйретудің соңғы тенденциялары мұғалімге бала қате жібергеннен кейін бірден жөндеудің керек еместігін сілтейді

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: қате, қателерді жөндеу, қателердің түрлері, шет тілдерді үйрену.

КОВАЛЕНКО А.В., КУДРИЦКАЯ М.И.

ОШИБКИ И МЕТОДЫ ИХ КОРРЕКЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье рассматривается понятие ошибки и ее основные типы, а также значимость ошибок в обучении иностранному языку. Основное внимание в статье уделяется различным методам коррекции ошибок в устной и письменной речи учащихся при изучении английского языка. То, как учителя справляются с ошибками, оказывает значительное влияние на деятельность учащихся и желание участвовать. Традиционно учителя исправляют все ошибки, допущенные учениками. Тем не менее, последние тенденции преподавания языка свидетельствуют о том, что учителям не нужно исправлять все ошибки сразу после их создания.

Ключевые слова: ошибка, коррекция ошибок, типы ошибок, обучение иностранному языку.

УДК 94 (574)

Перевалова, Е.,
студентка 2 курса
специальности «История»
Бекмагамбетова, М.Ж.,
к.и.н., научный руководитель, КГПИ,
г. Костанай, Казахстан

ВКЛАД Б. БАЙКАДАМОВА В ОТЕЧЕСТВЕННУЮ КУЛЬТУРУ

Аннотация

Статья посвящена жизни и творческой деятельности известного казахстанского композитора Б. Байкадамова. Работа представляет собой историко-культурологическое и музыкально-теоретическое исследование творчества одного из ведущих композиторов-песенников, автора многочисленных хоровых произведений, крупных вокально-танцевальных композиций, талантливого организатора, руководителя музыкальных коллективов, реформатора-педагога, ученого-экспериментатора в области совершенствования и реконструкции казахских народных инструментов.

Ключевые слова: композитор, музыкальная культура, хоровая капелла, творчество, традиционное искусство, история.

1. Введение.

В этом году исполняется 100 лет со дня рождения нашего земляка, композитора, заслуженного деятеля искусств Казахской ССР, основоположника хорового пения в Казахстане – Бахытжана Байкадамова.

Б. Байкадамов – автор многих популярных песен, сюит, поэм, обработок народных песен, инструментальных и хоровых произведений. Его учениками были такие известные личности, как: А. Байкадамова, Ф. Балгаева, Н. Тлендиев, Н. Каражигитов, М. Абусейтова и др.

Творчество Бахитжана Байкадамова – яркая и значительная страница в истории музыкальной культуры Казахстана. За время своей творческой деятельности Б. Байкадамов успел сделать многое. Он вошел в историю музыкальной культуры Казахстана не только как один из ведущих композиторов-песенников, автор многочисленных хоровых произведений и крупных вокально-танцевальных композиций, но и как талантливый организатор, руководитель музыкальных коллективов, реформатор-педагог, ученый-экспериментатор в области совершенствования и реконструкции казахских народных инструментов.

2. Материалы и методы.

Основной метод, использованный при работе – это историко-системный подход, который позволил комплексно и целенаправленно использовать обнаруженные материалы. Разрабатываемая тема диктовала также обращение к таким методам, как: наблюдение, анализ документации, классификация статистического материала.

3. Обсуждение и результаты.

Специального научного труда в историографии по персональной деятельности Б. Байкадамова нет. Основной комплекс трудов представлен периодическими изданиями. Более подробно творческая деятельность Б. Байкадамова раскрыта в статье А. Абишева «Национальные черты хоровых обработок Б. Байкадамова», опубликованной в «Новой музыкальной газете» [1], и статье Б. Алибековой «Казахская государственная хоровая капелла им. Б. Байкадамова: Традиции и современность», опубликованной в журнале «Музыкальная жизнь» [2]. В них наиболее полно и фактологически освещены основные направления деятельности композитора.

Большое значение в жизни и творчестве Б. Байкадамова имеет тесное общение с представителями европейской композиторской школы, такими как, например, М. Скорульский, а также основоположником и крупнейшим деятелем новой китайской и западноевропейской музыки – Си Синхаем. С особенностями жизни и творчества последнего мы можем ознакомиться в статье В. Кривоногова и И. Самигулина «Его оружием были скрипка и перо...», опубликованной в журнале «Простор» [7]. Наставником Б. Байкадамова был руководитель Союза композиторов Казахстана – Е.Г. Брусиловский [5].

Немаловажное значение имеют воспоминания о близких и родных Б. Байкадамова. На сайте Казахстанской школы социально-ответственной журналистики опубликована статья, посвященная 100-летию со дня рождения сестры композитора – Данабике Байкадамовой (Каралдиной), написанной ее дочерью, Каламкас Арисламовой [3], в которой отражены детские годы композитора. Из воспоминаний Валентины Байкадамовой (Панфиловой), мы узнаем о военных событиях, о 316-й стрелковой дивизии, которую сформировал ее отец – И.В. Панфилов, в которую она была зачислена в медико-санитарный батальон [8].

Осмысление хоровых обработок Б. Байкадамова как явления-процесса со своими динамическими, фоническими, звуковысотными формами выражения и этапами становления, обосновывает тонкую и прочную связь композитора с традицией. Прослеживаемое в хоровых обработках последовательное претворение процессуальной линейности, не противоречащее концепции пути и духовного становления кочевника-номада, по сути, отражает медитативную сущность монодической музыки в целом.

Бахитжан Байкадамов родился 11 марта (по другим источникам – 24 марта) 1917 года в г. Торгай, в семье известного представителя казахской элиты, образованного и известного среди своих современников, интеллигента – Байкадама Каралдина [7, с. 17].

С детства маленький Бахитжан был окружен исполнением лирической песни, которую не раз слышал из уст матери и бабушки. Он рос в почитании меткого и емкого слова. Бабушка Сулушаш (Шегетай) поддерживала во внуке стремление к знаниям, к искусству. Ее сказки, рассказы, сопровождавшиеся пением, завораживали будущего композитора. С детским восторгом он также слушал талантливого композитора, кобызиста Закарию Каримбаева, Бакира Кауымбаева, Баяхмета Кайдосова, Аксуата Нокетекова, для которых пение было вторым дыханием, смыслом жизни.

В 1923 г., когда Бахитжану было шесть лет, из-за тяжелой болезни он не смог пойти в школу. Как вспоминает сестра Данабике, отец попросил ее учить брата по программе, которую составил сам. Экзаменовали Бахитжана отец и И.Г. Иванов. В результате ученик и учительница были награждены: дочери купили коньки, а сын получил командирскую шинель, галифе с френчем и папаху с башлыком. Все дети завидовали! [3, с. 6].

Уже с детства Бахитжан знал музыкальную грамоту, с восьми лет освоил игру на домбре, сыбызгы, а также сочинял стихи. Его наставниками были известные музыканты – Уахаб Кабигожин и Науша Букейханов.

Факты биографии Б. Байкадамова свидетельствуют о глубокой генетической связи его творчества с традиционным искусством. Отец композитора, Байкадам Каралдин, был автором нескольких песен, в числе которых сочиненные в жанре терме, исполнял кюи «Аққу», «Ақсаққұлан» и эпос «Кобыланды» [4].

В то же время, пример отца Б. Байкадамова, впечатления раннего детства наглядно демонстрируют уроки освоения музыкального полиязычия: учеба детей в русской школе, общение с русскими ссыльными, друзьями отца, и наконец, приобретение отцом гармоника, которой он сопровождал собственные песни.

Однако «Постановлением Тройки ОГПУ от 25 мая 1930 года» Байкадам Каралдин был объявлен врагом народа и приговорен к расстрелу. После чего семья вынуждена была покинуть Торгай. Семья Каралдиных очень часто меняла место жительства, и поэтому Бахитжану приходилось учиться в разных школах: в Казалинске, Кызылорде, Оренбурге, Мерке. Но, не смотря на все трудности, Бахитжан не расставался с музыкой, везде был участником, а

иногда и руководителем художественной самодеятельности. Он научился играть по нотам на многих музыкальных инструментах: мандолине, гитаре, духовых – пел в хоре, играл в оркестрах народных и духовых инструментов.

Благодаря помощи Алиби Джангильдина семья Каралдиных после долгих скитаний переехала в прежнюю столицу Казахстана – Алматы. Юный Бахитжан поступает на духовое отделение Алма-Атинского музыкального училища, но давней мечте стать трубачом не суждено сбыться – его не приняли по состоянию здоровья [9, с. 25].

Так как у Бахитжана были незаурядные математические способности, он поступает на механико-математический факультет КазПИ имени Абая. За четыре года обучения его дважды исключали из института как сына «врага народа», и каждый раз вмешивался Алиби Джангильдин (он был председателем Верховного совета) для того, чтобы Бахитжана восстановили. Кроме того, благодаря А. Джангильдинову, Б. Байкадамову удалось избежать ареста и расстрела. Хотя у Бахитжана и проявились способности к математике, в глубине его души крылась страсть к музыке. Здесь он продолжает принимать активное участие в художественной самодеятельности института: организывает драматический кружок, пишет свои песни.

После успешного окончания института, в 1937 году, Б. Байкадамов становится школьным учителем математики. В школе создает музыкальный ансамбль, руководит Казахским женским ансамблем песни и танца. И что бы он ни делал, это было очень талантливо. Буквально за каждое выступление на фестивалях и олимпиадах юный композитор получал призовые места. Знаменитые Айсулу Байкадамова, Фатима Балгаева, Нургиса Тлендиев, Нариман Каражигитов, Майра Абусейтова были его учениками.

Что касается личной жизни, осенью 1944-го года, возвращаясь из Москвы, где проходил Всесоюзный смотр художественной самодеятельности, Б. Байкадамов встретился со своей будущей женой – Валентиной. Они познакомились в поезде. После тяжелого ранения в голову на фронте, по приглашению правительства республики, Валентина Панфилова ехала в Алма-Ату. Там они встретились и полюбили друг друга.

Валентина Панфилова – дочь прославленного героя, легендарного комдива И.В. Панфилова. В браке Бахитжана Байкадамовича и Валентины Ивановны родились дочери Балдырган, Айгуль и Алуа.

В годы своей педагогической деятельности Б. Байкадамов пишет свои первые сочинения, которые приносят ему популярность. С песней «Айгөлек», написанной в 1938 году, к нему приходит народное признание. В 1938 году на республиканском смотре народных талантов со своей «Песней пионеров» он занимает 2-е место, уступив лишь Кенену Азербайеву. С этого времени Б. Байкадамов полностью посвящает себя музыке – занимается в кружке у Е. Брусиловского, в годы войны берет уроки по гармонии и полифонии у эвакуированного профессора Киевской консерватории, Заслуженного деятеля искусств УССР, кандидата искусствоведения. – М. Скорульского.

С 1941 года Бахитжан Байкадамов руководил хором Казахского радио. Там же, с 1943 по 1944 год, исполнял обязанности помощника хормейстера.

В годы Великой Отечественной войны Б. Байкадамов писал песни военно-патриотической тематики: «Если завтра война», «На страже», «Панфиловцы – герои», «Папочка, вернись с победой» и др., в которых отразилась душевная тревога за судьбу Родины.

В годы Великой Отечественной войны судьба сводит Б. Байкадамова с представителем европейской композиторской школы – Си Синхаем, который является одним из основоположников и крупнейшим деятелем новой китайской музыки. В творчестве Си Синхая органически сочетались элементы китайской и западноевропейской музыки. Он сумел раздвинуть границы национального искусства и представить его зарубежным слушателям. Си Синхай оказался в конце 40-х годов командированный ЦК компартии Китая в Москву. Затем он попал в Алматы, где поселился у Байкадамова.

В начале 1944 г. Управление по делам искусств при СНК КазССР решило организовать в Кустанае филиал Казахской государственной филармонии им. Джамбула, куда плани-

ровалось направить из Алма-Аты четырех профессиональных музыкантов. Бахитжан Байкадамов настоятельно рекомендовал направить в Кустанай Си Синхая в качестве дирижера и музыкального руководителя [9, с. 26].

19 марта 1944 года состоялось открытие Кустанайской филармонии. После торжественной части был дан большой концерт, в котором приняли участие наши молодые артисты. Си Синхай выступил в качестве исполнителя. Он играл на своем любимом инструменте – скрипке, на той самой скрипке, которая сейчас хранится в Пекинском институте. Концерт прошел с большим успехом. Си Синхай был талантливым скрипачом. Он охотно играл свои вариации на мелодии казахских песен, таких, как: «Кара-нар», «Кызыл бидай». На основе многочисленных записей казахских народных мелодий он создал содержательные скрипичные пьесы. Наиболее значительным его сочинением, созданным в период работы в Кустанае, является симфоническая поэма «Амангельды», посвященная легендарному герою казахского народа Амангельды Иманову. Авторская рукопись этой пьесы также хранится в Пекине [6, с. 73].

После окончания войны признанный композитор Б. Байкадамов снова становится студентом, теперь уже композиторского отделения Алма-Атинской консерватории по классу профессора Е. Брусиловского.

За годы учебы в консерватории Б. Байкадамов создает много произведений камерно-инструментальной и оркестровой музыки: симфонические поэмы «Жаңа күй», «Светлая юность», «Светлый праздник»; «Поэму» для оркестра казахских народных инструментов, музыкальную комедию «Майра», 10 вариаций для фортепиано, две сонаты для скрипки и фортепиано и др.

В творчестве Б. Байкадамова более 200 ярких и талантливых произведений. Его произведения «Айгөлек», «Домбыра», «Ақбидай», «Су тасушы қыз» («Девушка–водовоз»), «Өзіңсің», «Сүйген Сәулем», «Теміртау жастарының маршы» – сокровищница казахстанского песенного искусства. Его песни – это музыкальная летопись страны, в которой отражены все важнейшие события (военная тематика, казахстанская Магнитка, целина и т.д.).

Песни Б. Байкадамова звучали в исполнении Жамал Омаровой, Розы Баглановой, Бибигуль Тулегеновой, Ануарбека Умбетбаева и братьев Абдуллиных.

Как композитор-хоровик, Бахытжан Байкадамов прославился мастерской обработкой казахских народных песен, а так же он стал известен, как создатель новых, для казахского искусства, жанров: хоровой сюиты, хоровой поэмы, хорового кюя.

В хоровом творчестве композитор проявил себя истинным новатором. Б. Байкадамов стоял у истоков рождения нескольких известных в республике коллективов. Его самодельный ансамбль составил «костяк», как оркестра Казахских народных инструментов, так и хоровой капеллы (впоследствии он стал их художественным руководителем). Именно ему принадлежит огромная заслуга в создании хоровой капеллы и основного репертуара для нее.

Б. Байкадамов был художественным руководителем нового коллектива – Государственного ансамбля песни и танца КазССР, созданного в 1956 году. Для ансамбля он сочинил несколько вокально-хореографических композиций. Одна из них – «Саяхатта» – была представлена на Всемирном фестивале молодежи и студентов в Москве, за которую композитор, в 1957 году, был награжден Золотой медалью первой степени [6, с. 74].

Б. Байкадамову принадлежит идея создания сети музыкальных факультетов при педагогических институтах, которые готовили учителей музыки для общеобразовательных школ. А также он являлся организатором единственной в республике научно-экспериментальной музыкальной мастерской. Профессиональное образование математика и музыканта позволили Б. Байкадамову создать новые расчеты домбры. Инструменты, изготовленные по этим расчетам, талантливым мастером М. Романенко, и на сегодняшний день считаются лучшими в республике Казахстан.

Бахитжан Байкадамов умер 16 июня 1977 года в г. Алматы.

4. Выводы.

Подводя итог творческой деятельности талантливого композитора, нужно отметить, что из всех видов творчества, Бахитжан Байкадамов отдавал предпочтение вокальным и хоровым жанрам.

К сожалению, творческая деятельность Б. Байкадамова не получила должного официального признания при его жизни. Народный и всеми любимый композитор имел звание «Заслуженного деятеля искусств КазССР» (1957), орден «Трудового Красного Знамени» (1959) и медали «За трудовое отличие», «За освоение целинных земель». Только теперь многогранную деятельность композитора оценили по достоинству.

Сегодня его имя носит Казахская государственная капелла, школа искусств, в городе Аркалык, улица в городе Алматы, открыта мемориальная доска на фасаде дома, в котором проживал композитор, по адресу: г. Алматы, ул. Тулебаева, 117 (Постановление Правительства Республики Казахстан от 16 сентября 1997 г. N 1343).

Список литературы

- 1 Абишев, А. Национальные черты хоровых обработок Б. Байкадамова [Текст] / А. Абишев // Новая музыкальная газета. – 05.10.2013.
- 2 Алибекова, Б. Казахская государственная хоровая капелла имени Б. Байкадамова [Текст]: Традиции и современность / Б. Алибекова // Музыкальная жизнь. – № 4. – 2011.
- 3 Арисламова, К. Статья, посвященная 100-летию со дня рождения сестры композитора – Данабике Байкадамовой (Каралдиной) [Текст] / К. Арисламова // Казахстанская школа социально ответственной журналистики. – 11.01.2014.
- 4 Жизнь, отданная искусству [Текст] // Тургайская новь. – 2.04.1997.
- 5 Иванов-Сокольский М. Хоровое искусство [Текст] / М. Иванов-Сокольский, А. Юшкевич // Очерки по истории казахской советской музыки. – Алма-Ата: [б.и.], 1987. – 292 с.
- 6 Композиторы Казахстана [Текст] / под ред. Н.С. Кетегеновой. – Алматы [б.и.], 2000.
- 7 Кривоногов, В. Его оружием были скрипка и перо [Текст]. / В. Кривоногов, И. Самигулин // Журнал «Простор». – 24.11.2008.
- 8 Панфилова, В.И. Дочь генерала Панфилова [Текст] / В.И. Панфилова // Здоровье. – № 8. – 1984.
- 9 Государственная хоровая капелла Республики Казахстан имени Б. Байкадамова [Текст] // Энциклопедия Алматы. – Алматы [б.и.], 1998.

Материал поступил в редакцию: 12.06.2017

ПЕРЕВАЛОВА, Е., БЕКМАГАМБЕТОВА, М.Ж., Б. БАЙҚАДАМОВТЫҢ ОТАНДЫҚ МӘДЕНИЕТКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Мақала белгілі қазақстандық композитор Б. Байқадамовтың өмірі мен қызметіне арналған. Жұмыс көрнекті композитор, көптеген хорға арналған шығармалардың, ірі вокалды-би композицияларының авторы, дарынды ұйымдастырушы, музыкалық ұжымдардың жетекшісі, реформатор-педагог, қазақтың халық аспаптарын жетілдіру саласындағы ғалым-тәжірибеші шығармашылығын тарихи-мәдениеттанулық және музыкалық-теориялық зерттеу болып табылады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: композитор, музыкалық мәдениет, хор капелласы, шығармашылық, дәстүрлі өнер, тарих.

PEREVALOVA, E., BEKMAGAMBETOVA, M.ZH. BAYKADAMOV B. CONTRIBUTION TO THE NATIONAL CULTURE

The article is devoted to the life and creative work of the famous Kazakh composer B. Baykadamova. The work is a historical-cultural and music-theoretical research work of one of the leading songwriters; author of numerous choral works and large vocal and dance compositions; a talented organizer; leader of music groups; the reformer-teacher; scientist and experimentalist in the field of improvement and reconstruction of Kazakh folk instruments.

Keywords: composer, music, culture, choir, art, traditional art, history.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

- Алдабек, Ф.А.** – «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Біржікен, Е.А.** – дене шынықтыру пәнінің оқу тәрбие орталығының аға оқытушысы, ҚМПИ
- Бегайдаров, А.Б.** – «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПИ
- Бекбосынова, А.Х.** – филология ғылымдарының кандидаты, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, ҚМПИ
- Жағыпар, М.С.** – «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПИ
- Жолдыбаева, А.Е.** – 4 курс студенті, ҚМПИ, Қостанай, Қазақстан
- Жумабаев, Е.К.** – «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПИ
- Зарлықанова, Ә.Т.** – «5В011300 – Биология» мамандығының 4 курс студенті, КГПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Ибраева, Р.Ж.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚМПИ спорт және дене шынықтыру теориясы мен практика кафедрасының ЖАК доценті, Қостанай қ., Қазақстан
- Суюндиқова, Ж.Т.** – биология магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасы, ҚМПИ
- Бекмағамбетова, М.Ж.** – тарих ғылымдарының кандидаты, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Волкова, К.Р.** – филология ғылымдарының кандидаты, Дене шынықтыру кафедрасының доценті, ФМАББМ ЖКББ Казань (Приволжск) федералдық университетінің Елабуга институты, Елабуга қ., Татарстан Республикасы
- Ғалым, А.А.** – 4-ші курс студенті, КГПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Гурская, И.Ф.** – дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушы, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Дайкер, А.Ф.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚМПИ-нің профессоры, Халықаралық славян академиясының профессоры, Қостанай қ., Қазақстан
- Егорычев, А.М.** – философия ғылымдарының докторы, Ресей мемлекеттік әлеуметтік университетінің профессоры, Мәскеу, Ресей
- Желнина, Е.В.** – әлеуметтану ғылымдарының докторы, «Әлеуметтану» кафедрасының доценті, Тольятти мемлекеттік университетінің Гуманитарлық-педагогикалық институты, Тольятти қ., Ресей
- Жуматаева, М.К.** – 4-ші курс студенті, КГПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Қозыбаева, М.М.** – PhD докторы, доцент, Қазақстан халқы Ассамблеясы кафедрасы, КГПИ
- Назмұтдинов, Р.А.** – психология ғылымдарының кандидаты, психология кафедрасы доценті, КГПИ
- Нурмағамбетова, Л.И.** – аға оқытушы, экономика ғылымдарының кандидаты, КГПИ
- Перевалова, Е.** – «Тарих» мамандығының 2 курс студенті, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Радаев, Н.В.** – «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПИ
- Ростова, А.В.** – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, «Әлеуметтану» кафедрасының доценті, Тольятти мемлекеттік университетінің Гуманитарлық-педагогикалық институты, Тольятти қ., Ресей
- Суюнтаева, С.Е.** – «Туризм» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Чуйко, Е.Ю.** – оқытушы, МКҚК«БКМ», Лисаковск, қ., Қазақстан
- Абдикалық, А.Н.** – КГПИ студенті, Қостанай қ., Қазақстан
- Абдулла Ж.Б.** – 4-ші курс студенті, КГПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Ассан, Ж.А.** – «5В011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының 4 курс студенті, КГПИ
- Егорова, А.М.** – аға оқытушы, дене шынықтыру және спорт факультеті, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Касьянова, Д.В.** – шетел тілдері кафедрасы студенті, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Коваленко, А.В.** – 4-ші курс студенті, КГПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Кудрицкая, М.И.** – шет тілдер департаменті бастығы, педагогика ғылымдарының кандидаты, КГПИ
- Матвеева, Н.А.** – аға оқытушы, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан
- Ордашева, М.Ж.** – педагогика және психология магистрі, өнер кафедрасының аға оқытушысы, КГПИ
- Петрова, Н.А.** – «5В011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының 3 курс студенті, КГПИ
- Солюков, А.А.** – «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, КГПИ

НАШИ АВТОРЫ

- Абдикалык, А.Н.** – студентка КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Абдулла Ж.Б. – студентка 4 курса, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Алдабек, Ф.А. – студентка 4 курса специальности «Казахский язык и литература», КГПИ
Ассан, Ж.А. – 4 курс, специальность «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка», КГПИ
Биржикен, Е.А. – старший преподаватель учебно воспитательного центра физической культуры, КГПИ
Бегайдаров, А.Б. – студент 4 курса специальности «5В010800 – Физкультура и спорт», КГПИ
Бекбосынова, А.Х. – кандидат филологических наук, доцент кафедры казахского языка и литературы, КГПИ
Бекмагамбетова, М.Ж. – кандидат исторических наук, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Волкова, К.Р. – кандидат филологических наук, доцент кафедры физической культуры Елабужского института (филиала) федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Казанский (Приволжский) федеральный университет», г. Елабуга, Республика Татарстан
Галым, А.А. – студентка 4 курса, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Гурская, И.Ф. – старший преподаватель кафедры теории и практики физической культуры спорта и туризма, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Дайкер, А.Ф. – кандидат педагогических наук, профессор КГПИ, профессор Международной славянской академии, г. Костанай, Казахстан
Егорова, А.М. – старший преподаватель, факультет физической культуры, спорта и туризма, КГПИ
Егорычев, А.М. – доктор философских наук, профессор Российского государственного социального университета, г. Москва, Россия
Жагыпар, М.С. – 4 курс, специальность «5В010800 – Физкультура и спорт», КГПИ
Желнина, Е.В. – доктор социологических наук, доцент кафедры «Социология» Гуманитарно-педагогического института Тольяттинского государственного университета, г. Тольятти, Россия
Жолдыбаева, А.Е. – студентка 4 курса, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Жумабаев, Е.К. – студент 4 курса специальности «5В010800 – Физкультура и спорт», КГПИ
Жуматаева, М.К. – студентка 4 курса, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Зарлыканова, А.Т. – студентка 4 курса специальности «5В011300 – Биология», КГПИ
Ибраева, Р.Ж. – кандидат педагогических наук, доцент ВАК кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Касьянова, Д.В. – студентка, факультет иностранных языков, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Коваленко, А.В. – студентка 4 курса, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Козыбаева, М.М. – доктор PhD, доцент, кафедра Ассамблеи народа Казахстана, КГПИ
Кудрицкая, М.И. – кандидат педагогических наук, начальник департамента иностранных языков, КГПИ
Матвеева, Н.А. – старший преподаватель, кандидат педагогических наук, КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Назмутдинов, Р.А. – кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии КГПИ
Нурмагамбетова, Л.И. – старший преподаватель, кандидат экономических наук, КГПИ
Перевалова, Е. – студентка 2 курса специальности «История», КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Радаев, Н.В. – студент 4 курса специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт», КГПИ
Ростова, А.В. – кандидат социологических наук, доцент кафедры «Социология» Гуманитарно-педагогического института Тольяттинского государственного университета, г. Тольятти, Россия
Суюндигова, Ж.Т. – магистр биологии, кафедра естественных наук, КГПИ
Суюнтаева, С.Е. – студентка 4 курса специальности «Туризм», КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Чуйко, Е.Ю. – преподаватель ГKKП«ДХШ», г. Лисаковск, Казахстан
Ордашева, М.Ж. – старший преподаватель кафедры искусств, магистр педагогики и психологии, КГПИ
Петрова, Н.А. – студентка 3 курса специальности «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка», КГПИ, г. Костанай, Казахстан
Солюков, А.А. – студент 4 курса специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт», КГПИ

OUR AUTHORS

- Abdikalyk, A.N.** – student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Abdulla, Zh.B. – 4-th year student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Aldabek, F.A. – 4-th year student of specialty «The Kazakh Language and Literature», KSPI
Assan, Zh.A. – 4-th-year student of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages», KSPI
Begaydarov, A.B. – 4-th year student of specialty «Physical culture and sport», KSPI
Bekbosynova, A.Kh. – candidate of philological sciences, associate professor of the department of Kazakh Language and Literature, KSPI
Bekmagambetova, M.Zh. – candidate of historical sciences, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Birzhiken, E.A. – senior lecturer of educational center of physical culture, KSPI
Chuyko, E.Yu. – lecturer, SMGE«CAS», Lisakovsk, Kazakhstan
Galym, A.A. – 4-th year student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Gurskaya, I.F. – senior lecturer, faculty of physical education, sport and tourism, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Dayker, A.F. – candidate of pedagogical sciences, professor of KSPI, professor of the International Slavic Academy, Kostanay, Kazakhstan
Egorova, A.M. – senior lecturer, faculty of physical education, sport and tourism, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Egorychev, A.M. – doctor of philosophy, Professor of Russian state social University, Moskow, Russia
Ibraeva, R.Zh. – candidate of pedagogical sciences, HAC associate professor of the department of the theory and practice of physical culture, sport and tourism, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Kasyanova, D.V. – student, faculty of foreign languages, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Kovalenko, A.V. – 4-th year student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Kozybaeva, M.M. – PhD, Associate Professor Department of the Assembly of the People of Kazakhstan, KSPI
Kudritskaya, M.I. – head of the department of foreign languages, candidate of pedagogical sciences, KSPI
Matveeva, N.A. – senior lecturer, candidate of pedagogical sciences, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Nazmutdinov, R.A. – candidate of psychology and pedagogy, associate professor of the department of psychology, KSPI
Nurmagambetova, L.I. – senior lecturer, candidate of economical sciences, KSPI
Ordasheva, M.J. – master of psychology and pedagogy, senior lecturer of the department of Arts, KSPI
Perevalova, E. – 2-th year student of specialty «History», KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Petrova, N.A. – 3-rd year student of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages», KSPI
Radaev, N.V. – 4-th year student of specialty «5B010800 – Physical culture and sport», KSPI
Rostova, A.V. – candidate of sociologic sciences, associate professor of the department of «Sociology», Humanitarian pedagogical Institute of Togliatti state University, Tolyatti, Russia
Suyundikova, Zh.T. – master of biology, department of natural sciences, KSPI
Suyuntaeva, S.E. – 4-th year student of specialty «Tourism», KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Solyukov, A.A. – 4-th year student of specialty «Physical culture and sport», KSPI
Volkova, K.R. – candidate of philological sciences, associate professor of the department of physical education, Elabuga Institute, branch of FSAEI HPE «Kazan (Volga) Federal University», Elabuga, Republic of Tatarstan
Zarlykanova, A.T. – 4-th year student of specialty «5B011300 – Biology», KSPI
Zhagypar, M.S. – 4-th year student of specialty «5B010800 – Physical culture and sport», KSPI
Zheltnina, E.V. – doctor of sociologic sciences, associate professor of the department of «Sociology», Humanitarian pedagogical Institute of Togliatti state University, Tolyatti, Russia
Zholdybayeva, A.E. – 4-th year student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan
Zhumabayev E.K. – 4-th year student of specialty «5B010800 – Physical culture and sport», KSPI
Zhumataeva, M.K. – 4-th year student, KSPI, Kostanay, Kazakhstan

«ҚМПИ Жаршысы» журналы әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша өзекті ізденіс нәтижелерін және бұрын жарық көрмеген мақалаларды жариялайды.

Редакция алқа мүшелерінің журнал материалының мазмұнына сын-пікір білдіргеннен кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері қайта қарастырмайды.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қаңтар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ кез келген бөлімінде журналға жазылуға болады. Жазылым индексі 74081.

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (парақтың 0,3 бөлігінен 1,5 бетке дейін).

Мәтінді жазуға байланысты техникалық талаптар:

Шрифт: Times New Roman, шрифт өлшемі – 12, парақта орналасу қалпы – мәтіннің көлеміне байланысты.

Парақ шеттері: барлық жағынан 2 см.

Тармақтар аралығы: бірлік интервал

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – «жоқ».

Азат жол «Бірінші тармақ» – 1,25.

Мәтін: парақта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. *ӘОЖ коды* Қалың әріптермен беттің сол жағына жазылады.

Авторлық материалға ӘОЖ кодын <http://teacode.com/online/udc/> мына сілтеме арқылы алуға болады.

2. *Автордың аты-жөні*, қалың әріптермен беттің оң жағына «Мақаланың атауынан» бір тармақ төмен жазылады.

3. *Авторлар туралы ақпарат*: ғылыми дәрежесі, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті автордың аты-жөнінен төмен беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады.

4. *Мақала атауы* қалың бас әріптермен беттің ортасында ӘОЖ кодыннан кейін жазылады.

5. *Мақаланың түйініне қойылатын талаптар*. «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract»), қалың бас әріптермен, мақала атауынан бір тармақ төмен беттің ортасында жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 белгі, орналасу қалпы – мәтіннің көлеміне байланысты, парақ шеттері оң және сол жақтан 2 см. Бірінші тармақтан кейінгі шегініс 1,25 см. Мақала тілінде жарияланатын түйіннің орнына мақаланың жарияланатын тілінде түпкі түйіннің (резюме) жазылуы мүмкін.

6. *Мақаланың түпкі түйіні*. Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аударылымымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: қалың әріптермен жазылады, орналасу қалпы – беттің сол жағында әдебиеттер тізімінен соң жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500-800 белгі, көлбеу әріптермен жазылады, орналасу қалпы – мәтіннің көлеміне байланысты, бірінші тармақтан кейінгі шегініс – 1,25 см.

7. *Мақаланың мәнін ашатын сөздер* (5-тен 8-ге дейін сөз).

Мақаланың мәнін ашатын сөздер үш тілде «Түйін» және «Түпкі түйіннен» төмен жазылады. «Мақаланың мәнін ашатын сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Keywords»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, парақ шеттері оң және сол жақтан – 2 см., «Мақаланың мәнін ашатын сөздер» тіркесінен кейін қос нүкте қойылады. Мақаланың мәнін ашатын сөздер «Мақаланың мәнін ашатын сөздер» тіркесінен соң қос нүктеден кейін жазылады.

8. *Негізгі мәтін бөлімдері.*

1. *Kіріспе* (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction)

2. *Материалдар және әдістер* (орыс. – Материалы мен методы, ағылш. – Materials and Methods)

3. *Нәтижелер* (орыс. – Результаты, ағылш. – Results)

4. *Талқылау* (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion)

5. *Қорытынды* (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions)

6. *Ризалық білдіру* (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation)

3 және 4 бөлімдер біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда.

Мақала бөлімдері нөмірленуі тиіс. Бөлім атауларының жазылуы – Times New Roman шрифті, шрифт өлшемі – 12, қалың әріптер, орналасу қалпы – беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – Список литературы, ағылш. – References). Әдебиеттерге сілтеме жасалғанда мәтінде автордың аты-жөні және дөңес жақшаның ішіне әдебиеттің шыққан жылы жазылады; мысалы, Кузнецов (1999), немесе Smith (2003), немесе Petrov, Johnson (1997).

Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесі Times New Roman шрифтімен, шрифт өлшемі – 12, қалың әріптермен жазылады, шегініс 1,25 см. Әдебиеттер тізімі нөмірсіз жалпы тізім ретінде жазылады, шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см. Алдымен қазақ тіліндегі дереккөздер, кейін орыс тіліндегі содан соң шетел тілдеріндегі дереккөздер келтіріледі. Тізім 7.1-2003 МССТ сәйкес әліпби бойынша жазылады.

Кітаптардың шығыс деректері автордың тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттері, мысалы, (Семенов В.В. Философия: мыңжылдықтар нәтижесі. Философиялық психология) [Мәтін] / В.В. Семенов – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. 60–65 б.б.)

Журнал, мерзімді басылымдардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер (Маркетинг нарықтық басқарудың концепциясы ретінде) [Мәтін] / Е.П. Голубков// Ресейдегі және шетелдердегі маркетинг.- 2001. – № 1. – 89–104 б.б.).

Электрондық ресурстардың шығыс деректері де мақала атауын, автор туралы ақпаратты, мақаланың шығу орнын, мерзімін, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері (шетелдік классикалық өнердің көркем энциклопедиясы) [Электрондық ресурс]. – Электрон. мәтіндік, граф., мәліметтер және қолданбалы бағдарлама. (546 Мб). – М.: Үлкен Ресей. энцикл. [және т.б.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + Пайдаланушы нұсқаулығы (1 с.). – Жүйелік . талаптар: ДК 486 және жоғары; 8 Мб жедел жады; Windows 95 немесе жаңарақ; SVGA 32768 және одан да сапалы; 640x480; 4x CD-ROM дискжетегі ; 16 бит. карта; компьютер тінтуірі; Faulkner, A., Thomas, P. Пайдаланушылардың жүргізген зерттеулері және дәлелдік медицина. [Электрондық ресурс] // Заманауи психиатрияға шолу: электрондық журнал. – 2002. – Шығуы. 16. – Қолдану режимі: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Кестелерді жасау.*

Әрбір кесте нөмірленуі тиіс және атауы болуы қажет. Кесте нөмірі және атауы кестеден жоғары орналасуы қажет. Мысалы, «Кесте 1» («Таблица 1», «Table 1»), кесте атауы сызықшадан кейін Times New Roman шрифтімен беттің ортасында жазылады, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

11. *Графических матердар* «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.

Әрбір объект нөмірленуі және атауға ие болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Мысапшрифті өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. *Формулалардың берілуі.*

Математикалық формулалар формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгіленеді. Олар жақша ішінде оң жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулаларын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. *Редакция* ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаған авторлармен пікірталасқа түспейді.

Мақалаға міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты (толығымен), ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс телефоны, факс, тұрған үй мекен-жайы, және телефон;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

**Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша
сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгініңіз:**

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ, Тәуелсіздік көш., 118

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

БСН 040340005711, БЖК KZKOKZKX

ЖСН KZ41926160118X788005

АҚ «КАЗКОММЕРЦБАНК»

№114 каб, 05. Тел. (7142) 53-34-71

E-mail: kgpivestnik@mail.ru

Веб-сайт: press.kspi.kz

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

Требования к статьям:

Объем текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 п.л.).

Технические требования к оформлению текста:

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, положение на странице – по ширине текста.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Междустрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – «нет».

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титовая) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. *Код УДК*. полужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Ф.И.О. автора*, полужирный курсив, положение на странице по правому краю через строку после «Заглавия».

3. *Сведения об авторе*: ученая степень, должность, место работы, город, страна. Размещаются под Ф.И.О. автора, курсив, положение на странице по правому краю.

4. *Заглавие*, прописные буквы, полужирный, положение по центру страницы, после УДК.

5. *Аннотация к статье*. Слово «Аннотация» (каз. «Түйіні», англ. «Abstract»), полужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, положение по ширине текста, отступы слева и справа – по 2 см., отступ «Первой строки» – 1,25. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи.

6. *Резюме к статье*. Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: полужирный, положение по левому краю страницы, после списка литературы, 500–800 знаков с пробелами, курсив, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8).

Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Мақаланың мәнін ашатын сөздер», англ. «Keywords»): полужирный, положение по левому краю страницы, отступы слева и справа – по 2 см., после фразы ставится двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через двоеточие.

8. *Основной текст*.

Делится на следующие разделы:

1. *Введение* (каз – Кіріспе, англ. – Introduction)

2. *Материалы и методы* (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods)

3. *Результаты* (каз. – Нәтижелер, англ. – Results)
4. *Обсуждение* (каз. – Талқылау, англ. – Discussion)
5. *Выводы* (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions)
6. *Благодарности* (каз. – Ризалық білдіру, англ. – Appreciation)

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. *Список литературы* (каз. – Әдебиет тізімі, англ. – References). При ссылках на литературу в тексте указываются фамилии авторов и год издания (в круглых скобках); например, Кузнецов (1999), или Smith (2003), или Petrov, Johnson (1997).

Список литературы приводится в конце статьи и озаглавливается «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ 1,25. Сам список литературы оформляется как общий список без нумерации, размер шрифта – 11, отступ 1,25 см. Сначала указываются казахскоязычные источники, русскоязычные источники, затем иностранные. Список строится по алфавиту, в соответствии с ГОСТ 7.1–2003.

Выходные данные *книг* обязательно включают фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы (Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология [Текст] / В.В. Семенов. – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65).

Выходные данные *статей из журналов и периодических изданий* указывают в следующем порядке: название статьи, автор, название журнала, год, номер издания, страницы (Маркетинг как концепция рыночного управления [Текст] / Е.П. Голубков // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.).

Выходные данные *электронных ресурсов* также представляют информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. Текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь.; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Оформление таблиц.*

Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «Таблица 1» («Кесте 1», «Table 1»), заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы. Положение текста в таблице по левому краю шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. *Оформление графических материалов.*

Графические материалы должны быть представлены «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовок размещаются под объектом. Номер оформляется как «Рисунок 1» («Сурет 1»,

«Picture 1») шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по левому краю. Далее следует название – шрифт – Times New Roman, размер – 11.

12. Оформление формул.

Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

К статье обязательно прилагаются:

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество (полностью), научное звание, ученая степень, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий телефон, факс, домашний адрес и телефон;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD (для авторов без ученой степени).

По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118

Костанайский государственный педагогический институт

БИН 040340005711 БИК KZKOKZKX

ИИК KZ41926160118X788005

АО "КАЗКОММЕРЦБАНК"

каб. №114, 05. Тел. (7142) 53-34-71

E-mail: kgpivestnik@mail.ru

Веб-сайт: press.kspi.kz

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles about original and previously not print the results of research in the fields of social-humanitarian, physics and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and in ecology, international scientific relationships and etc.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost".
Subscription index 74081.

Article requirements:

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5).

Technical requirements for the registration of the text:

Print: Times New Roman, type size – 12, position on the page – width of the text.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – «no».

Space of "The first line" – 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. *UDC code*. boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Full name of the author*, bold italic, position on the right edge of the page through the line after the "Title".

3. *Author information*: academic degree, position, place of work, city, country are placed under the full name author's italics, position on the right edge of the page.

4. *Title*, lowercase letters, bold, centered position, after the UDC.

5. *Abstract to the article*. The word «Abstract» (каз. «Түйіні», англ. «Abstract»), boldface, centered position, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. Text of abstract: 500-800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article.

6. *Summary of the article*. It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: boldface, position on the left side of the page, after references, 500–800 signs including spaces, italics, position - the width of text, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8).

Key words are written in three languages, are located accordingly under the "Abstract" and "Summary". The phrase «Key words» (каз. «Мақаланың мәнін ашатын сөздер», англ. «Key words»): boldface, position on the left side of the page, indents on the left and right – 2 cm., after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a colon.

8. *The article*.

There are following parts:

1. *Introduction* (каз – Кіріспе, англ. – Introduction)

2. *Materials and Methods* (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods)

3. *Results* (каз. – Нәтижелер, англ. – Results)

4. *Discussion* (каз. – Талқылау, англ. – Discussion)

5. *Conclusions* (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions)

6. *Appreciation* (каз. – Ризалық білдіру, англ. – Appreciation)

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

Parts of the article should be numbered. Headings of parts – Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (каз. – Әдебиет тізімі, англ. – References). When referring to literature in the text indicate the names of authors and year of publication (in parentheses); for example, Kuznetsov (1999), or Smith (2003), or Petrov, Johnson (1997).

References are listed at the end of the article and the headline "References" – Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25. The list itself is made out of literature as a general list without numbering, font size – 11, indent 1.25 cm.

At first, indicate the sources of Kazakh-Russian language, then foreign literature. The list is based on the alphabetical order, in accordance with GOST 7.1-2003.

Output data about books must include the name of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages (Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология [Текст] / В.В. Семенов. – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65).

Output of articles from journals and periodicals must include: title, author, journal title, year of publication, number of pages (Маркетинг как концепция рыночного управления [Текст] / Е.П. Голубков // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.).

Output of electronic resources also provide information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicate the information carrier, system requirements, mode of access (to the Internet resources) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод ; 16 бит. зв.карта; мышь.; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Design of tables.*

Each table should be numbered and have a title. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as a «Table 1», table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, on the center of the page. The position of the text in the table to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. *Design of graphic materials.*

Graphic materials should be presented «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be in a pattern or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and have a title. Reference and heading are placed under the object. Number is presented as a «Picture 1», the font – Times New Roman, italics, size – 11, position of the text on the left edge of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11.

12. *Design of formulas.*

Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. *Editors are not liable for reviewing all incoming materials and does not enter into a discussion with the authors of rejected materials.*

The article must have:

- Information about the author: name, surname, patronymic (full), academic title, academic degree, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office phone, fax, home address and telephone number;
- Review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

On all questions of reception and publication of articles contact us at:

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Tauelsizdik street, 118

Kostanay state pedagogical institute

BIN 040340005711 BIC KZKOKZKX

PIC KZ41926160118X788005

SC "KAZKOMMERZBANK"

office №114, 05. Tel. (7142) 53-34-71

E-mail: kgpivestnik@mail.ru

Website: press.kspi.kz

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ СӨЗ	3
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР	
<i>Дайкер, А.Ф., Егорычев, А.М.</i> Әлеуметтік мәдени негіздердің тарихи интеграциясы әлеуметтік педагогиканың даму базисі ретінде	5
<i>Қозыбаева, М.М.</i> 1930 жылдары Батыс Сібірдегі қазақ халқының көші-қон үдерісі мен әлеуметтік-экономикалық жағдайы.....	9
<i>Ордашева, М.Ж.</i> Бейнелеу өнері сабағына қатысушыларының шығармашылық дамуы	15
<i>Чуйко, Е.Ю.</i> Отбасы – Мектеп – Отбасы.....	18
ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР	
<i>Бегайдаров, А.Б., Ибраева, Р.Ж.</i> Спорттық жетілдіру топтарында пауэрлифтинг бойынша оқу-жаттығу үрдісін жоспарлау әдістемесі Қостанай қаласының №1 БЖСМ мысалында	23
<i>Желнина, Е.В., Ростова, А.В.</i> Паремиялогиялық кеңістіктегі «инновация» ұғымының берілу мәселелері.....	34
<i>Жумабаев, Е.К., Ибраева, Р.Ж.</i> Дене шынықтырудың салауатты өмір салтына тәрбиелеу жүйесіндегі маңыздылығы.....	42
<i>Назмұтдинов, Р.А., Волкова, К.Р.</i> Жоғары мектеп оқытушыларының бірлесуінің жеке-психологиялық факторлары.....	51
<i>Нурмагамбетова, Л.И., Суюнтаева, С.Е.</i> Қостанай облысындағы туристік кәсіпорындардың есеп пен аудиттің жағдайы.....	59
<i>Радаев, Н.В., Гурская, И.Ф.</i> ҚМПИ студенттерінің туристік көпсайысқа қатысу мотивациялары.....	65
<i>Солюков, А.А., Егорова, А.М., Бекмухамбетова, Л.С.</i> Волейболмен шұғылданатын 13-15 жасар мектеп оқушылары дене дайындығының сипаттамасы	72
<i>Суюндиқова, Ж.Т., Ғалым, А.А.</i> Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты студенттері тыныс алу жүйелерінің функционалдық жағдайы	79
<i>Суюндиқова, Ж.Т., Жуматаева, М.К.</i> Соматипке байланысты Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты қыздарының морфофункционалдық ерекшеліктері	85
<i>Суюндиқова, Ж.Т., Зарлықанова, Ә.Т.</i> Білім алушылардың денсаулық деңгейін бағалау бағдарламасы	90
ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	
<i>Асан Ж.А., Матвеева Н.А.</i> Қазақ тілді студенттерді ағылшын тілінде жай сөйлемді құруда сөз тәртібін қолдануға үйрету.....	98
<i>Касьянова, Д.В. Кудрицкая, М.И.</i> Бастауыш сыныптардағы оқушыларының мотивациялық қурал ретінде оқу процесінің ұйымдастырды	104
<i>Петрова Н.А., Матвеева Н.А.</i> Шетел тілін оқытудағы заманауи білім беру технологиялары білім алушылардың мотивациясын арттыру құралы ретінде.....	110
ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ	
<i>Әбдіқалық, Ә.Н. Кудрицкая, М.И.</i> Ағылшын тілін оқытуда лексикалық дағдыларды қалыптастыру	119
<i>Абдулла, Ж.Б., Кудрицкая, М.И.</i> Интернетті ағылшын тілінде оқыту құралы ретінде орта мектепте қолдану	124
<i>Бекбосынова, А.Х., Алдабек, Ф.А. Р.</i> Токтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасы тіліндегі ұлттық дүниетанымның берілу жолдары	132
<i>Бекбосынова, А.Х., Жолдыбаева, А.Е. Ш.</i> Мұртазаның «Ай мен Айша» романы тіліндегі тұрмыстық мазмұндағы лексикалық сөздер.....	137
<i>Жағыпар, М.С., Біржікен, Е.А.</i> Спорттық күрес бөлімінде ұжымдық қалыптастырудағы – оқытушы жаттықтырушының рөлі	141
<i>Коваленко А.В., Кудрицкая М.И.</i> Шет тілін үйретудегі қателер және олардың түзету әдістері.....	145
<i>Перевалова, Е., Бекмагамбетова, М.Ж. Б.</i> Байқадамовтың отандық мәдениетке қосқан үлесі	154
БІЗДІҢ АВТОРЛАР	159
АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА	162

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО	3
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Дайкер, А.Ф., Егорычев, А.М. Историческая интеграция социокультурных основ как базис развития социальной педагогики	5
Козыбаева, М.М. Миграционные процессы и социально-экономическое положение казахского населения Западной Сибири в 1930-х гг.	9
Ордашева, М.Ж. Особенности творческой деятельности младшего школьника	15
Чуйко, Е.Ю. Семья – Школа – Семья	18
ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Бегайдаров, А.Б., Ибраева, Р.Ж. Методика планирования учебно-тренировочного процесса по пауэрлифтингу в группах спортивного совершенства на примере ДЮСШ № 1	23
Желнина, Е.В., Ростова, А.В. К вопросу о представленности понятия «инновация» в паремиологическом пространстве	34
Жумабаев, Е.К., Ибраева, Р.Ж. Важность физической культуры в системе воспитания здорового образа жизни	42
Назмутдинов, Р.А., Волкова, К.Р. Индивидуально-психологические факторы совместимости преподавателей высшей школы	51
Нурмагамбетова, Л.И., Суюнтаева, С.Е. Состояние учета и аудит туристских предприятий Костанайской области	59
Радаев, Н.В., Гурская, И.Ф. Мотивационные предпочтения студентов КГПИ к участию в туристском многоборье	65
Солюков, А.А., Егорова, А.М., Бекмухамбетова, Л.С. Характеристика физической подготовленности школьников 13-15 лет, занимающихся волейболом	72
Суюндикова, Ж.Т., Галым, А.А. Функциональное состояние дыхательной системы студенток Костанайского государственного педагогического института	79
Суюндикова, Ж.Т., Жуматаева, М.К. Морфофункциональные особенности девушек Костанайского государственного педагогического института в зависимости от соматотипа	85
Суюндикова, Ж.Т., Зарлыканова, А.Т. Программа для определения уровня здоровья обучающихся	90
МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН	
Асан, Ж.А., Матвеева, Н.А. Обучение казахоговорящих студентов порядку слов в простом английском предложении	98
Касьянова, Д.В., Кудрицкая, М.И. Организация учебного процесса как инструмент мотивации учащихся младшей школы	104
Петрова Н.А., Матвеева Н.А. Современные образовательные технологии как средство повышения мотивации при обучении иностранному языку	110
НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ	
Абдикалык, А.Н., Кудрицкая, М.И. Формирование лексических навыков в процессе обучения английскому языку	119
Абдулла, Ж.Б., Кудрицкая, М.И. Использование интернета в качестве учебного пособия для инструкций по английскому языку в средней школе	124
Бекбосынова, А.Х., Алдабек, Ф.А. Выражение национального мировоззрения в романе-хамсе «Абайдың жұмбағы» Р. Токтарова	132
Бекбосынова, А.Х., Жолдыбаева, А.Е. Лексические слова бытового содержания в романе «Ай мен Айша» Ш. Муртаза	137
Жагыпар, М.С., Биржикен, Е.А. Роль преподавателя тренера в формировании коллективизма в отделе спортивной борьбы	141
Коваленко А.В., Кудрицкая М.И. Ошибки и методы их коррекции при обучении иностранному языку	145
Перевалова, Е., Бекмагамбетова, М.Ж. Вклад Б. Байкадамова в отечественную культуру	154
НАШИ АВТОРЫ	160
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	165

CONTENT

INTRODUCTION.....	3
THEORETICAL AND OVERVIEW-ANALYTICAL ARTICLES	
<i>Dayker, A.F., Egorychev, A.M.</i> Historical integration of sociocultural bases as basis of development of domestic social pedagogics.....	5
<i>Kozybayeva, M.M.</i> Migration processes and socio-economic situation of the kazakh population of Western Siberia in the 1930s.	9
<i>Ordasheva, M.J.</i> Features of creative activity of the younger schoolchild.....	15
<i>Chuyko, E.Yu.</i> Family – School – Family.....	18
EMPIRICAL RESEARCH	
<i>Begaydarov, A.B., Ibraeva, R.Zh.</i> Methodology of planning of educational-training process for powerlifting in the groups of sports perfection on the example of children's youth sports school № 1	23
<i>Zheltnina, E.V., Rostova, A.V.</i> To the issue of the representation of the concept of «innovation» in the paramiological space	34
<i>Zhumabaev, E.K., Ibraeva, R.Zh.</i> Importance of physical culture in an educational system of a healthy lifestyle	42
<i>Nazmutdinov, R.A., Volkova, K.R.</i> Individual-psychological factors of teachers' compatibility of high school.....	51
<i>Nurmagambetova, L.I., Suyuntaeva, S.E.</i> Condition of accounting and audit of the tourist entities of Kostanay region.....	59
<i>Radaev, N.V., Gurskaya, I.F.</i> Motivation preferences of students of the KSPI for participation in the in tourist all-around.....	65
<i>Solyukov, A.A., Egorova, A.M., Bekmukhambetova, L.S.</i> The characteristic of physical fitness of school students of 13-15 years playing volleyball	72
<i>Suyundikova, Zh.T., Galym, A.A.</i> The function condition of the respiratory system of female students of Kostanay State Pedagogical Institute.....	79
<i>Suyundikova, Zh.T., Zhumataeva, M.K.</i> The morphofunctional-features of Kostanay state pedagogical institute`s girls depending on their somatotype	85
<i>Suyundikova, Zh.T., Zarlykanova, A.T.</i> Program is offered for determination level of student`s health	90
METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TEACHING DISCIPLINES	
<i>Assan, Zh.A., Matveeva, N.A.</i> Teaching word order in an english simple sentence to kazakh-speaking students	98
<i>Kasyanova, D.V., Kudritskaya, M.I.</i> Classroom management: the tool for motivation of younger learners.....	104
<i>Petrova, N.A., Matveeva, N.A.</i> Using new educational technologies to enhance language learning motivation.....	110
SCIENTIFIC WORK OF YOUNG RESEARCHERS	
<i>Abdikalyk, A.N., Kudritskaya, M.I.</i> Formation of lexical skills in the process of teaching english language.....	119
<i>Abdulla, Zh.B., Kudritskaya, M.I.</i> Using the internet as a teaching tool for english instruction in secondary school.....	124
<i>Bekbosynova, A.Kh., Aldabek, F.A.</i> Expression of the national outlook in the novel «Abaydin zhumbagy» by R. Toktarov	132
<i>Bekbosynova, A.Kh., Zhodybayeva, A.E.</i> Words of everyday lexicon in the roman «Ai men Aisha» by Sh. Murtaza.....	137
<i>Zhagypar, M.S., Birzhiken, E.A.</i> The role of teacher-coach in forming the collectivism in sports wrestling	141
<i>Kovalenko, A.V., Kudritskaya, M.I.</i> Errors and techniques of their correction in the foreign language teaching.....	145
<i>Perevalova, E., Bekmagambetova, M.Zh.</i> Baykadamov B. contribution to the national culture	154
OUR AUTHORS	161
INFORMATION FOR AUTHORS.....	168

Компьютерлік беттеу: *С. Худякова*

Түзетушілер: *А. Симонова, А. Байгазина*

Компьютерная верстка: *С. Худякова*

Корректоры: *А. Симонова, А. Байгазина*

Басуға 2017 ж. 28.06.2017 берілді.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 13,0 б.т.
Тапсырыс № 0294 Тараламы 300 д.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық
институтының баспасында басылған

Подписано в печать 28.06.2017
Формат 60x84/8. Объем 13,0 п.л.
Заказ № 0294 Тираж 300 экз.

Отпечатано в типографии Костанайского
государственного педагогического института